



ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРЕСТИ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
при
УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“



Лексиката во македонската народна проза

Скопје, 2024

Меѓународен уредувачки одбор:

проф. д-р Елена Јованова-Грујовска

проф. д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева

проф. д-р Веселинка Лаброска

проф. д-р Лилјана Макаријоска

проф. д-р Симона Груевска-Маџоска

проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова

проф. д-р Олгица Додевска-Михајловска

проф. д-р Катица Топлиска-Евроска

проф. д-р Маќеј Кавка

проф. д-р Ален Калајџија

проф. д-р Јордана Марковиќ

проф. д-р Борјана Прошев-Оливер

проф. д-р Станислав Станковиќ

ПРЕДГОВОР

Зборникот „Лексиката во македонската народна проза“ е резултат од работата на истоимениот национален проект одобрен и финансиран од Министерството за образование и наука во периодот од ноември 2021 г. до октомври 2023 г.

По повеќе од десет години прекин на финансирањето национални проекти, желбата на научниот кадар на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ за вклученост во научно-истражувачката работа на проектот беше многу голема. Освен проф. д-р Елена Јованова-Грујовска како главен истражувач, во проектот беа вклучени (по азбучен редослед): проф. д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева, проф. д-р Симона Груевска-Маџоска, проф. д-р Олгица Додевска-Михајловска, проф. д-р Катица Топлиска-Евроска, проф. д-р Веселинка Лаброска, проф. д-р Снежана Петрова-Џамбазова, проф. д-р Фани Стефановска-Ристеска, проф. д-р Еленка Стоевска-Денчова, проф. д-р Лидија Тантуровска, проф. д-р Гоце Цветановски. Дополнително, по нивно барање и со одлука на Советот на Институтот за македонски јазик во 2022 година беа вклучени: проф. д-р Мери Јосифовска, проф. д-р Весна Костовска, проф. д-р Лилјана Макаријоска, проф. д-р Катица Трајкова, проф. д-р Мери Цубалевска, д-р Васка Ташова, м-р Дарко Томовски и м-р Виктор Цубалевски. Од самиот почеток на проектот, своето место го најдоа младите истражувачи: м-р Христина Ангелеска, м-р Марија Антевска, м-р Филип Белчев, д-р Македонка Додевска, м-р Билјана Никовска, м-р Марија Пандева, м-р Кристина Тодоровска, м-р Антоанета Тримчевиќ. Од есента 2022 година шестмина од нив се вработија како истражувачи во Институтот, а двајца во меѓувреме се стекнаа со докторат. Преку овој проект се сплоти кадарот и се зајакна научниот потенцијал во Институтот.

Постигната е целта на проектот: проучување на лексиката во народното прозно творештво од повеќе аспекти. Се потврди дека лексиката во народното творештво изворно потекнува од македонските дијалекти и се покажа развојната линија на македонскиот јазик до современата состојба. Се изврши дополнителна ексцерпција на новите изданија од македонската народна проза. Се подготви пробна методологија за иден речник на народната проза и се изработи индекс на зборови.

Проектот „Лексиката во македонската народна проза“ стана носечки проект за Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Во рамките на проектот се одржаа три тематски работилници (Скопје, Кочани и

Дојран). Учесниците на проектот учествуваа со соодветни реферати на повеќе меѓународни научни конференции со текстови што се однесуваат на лексичкиот фонд од народната проза, легендите и преданијата, гатанките и пословиците, благословите, клетвите и поздравите. Дел од рефератите и статиите се објавени во списанието „Македонски јазик“ во 2022 и во 2023 г., како и во соодветни зборници од конференциите. За илустрација, на крајот од овој Зборник ја даваме програмата од Меѓународниот научен собир „Лексиката во народните говори – состојби и перспективи“ што се одржа во рамките на *Деновиџе на Благоја Корубин* во 2022 г.

Големиот научен интерес и пожртвуваната работа резултираат со овој зборник. На сите учесници на проектот и на сите автори во овој Зборник сречно им благодарам со желба за идни научни дострели!

Раководител на проектот:

Елена Јованова-Грујовска

Катица ТОПЛИСКА-ЕВРОСКА

ЗА ПРОЕКТОТ „ЛЕКСИКАТА ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА“

Годинава, кога славиме 70 години од формирањето на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, година исполнета со бројни активности предвидени во рамките на јубилејот, ја заокружуваме со уште еден значаен момент во научната дејност на Институтот, резултатите од работата на финализираниот институционален проект. По долги (десетина) години отсуство на големи, долгорочни, институционални проекти овој проект внесе нова истражувачка енергија и творечки порив кај научниот кадар на Институтот за македонски јазик.

Лексикаџа во македонскиџа народна џроза е национален проект на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, одобрен и финансиран од Министерството за образование и наука на Република Македонија, како двегодишен проект, во времетраење од ноември 2021 до крајот на октомври 2023 година, под раководство на проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, со вклученост на поголемиот број од научните работници од Институтот.

Овој проект *Лексикаџа во македонскиџа народна џроза* претставува дел од континуумот на Институтот или една фаза од континуираниот научноистражувачкиот процес, долг по времетраење, од формирањето на Институтот за македонски јазик до денес. На реализацијата на овој проект му претходеа повеќе фази:

Прво) Картотеката на македонската народна проза

Приоритетна задача на Институтот за македонски јазик била да се оформи Картотеката на македонската народна проза која почнала во исто време со основањето на Институтот, за потребите на изработка на толковен речник односно *Триџомниоџ речник на македонскиоџ јазик*.

Оваа картотека е плод на заедничките напори на генерации, неуморни, научни работници кои ексцерпирале, картотекирале и уазбучувале огромен материјал. Денес, Картотеката на македонската народна проза брои 93 кутии со 40 827 заглавни зборови со вкупно 381 242 ливчиња со контексти. (Бројките, овде, се во функција на претставување на обемноста на лексичката граѓа којашто лежи во основата на овој проект.) Овој лексички материјал претставува значајно јазично наследство, тоа е лексика од постар датум ексцерпирана од

разновидни извори: од ракописни збирки, од прозната собирачка дејност, речнички прилози од првите броеви на сп. *Македонски јазик*, и од научни прилози на странски лингвисти – македонисти, од редот на Вајан, Мазон, Облак и др., чиј интерес бил насочен кон јазични проучувања на македонскиот јазик.

Второ) Индекси на Картотеката на македонската народна проза

Претходната изработка на индекси на Картотеката на македонската народна проза преку два краткорочни, едногодишни проекти, на проф. д-р Олгица Додевска-Михајловска и на проф. д-р Катица Топлиска-Евроска беше во функција на проектот *Лексиката во македонската народна проза*. Индексите претставуваат попис, азбучен регистар на лексичките единици, во Картотеката тоа се заглавните зборови, зад кои следуваат ливчиња со контексти со заглавната лексема. Значењето на изработување на индекс на македонската народна проза е во прегледноста, на лексичкиот материјал, колку во обемот, толку и во составот, видот на лексичките единици – пред да се пристапи кон нивно проучување. Индексот, освен тоа е и појдовна основа за попродабочени јазични истражувања. При прегледот на индексот, истражувачот лесно може да ги издели семантички регуларните, изведени зборови кај кои новата значенска нијанса се добива со премин во нова семантичко-граматичка категорија во однос на основниот мотивирачки збор. Па така, во индексот од буквата Ж, забележуваме: *жоребе*, *жорebak* и *жорбец*, *жоребица*, *жорейче*, *жоробенце*, *жоребишије*. За илустрација на богатството на зборообразувачките модели во јазикот на народната проза ќе ги приведеме дериватите мотивирани од лексемата жена (по азбучен ред): *женење*, *женей*, *женешиина*, *жени*, *жени се*, *жениоба*, *женкар*, *женски*, *женско*. Во индексот, особено, доаѓа до израз разнообразноста на изведените именски образувања со субјективна оценка, со истата мотивирачка основа (жена): *женешиинка*, *женичка*, *женишије*, *женуле*, *женченце*, *женчуле*. Богатството на лексеми со кои се именува, пред сè галовно, жената во народниот јазик – побројни од тие во современиот македонски јазик, зборува за тоа како се гледало на жената, зборува за значењето на македонската жена погледнато наназад во минатото... Полисемантичноста, пак, кај зборовите во народното творештво се открива, исклучиво во контекстуалната употреба, што секако бара подлабока анализа на материјалот. Како илустративен пример го наведуваме глаголот жабурка – 1. Прави гаргара, ја плакне устата или грлото. 2. Прави жабурки, меури на површината на водата; придавката жабурлив – што е со брчки; старолик, (дијалектизам од Дебарско), преносно значење од *жабурлив* – што е покриен со жабурнак; именката, жабурњак – зелен слој од алги и од др. што се создава на површината на неистечна вода. *И ѝлачеа деца. Им се дуеја мевчињата, од жабурњак и од злад. И умираа едно ѝо едно...*; именката жабурче – везбен орнамент на машка кошула од македонска народна носија.

Трето) Дигитализацијата на картотеките на ИМЈ, во тие рамки и на Картотеката на македонската народна проза, овозможи трајна заштита на стар, многу драгоцен јазичен материјал во хартиена форма што е подложен на физичко оштетување со текот на времето. Државата, во текот на 2022 г. покажа

грижа кон јазикот со овозможувањето на дигитализација на лексичкиот материјал.

Искусниот научен кадар знае колку е макотрпна обработката на ваков материјал од картотеки стари 60, па и 70 години, а колку значително се олеснува работата со материјал во електронска форма наспроти рачното прелистување на илјадниците ливчиња. Поради ова, очекуваме, електронската форма да биде ставена во функција на нови научни истражувања со цел да се интензивираат јазичните истражувања особено на планот на лексиката.

Четврто) Меѓународниот научен собир *Лексикаџа во народниџе џовори – сосџоџби и џерсеџекџиви*

Темата на Меѓународниот научен собир *Лексикаџа во народниџе џовори – сосџоџби и џерсеџекџиви*, во рамките на традиционалната манифестација *Денови на Благоја Корубин* (одржан во Струга на 17 и 18 ноември 2022 г.), беше осмислена, главно, како научна дискусија по актуелни лексички теми од народниот јазик, што индиректно отвори прашања поврзани со актуелната проектна задача на Институтот, *Лексикаџа во народнаџа џроза*. Широкиот одзив на Собирот и разнообразноста на насловените реферати во Програмата покажа дека е направен целесообразен избор на темата. Потврда на ова е интересот на референтите – од состојбите во народната лексика на историски план (во црковнословенските текстови), па сѐ до современата состојба во народните говори, за вклученоста на оваа лексика во толковните речници, како и нејзината стилистичка и експресивна функција во уметничколитературниот и другите функционални стилови, за тенденциите во развојот и статусот на народната лексика, неодминливиот процес на глобализација во колизија со потребата од засилување на свесниот фактор за зачувување на оваа лексика. Во најголем дел, сепак, интересот беше насочен кон лексички истражувања, како на пример, лексиката на определени говори (битолскиот говор, дијалектизмите од Тетово и Тетовско, поговорките од Струмица и Струмичко), потоа имаше теми кои ја разгледуваа дијалектна лексика кај македонските автори (Марко Цепенков, П. М. Андреевски, Митко Маџунков, Благоја Ристевски – Платнар). Беа застапени и теми чиј интерес беше насочен кон лексика на микросемантички полиња, како и кон лексико-семантички разновидности на конкретни лексички единици. На пр. лексемата *злаџник* и нејзините разновидности: *жолџиџца*, *алиџан*, *дубла*, *дукаџи*, *илиџа*, *јалџаз*, *меџидиџа*, *флорин*. Покрај лексичките теми, имаше и помал број граматички теми од областа на морфосинтаксата, синтаксата и фразеологијата во народните говори.

Петто) Искажаните аргументи (1, 2, 3, 4) се показател за реалната потреба од проектот *Лексикаџа во македонскаџа народна џроза*, а истовремено и за соодветен научен пристап за попродуктивно лексикографско истражување. За таа цел, во рамките на проектот *Лексикаџа во македонскаџа народна џроза* се правеа и пробни методолошки постапки за изработка на *Речник на македонскаџа народна џроза*, потпирајќи се на искуствата на нашите претходници, и докажаните резултати во македонската лексикографија како што е *Речникџи на македонскаџа народна џоезиџа*, како лексикографски труд

од народниот јазик како и *Толковниот реченик на македонскиот јазик* кој ги регистрира, меѓу другото, живите наставки од народниот јазик во новите образувања во стандардниот јазик.

Посакуваме, да продолжиме, во правец на изработка на лексикографски труд на лексиката во македонската народна проза, со проект од институционален карактер што ќе биде регистратор на состојбата на зборовниот фонд на македонското прозно народно творештво. На тој начин, ќе се зачува застарената лексика (архаизми, историзми, дијалектизми), лексика сосема непозната за новите генерации зборувачи на македонскиот јазик, како и онаа со ограничена употреба и(ли) лексиката сосема истисната од употреба. Ваков труд ќе помогне и за нови лингвистички истражувања, особено во етнолингвистички контекст.

Институтот за македонски јазик е лексикографска школа со изграден научен потенцијал кој е подготвен за ваков ангажман, но, неопходно е да продолжи и поддршката од државата односно Министерството за образование и наука и неговата наклонетост кон научноистражувачката работа врз македонското јазично наследство.

Елена ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА
Весна КОСТОВСКА
Кристина ТОДОРОВСКА

ЗА НЕКОИ ЛЕКСИЧКИ ОСОБИНИ ВО НАРОДНИТЕ ПРИКАЗНИ НА ЦЕПЕНКОВ

Апстракт: Народните приказни од Марко Цепенков се богата ризница за проучување на македонската лексика. Во овој труд се задржуваме на експресивната лексика, поточно на деминутивно-хипокористичните и аугментативно-пејоративните лексеми во дел од народните приказни од Марко Цепенков. За анализата, извршивме ексерпција на стотина приказни.

Клучни зборови: Марко Цепенков, народни приказни, експресивна лексика, деминутивно-хипокористични и аугментативно-пејоративни лексеми.

Со својата долгогодишна запишувачка дејност (повеќе од 40 години) Марко Цепенков оставил неверојатно обемен, издржан, темелен материјал за проучување на општеството во периодот кога живеел и творел, и тоа од повеќе аспекти. Неговото дело е непресушен извор за социолошки, историски, книжевни и лингвистички истражувања за македонскиот идентитет. Марко Цепенков своите фолклорни и етнолошки материјали ги запишувал лично, при тоа вградувајќи во нив и авторски печат, оставајќи бесценет приказ на богатството на народниот македонски јазик од тој период. Од вкупниот број публикувани и непубликувани негови дела можат да се набројат повеќе од 5500 пословици и поговорки, 800 приказни, 150 песни, 100 гатанки, 400 верувања и клетви, 300 благослови, 350 баења, 2900 соништа и нивни толкувања, 70 детски игри, и особено богат јазичен и етнолошки материјал (речник, тајни јазици, описи на занаети, обичаи, обреди, реквизити од домашниот материјален живот и народната агрономија и сл.).

Во овој труд се анализираат деминутивно-хипокористичните и аугментативно-пејоративните лексеми во дел од народните приказни собрани од Марко Цепенков. За анализата, извршивме ексерпција на стотина приказни.

Лексеми со деминутивно-хипокористично значење

Деминутивите се изведени именка или придавки што содржат информација за малата димензија на предметот, со дополнителна експресивно-

емотивна конотација во значењето како што се ласкањето, сочувството, нежноста, но поретко и со погрдно значење.

Разграничувањето на лексеми што носат информација само за малата димензија на предметот, и на лексеми само со експресивно-емотивна конотација, најчесто е невозможно, па затоа овие лексеми се определуваат како деминутивно-хипокористични.

Лексеми образувани со суфиксот -ка

Со овој формант се образуваат именки од женски род со деминутивно-хипокористично значење. Ги документиравме следниве лексеми (**душка**, **јаготка**, **срнка**, **Калешка**, **Лиска**, **Сурка**). Според контекстите, со поизразено деминутивно значење (мала димензија) е лексемата **јаџоџика**, додека останатите лексеми содржат и хипокористичност (позитивен однос на говорното лице).

- Одејќи си најдов едно чудо **јаџоџики** и со нив проживеав. (Силјан Штркот)
- Се чудел чоeko од кај ќе биди тоа дете и не би час, стигнала **срнкаџа**, без да бега од гемицијата... (Дете свездалија)
- На сите пчели татко беше им клал по едно име: која **Калешка**, која **Лиска**, трека Бреза, четврта **Сурка**... (Надлажување)
- Што те мачи, а **оушко**, што туку офкаш? – и рече Кривината. (Правината и кривината)

Лексеми образувани со суфиксот -ичка

Во современиот македонскиот јазик, овој зборообразувачки суфикс има голема фреквентност при образувањето на именките од женски род со деминутивно-хипокористично значење. Во народните приказни на Цепенков ги изделивме следниве лексеми: **водичка**, **лажичка**, **мравичка**, **џаричка**, **џаџеричка**, **џриказничка**, **џумбичка**.

Во контекстите каде што се употребени лексемите **водичка**, **џаричка**, **џриказничка** се чувствува и **хипокористичниот** елемент.

- Дека многу те милувам, синко Силјане, та затоа ти ја прикажувам оваа **џриказничка**, / и кога дошол до една **џумбичка**, се качил на неа и чул од луѓе зборови; / си попасале тамо троа **џревичка**, чунки такво било местото. (Силјан Штркот)
- Ја видел мравата оти е мала ја крстил **мравичка** (од малечка). (Адам и дава име на сите створови)
- И фатила да се витка и да си ги клавирацете во **лажичкаџа**, гоа ја боли. (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)
- Само со **водичка** живеам! (Правината и кривината)
- Многупати си легнувало гладно, од што немало **џарички** да си купи леб. (Умот и к'сметот)

- Одејќи низ планина, еве ти еден старец, кај стоел потпрен до една бука, со една **џаџеричка** в рака. (Овчарот и трите самовили)

Лексеми ообразувани со суфиксот -ца

При ексцерпцијата регистриравме само две лексеми со суфиксот **-ца** (**меџа** и **мавџа**). Овој зборообразувачки модел и на современ план е со намалена продуктивност.

- Не е така, мори **меџо**, и рекол арсланот... (Арсланот кога собрал аскер)
- И друго си ја поарчив **мавџаџа** што ќе ја јадевме сета кука... (Од камчиња манџа)

Лексеми образувани со суфиксот -ица

И со овој формант, во македонскиот јазик се образуваат деминутивно-хипокористични именки од женски род. Ги регистриравме лексемите **дуџиџа**, **коковџица**, **мајџица**, **сесџиџа**, **џревиџа**. Сите, освен лексемата **коковџица** имаат исклучиво хипокористично значење.

- За да можам да уловам ја некоја **коковџица**... (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)
- Треба да знаеш, брате гусаку, оти јас сум се покајала и сега си поставам, само **џревиџа** си јадам... (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)
- На ацилак да одам, да **дуџиџава** да си ја спасам. (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)
- Оф мори **сесџиџе**, како да не офкам, кога еве три дена не сум каснала залак... (Правината и кривината)
- После, **сесџиџе** лисо, почнало момчето, откако се обложивме, со прво отидов кај ребата... (Царската сестра со барабанот)
- Мило чедо мое, кај си да ја видиш твојата **мајџица** кај лежи во темна зандана толку години? (Дете свездалија)

Лексеми образувани со суфиксот -е

Повеќето деминутивно-хипокористични лексеми со овој суфикс, се образуваат од именки од машки род, а помал дел од именки од женски род. Овој суфикс се додава кон основи што завршуваат на различни согласки, и доколку основата завршува на некоја од веларните согласки **к**, **џ**, **х**, тогаш тие се редуваат, преоѓајќи во **ч**, **ж**, **ш**. Во ексцерпираните примери документиравме деминутивни лексеми од машки и од женски род, образувани од именки

чијашто основа завршува на консонантот **к**, при што со додавањето на суфиксот **-е** настанало редување (к>ч) – **внук > внуче; зајак > зајаче; мајка > мајче; чавка > чафче; штирк > штирче**. Ќе ги наведеме и именките кај кои при образувањето на деминутивно-хипокористичните форми со додавање на суфиксот **-е** се губат непостојаните вокали од основата: **куиел > куйле; ѝеиел > ѝеиле; орел > орле**.

- **Таије, ѝаије**, види го штркот до тебе. (Силјан Штркот)
- Ич да не се боиш, **браије мое**, нека сум ти жива јас. (Царската ќерка и барабанот)
- Силјане **внуче**, ќе си одиме, ич да не береш колку за тоа гајле. (Силјан Штркот)
- Имало и едно магаре и едно **зајаче**. (Арсланот кога собрал аскер)
- Вие имате девет кила и **кутле**. (Лисицата, ежот и кртот)
- Тамам, брате **петле**, лели ти коптиса од срце да идиш со мене. (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)
- Ах **мајче!** ах **ѝаијче!** ах мое мило **синче...** (Силјан Штркот)
- И ти, брате **орле**, стори абер по вашите, да дотрчаат овде час побргу. (Момчето и лисицата)
- Си јадеа и едно на друго му се смеело и му правело како малите **чавчиња**, (Гаволот и бабата)
- Младите **штирчиња** ги учеле да летаат нависоко... (Силјан Штркот)

Лексеми образувани со суфиксот -уле

Со овој формант ја регистриравме само деминутивно-хипокористичната лексема **кријуле**, придружена со зборот **мријуле** кој семантички е неодреден, но е употребен заради ритмичка експресивност во соодност на деминутивното **кријуле**.

- И ти, **кријуле мријуле**. (Лисицата, ежот и кртот)

Лексеми образувани со суфиксот -це

Овој суфикс е карактеристичен за изведување деминутивно-хипокористични форми од именки од среден род. При ексцерпцијата регистриравме само три именки од овој тип: **винце, дрвце и мевце**.

- Со прво беше направил еден крст на едно дрво, од некое суво *орвце*, за да го познава местото... (Силјан Штркот)
- Кренал картето да се напие *винце*, па од крвта не можол да се напие. (Свети Трипун на први февруарија одејќи в лозје го срела Богоројца)
- На лисицата и се јало *мевце*, арно ама не можела од штркот да изеде ја петла, ја аци гусака. (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)

Лексеми образувани со суфиксот -енце

Суфиксот *-енце* во себе содржи поизразена експресивност, додавајќи информација за галовност во однос на малата димензија. Во ексцерпираниот материјал со овој суфикс ги регистриравме следниве лексеми: *боженце*, *брашненце*, *маченце*, *џарченце*, *џоленце*.

- Ах *Боженце*, и ти златна Богородице, ви се молам, душата да не ми ја земете. (Силјан Штркот)
- Та се качил на планината и кога се опулил натамо, видел едно *џоленце* / Ах *Боженце*, и ти златна Богородице, ви се молам, душата да не ми ја земете. (Силјан Штркот)
- Уште невлезени в море, видело детево покрај море три деца кај тепаат едно *маченце*. (Мајсторот и калфата што спечалиле многу пари со мачето во земја во која не виделе мачки)
- Се натрчале селани, *брашненце* мило, да ја видат бабата. (Ѓаволот и бабата)
- Има многу глувци, чунки што имав троа *брашненце* ми го изедоа! (Сиромано и арно да речи, никој не го слуша)
- Бидејќи било тогај и разумно, момчето си рекло со умот, да земе едно *џарченце* од златото и да појде кај некој куменција. (Умот и к'сметот)

Лексеми образувани со суфиксот -че

Во приказните изделивме најголем број деминутивно-хипокористични лексеми со суфиксот *-че*: *бјулбјулче*, *џлувче*, *џраоче*, *џранче*, *џройче*, *оујче*, *џаволче*, *живоџинче*, *змевче*, *јариче*, *каурче*, *кожнинче*, *коренче*, *мачорче*, *седмоџоџиче*, *синче*, *џевџерче*. Овој зборобразувачки модел е карактеристичен и за современиот јазик.

- Та го прошетал низ неговото *џраоче* и го однесол кај двата извора. (Силјан Штркот)

- Сакам да ми дадеш, дедо, од *бјулбјулчињата* што се на горниот кат, да си ги изедам. (Глушецот и змијата)
- Туку ќе излезе некое *злувче* од некое *коренче* или *оујче*. (Глушецот и змијата)
- Богатиот го купил за да му вјаат едно *седмоѕојче дејие*, а пак каменарот за да му носит камење. (Две магариња)
- „Е, бре *каурче*, го прашал дервишот, што сакам да ти кажам со раката?“ (Дервишот и измекарот)
- Е, бре луѓе, колку илјади ќе даите за да ви го даам ова *мачорче*. (Мајсторот и калфата што спечалиле многу пари со мачето во земја во која не виделе мачки)
- Секое *врајче* цар се правело и викало што то грло течело. Секое што било на поголемо *ѕранче* се туркало од тоа што било на подолното *јанче*, и откога ќе го турнело, ќе се наречело цар. (Цив, цив)
- Господи, му рекол Адам, како едно *живојинче* не ми се залепи за срцето! (Адам и дава име на сите створови)
- Та беше го удрило *заволчејто* по очи, тики беше го расплакало. (Детето кај ѓаволот калфа)
- Многу пати го гледале овчари крај езерото коа си седело *зневчејто*. Коа дошло *зневчејто* на годиње да се женит, отишло во с. Оптичари. (Змејот од Пелистер)
- Да се излажеш и да каснеш од дробенката месо што е на канцава, ќе ми ти го одерам *кожинчејто* / Вечерта кума лиса кожа не ја траеше дури да појде кај *ѕројчејто*. (Лисицата)
- Ноќе, за да можам да уловам ја некоја коковчица, ја некое *јариче*. (Лисицата, петелот, гусакот и штркот)

Лексеми образувани со суфиксот -ок

Со овој суфикс, ја регистриравме лексемата *мачорок*.

- Сите глумци в дупки стојат и *мачорокој* го гледаат како се свеќава. (Мачорот аџија)

Лексемата ја документиравме и во драмата „Милион маченици“ од Ристо Крле во контекстот: „Ајде ти таму, *мачорок*! Знаеш дека не сакам пред мене да тропаш!“. Исто така и во песната „Мачорот калуѓер“ од Ванчо Николески: И

така од *мачорок* – брз, итер и силен, сега станал калуѓер, калуѓер, кроток, мирен...

Во современата литература употребата на деминутивно-хипокористичните деривати на *-ок* е маргинализирана, и овој суфикс подлежи на архаизација, заменувајќи се со други продуктивни форми.

Лексеми образувани со суфиксот *-еи*

Ги изделивме лексемите: *лебец*, *синковец* и *сиромашец*. Со овој зборообразувачки модел се образуваат деминутивно-хипокористични изведенки од именки од машки род, и во современиот јазик се забележува тенденција за негово маргинализирање.

- Фрлете ми мене троа им велела, да каснам, бре *синковци*." - Ха, ви заиграа вилиците, *синковци* ... (Ѓаволот и бабата)
- Оф *сиромашец*, затоа си ми без кошула затоа со ремен си ми опашан. (Кон житието на Свети Јован Крстител)
- Ами кога има 'ржан *лебец*, не берам гајле јас за манџа... (Од камчиња манџа)
- Кога еве три дена не сум каснала залак *лебец*... (Правината и кривината)

Лексеми образувани со суфиксот *-ко*

Со овој суфикс, во современиот македонски јазик побројни се лексемите со пејоративно значење, додека ретко се употребува и како зборообразувачки модел за образување лексеми со деминутивно-хипокористично значење.

Но, во народните приказни на Цепенков не изделивме лексеми со пејоративно значење образувани со овој суфикс. Со *деминутивно-хипокористично* значење ги регистриравме лексемите *внучко*, *волчко*, *ешко*, *мешко*, *момочко*, и личното име *Најденко*.

- Силјане *внучко* се така правиме... (Силјан Штркот)
- Беше го крстил *Најденко*. (Дете свездалија)
- Слушај, *момочко*. Јас во алвата турив отров. Да не те лаже умот да каснеш без мене, затоа што ќе се отруеш. (Итар Пејо, попот и алвата)
- Е ти, *ешко мешко*... (Лисицата, ежот и кротот)
- Мори невесто, мори *душко*, и рекол свекоро вака не се месит леб со мрза. (Невестата што не умеала леб да месит)

- Јас ќе се сторам еден орач, а вие, *мечко* и *волчко*, ќе се сторите наместо волови... (Момчето и лисицата)

Лексеми со аугментативно значење

Аугментативите се изведени зборови што содржат информација за големата димензија на лицето, предметот и појавата во однос на нормалната, и најчесто се придружени со пејоративна експресивно-емоционална нијанса.

Лексеми образувани со суфиксот -иштина/-иштинџа

Со овој суфикс ги регистриравме лексемите: *болеиштина*, *ветроиштинџа*, *навореиштинџа*, *иџрииштинџа*. Сите содржат пејоративна експресивно-емоционална нијанса.

- И да поплачеме двата: ти од *болеиштината* на секирата, а јас од *болеиштината* од нозете, што го тепам патот за да те фатам. (Лисицата)
- Уште не беше научило детето некоја *џаволиштина*, беше играло малото џаволче со детето и не знам како беше сторило детето во играчката. (Детето кај џаволот калфа)
- До чешмата имало едно дрво ветерничаво и под тоа дрво џомити се збирале *ветроиштинџе*... (Девојчето и дванаесетте месеци)
- Туку веднаш беше летнал на ветер, со *ветроиштинџето*, и право си отишол кај царот. / ... чунки така беше му рекле философите: *навореиштинџето* му ја грабиле ќерка му. (Момчето и лисицата)
- Фати по троа да го учи џаволот детето *џаволиштинџе*. (Детето кај џаволот калфа)
- И бидејќи ги кандисувала со *иџрииштинџето* нејзини, сите ја слушале... (Момчето и лисицата)

Пејоративни лексеми образувани со суфиксот -ло/-ла

Со овој суфикс ги регистриравме лексемите *мрзло* и *мрзла*.

- Кога дошло време за копање, за прашење, отишол *мрзло* и од пуста мрза пак така беше се вратил дома.
- Во тоа време му текнало на *мрзла* да појде в лозје, за, да го види што грозје има. (Двете врапчиња и мрзливиот човек)

Во народните приказни на Цепенков се забележува зачестена експресивна употреба на **ономатопејата**, бидејќи со неа можат да се манифестираат одредени емотивни состојби или пак, со елементите на повторување текстот добива поголема динамика.

На пример, во приказната **Адам и дава име на сите створови**:

- Заграчил гавранот: „*џра, џра*“, му клал име гавран.
- Закукала кукавица: „*Куку, куку*“, ја крстил кукавица.
- Запупал пупунецот: „*Пу-јуу, јујуу*“, го крстил пупунец.
- Зауткала утката: „*Уи, уи*“, ја крстил утка.
- Забувал бувот: „*Буху, буху*“, го прекрстил був.

Потоа:

- Одија, одија до стред пат и чу Невенка глас од едно црно *йиле* кај си пееше и си велеше: „*Цицир-вицир, цицир-вицир*, кај се чуло и видело мртво момче да воскресни и да води по себе сестра си?“ (Невена и деветте браќа)
- Кога чу чорбацијата тој збор од сиромашо, брбна да се смеи и да му вели, смееќи се *кр, кр, кр, кр*. (Од трњето волна ќе збира, да борч да плаќа)
- Елате да направиме *џрамџа-џрумџа*, дајте ни единаесетмина од вечна, да си ги земам откај вас и земете си ги единаесетте џаволи. (Ристос и комарцијата)

Во овој контекст, изразот *џрамџа-џрумџа* не е ономатопеја, туку игра на зборови што му даваат ритмичка динамика на контекстот.

Опсцената лексика којашто исто така му дава експресивна нота на текстот е сосема малку застапена во ексцерпираните народни приказни. Би напоменале дека во Македонија воопшто не е објавен (а и едвај е познат) делот од оставштината на Цепенков, под наслов „**Најг'нсни думи од Прилепско**“. Во забелешката на почетокот на овој собран материјал, самиот Цепенков како да се оградува од неговата содржина, правдајќи се со следниве зборови: „Многу приказни ми дошле до рака да и пишам со гласни зборови, арно ама многу сум се мачил да ѝ пишувам да не му бидат јавни гласните зборови, ами покриени“.

Во ексцерпираните приказни ги изделивме опсцените лексеми: *џаз, курва и курвеиџиње*.

- Е, вистина, бре татко, излезе лебот убав, туку десетпати сум се обишла со рака на чело и кај *џазо*. (Невестата што не умеала леб да месит).

- Од сила кога излезе од земи, беше се претркалил **џаз** преку глава, и беше му се закачила главата в земи. (Дели-Петровата краставица)
- Јас направив еден владика да појде на **курви** и да го фатат... (Ѓаволот што ќе оженеше четириесет калуѓери)
- На колку такви **курветиње** јас сум им скројала ќулави, да знаеш ти! (Царската ќерка и барабанот)

На крајот, овој реферат го заокружуваме со изразот – *непресушна ризница во заборав*. Самото препрочитување на приказните беше откривање на недопрени сфери од богатиот јазик во народните приказни, и од мислата што се пренесува преку јазикот на народните раскажувачи. Во овие приказни има огромен непроучен лексички материјал, кој претставува можност за збогатување на македонскиот јазик во однос на стилската вредност на лексиката, и има огромна мудрост што само народот со својата чиста, па дури и наивна мисла можел да ја искаже со изворниот јазичен израз.

Литература

- Велева С. 2006. *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје: Авторско издание.
- Јованова-Грујовска Е. 2012. *Лексичко-семантичка анализа на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески К. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Бона.
- Марков Б. 1969. „Наставки со експресивно значење кај именките“, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, кн. 21. Скопје: 245–300.
- Минова-Ѓуркова Ј. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје: Магор.
- Ристиќ С. 2005. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски јазик САНУ.

Лилјана МАКАРИЈОСКА

ЕТНОКУЛТУРНАТА ЛЕКСИКА ВО НАРОДНАТА ПРОЗА ОД СОБИРАЧКАТА ДЕЈНОСТ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ

Апстракт: Како извонреден познавач на народниот живот, Марко Цепенков во собирачката дејност се напојувал од народниот јазик и ја преточувал богатата македонска лексика и фразеологија. Народната проза содржи архаични и дијалектни зборови од: секојдневниот живот, градителството, храната, облеката, селскостопанската дејност, земјоделството, занаетчиството и др., од обредно-обичајната практика поврзана со животниот циклус и со народниот календар, како и од народната медицина, баењата, верувањата, толкувањето на сонштата, детските игри итн. Цепенков им остави на идните генерации богат изворен материјал како сведоштво за животот во минатото, а во ризницата на народните мудрости го зачува и вредното лексичко, фразеолошко богатство на народниот јазик.

Клучни зборови: културно наследство, фолклор, лексика, архаизми, дијалектизми.

Народната проза од собирачката дејност на неуморниот запишувач и прераскажувач на народни умотворби, Марко Цепенков (1829 – 1920), има непроценливо значење не само од фолклористички, етнографски, туку и од јазичен аспект, со оглед на тоа што во богатата ризница има зачувано 800 приказни, но и други фолклорни жанри: пословици и поговорки, верувања и клетви, благослови, баења, соншта и нивни толкувања, детски игри и друг јазичен и етнологски материјал. „Раскажувачите“ од кои Цепенков ги слушал и запишувал фолклорните и етнологските материјали биле од: Битолско, Скопско, Штипско, Велешко, Дебарско и др., но, сепак, претежно од Прилепско, зашто „Цепенков си е дома и свој, најсуверен и најавтентичен кога раскажува за животот во својата средина, за луѓето секојдневно видувани, за нивните егзистенцијални услови на живеење, начин на однесување, мислење, зборување, за односите меѓу нив во семејството и во општеството, особено за социјалните односи, со јасен став и определеност на страната на сиромасите, на кои и самиот од мал им припаѓа...“ (Иљоски 1981: 88).

Посветен на фолклорната традиција, со волја или како што вели со „севда голема од која мерак дури бил сторен“ и свесен за својата раскажувачка дарба, Цепенков како животна цел си ја поставил макотрпната собирачка дејност „за доброто на народо“, а желбата за објавување на насобраните „златни и слатки, убави работи“, никогаш не го напуштила зашто „како е Госпо, не е никој“. Како познавач на народниот живот, на вековното искуство и на длабоката народна мудрост, тој бил подготвен умотворбите да ги ислуша со четири уши и да ги запечати во умот „како со инка турено“ со цел „како пчела

од цвет на цвет и како питач од куќа в куќа“ да ги собере од богатата македонска народна ризница; применувал „пиши избриши“ на раскажаното, за да ги избере вистинските зборови и изрази додека да го нареди „како што треба, да го бендиса“.

Објавените десет тома¹ на Цепенковото велелепно дело, претставуваат извор за истражување од различни аспекти², а како што истакнува акад. Гане Тодоровски по повод нивното издавање, претставуваат „најдостојниот паметник врз ненајдениот гроб на величествениот спокојник дедо Марко...“.

Цепенков верно го пренесува менталитетот на својот народ, а при запишувањето ги вткајува и целокупната своја личност и јазичниот израз, заштитувајќи од заборавот многу архаични, дијалектни зборови од народната култура.

Проучувајќи го лексичкиот фонд на приказните на Марко Цепенков, Димка Митева (2019: 8) заклучува дека тој користи богат лексички и фразеолошки фонд од ризницата на народниот јазик, кој не заостанува зад бројот на употребените лексеми од страна на ред индивидуални творци во современата македонска литература. Со тоа Цепенков на најдобар начин го демантира раширеното мислење дека во приказните обично се користи ограничен лексички фонд. Вистинскиот раскажувач-творец, посебно на лексички план, внесува многу зборови, варирајќи ги нивните значења. Цепенков при тоа користи и ред стилски елементи што му даваат на неговото кажување посебна живост и сликовитост (синоними, антоними, епитети, метафори, деминутивно-хипокористични, аугментативно-пејоративни и други зборови). Лексиката на Цепенков содржи и турски, грчки и други заемки, навлезени во непосреден контакт со припадници на други народи, од различни причини – за означување нови поими, административни и други називи што се употребувале под туѓа политичка власт.

Лексиката го одразува општонародниот живот во регионот, домот, живеалиштето, на пр. *градежни материјали*, *патишта*, *куќа*, *помошни објекти*, *покуќнина*, *садови* и др.: вар ‘печен варовник, што се користи во градежништвото’, песок ‘ситни каменчиња, градежен материјал’, тули ‘сидарски градежен материјал добиен со обликување, сушење и печење на смеса од глинен материјал, песок и вода’: тогај вар праел царот со мајсторите, и од варта од прстите летнале две грутчиња, та прао в очи на крало беше му влегле (4: 99), Се пазарило момчето тамо да носи: вар, песок, тули и камен (3: 284), Набргу земал царот мотиката да праит вар и лопатата да му подаат вар на мајсторите (4: 98), друм ‘пат’: се погодиле да врват по друм со тоарени маски, со вино, ракии, масло и друзи срчени работи (6: 199), Кондисал еден кирација една

¹ При цитирањето на примери од собраните дела на Цепенков, во нашиов труд ќе се посочува само бројот на томот и страницата.

² Неговото творештво е предмет на повеќе монографски и други трудови (Конески 1981: 335–342, Јашар-Настева 1979: 17–49, Пенушлиски 1976: 73–86, Саздов 1974, Митева 2019, Велковска 2018: 40–55, Аго 2006, Стамески 2012 и др.).

вечер во еден ан на некој друм (6: 60), бина 'зграда': тргна да бара кај што се праи некоја бина голема за да носи песок и камење (3: 162), плевна 'објект за плева, слама, сено и сл.': Коњо извајте го од плевна, да би Господ ве отепал мори и цар небесен поразил што ми запустивте куќата, да би пусти глаите да ви бидат! (6: 229), дирек 'потпорен столб, греда': Умре старио, падна од куќата диреко (8: 105), авлија 'отворен простор како дел на куќата; ограда, сид околу куќата': отворени бидејќи портите, влегоа во големата авлија (2: 273), бунар 'ископана длабока јама за вадење подземна вода': нашол еден бунар многу длабок (2: 211), при сè што паднала (жената) во длабокио бунар, се начекала на раце од гаоло (4: 276), гускарница 'ограден простор во кој се чуваат гуски': Го моли царо (помалио зет) да му прости што го клал во таа гускарница и го зеде со себе (2: 278), заповедал да је даат (на ќерка му) еден стар конак за седење и да не седа(т) во гускарницата (2: 290), Слушај вамо, моја домаќинко, ова момче што ти го праќам да му 'и даиш гуските да 'и пасит, и по еднаш на ден леб да му даваш. Во гускарницата да лежит (5: 215), але 'нужник': ќе му клаат три чесни лук под перница, да стојат три ноќи и ќе ѝ фрлат в але (9: 279), Ја кога одам на але, еден саат не можам да свршам работа (6: 103), Слушај вамо, моја домаќинко, ова момче да го тераш алето да го фрлат (5: 215), го помолила (сестрата) бездриѓано да је го прати еден час детето да је кажит алињето за да излезит понадвор (6: 32), куќарка 'куќа': (Мажот и жената) си имале една куќурка и околу куќурката една голема јаболкница што му раѓала многу убави јаболка (4: 197), баца 'оцак': Коа ќе те сака к'смето, и од баца ќе ти дојди арното (8: 247), Му се вкачил еден арамија на куќи на еден бавчанција за да му слези од баца на греди (6: 64), Стани домаќине, работи, ами вака со лежење зер чекаш од баца Госпо да ти даи, ха? (3: 315), Откоа се починале (Кјсметлијата и Некјсметлијата), Некјсметлијата не бендисал да седи во таа пуста куќа и баците без покрив (3: 297), сацак 'стреа': Саѓи ако паднат од оцак или од сацак, чекај дождовите (9: 73), басамак 'скала': најдолниот басамак сет луѓето како тебе најсиромаси, а друзите басамаци за богатите (4: 80), порта 'влезна врата': коа влегол ато тоарен со дрва в порта се погодил чорбацијата да седи на пенцере (5: 75), поминал еден еким пред портата, та го викнала и го прашала дали знаит некој лек за да роди челад (2: 167), мандало 'чивија за затворање врата': Дошол до портата, турнал на мандало да отворит (5: 309), килит 'катанец': Заклучени секакви катанци френк-килити (9: 33), одаја 'соба': го однесол дома, та го клал на големата одаја (3: 124), станала и влегла во една друга одаја и се променила со женцките алишта (3: 63), одајче 'сопче': Свекор ти ќе те симнит од коњо и в раце ќе те внесат во едно шарено одајче (6: 28), визба 'подрум': Снаава отишла визба, 'и испуштила сите бочви со вино и со ракија (2: 161), катиште 'простор во куќа': Умре свекрвата, се раширија катиштата (8: 105), долап 'остава за покуќнински предмети, всидан шкаф': И го донесоа и го кладоа в долап да е стоит (2: 199), На мачорчето очите во глаата му играле и уште првата вечер беше го надушило оти има глушец во долапо од бабата (2: 65), покуќнина 'мебелот и сите предмети во една куќа': За ошто мори, стара мајко, си продааш сета покуќнина? (5: 279), сандалија 'столица': ќе се наредат децата седнати на сами на зелена трева али дома на сандалии (9: 364), бочва 'големо буре', бочве:

некоаш и ние сме имале, дедо, полни амбари со жито, со брашно, бочви полни со вино и ракија (4: 156), Од голема лутина ја затворил царо неа со детето во една бочва ... та и врлил в море (2: 267), Откоа и обрале лозјата од некој манастир, го туриле грозјето во бочвите што и полнеле секоја година (5: 87), Еднио кради си пари и пуштај си во едно бочве со киселина слаба (6: 59), бутин 'дрвен сад во кој се бие млекото за добивање масло и матеница': Момчето, дури си отиде дома, отебло како некој бутин (2: 223), копанка 'корито, голем сад за месење леб': Како на копанка ранет (8: 143), ноќви 'сандак за чување леб': да појдиш при Бога да му се молиш за да ни благосоит ноќвите да не ни се свршуа лебо (4: 136), Влегле (трисамината дружина) во една кука без сидои и без покрив, нашле едни ноќви (ковчег за леб што месат) без газер; во ноќвите нашле едно грне и тоа без газер, тики беа го клале орелот да варит за ручек (6: 105), тарун 'дрвена тркалезна направа за месење леб': клала ситото да сеит брашно, и тоа наопаку, и брашното коа го сееше – едно паѓаше на тарун, друго наземи (2: 185), Четвртата вечер застана помеѓу нив една свездичка за да му свети колку да му се види да вечераат и му се ставило еден тарун (4: 84), трпеца 'маса за јадење, маса наместена со јадења': Триста маани је нашол (мажо на жената) во трpezата кревање, во метењето трошки (5: 346), софра 'ниска тркалезна маса за јадење': Се ставила софрата, та донесле турли бе турли ракии и мезиња (2: 27), синија 'ниска, тркалезна маса за јадење': Курдисала таа позлаќена синија, со секакви слатки мезиња (3: 155), верушки 'верижник': За урочено дете, да се измијат верушките што сет над огниште и со таа вода да се измиет детето (9: 276), пирустија 'железен триножник за готвење на отворен оган': Празна пирустија не чинело на огне да стоит откога ќе симнат ѓумо (9: 72), вршник 'сач, метален поклопец под кој се пече леб': Како вршник пече сонцето (9: 208), тепсија 'голем и плиток калаисан бакарен сад во кој се пече обично зелник, пита, погача': Ах, Господи, дали ќе имам кáсмет да ја вчепкам онаа тепсија (3: 37), Си ја втупило в пазуа тепсијата (3: 37), аранија 'вид котел': ако сакаш да ти идам секоја вечер да клаиш една аранија вода да зоврие (3: 264), казан 'голем, длабок бакарен сад со тркалезна форма за загревање, готвење, перење и сл.': Да каснам едно мезе од казано – му рекол на акчибашијата јадачот – акчибаши, али да не каснам? (3: 107), каца 'голем, дрвен сад, стегнат со обрачи, на дното проширен, а на горната страна отворен': Еве јас кај му праам (на сина ми) една каца попара со благо млеко (2: 232), Собрал предената Ристос, 'и клал во големата каца, кај што вапсуаа саде црно, му турил боите на едно и му запалил огно под казанот да вриет (4: 107), аван 'сад за толчење': Во аван вода не се пие (4: 85), сито 'направа за сееење брашно и сл.': Сомлеа (луѓето) од новата пченица брашно, месија бели погачи (4: 149), клала (бабата) ситото да сеит брашно, и тоа наопаку, и брашното коа го сееше – едно паѓаше на тарун, друго наземи (2: 185), Еден воденичар мошне крадел брашно од тие што мелеле у него (2: 54), ваган, ваганче 'чинија, каленица': му турил анцијата еден ваган грав (6: 60), Ставила вдојцата софрата, клала лебо и вагано со грао на софра (4: 153), Го грабнал (бего) вагано со киселото млеко и го удрил по сурато (6: 118), пеки, ага, да ти даам малце – му рекол домаќино и му донесол во еден ваган мед и му го ставил пред него (6: 145), кладоа троа солца во едно ваганче (2: 246), барде, бардаче

‘земјен сад за вода’: невестата беше го клала прстено во бардачето (2: 130), дошла една од самовилите за да залеит едно барде вода (2: 130), грне ‘земјен сад за готвење со една или со две рачки’: Терзијата со закрпено алиште одит, а грнчаро со скршено грне (8: 100), чанак ‘земјен сад’: Ами тој има триста чанака и шестотини кашика! (6: 121), куп ‘голем земјен сад’: а бре, ами ти не си пуштал пари во купо? (6: 56), ибрик ‘бакарен сад за вода’: Зел ибрико и леенот и му потурил вода на момчето да си измијат раце (2: 249), карта, карте ‘плоскат дрвен сад во кој се служи вино, се кани на свадба и сл.’: ај, ќерко, земи го кравајчето и картава вино (5: 244), му легнал да си пие винце со картето (2: 78), пагур ‘мал сад за ракија со плоскава форма’: поземето го големиов пагур со ракија за да дајте блаосов (6: 156), ќе месам еден мазник, една бела погача, една пржена кокошка, еден пагур ракија и една карта вино тригодишно (5: 206), чекмеце ‘мало ковчеже за чување пари’: како се излага што му го даде чекмецето (5: 98), фенер ‘светилка, ламба’: без да запали венеро, си тргнал низ чаршија да си иди дома (5: 163), лажица ‘дел од прибор за црпење или сркање течна или кашеста храна’: Бидејќи Грко фодул, пак тој се валел по луѓето оти наместо виљушки му дал на Бугарите лајци, а не глеал оти тој бил за шега што сркал чорба со виљушка (6: 150), виљушка ‘дел од прибор за јадење, со запци, за набоднување на храната’: Нашло маана детето оти негоата виљушка и негоата лаица не му ја дала мајка му нему (5: 23), Ич се срка чорба со виљушки?! (6: 146), патрико да земи некаква стока... како: лајци, виљушки позлатени, ќехлибари (6, 152), утија, утииче, пампор-утија ‘пегла на жар’: Чунќи во старо време немаше пампор-утија што да се топли однатре (10: 28), А пак тутаќако служи да се вака утијата и да се бриши од пепелта, а најпоеќе за да се вака малото утииче, чунќи целото се закопуаше во огно (10: 28), тагарчик ‘вид кожена торба; тагарче’: Се здечкале маж и жена, чунки жената неќела да го дава тагарцико, а тој арап пари кабул не чинел да зема, тики одвај беше је го зел тагарцико со пари (5: 90), поблагодарен сум на бакшишо, жено, одошто на тагарцикот – је велел мажот и је го отмел тагарцико (5: 90) тутаќак ‘перниче сошиено од парчиња’: Тутаќак или влакно – тој ет од платно шиен, на неколку места полн со парчиња (10: 66), зимбил ‘плетена торба од шамак’: Ете го еден оца кај врви со еден зимбил в рака полн со зајре за дома, како леб, сирење, кебоици, лук, алва и друзи јастија (6: 186), имало кај суднико во одајата еден зимбил од мајстори што си носат алатите (5: 34), перде ‘завеса’, веленце ‘простирка’: Му посакал еднио (патник) на другио едно веленце да се наметни за да не го истопи дождо (5: 22), Виде-невиде сирота жена, му го послала новото веленце на мажа си да седни (3: 317), зеде домаќино едно веленце и го обеси перде во одајата (3: 202), јорган ‘прошиена дебела прекривка, наполнета со памук или со волна’: Знаиш али не знаиш што инаетчија сум јас? За една болва цел јорган изгоруам! (5: 21), перница ‘мека постилка за главата при спиење’: ќе му клаат три чесни лук под перница, да стојат три ноќи и ќе ѝ фрлат в але (9: 279), мутав ‘постилка или покривка од козина’: Му се пули чоекот, со еќимо носејќим покрај река, на ангело оти црн мутав го пери за да го праи бел. – Море момче бре, ќе те прашам нешто, ама право да ми кажиш: зашто се мачиш толку со тој мутав да го периш со сапун? (4: 131), черга ‘дебела ткаенина за

постилање’: За една болва не гори ја целата черга (8: 41), борина ‘смолесто дрво од бор што служи за осветлување или за потпалување оган’: Мори де, бре друшке, не вјасајте да палите борина, оти како што сум паднал и утре ќе ме видите (6: 64), видело ‘светилка и сл.’: кога запалил видело, гледат оти го немало сиромаиот (5: 205).

Цепенков забележал и голем број дијалектни називи за секојдневната и празничната *храна*, како и за *тијалаци*. На пр.: леб ‘основен прехранбен производ што се меси од брашно (пченично, пченкарно, ‘ржено итн.) и се пече’: Многу пати си легнуало гладно, ошто немало парички да си купи леб (2: 236), сомун ‘цел леб, обично со тркалеста форма’: Даруј ме, господине, еден сомун леб – му рекол (питачот) – оти ќе ми умрат децата од глади (5: 157), Ако се ватев со бас, и петнаесет (сомуни) можев да изедам (5: 306), прво ќе појдеше кај лебарниците и ќе земеше еден топол сомун ас екмек ...та ќе јадеше (2: 137), погача ‘пченичен леб од тесто без квасец, печен во тепсија’: Можам да замесам една погача, што сиот аскер да јадит и пак да не се битисат погачата (3: 137), Мори домаќинко, ...да ја заколиме кокошчицана и меси една погача од брашенцето, та да го канам Господ за вечера (4: 63), проскура ‘обредно лепче од квасено пресно тесто’, блудец, коливо ‘чинија со пченица и шеќер, пригодена според православниот обичај’: Третиот дел пари за коливо, пченица, шеќер, за украсување на коливото (за блудецот велиме ние), за брашно со коешто се месат проскури, за вино и сè што требаше (10: 24), бурек ‘вид ориентална пита’, симид ‘лепче од бело брашно замесено со специјална маја’: Се главил при еден фурнија да продаа буреци и симиди (5: 238), јастие ‘јадење’: девојката му определила на момчето најарни јастиија (3:172), амур ‘тесто, каша’: му наарачал вурнацијата на амураро да одврзи една вреќа од таа сол и да клаи во амуро (3: 233), брашно ‘мелена житна култура’: Сомлеа од новата пченица брашно, месија бели погачи (4: 149), клала (бабата) ситото да сеит брашно, и тоа наопаку, и брашното коа го сееше – едно паѓаше на тарун, друго наземи (2: 185), царевно ‘пченкарно брашно’: Му се кажало (на екимо) на соно да замеси еден мозок од глаата на еден ‘рслан со царевно брашно (3: 73), бакрданик ‘јадење од пченкарно брашно’: Здрави да бидиме да ако бакрданик јадиме (8: 43), Седнавме да вечераме бакрданик (6: 215), Што не јадиш, бре ќерата – му свикал пијанио (на Итромана Пеја) на лутина – от бакрданикот, али сакаш пиљав да ти сварам за да се налокаш? (6: 203), благота ‘млечни производи’: бачо го даруа со еден тоар благота (6: 73), зајре ‘сè што е потребно за приготвување јадење’: и сега одам да му купам зајре за јадење и пиење (3: 85), изварка ‘урда’: се најадов, изварка и кромид да јет сега, не јадам (6: 126), Сите беа кандисале од поученио Влав, та ја донесле сета изварка и ја намачкале сета црква (6: 139), Отишол еден Еѓуптин еднаш на тоа бачило да пита изварка и друго од бачилото (6: 73), Ако ме даруаш малце изварка, чорбаци – му рекол Еѓуптино – за Бог да прости (6: 73), сирење ‘млечен производ’: Ти надигале (Власите) сирењето од сите бачила и ја курдисале, та ја напраиле саде за кеф (црквата) (6: 139), Ете го еден оца кај врви со еден зимбил в рака полн со зајре за дома, како леб, сирење, кебоици, лук, алва и друзи јастиија (6: 186), чорба ‘вариво, густа супа’: не глеал оти тој

бил за шега што сркал чорба со виљушка (6: 150), манца ‘зготвено јадење, обично чорбесто’: умрела жената и останал мажот вдоец и страден за заварена манца (5: 340), грав ‘зготвено, чорбесто јадење со грав’: Меанци, као гледам – граов бил од мајка скиснат, ја дај ми една полока вино, да граот земи си го (6: 60), Ставила вдојцата софрата, клала лебо и вагано со грао (4: 153), Бре братко – му рекол кирацијата – кај има лезет киселина во грав, не можам со кисел грав да се напијам винце (6: 60), ми текнуат (море брате) оти од пустиот грав што јадов сношти, ми се гледаат едниот двајца (6: 48), ја(в)нија ‘вид чорба со месо и зеленчук’: И ја натерал жената да си му зготви три турли манци: една кисела чорба, една јавнија и пржена (3: 230), месо, месце ‘мускулно ткиво од животно што служи како храна’: јас сум се покајала и сега си постаам, само тревица си јадам, месо в уста ич не сум клала (2: 6), Месото коа ќе се готвит, мас неќит и од лојот можеш да изваиш, да ти се најдит за една друга манца (5: 84), Тој не знаел жените од кај го точат ножот, што си сечат месо и кромид кога да си готват манца (4: 221), Не сум клала в уста мевце (2: 18), сланина ‘мрсен поткожен слој кај свињата’: пустото грне беше се погодило без газер, тики дробенките од сланината беа истекле во пепелта (6: 210), ќофте ‘дробено, мелено месо обликувано во топчеста форма и испржено’: Лани јас овде вечерав (анџија), по девет ќофтиња за пара ми паднаа, а пак вечерва по едно дробенче месо ни даде, по еден грош ни зеде (6: 95), печена кокошка ‘готвено, печено месо од кокошка’: Ние адет имаме во нашето село на трети ден да ојме на гроб со печена кокошка ...за ноќта да јади умренио (2: 32), печена гуска ‘готвено, печено месо од гуска’: подал домаќино (на попо) една гуска печена (6: 156), риба ‘водно животно што служи како храна’: коа чул сиромашки Грк оти со мамалига ќе а јадел Влао рибата, од мака што беше му паднало, бајалдисал (6: 140), Ќе а готвам рибата со пресен кромид, со магдонос, потпржена со масло, посолена со црн пипер и после да а однесат на вурна (6: 140), пиљав ‘јадење со ориз’: Со зборој пиљав не се праит, оти сака ориз и мас (8: 96), Од сè имам дома што ми даваат комшиите: гуски, кокошки, баклави, пиљави (3: 235), зелје ‘вид спанаќ со подолги и повисоки листови’: Усучила долната кора и го клала зелјето; усукала и горната кора и станала просто (6: 41), праз ‘градинарско растение што расте во стракови, со бела главица и зелени перца’: Сиромав бидејќи бил мајсторот, манцата негоа му била кога ручал или вечерал – праз. Ќе купел две глајци праз и ...ќе си ‘и јадел тој (6: 129), пиперки ‘плод на растението пипер’: Анџи, ако не ми даиш троа пиперки да вечерам? (6: 60), Беше му се додеало на еден измеќар што имал богатио, јадејќи праз и пиперки (3: 223), симид ‘печиво од бело пченично брашно и со маја од наут’: Му ставила еден казан попаре со млеко и симиди надробени (2: 132), зелник ‘комат, пита со некој вид зелје’: Да напраев еден зелник, со едни витки големи (6: 7), Јас сакам овој зелник да биди најчис, чунки мажот ми не јади како-годе (6: 42), Да и јас тоа сакам – си рекол сам со себе – да месиш зелник (жено) и да дојдиш на ливада (4: 275), мазник ‘баница’: Денеска ќе месам еден мазник, една бела погача (5: 206), колпите ‘вид пита со кори свиткани во круг’, копривалник ‘пита со коприви’: Која питулицы му донесла, која колпите, која девет табани, која зелник копривалник (9: 133), кравајче ‘мало лепче’: го раскршил царот кравајчето (5: 277), попара ‘издробен

сув леб попарен со врела вода, масло, млеко, чај и др.': Еве јас кај му праам (на сина ми) една каца попара со благо млеко (2: 232), слатко-благо 'слатки јадења': праена од слатко-благо што јадел владиката (2: 103), баклава 'ориентална пита од тенки кори со мелени ореви, прелиена со шербет': Што ти текна, бре калва, што си напраил баклава, да арциш пари? (3: 224), Однесол богатио брашно у една стара жена да му меси една баклава (3: 224), алва, алвица 'сладок десерт од брашно, гриз, шеќер и масло': Ете го еден оца кај врви со еден зимбил в рака полн со зајре за дома, како леб, сирење, кебоици, лук, алва и друзи јастија (6: 186), Е ај, купи, бре калва, тан-алва, глеам оти таа ти се јади тебе! (5: 167), На смеа, на шака дрварот си седнал дома и саде се истегал на колк, чекал од Бога алвица да му паднит (6: 71), емиш 'овошје': Турли, турли јемиши за јадење! (2: 67), јаболка 'плод од јаболкница': Од црвените (јаболка) да даваш на мажи, и од секакви болести да оздравеат (2: 183), круша 'плод од дрво круша': Море, не круши да продаам, ами и амал ќе се сторам (5: 176), слива 'плод од дрво слива': Распратил луѓе по сите страни да бараат слива. Арно ама, нигде не нашле слива, чунки безвреме било (2: 279), магарешка слива 'модра слива': Поминал низ една планина и виде две сливи, едната црна (магарешка) и другата бела, тамам здреани саде за кеф (3: 265), дренка 'плод од дрен': Едни блази дренки и лезетлии беа ти биле, што немало нигде како нив (3: 159), лубеница 'растение со големи тркалезни плодови, со зелена кора и слатко, сочно црвено месо; *Citrus vulgaris*': Ја зела таа лубеница и ја внесла в килер (6: 29), Внучко бре, ја влезе во бостанон да скиниш една лубеница (5: 351), ошав 'компот', пекмез 'мармелад', речал 'слатко варено овошје (во шира или гроздов сок)': Која питулици му донесла, која ошав и ориз варен, како наместо пиљав, која кисел пекмез, која речали, која лимони и портокали и тетоски јаболка и друзи јемиши (9: 133), млеко, маштеница 'пијалак направен од закиселено млеко обезмастено со матење': али ви носам од бачило млеко, со грнци кисела маштеница за да ве најадам (6: 112–113), Ејди Манго – си рекол – што ти треба дете да бакнуаш и да ја тураш маштеницата и да седиш сега гладен! (6: 109), Испитал еден Еѓуптин еден грнец маштеница од село и, идекум ...го отпушил грнецот наземи (6: 108), Ако ме даруаш малце изварка, чорбаци – за Бог да прости, и за некој грнец маштеница (6: 73), вино, винце 'алкохолен пијалак добиен со ферментација на сок од грозје': Ако ми го има атаро, нека дојде да се поразгоориме и да се напиеме од нашето вино (3: 231), Оди, бре внучко, арно ти текна – му рекол старио – оваа печеница не се јади без вино (5: 358), Се напоручал арно (чоекот), та си го изсокал картето со винце (2: 79), ракија 'алкохолен пијалак': Сега ќе клаиш на трпезава од секакви ракии и од сите мезиња што си пиел и си се мезалисуал досега (5: 28), (Сиромажот) прао ти отишол на меана, се курдисал да пие вино и ракија (4: 236), Јале, јале и ноќвите (на жената) је се наполниле; амбарите со жито, бочвите со вино и ракија (4: 157), сол, букоска / букоски пипер 'пипер толчен, а не мелен': Одошто бил еден чоек многу сиромав, тики сеѓере леб и сол си јадел и поеќе пипер букоска (4: 235), Ке го намачкаш местото со мед и ќе го посолиш со најлутата букоска пипер (5: 51), Бог да прости велам и на букоскио пипер и на топлиите гирамитки што 'и клавав (5: 52), црн пипер 'бибер': Ке а готвам (рибата) со пресен кромид, со магдонос,

потпржена со масло, посолена со црн пипер (6: 140).

Се истакнува и богатството од називите за ткаенини: астар ‘постава за облека’, алаца ‘вид шарена памучна ткаенина со надолжно вткаени шарки; облека изработена од тој материјал’: Коа ќе му треба некому алишта да си шие, ќе појди при ифчијата на дуќан и ќе му земи од базриѓаните зајре: илаца (шарено), маница, басма, чоа и друзи аржои што му треба (10: 33), Поскап астаро од алацата ќе излезит (8: 85), асе ‘фино памучно платно’: подарете по некој грош, за да му напраам на другара ми кивур, да му купам асе (6: 185), И најмногу носеа бели в’стани од асе со две-три стотини бочки (10: 32), американ ‘фабричко памучно платно, од американски памук’, астар ‘материјал за постава; постава’: Астаро му се клаваше од слабио американ. Сп. и синцав астар: Оздола ќе му се клаит синцав астар за да крепи (10: 33), басма ‘шарена памучна ткаенина’: ќе појди при ифчијата на дуќан и ќе му земи од базриѓаните зајре: илаца (шарено), маница, басма, чоа (10: 33), бубаќ ‘памук’: Сите алишта сет наврлени со бубаќ, шиени со трабозанцќи конци (10: 29), инт ‘памучна преѓа’: најпосле ватија да носат беневрези (танок шајак ткаен со инт и волна) (10: 29), гезија ‘вид свилена ткаенина за постава’: Оспреди ќе се клаит давк од гезија црвена или друго за да личи и да крепи (10: 34), предено ‘волнен, памучен или ленен конец усучен со предење’: Во еден понеделник, беше ‘и разделил бојацијата сите предена (4: 107), (Татко му) го главил на еден бојација што вапсуал предено (4: 106), каплама ‘постава’: Ќе му однеса алиште на ифчијата да го каплаиса и ќе купи стопано од алиштето каква каплама сака (10: 37), кашмир ‘мека волнена ткаенина, со мазна и сјајна површина, изработена од влакно на кашмирска коза’: Сега позаможните и поучените што сет во конако сет облечени се во вренцќи алишта, од казмир и шајаци; Вренцќите алишта што се праат од шајаци домародни и помалце од казмири (10: 33), маница ‘вид памучно платно за шиене антерии’: Коа ќе му треба некому алишта да си шие, ќе појди при ифчијата на дуќан и ќе му земи од базриѓаните зајре: илаца (шарено), маница, басма, чоа; кутнија ‘вид свилено или памучно платно’: Ифчиите знаат да шијат и чоа, и шајак, и шејтанбез, и џамфес, и куразе и бечка кутнија и домашно самоткаено (10: 34), коприна ‘свила’: нашол еден муштерија од немечките баздриѓани и му ја продал коприната (6: 81), видел едно сено окосено, ама едно танколико било, што асли како некоја коприна бурунџук (6: 65), кумаш ‘вид ткаенина’: Дошло денот за да кроит нешто од скап кумаш (6: 50), камуха, камувче ‘свилена ткаенина’: Мајстор дури не укради кутурче и терзија камувче, не се благодарни на ѓунлуците (8: 152), садеѓузел ‘еднобојно платно без шари, без украси’: Шалварите и абдесл’ко сет шиени без бјукме и гајтан, саде ѓузел (10: 34), чоја ‘мек волнена ткаенина’: Не море, не, нема тој чоа и басма (7: 121), Чоаџиита шијат алишта од чоа, само за Турците; Во тоа време имаше чоа: корпус чоа, шкодранска чоа, ло(н)дон, терџија; Од корпус чоа и шкодринска шиевме долами на Турците и потури (10: 27), шајак ‘вид грубо платно, сукно’: Од горните алишта да ис(т)каиш ќерко една траба шајак (5: 103), Шајак бел да видиш, пат ќе тргаш, а шајак црн или модар – патуање нестрекно (9: 167), алиштата што носат мажите сет од црн шајак, дома ткаен (10: 29),

шејтанбез ‘вид шарена ткаенина за изработка на облека’: Од аз’рциите алиштата сет шиени од шејтанбези (од Турците наименуан плато гаолцко платно); Ифчиите знаат да шијат и чоа, и шајак, и шејтанбез (10: 33).

Се izdelуваат и називите за делови од *облеката*, за народната носија со вековна традиција, како и за *обувки*: абдесл’к ‘долго непоставено чоено или шајачно алиште’: абдесл’к се вика тоа долго алиште чоено или шајачно кога не ет каплаисано (постаено) со курк (со кожа) (10: 34), алиште ‘облека, дел од облеката’: Ако видеше некој сиромав оти облекол некое ново алиште, ќе го караше и гадеше (6: 88), како што има целото алиште име, така имаат сите части на алиштето имиња: прво арката (плеките, грбо), јуноите (полите), колтуците, ракаите, черкезите (на крајо на ракаите) и ојмите (кај што се запетлуваат ракаите (10: 35), алтица ‘закрпа’: стреле еден сиромав со триста алтици на алиштата (4: 162), антерија, антерииче ‘вид горна облека, до колена и со ракави’: некој поп си имал во цебо на антеријата педесе зрна грав и секој ден вадел по едно (6: 159), Тие луѓе што носат бечви, носат и пртеници. И тие што носат куфчиња и долзи антерии од маница (10: 36), коа ќе ни купиш, тате, антеријчиња за Велигден? (3: 266), го промениле (амалот) со едни владически алишта, сè од коприна ... со таа антерија атлазлија, што дури да молскоти (6, 152), арка ‘задан дел на облеката, грб’: Од фермелето или од чепкено арката (плеките) ... Као што има целото алиште име, така имаат сите части на алиштето имиња: прво арката (плеките) (10: 28), бевези ‘панталони од тенок шајак, ткаен од инт и волна’: најпосле ватија да носат бевези (танок шајак ткаен со инт и волна) (10: 29), бечви ‘шајачни панталони со посебен крој’: Жените со ф’стањето копринени, мажите со бечвите искинати (8: 40), валаничка ‘вид валана капа од сукно, валанка’: секој Велигден купуваше по една валаничка (6: 220), гаќи ‘долна облека, обично од памук, за долниот дел од телото, со или без ногавици’: Ако јас лажам, честити дедо, собуј му гаќите на мојте баџанаци и ќе му го видиш мојо муур (2: 294), Една мрзлива жена, што је мрзело да работи, беше кинисала без кошула, а мажот и без кошула и без гаќи (6: 35), дури кога видел голем зорт, слегол од коњо и, за таксират, беше ‘и наполнил гаќите (6: 103), Си седел еден чоек на еден камен едно утро по бели гаќи во есено време (2: 88), долама ‘машка и женска горна облека долга до колената, изработена од клашна, со долги ракави, затворени или расечени, во горниот дел тесно припиена до телото, а надолу свонесто проширена со голем број клинови’: му бакнал етекот од парталаата долама (5: 126), дувак, дулак ‘невестински превез’: невестата променета како за невеста и на глаата со семата дулакот невестински (7: 149), забан ‘горна облека без ракави, долга до под колената, од половината надолу свонесто проширена, поставена со постава и исполнета со памук’, јака ‘дел од облеката; парче платно, крзно или сл. пришиено околу вратниот изрез’, јамурлук ‘вид облека од шајак за заштита од дожд’: И мајсторо абација седи до терзичето и околу него калвите шијат: готои алишта и понешто нарачано како: јамурлук, минтани, џамадани, бечви и др. (10: 35), казекија ‘горна, машка, допојасна облека, без ракави што се носи над кувчето’: Неколку села околу градо Прилеп мажите носат шајачни алишта: салтамарки, кувчиња, бечви, казекии и пртеници (10:

34), Кои алишта се каплаисуаа: цубе, сако, абдесал'к, салтамарка, казаќија, ќурче, капут и друзи (10: 36), Салтамарката пресечи му од ракао од зад ојма како на минтано и антеријата и веднаш името ќе го измени од салтамарка на казеќија; Чепќените, потурите, доламите, минтаните, казеќиите и везевме и со срма; Озгора облечени сет со казеќија... (10: 34), кожув 'горна облека изработена од кожа, поставена со крзно од внатрешната страна': Кожуарите кожи си купуваат од градо и од селата и ји штavajuаат дома и си праат кожуи од секаков бој, та му 'и продаваат на селаните кај Митровден, а најмногу пред Божик... после ќе си кројат: кожув, кожувче, женски кожув (10: 37), капаклија 'вид кожув (го носеле чорбациите)': Првио кожув се вика капаклија (10: 39), квашеник 'горна женска облека од сукно': По дождо чуму ти е квашенико (8: 84), кошула, кошулица 'облека што го покрива горниот дел од телото': Од платното (ќерка ти) да му сошиеш кошули и гаќи на целата моја војска (5: 103), Само ти готви ми една кошулица да ме промениш (6: 47), кутел 'задан дел од панталони; дел од широки потури, шалвари и чакшири што виси одзади'. Со еднио газ сет тесни и куси во ѓотлуко (во подгазо, кутело) (10: 35), минтан 'машка и женска горна облека, изработена од домашна волнена ткаенина или од алаца, долга до појасот, со преклоп на градите, без или со долги тесни ракави, од внатрешната страна потплетена и исполнета со памук', минтан каушма 'машка горна облека, долга до појасот': минтано ет кус до појас, со бубаќ или без бубаќ, тој се вика каушма (со преграда) (10: 36) и минтан џамадан 'машка горна облека, долга до појасот, изработена од чоја и богато украсена': минтан џамадан, приличен на чоен, на полите имат: чичек (цвеќе) и с'чандиши од бјукме покрај гајтан (од глушец заби) (10: 36), ресачка 'машка горна облека од бел и многу јак шајак, без ракави и со реси од опачината, што се носела за свечени поводи': Шајако од ресачките е многу јак и од опачината е со реси, та затоа се викаат и алиштето ресачка. Во старо време секој не можеше да си напраи ресачка, чунки скапа му излегуваше, та коа се жена ергените си сакаа на заем од тие што имаа (10: 35), полка 'невестинска горна облека од црно кадифе и украсена по рабовите': Жените во полки кадифени, мажите во сенети борќлии потпишани (8: 40), појас 'широк ремен, колан или долга, тесна ткаенина што се обвиткува, заврзува околу половината': го промениле (амалот) со едни владически алишта... со тој појас копринен, опашан и со клучка врзан (6: 152), потури 'бечви од црн/син шајак': Фермелето го носеа и тоа со в'стан и со потури (10: 30), пртеница 'парче дебел шајак за обвиткување на нозете; потколеници': На потурите абир ѓотлии ако му и пресечиш пртениците, ќе се наречат бечви (1: 187), калвите шијат: готои алишта и понешто нарачано како: јамурлук, минтани, џамадани, бечви, чакшири, пртеници и др. (10: 35), сакма 'вид кабаница, наметка од ткаена волна': Од кај ќе повеит ветрот, отаде надај сакмата (8: 77), салтамарка 'горна облека со кратки ракави до лактите, изработена од чоја или кадифе, долга до појасот': Неколку села околу градо Прилеп мажите носат шајачни алишта: салтамарки, кувчиња, бечви, казеќии и пртеници. После заносија чкуртелии, в'стани и салтамарки (10: 34), талаган 'горна машка зимска облека, долга до под колената, со ракави и со јакуцка': Талаган го носат(т) во зима, преку сите алишта облечен или наметнат и јакуцката на глаа си ја клаваат, да не му врни дош на

глаата (10: 35), тиризи ‘парчиња ткаенина со форма на клин што се зашиваат од бочната страна на облеката за да биде на тоа место поширока’: Тиризи – од подмишки надолу (бочници) (10: 34), тозлуци ‘потколеници од глуждовите до колената’: На потурите пачал’к се викаат ногајците, озгора дури удољу, а на долнио крај се викаат тозлуци, по наше пртеници (10: 28), ќемер ‘каиш’: се дума дали ќе му даи царо ќемеро, али не ќе му го даа (5: 171), унечка ‘скутина, престилка’: Жените ќе се променат, ќе препашат сакојте со унечките (9: 152), фермеле ‘елече, горно шајачно алиште без ракави’: Фермелето го носеа и тоа со в’стан и со потури (10: 30), За многу евтина цена, наместо чепќин, носат фермеле со волнени букмиња (10: 29), чакшири ‘вид машка долна облека со долги и тесни ногавици’: калвите шијат готои алишта и понешто нарачано како: јамурлук, минтани, џамадани, бечви, чакшири (10: 35), чепќен ‘машка горна облека изработена од чоја, со долги, широки и расечени ракави, богато украсена со вез’: Чепќените ‘и носеа во старо време везани и со бјукме и со срма шарена и само со срма везани (10: 30), Срмените гајтани ‘и шиевме на чепќените и на тозлуците од потурите ни идеа од Беч (10: 29), черкез ‘широк краен дел на ракав на антеријата’, џамадан ‘вид елек; горна, машка и женска облека од клашна, чоја или кадифе, долга до појасот, без или со ракави кои од внатрешната страна се расечени и се закопчуваат со копчиња’, џамфес ‘вид свилена ткаенина чии бои, обично две, се прелеваат’: Ифчиите знаат да шијат и чоа, и шајак, и шејтанбез, и џамфес, и куразе (10: 33), џубе ‘долга машка облека без ракави’: Наместо црна раса, џубе од мавија чоа (9: 231), шамиија ‘парче ткаенина што се користи за покривање на главата или на вратот, еден вид поголема марама’: Таман, неевече, клај си шамиијата настрана и готви кошулите (6: 47), ако моиш борцо, борцо да му го платиш, да после настри си ја шамиијата и ич гајле да не бериш (6: 227), чалма ‘латнен завој’: Во полето мажите пак на глаите носат чалми повеќе од бели крпи (10: 34), копаран ‘куса машка горна облека со ракави, изработена од шајак и опшиена со гајтани’, пачалак ‘долен дел на панталони, ногавици’, на пр.: На потурите пачл’к се викаат ногајците, озгора дури удољу, а на долнио крај се викаат тозлуци, по наше пртеници (10: 28), пеш ‘преден дел, предница на облеката’, пола ‘една половина од предница на горна облека’: гајтанчиња за врзување пола со пола или пеш со пеш (10: 34), влечка ‘обувка што се навлекува со отворен заден дел’: Си обула влечките Дуња Ѓузели (3: 47), опинци ‘обувки од свинска или говедска кожа, со ремчиња’: Тие опинци и искинав, побратиме, дури те донесов за на весило да висиш – му рекол ѓаолот и се истаил од под него (4: 237), Ти кога се роди, јас тогај си праев опинци (8: 100), скорни ‘тешки машки чизми’: и со скорни да шета низ чаршија, пак никој чес не му дава (8: 16).

Се среќаваат и повеќе називи за *накит*: ѓердан ‘ниска од бисер, злато, скапоцени камења, што се носи околу вратот’: Отишла анката кај комшиите и посакала: нанизали алтани, бисерни ѓердани (5: 294), белегзија ‘украсна алка’: во другио (лешник имало) обетки од цеваири и во треќио белегзии, и тие со бесценети камење (2: 287), Се променила и малата цареа ќерка со најубаите алишта, со прстено од лешнико, со обетките, со белезите (2: 295), Дај две рала

обетки такуѓере; дај две рала белезици такуѓере (5: 337), обетки 'накит што се носи на ушите': Вашата екимица зеде од маазата од мајстори ми: обетки, белезици... (5: 338–339), Ако си клаам чарклиите обетки, па ќе вика оти не сум 'и клала алт'анлиите (5: 342). Има и називи за богатата орнаментика и украси со кои се карактеризира народната носија: гајтан 'колан, каиш; памучна или свилена сплетена врвца што служи за порабување и украсување на облеката': Сите алишта 'и шијат сè со гајтани; Околу му клаваат гајтан и преку гајтано од опаку чоа еден ремен; букме 'усукан дебел памук; гајтан'; крма 'вид украс на работ од облеката; плетенка од гајтан'; чичек и цвеќиња 'украс на полата, орнамент во форма на цвет'; с'чандиши 'глувчешки заби, вид орнамент, украс на работ од полата на минтан џамадан'; чапраз 'украсни гајтани по работ на полите, од едната страна со копчиња, а од другата со петлици'; бент 'гајтанчиња за врзување на полите': Бентои – гајтанчиња за врзување пола со пола или пеш со пеш (10: 34); ојма 'украс, вид орнамент на петлиците и на ракавите' итн.

Од *селскостопанската дејност*, се изделуваат називите поврзани со земјоделството, сточарството: дикел 'копач со два запки': Не можам да остаам дикело и да дојдам чунки сум пазарен да му ја ископам бавчата (3: 212), мотика 'железно орудие со долга рачка за копање земја, прекопување посеви и др.': Си крена (момчето) мотиката на рамо за да биди аргатин, да копа в лозјата (5: 66), лопата 'орудие со долга рачка и долен плоскат проширен дел (железен или дрвен) за црпење, пресипување, ринење ситен материјал': Застанал (Зосија) да се мисли и да есапи као да 'а закопа: мотика нема, лопата нема, само едно стапче има: грабна, гребна, остаи (4: 196), казма 'копач': На часот беше зел казмата и го ископал сеништето (9: 94), брана 'направа за ситнење и рамнење на ораното земјиште': бев сега во нивата, да и покривам зрната што не и покрила браната (3: 256), балта 'секира': Земи балта, пресечи ме (1: 320), секира 'алатка за сечење дрва со метална острица и дрвена рачка': Брате бре – му рекол на брата си – дај ми ја и секирата да ја носам со мене за да се вардам од нешто лошо по патот (3: 270), плуг 'орудие со сечило за правење бразди и превртување на земјата': Умре воло, се отпрегна плуго (8: 105), срп 'орудие за жниење': Море, брате, српот ми загина в нива, дојдов да си го најдам – му рекол к'сметот – туку греот да ти го берит твојот к'смет, што те донесе до овој ал (2: 244), гумно 'рамно и широко место каде што се врши жито, обично со коњи': Многу ти благодариме, дедо Илија, задека идиш при нас да ни го блаосоиш гумното! (4: 138), самар 'грубо седло, обично за магариња, маски и коњи': Стани, мајко, спремај коњо со самаро и не бери ми гајле, чунки не сум од тие мажи што да не можат на самар да се држат (2: 168), Бодинајќи коњо, некако како беше се уплашил, и го врлил од самар долу арамијата (6: 57), остен 'стап со остар железен шилец на крајот за спотерување на запрежен рогат добиток': Со остен волои да тераш и со опинци обуен да бидиш и селцки алишта да носиш, цел ден на сонце да се мачиш, али за вака сум мислила јас, море чедо мое? (5: 259), бисаги 'торба од два дела за префрлање на обете страни од седлото': Си и клало во бисагите, си дошло при коњо (2: 285).

Од областа на *занаетството* Цепенков ги посочува називите за изработките, за алатите, на пр. занаат 'занимање, струка, вештина': Ете што занаат ќе вака внук ми – си рекол сам со себе старео (5: 352), Е, зашто, од што не ти је од занаатот, бре чоече, вакаш работа, и после да не ми свршиш мене работа? (4: 67), Лош занаат ет, синко, дрварлко, гледај да научиш ти и брат ти некој полесен занаат за да печалите пари со полесно, та на старос да видам бел ден покрај вас и јас (3: 147), алат 'орудие, инструмент, прибор за рачна работа, за занаат': Ако имаш некој алат (бабо) да ми ја изваиш (коската) – арно; ако немаш – па не ми ти ајактерето пет грошеи и ој ми си со здравје (6: 224), Едно седнување момчето во одајата и беше си отворило алатите и беше напраило едни стребрени и позлаќени налани (5: 168), Госпо целио свет го напраил како еден саат што е напраен: со големи алати и со мали (4: 191), Си зело куменцијчето сите дуќански алати, си зело стрebro и злато, и си влегло во една гемија (5: 168), Ај заколни се, речи: зимбиљон мајсторски, што е обесен овде... со сите мајсторски алати, да даит Господ в куќа да ми влезит (5: 35), клешти 'метална алатка, составена од два дела вкрстени во вид на ножици, што служи за фаќање, стегање или вадење на нешто': Ама да знаиш, мори сестрице треско, што ќев имав кога го готвев да му удрам клештите (2: 106), еге 'турија': нашло едно еге ингимиско и претрило од сите врати резињата (3: 170), ендезе 'алат за мерење при кроење': Понапре мери со ендезето, после крој и сечи со ножиците (8: 84), мушта 'папуциски алат за чуќање на ѓотот на чевелот': Со муштата се чуќаат ѓоно, пушијата и сè кај што треба (10: 44), чеќецек 'папуциски алат за ставање на чевлите на калап': Со чеќецекот ѓ тргаат чевлите или јемениите од кај петицата на кал'п (10: 44), ул-ајак 'поголем чевларски калап': Сите дванаесет кал'пи си имаат имиња башка-башка: ул-ајак ... (10: 73), кескија 'сеќало, прибор на ковачка наковална': Накоална: накоална, кутуко, кескија (10: 76), тесла 'дрводелска алатка слична на сеќира, со сечило за делќање и тапа страна за ковење': Греота је као на мене сиромав да кајдисаш да ми ја земиш теслата, за брат ми да ме кара (3: 255), точило 'острило': Поврти ми дете точилово да си наточам сеќирчево (8: 84), чарк 'трќало, обично со запци: на часовник и сл.': Сите друзи алати му ѓ редел како некој саатчија, како што реди чаркојте на саатот (8: 47).

Потврдени се и називите поврзани со домашните *женски занаети* (ткаење, предење, плетење): родан 'дрвена направа за суќање, предење': си зело: родано, тепсијата, квачката и урката, та беше отишло во царќкио град (3: 40), (ф)урќа 'дрвен стап на кој се намотува волна за предење': Другиот ден беше напраил една урќа со дваесет вретена, сите позлаќени и сами да предат (5: 169), вретено 'дрвено валчесто стапче на кое се навива преѓата': Речи му од ова искршено вретено да ми напраи еден разбој со сите алати (5: 103), разбој и делови од разбој: брдила 'подвижна рамка во која е брдото од разбојот', ништи 'дел од разбојот низ кој се провлечени нишките и со кој тие се движат нагоре-надолу при ткаењето': Ништите и брдилата сет голема стоќа на жената (8: 75), кросно 'дел од разбој, вратило на разбојот за ткаење': Откоа си го истќаа платното, му го постра кросното (8: 261), брдило 'подвижна рамка во која е

брдото од разбојот (за ткаење)', совалка, скрипци: Сите жици што биле во брдилата (керката) 'и искинала и само една жица била здрава (6: 38), Врли ја со десната рака гоа соалката, врли ја и вати ја со левата, па врли ја чини и чкрипни со уста, гоа скрипците чкрипаат и: бам, бам праел со уста и тргал со обете раце, санким брдилата ји тргал (6: 122), ѓерѓев 'рамка за везење': во одајата нашле една убаа девојка кај си везела ѓерѓев (3: 101), игла везарка 'игла за везење': преденото со сета игла везарка је загина (2: 160).

Стефановска-Ристеска (2022: 147–156) ги изделува називите за предмети, алати што служат за изработка на облека, односно за терзискиот (шивачкиот) прибор. Според Цепенков: Ифчиите што одат по куќите и по селата алатите нивни му се: иглата, напрстоко, ножица, ендезето и јадицата, а пак ифчиите што работат по дуќаните си имаат: тезѓе, колтафта, утии и басацак (10: 34). Покрај игла 'тенко метално стапче со остар врв и отвор за вденување на конецот', се изделуваат специјализираните називи: ибришимарка 'шијачка игла за чоја и други потенки текстилни производи', кончарка 'шијачка игла за дебели текстилни производи', петличарка, чобан инеси, овчарска игла 'шијачка игла со пошироки уши за правење илици од тенок гајтан', сајљамарка 'тенка и долга шијачка игла за алишта поставени со памук', френгијарка 'помала курчиска игла', напрсток 'метален или пластичен предмет, што се навлекува на прстот за да се притисне иглата при шиенење': напрстоко од кафтанциите ет помал, а од абациите поголем; ножици 'вид алатка, два ножа прицврстени еден за друг со завртка, кои се отвораат и затвораат при сечење на нешто': ножиците од кафтанциите сет без врв, а од абациите со врв; метро 'платнена лента или дрвена штица за мерење должина, со обележани сантиметри и милиметри', метро (мерка) од мушам бележано од едно нумеро до стојпедесет, метро од штица, европејско, од 1 – 100, ендезе 'алат за мерење при кроење': со ендезето мерит терзијата кога да крои; Имаат терзиите и по едно ендезе прекршено вудве да се праит за да се носи в појас, черпија 'стапче намотано со памучен конец намачкан со креда за повлекување права линија при кроење': черпијата ет едно дрвце намотано со конец бубаќерен, што го мачкаат со тебешир и черпили – чоа или алаца (шарено) и друзи за да може да сечи прао ...коа ќе зема мера мајсторо на некој чоек за да му крои алишта, мерата ќе му ја зема со черпија. Ќе му ја клаи черпијата на врато и ќе ја пропушти наудолу до кај што сака чоекко да му биди долго алиштето. На крајо од черпијата има едно куршумче за да тежи надолу и ќе ја мери черпијата на ендезето колку е долго и широко алиштето и ќе бележи со тебеширо, јадица 'платнено ремче, од едната страна со кука за затегнување, а од другата со бронзен шилец за правење дупки во облеката': Јадицата ет едно ремче од чоа или од дизге; со јадицата запињат терзијата алиштето кај што треба.

Називи за помошниот алат при пеглањето се: басацак 'парче дебело дрво што се става на утијата за заштита од топлина': На утијата ќе му се клаи басацако згора за да не му гори ногата од жешката утија, камбур 'свиен дрвен алат за пеглање на рамената': На камбуро утелисуа плеките, на големата перница утелисуа полите (10: 32); колтафта 'штица што се вовлекува во ракавите

и во ногавиците при пеглање’: За колтавтата – штица за во ракаите се пикнуа за полесно да се утелеиса (10: 9); Колтавта (ракавна штица) – таја штица ет или од орев или од костен; со неа утелисуаат ракаи и пачаици (нозете) на потурите (шалварите); тутацак ‘платнено перниче за држење на утијата’: тутацако служи да се ваќа утијата и да се бриши од пепелта, а најпоеќе за да се ваќа малото утииче, чунки целото се закопуаше во огно за да се стопли итн.

Од називите за *музички инструменти* се среќаваат: гајда ‘народен музички дувачки инструмент составен од мев (мешина), со три цевки за дување и за свирење’: тики после свадба ќе напраам, гајди ќе клаам да свират, после ќе дојдат сватоите (6: 28), Дошол (Игроман пејо) во едно друго село, та се вратил во една куќа кај што беше чул гајда да свирит (6: 207), дајре ‘ударен инструмент во облик на обрач со затегната кожа од едната страна и со тркалезни метални плочки што свечкаат при удирање’: Дајретото е од кожа голица, залепена на луб дрвен. Наоколу на лубо има: зилџои од тенекџе наоколу закачени и неколку свончиња и прапорци за коа ќе го бие дајретото многу да тропа, да сунџи (10: 151), гусла ‘народен гудачки инструмент со една жица на кој се свири со гудало’, кавал ‘народен дувачки музички инструмент изработен од дрво, во вид на цевка со осум отвори’, тапан ‘ударен музички инструмент во форма на голем шуплив цилиндар со оптегната кожа на едната или на двете страни; барабан’: Удрија сиромасите да тераат ќев: на сите страни ора и песни, гајди, тапани, кавали и гусли (4: 137), тамбура ‘ориентален жичен музички инструмент’: Викал, пискал сиромав ќасмет, му се молел сал да не го убиет, и тамбурата ќе ја окршит што свирел, та ќе работел гологлаечки за да го обогатит (2: 245), тарамбука ‘ударен музички инструмент обложен со кожа само од едната страна’: Тарамбуката е напраена од црвена земја од грнчарите: долга околу три педи; се клави под левата мишка и се чука со обете раце, како наместо дајре (10: 147), чампари ‘ударен инструмент со удирање на металните тасови еден со друг’: Во старо време машќи убаи момчиња играа ќочеци, а пак женќки убаи девојчиња, што се викаа ченѓии, играа и тропаа со чампарите (10: 147), џура ‘зурла, дувачки инструмент’: Кабата сурла и џурата свират со писќите. Пискалата има едно колџе од коска што му крепи рилќите. Гарнетата свири со камиш (10: 147), камиш ‘јазиче на кларинетот од трска’: Камишот ет од трска клаена во к’л’во што се клавиа в уста и се дуа да свири (10: 147).

Од областа на трговската дејност, застапени се називите за *мерки, пари*: рабуш ‘дрвце (стапче) за бележење сметки при купување, разделено на два дела, за продавачот и за купувачот’: Ако се зберет 50 ока или 100 ока та не ѝ бери рабушо ќе го силдисаат и ќе ѝ пишат оките од другата страна (10: 139), четеле ‘рабувче’: Со маалото четеле (рабувче) работат бојаџиите (10: 139), терезија ‘направа за мерење тежина, мала вага’: Рака терезија не ет (8: 88), кантар ‘направа за мерење тежина со рачка и тег, вага’: Кантаро си го носи за појас. Есапчија чоек (8: 171), ока ‘мерка за тежина (1282 гр)’: Болеста со окџи иди и со игла си одит (8: 190), стодрам ‘сто драма (320 г)’: му мерил по една ока, му дал ексик по еден стодрам (8: 121), кило, полкило, осмак, шиник, полшиник, кутел ‘мерки за жито’: Прилепќката мера за жито мерење е: кило, осмак (полкило),

шиник, полшиник или кутел. Првио шиник е царцка мера што се мери житото на житни пазар, вторио шиник си го имаат по арпаџиите и по куќите (10: 141), аршин ‘мерка за должина 68 см и мерка за површина’: зеде аршино, го измери местото (4: 160), декика ‘минута, час, миг, момент’: трај, оче егумене, јас ја ќе и донесам сите саати на една декика да бијат (5: 41), пак не биеле сите саати во една декика ... кој по петнаесе декики понапре, кој по десет; асљикелама ни еден со еден не можел да ‘и донесе да дојдат на една декика (5: 40), ќесе ‘паричник’: Ер што да купиш, парите назад ќе ‘и земиш, сами в ќесе ќе ти влезат (4: 230), пари, парички ‘платежни средства’: Шукур (домаќине) работата ти е арна, пари печалиш, арч голем не праиш (6: 18), Да му се најдат парите за во зло час (3: 76), У Еѓуптин вошки ако бараш, можи да најдиш, а не пари! (6: 173), Ер што да купиш, парите назад ќе ‘и земиш (4: 230), Многу пати си легнуало гладно, ошто немало парички да си купи леб (2: 236), алтан ‘златник’: му посакал илјада алт’ни на заем (8: 123), грош ‘турска монета од 40 пари’: дај ми дваесет и пет грошеи за рибата (6: 62), бешлак ‘монета од пет гроша’: му го даде последнио бешлак на лажливо баждарџија (5: 146), му посакал по еден бешлак (4: 97), дукат ‘златник’: Под една круша да откопам еден казан дукати (10: 307), лира ‘златник’: бил многу борџија и со земањето лирите ќе се поткрепел (3: 152), аспра црвена ‘ситна пара’: ама од кого зел, не враќал и, најпосле, никој не му даал нити една аспра црвена (6: 92), бела/жолта меџидија ‘турска монета од 20 гроша/100 гроша’: му посакал по еден бешлак, после по една бела меџидија... после по една жолта меџидија (4: 97).

Од областа на *хигиената*, односно личната хигиена и сл., ќе ги споменеме на пр. сапун ‘средство за миење или перење со вода’: Море момче бре, ќе те прашам нешто, ама право да ми кажиш: зашто се мачиш толку со тој мутав да го периш со сапун? – За да го напраам бел, пријателе, се мачам (4: 131), Тргна песо на зајако да го бара, чунки чорапите му биле дента прани со гиритсапун, та кај што беше газил зајако по росната трева, сè останало од миризбата на сапуно и го душел песо (2: 69), брич ‘нож за бричење’: Нека ми е уѓе: на такваа глаа таков брич, што го велит тој збор татко, чунки сè што ме учеше и ми велеше, сè по глаа ме удри (2: 150).

Називи на *занимања*, *занаџчи* и сл.: абација ‘тој што шие алишта од аба’: И мајсторо абација седи до терзичето и околу него калвите шијат: готои алишта и понешто нарачано како: јамурлук, минтани, џамадани, бечви... (10: 35), акџија ‘готвач’: Грабнал акџијата тевтерот и му дошол пред него (6: 84), Мунасиб нашло акџија да бидит и отворил дуќан (6: 83), Влегол тој што јадеше многу кај акџиите, гоа да види што вечера му се готвит (3: 107), Така и кај новио акџија му се кошнаа неплаќачи да му јадат и да не му плаќаат (6: 83), акџиџа ‘готвачка’: Му нарачал да појди на акџиџа за да нарачат четириесет турли манџи (5: 124), Одејќи, дошла во едно кралство, многу мало, и за кџмет од цареа ќерка допаднала во градот кај што седел кралот, та се погодила за акџиџа у кралот (5: 336), акџибашија ‘главен готвач’: Еден ден дошол некој јабанџија да руча и, откоа се наручал, го викнал акџијата да му плати. – Кажи, акџибаши, колку пари ти чини ручекот, да да ти платам? (6: 83), Да каснам едно мезе од

казано – му рекол на акчибашијата јадачот – акчибаши, али да не каснам? (3: 107), амал ‘носач’: Заповедал (тргоец) на амалите да му ја вратат солта на вурнацијата (3: 233), Дедо, дедо, ние не сме амали, да да те носиме на рамо за на манастир (4: 209), Море, не круши да продаам, ами и амал ќе се сторам, само и само тоа добро да го земам! (5: 176), амамџија ‘бањар’: коа чул тој збор амамџијата, бидејќи пашата му бил како свој, отрчал та му кажал на пашата оти син му од царо бил на бања (5: 125), амуќар ‘тој што го меси амурот (тестото)’: Му нарачал вурнацијата на амуќаро да одврзи една вреќа од таа сол и да му клаи во амуро (3: 233), анџија ‘сопственик на ан’: Лани јас овде вечерав анџија, по девет ќофтиња за пара ми паднаа, а пак вечерва по едно дробенче месо ни даде, по еден грош ни зеде (6: 95), Му се моли (царо) на анџијата да му подари некој ветви алишта да се промени, оти го фатиле арамиите од град надвор (4: 203), анџика ‘сопственичка на ан’: коа и чула тие зборои анџиката, на големо чудо станала и не можела да му прогоори, од што се уплашила (5: 98), квечерината си дошле двајцата на ан и анџиката и прашала (5: 97), аргат, аргатин ‘наемен работник’: гледа каскатијата кај туку маваат двајца аргати со суројци на гробо (5: 327), Ах, анасанџа, како се најдов саде јас да бидам сиромав и да бидам аргатин по туѓите бавчи за пет грошеи ѓунделџ (3: 212), Ете, коа да му работи кџмето на чока и коа да сака Госпо, од аргатин бидуа цар (3: 296), при сите мајстори и аргати имаше и еден аргатин што носеше песок со две магариња (3: 318), Сиромаиот аргатин се чудел оти да 'и клава парите чорбацијата под веленце (3: 316), аргатинка ‘аргатка жена аргат; надничарка’: Дедо, гледаш во онаа нива кај што жние една аргатинка, и стопанката на нивата стои као свештеник пред неа? (4: 143), Јас ќе ти го откажам (атро), домаќине – му рекла жената како на лутина малце, оти да ја праи подолна од една аргатинка (5: 75), Нунката да ји биди аргатка при крштеницата да ји жние, та да види каков је аргатлко (4: 144), (Мајка и ќерка) биле аргатки во нивјето од брата му (3: 251), арџија ‘тој што се грижи за арот, т. е. за коњушницата (шталата)’: За арџија, за арџија – приимал сиромаио цар, чунки заборил оти бил вчера цар (4: 204), работи (арџијата) најтешката работа во арот, токмо три години; гол, бос, неопран, гладен, жеден и потурнат од калфите (4: 204), бавчанџија ‘градинар’: Не можам да остаам дикело и да дојдам чунки сум пазарен за цел ден да работам на бавчанџијата да му ја ископам бавчата (3: 212), Еден бавчанџија главил едно момче за да му продаа зарзават, на сергија (6: 98), Му се вкачил еден арамија на куќи на еден бавчанџија за да му слези од баца на греди и да му го укради луко (6: 64), баждар, баждарџија ‘тој што собира такса по тезгите’: Ја чекај да обидам дали ќе можам да го сторам ихат јас баждар да земам (5: 142), Ја растоари бакалам, да 'и броиме (јајцата) и да ми кажиш кај ќе 'и носиш – му рекол баждарџијата (5: 141), Бре моли, бре коли пусти сиромав баждарџијата да не му земат сто јајца, никако не можел да го измолит (5: 144), И јас кога видов оти овде било слепари, се сторив на умрените баждарџија и еве три години време кај туку седам (5: 147), баздриѓан ‘трговец’: Отишло дома, при татка си детето и му рекло оти не одит на баздриѓан (4: 246), Нека седи сестра ми со детето, баздриѓан – му рекла таа што ќе 'и носеше топоите (6: 32), нашол еден муштерија од немечките баздриѓани и му ја продал коприната (6: 81), бајарка

‘бајачка’: Од секаде ошле екими, бајарки, маѓесници кај царот за да му ја изваат змијата, арно ама змијата од никого гајле немала (2: 214), бајач ‘тој што се занимава со баење’: кој вражач и кој бајач и маѓесник знаи да напраи некој маривет да му родат трите царцки снаи (2: 272), Никако на ум не му идело никому за оти ќе сака бајачо едно дете ...и еве му го бајачот со торбата на рамо (2: 272), бакал ‘ситен трговец со колонијални стоки и животни продукти’: Вторио лаж зел едно ѓумче... отишол у еден бакал, та купил масло (6: 62), Море, татко бре – му рекло една вечер детето – ами бакалон сè кусо нам зајре ни дава, оката тристадрам ми ја дават (5: 363), Дај ‘и (децата) по некоја година на даскал да се понаучат книга и после ќе ‘и главиш едното на казанци, другото на терзии и трекото на бакали (4: 92), бањар, бањација ‘тој што служи во (градска) бања’: пред да влезит в бања, изваил еден минц од пазуа и му го дал на бањарот (5: 124), коа чу бањарот тој збор од гускарот, беше се зачудил (5: 124), Дошол бањаро и си зел трите грошеи, кога бара – алишта нема... бањарот го искарал дека не си отворил очите, та да остаи царцки алишта да се украдат (5: 133), Дал вик (момчето) по бањацијата да дојди, да му даит трите грошеи (5: 133), бањарбаша ‘прв бањар’: Треќи пат му повторил бањаро на гускарот што чоек јет да му кажи и на треќио пат му се кажал син од царот. – Слушај вамо, бањарбаша, еве ќе ти кажам лели ми се тоариш, ама немој да кажиш (5: 125), бач ‘старешина, најстар овчар на бачило, тој што работи на бачилото или го раководи’: Дошол (чорбацијата) кај бачилото и се вратил, та го помолил бачо да му ја даит погачата и да му даи малце млеко (3: 234), баштерзија ‘главен, прв шивач’: Отишло (момчето) на баш терзија (2: 239), бербер ‘тој што се занимава со бричење и потстрижување’: Викнуајќи чоeko: Оф, уото ми го изгоре! – и берберо мавнал со бричо (5: 303), бербербаша ‘главен бербер’: Беше го викнал царот берберот да го обричит и едно дошол берберот до него рекол прво: – Прај што праиш, бербербаша, и за назад да мислиш (5: 44), билјар ‘тој што лекува со билки’: Коа му дојде дено да умри ништо не могаа да го избавит од смртта: ни пари, ни екими, ни па рецетата од билјаро (5: 30), На билјаро царот му подарил еден тоар пари и еден сарај (5: 29), Коа ‘и чул тие зборои од старио билјар, се возрадуа и му такса еден тоар пари (5: 28), Зеде една терезија билјаро и сè што беше ставено (на трпезата) го трга и секое башка-башка го запиша (5: 28), бинација, бинекчија ‘јавач’: Да го стегнам арно весот на глаава, еве вака ја, за ветерот да не ми го одвеит, тики да ме видите што бинација сум (5: 162), бозација ‘произведувач и продавач на боза’: Еден бозација си имал две деца главени за да му продаваат боза по маала (6: 129), Една вечер отишол бозацијата на гости некаде (6: 130), Четелето не само се употребуа во верѓија и плаќање, ами за лебарите, млекаричарите, бозациите (10: 139) бојација ‘тој што се занимава со боење на разни материјали, текстил и др.’: Со маалото четеле (рабувче) работат бојациите (10: 139), Му текнало еднаш на татка му (од ристос) та го главил на еден бојација што вапсуал предено и друзи работи (4: 106), Беше и поделил бојацијата сите предена, шајаци и друзи нешта за да и вапсуат (4: 107), ќе му го донеси четелето и ќе го стави бојацијата со рабувчето: ако е токмо – нема ништо да се речи, а пак ако го загуби четелето – мачно можи да си го земи шајакот али друго (10: 132), борозанција ‘трубач’: Ако не чинит магарето

за пушка и за сабја, ќе чинит за борозанжија, ја – за да свири со боријата (2: 48), бостанџија ‘тој што одгледува и продава бостан: лубеници и дињи’: Еден бостанџија видел двајца питачи на еден друм и зел да му го вардат бостанот. (6: 58), Во седум години, што би бостанџија само една лубеница скина од бостано (3: 180), брашнар ‘тој што продава брашно’: брашнарот му кажал на кадијата оти пченицата била растена на една нива што била на едно место кај што било гробишта (4: 170), вардач ‘чувар’: Влегол (сиромажот) в сарај, и едно го видоа вардачите, го опколија за да го ватат да го бијат (2: 124), воденичар ‘тој што има воденица или работи во воденица’: Ај да се види и не види – си рекол сам со себе воденичаро – али сега најде да се расипи тоа палено колце (2: 103), Го ватив воденичарот да го тресам и си отиде на воденицата, та легна на гола земја и грабна лучницата, та столчи еден лук со киселина и го дигна наеднаш и го испи (9: 137), вражач ‘вражалец’: кој вражач и кој бајач и маѓесник знаи да напраи некој маривет да му родат трите царцки снаи (2: 272), вратар, портар ‘тој што стои покрај вратата и надгледува кој влегува; тој што стои пред собата, за разлика од портар – тој што стои покрај портата од сарајот’: Нив ќе ‘и клаит вратари на рајот (4: 93), Му дал на портаро крсто и на вратаро киската од босиљокот (4: 265), гаѓач ‘тој што гаѓа, тој што пука; тој што одгатнува, нагаѓа’: Кога чу кадијата тој збор од гаѓачите: – Алла, Алла, што беше биле тие свињи – рекол – гаѓачи: и орасите ‘и погодија (5: 156), Откоа му се поплакаа гаѓачите на кадијата оти тој му ја украде маската, кадијата му побарал испат (5: 154), Откоа беше му чул кадијата испатламата на тројцата гаѓачи, ји испуштил за тогај да си одат (5: 155), Откоа видел кадијата оти лимонот го погодија, веднаш беше издал илџам за да му ја земат тројцата гаѓачи маската (5: 156), гемиџија ‘бродар, лаѓар, корабар’: Јас сум себепо, пријателе – му рекло момчето на гемиџијата (3: 308), На часот гемиџијата му го дал писмото со голема благодарнос (5: 215), говедар ‘тој што се занимава со пасење говеда’: Ашколсун, бре гоедаре, оти погоди, вистина скакулец ет (4: 81), Селаните ќе бидат собрани за да глават гоедар и тебе ќе те видат и ќе те глават за гоедар (4: 85), градинар ‘што се занимава со одгледување на цвеќиња, зеленчук во градина’: Гледа момчето царцката градина и влегло внатре, та се пазарило да му работит на градинарот без пари (2: 287), граматик ‘писмен човек’: Му излегло (на граматикот) едно нешто од устата како пиле, како глушец му се видело на другарите (4: 76), грнчар ‘тој што се занимава со грнчарство’: Терзијата со закрпено алиште одит, а грнчаро со скршено грне (8: 100), Отишла жената на грнчари и купила две стомни нови (5: 348), Ватил да збират од поблизу трње, глоѓе и смреки за на грнчарите да му ‘и продаат (4: 51), го даде на грнчари го даде да изучува грнчарски занает: Виденеvide татко му, го даде на грнчари (4: 246–247), гускар ‘тој што чува гуски’: Отишол гускарот в село по леб, а Итроман Пејо беше ѝ одврзал сицимите од опинците од гускарот и беше ѝ изврзал сите гуски... коа виде Итроман пејо оти орлите ји кренаа гуските, трештил да бега за да не го најде тука гускарот и ал да плати (6: 199), коа виде царот ербаплџокот од гускарот: – Ашколсун – беше му рекол (5: 131), даскал ‘учител’: Дај и (децата) по некоја година на даскал да се понаучат книга (4: 92), да прикажуват, како што ми прикажа денеска даскало Блаже (4: 196), дауџија ‘тужител’: е, бре момче, еее дауџии имаш на тебе, оти не

си го кренал снегон, еве немало кај да му пасат овците (5: 369), дограмација 'тој што изработува предмети од дрво': Бидејќи многу пари печалел (дограмацијата), не му се идело дома при невестата и поминале печес години (3: 59), дрвар 'тој што сече и носи дрва за огрев': Отишол дрварот во пештерата при 'рслано и му курдисал една царцка вечера (2: 60), Станал дрварот в зора, 'и зготвил добиците и пошол (3: 148), дуќанџија 'што има дуќан или што продава во дуќан': Бидејќи нов дуќанџија беше момчето, секој кој ќе поминел и ќе се врател и ќе го прашал што ќе работи (3: 41), еким 'лекар': Неа, неа (бабата) викни 'а само побрго – му рекол еќимо на анџијата – нека дојди, да што му е акот ќе ја натплатам (6: 223), Се сторил сиромано болен од навала, викнал еден еким да го гледа и, поминале неколку дни, се сторил уште поболан (5: 120), екимбаша 'прв лекар': Е, откоа ќе умрит, екимбаши, безбели ќе му се олеснит, туку марифет ет да не умрит (6: 185), Откога му раскажало (детето) за еќимо што му велел и како му велел, му отишол рибарот заедно со калфичето. – За ошто, екимбаши, не си му дал парите за рибата на детево (6: 62), Еден еким седел у една баба со кирија неколку години и дошол денот – ќе си одел екимот на виљает. – Аман, екимбаши, ти се молам, ако не ми кажиш некој лек да лекуам луѓе (6: 223), екимица 'лекарка': Вашата еќимица зеде од маазата од мајстори ми: обетки, белезици... 'и пазаривме за толку стотини алтјани, еве според ватурата што ја носам (5: 338–339), лекарка 'таа што лекува': Баба ми пак беше лекарка што знаеше да лекуат со билки чемерици (5: 68), занданџија 'затворски чувар': Занданџијата да го пушти еднио од нив (од браќата) надвор од зандана за неколку дни, да види некој крај да бара за да куртулисаат од бесалката што ќе и беселе (5: 278), измеќар 'слуга', измеќарка 'слугинка': Земи го ова грне со млеково – му рекол (владиката) на измеќарот ...Кога му го давал владиката грнето, имало од додекадата (дванаесетте) кај него максус викнати (4: 173), постариот му брат се готвил да ја венча помалата сестра, а постарата ја готвел за измеќарка (2: 118), кадија 'судија': Еве како, честити кадија, ќе ја пресудеше нашио кадија оваа давија... спроти како што сум чул и сум видел во нашите кадии (5: 72), Брашнарот му кажал на кадијата оти пченицата била растена на една нива кај што било гробишта (4: 170), казанџија 'занаетчија што изработува казани, бакарни садови и други предмети од бакар': Дај и (децата) по некоја година на даскал да се понаучат книга и после ќе 'и главиш едното на казанџии, другото на терзии и треќото на бакали (4: 92), калфа 'помошник занаетчија кој поминал чирачки стаж': Отвориле разгоор (трговците) за калфите, кој колку го имат главен (5: 173), калфите, бидејќи останале сами, си купиле две глајци праз за пет пари (6: 130), каменар 'човек што крши, обработува камен': одааде-оданаде, влезе в порта и тргнал да оди горе при каменарот да се видат (4: 214), камилиџија 'тој што се грижи за камили': пошол да ја бара секирата во тиквата, и, ето ти, еден камилиџија ти нашол внатре (6: 181), кафеџија 'сопственик на кафеана, гостилничар': Ја натерал кафеџијата жената си да му меси едно кравајче (3: 226), кантарџија 'лице што изработува и поправа кантари': кога ќе се познае некоја жена оти е тешка, со прво ќе купи од три дуќани по едно парче железо и ќе го направи еден обрач, кај некој ковач али кај некој кантарџија (3: 332), касап 'месар': Е, дури тогај беше му пукнал афионо на касапо та го пресекол (прсто) и

му го врлил на еќимо (5: 15), кирација 'лице што врши превоз на стока и луѓе со кола, коњ': Му турил анџијата еден ваган грав и му свикал на кираџијата од меаната (6: 60), Меанџи, као гледам – му рекол кираџијата – граов бил од мајка скиснат, ја дај ми една полока вино, да граот земи си го (6: 60), На два гроша оката ќе ти го ватам, бре кираџи (6: 61), ковач 'тој што со ковење изработува и поправа предмети од метал': Арно ама, бидејќи момчето било будалесто, коачо не му ја заварил (каџијата) као што треба (6: 96), козар 'тој што чува или пасе кози': Е, неќум лаф, козаре – си бил многу кџметлија, зер на ден Велигден си се родил (6: 207), кондурација 'чевлар': правина бабам, ѓене правина! – ми рече најпосле приказуачот Јоан кондураџијата (3: 136), кувенџија 'занаџчија што изработува предмети и украси од злато и од сребро': Арни ќе бидат овие камчиња за на прстење, арно ама сака стрebro, сака пари за на куменџијата да му даиш (3: 258), млекарџичар 'млекар': Четелето не само се употребуа во верѓија и плаќање, ами за лебарите, млекарџичарите, бозаџиите (10: 139), мајстор 'самостоен занаџчија': Сиромав бидејќи бил мајсторот, манџата негоа му била кога ручал или вечерал – праз (6: 129), мамелеџија 'лихвар': Стана еден бездушен мамелеџија. Целио град беше го заборџил давајќи му пари со мамеле (4: 213), меанџија 'гостилничар': Сака да ји исуши сите бочви од меанџиите (8: 267), Меанџи, као гледам – граов бил од мајка скиснат, ја дај ми една полока вино, да граот земи си го (6: 60), музур 'корабник': Заповеда каџијата на музуро да 'и клаат сите тројџа башка-башка (5: 94), Оди кажи му на каџијата – му рекол тепачот на музурот – оти јас имам ферман од царот со четириесе бентои (5: 364), нишанџија 'тој што нишани, гаѓа добро': Многу нишанџи бeа биле, низ прстен јајџе гаѓале со куршум (6: 123), овчар 'тој што пасе или чува овџи': Си имал еден овчар еден пес толку јунак, што на дваесет волџи му идел до ако (5: 8), Еден овчар си дошол од овџи дома, на ден Велипеток (5: 257), овчарка 'жена овчар': Не иди до мене, овчарко, оти ми јет страв да ми ји земиш триесетте грошеи што имам со мене (2: 94), орач 'тој што ора': Волчко па се качил на една бука, близу до орачо (5: 356), пампурџија 'тој што изработува лимени печки, кумбиња': ја пресече пампурџијата раката до глуждо (на Мариe) и ја остај жива во пустелијата (5: 318), папуџија 'тој што произведува папучи, влечки': пред шеесет години, идејќи Дерменко папуџијата од лозје, в Прилеп видел двајџа Турџи крај виројте (6: 80), пачаџија 'тој што прави пача': Денеска за денеска побогат јет, пријатели, Асан пачаџија, поеќе стока што имат – немаџ друг чоек во Стамбол (6: 121), полјак 'чувар на полето': се главил за полјак да 'и варди лозјата (3: 199), пошџаџија 'поштар': ќе служиџ за пошџаџија со негоата брзина за да разнесуат аберџ по сета војска (2: 48), рибар 'риболовец': Еден месец што врлаа мрежата (рибарот и чорбаџијата), ич риба не ватија (3: 211), Тој му кажал од кој рибар ја купил (рибата) и за пет грошеи ја купил, на готов пазар (3: 231), Отишол еднио у еден рибар и купил една риба ориџка за дваесе и пет грошеи (6: 61), саатџија 'часовничар': Сите друџи алати му ѝ редел како некој саатџија, како што реди чаркојте на саатот со голем мукает (8: 47), самарџија 'тој што прави и продава самари': Ами ако се молите Бога за да умри тој самарџија, ами лели друг ќе има (2: 71), Ако ни послуша Господ молитвата, да ни го умрит Господ самарџијата, бездруго ќе се куртулисаме од тешките тоари (2: 71), свињар 'тој

што одгледува свињи’: Ми се пријаде на патот, та се вратив до еден свињар да му посакам троа леб (6: 214), симитчија ‘тој што прави и продава симиди’: Си било едно момче главно на симициии и си продавало по маала (3: 35), Ја чекај да го викнам симицијата и да го видам од кај му је онаа сила и онаа веселос (5: 172), тавчија ‘каменорезец’: кажала царицата на свето оти паштерката је умрела и викнала еден тавчија да ѝ напрај еден убав гроб од мермер плочи (5: 329), таинција ‘тој што ја снабдува војската со храна, тој што дава таин’: Дали уште ќе ми додеваш, бре ќерата – му рекол таинцијата и го бутурисал со обете раце од пред него (5: 158), тапанар ‘тој што чука на тапан’: му посакал малце леб да касни на тапанарите, оти беше премрел од глад (6: 199), терзија ‘шивач’: Отишло (момчето) на баш терзија и си кроило еден кат алишта, за како пред цар коа се оди на гости (2: 239), Си бил во некој град еден сиромав терзија, од него побрз нигде немало, ноќедење шиел и шиел (3: 228), Беше врлило момче терзијче мерак на едно девојче (5: 177), трговец ‘тој што се занимава со трговија’: тргоецо си ‘и кладе парите под веленцето (6: 72), туџар ‘трговец’: Ејди кирие – му рекле туџарите на Влао... ами не ти текнуат оти арната стока сама зборуа и сама се продаат (6: 86), ќатипбаша ‘прв писар’: Се сврте од кај беше ќатипот царот и му заповедуа: – Пиши ќатипбаши: Иш бедерен, јалли ќурук јер! (5: 124), ушак ‘гласник, курир, поштар’: Знаиш, олум, кој се најбаш зборои? – му рекол кадијата на ушакот (5: 200), фурнација ‘пекар’: По некој ден, му нарачал вурнацијата на амукаро да одврзи една вреќа од таа сол и да клаи во амуро (3: 233), Ја натерал жената си вурнацијата да му меси една погача (3: 234), Тој вурнацијата бил многу борчлија и со земањето лирите ќе се поткрепел (3: 152), Се главил при еден фурнација да продаа буреци и симиди (5: 238), чојација ‘тој што произведува и продава чоја’: Дуќаните на чоаииите сет со широки рафтои, кај што му стои готоата стока и поставите од чоа (10: 29), цеваирција ‘тој што работи со сребро, злато и бесценети камења’: Бидејќи жената на цеваирцијата била толку лична, секој маж, млад и стар, сакал да ја види (5: 187), коа беше ‘и чул тие слатки зборои, цеваирцијата беше се уверил и му ‘и дал цеваирите (5: 337).

И *растителниот и животинскиот свет* заземале значајно место во народната култура – некои билки се позастапени во обредно-обичајна практика од животниот и календарскиот циклус, застапени се во народната медицина, на пр. билка ‘растение со лековита или со магиска моќ’: Да му свариш ќерко од билките на момчето ти, да се напие три утриње на гладно срце од здраво поздраво ќе си биди (3: 51), демир-бозан ‘вид билка, жолтениче’ (*Thalictrum aquilegifolium*): Отишле и купиле билки: демир-бозан и дардоан и бабата му бележила полата на невестата со боја (4: 240), чемерика ‘билка што лекува мака, тага’: знаеше да лекуат со билки чемерици (5: 68). Од називите за животинскиот свет ги бележиме животинка ‘животно’: Сеќаале свероите и животинките оти водата била отруена (4: 73), ајван ‘животно’: не си прауал мукает да вардуаш ајваните (5: 25), гадинка ‘инсект, бубачка’: И така, свети Петар си ја избави ќерка си и целио народ се избави од безбројните животинки и гадинки (4: 117), коњ ‘крупно домашно животно што се одгледува за работа, транспорт’, кобила

‘женка на коњ’: Си го вкачил на газо од белата кобила и као да го кренале ветриштата, си побегнал (2: 282), Треката година (браќата) се главија за овци, кози, крави, волои, коњи и кобили (2: 252), бивол, биволица ‘домашно товарно говедо’: Сполај му (синко на Господ) – заради имањето што ни праи измет, како: коњо, магарето, воло, биоло и сите друзи животни (5: 39), кравите ‘и намножил, биолиците, биолите (3: 309), Да видиш овци што има у нас, да колку едни биоли големи! (6: 186), крава ‘израснато женско говедо, женка на бикот’: кравите ‘и намножил (постарио брат) (3: 309), јунец ‘младо машко говедо, млад бик’, јуничка ‘младо женско говедо што сè уште не се отелило’: кравите ‘и намножил (постарио брат), јунците, јуничките (3: 309), магаре ‘домашно товарно животно, слично но помало од коњ, со долги уши’: Сопрво зело (момчето) едно магаре и отишло в планина, та одило од бука на бука за да најди некоја бука поедра, да ја пресечит (2: 237), магарица ‘женка на магаре’: забрал четириесе и една магарици и момчето сторено магаре, та ‘и однесло на самарџија (3: 184), маска ‘домашно животно за пренесување товар’: (Чоекот) туку ја вабел маската со зобницата и огламникот в раце (4: 227), се погодиле да врват по друм со тоарени маски, со вино, ракии, масло и друзи срчени работи... беа се исплашиле и беа се збуцале маските една во друга (6: 199), овца ‘домашно животно, преживар, што дава волна, млеко и месо’: Сите овци волци проклети ми ‘и изедоа (5: 307), брав ‘овен’: немој да ме излажиш (лисо), како два брава што ме излагаа и ме буцнаа со рогоите (2: 25), пес ‘куче’, кучка ‘женка од куче’: се боела да не јет уште во годиње аџамиски и да не не можи да го чуа коњо, песо и сабјата (3: 46), Си имал еден овчар еден пес толку јунак, што на дваесет волци му идел до ако (5: 8), песо и зајакно многу си живеале, веќе како некој браќа, а пак сега неќат еден други да се видат (2: 67), Искочила лошата кучка и ја грабнала лисицата за гуша, та на часот беше ја удаила (2: 37–38), мачка ‘домашно животно што лови глувци’, мачор, мачорок, мачорче: се видела мачката опколисана со глувци (5: 114), мачката му светела до некое време и момчето беше изваило едно глувче од една кутија што си ја пригодило од дента и је го пуштил на мачката (5: 114), И го зборуале (луѓето) мачоро да го ранат сè со риби, да така да му врши работа (2: 45), коа виде глушецо оти ќе го зграпчи мачороко, се врли од греди удолу (2: 66), Е, бре луѓе, колку илјади ќе даите за да ви го даам ова мачорче, да ‘и сотрит сите глувци и да куртулисате од глувчои маки? (5: 220), волк ‘диво крволочно животно, со сивкаво крзно, кое во зима лови во глутница’, лисица ‘диво, крвожедно животно, со голема рунтава опашка’: Го лапна (камила) сию леб в уста и ја крена глаата наугоре. Волко и лисицата останаа бели во очите (2: 65), дива свиња ‘диво животно, живее во крда’: Сега за здраво ти кажуам оти во една дива свиња ми је душата (3: 89), глушец ‘мал глодач со долга тенка опашка’: Му излегло на граматикот едно нешто од устата како пиле, како глушец му се видело на другарите (4: 76), Завали глушец, без да знаи оти дошло мачорок у бабата, си излегол од долапо за да бара трошички (2: 65), стаор ‘стаорец’: Чекал мачорокот некој глушец или стаор да излезе денеска, немало; чекај утре, немало (2: 12), пилци ‘пилиња’: Сè се надевале оти ќе видат пилците што пилци сет и друго што да има во таа голема градина (4: 75), Кога ‘и создал Госпо пилците: гугучки, ластојци и сите друзи што се наоѓаат на земјава, ‘и блаосоил секое пиле

да си праи седело за да си неси јајца и да си изведи пилиња (2: 97), Си патуале двајца луѓе и се разгоарале за некој божји работи, како за дрвјата по планината, за тревјето, за пилците, за животинките и за сите мали и големи бубалчиња (5: 59), кокошка 'домашна птица што се одгледува заради јајцата и месото': кокошката му запојала на пилињата со уплашен глас – кџтр, демек да бегаат (3: 238), квачка 'кокошка што квачи јајца и се грижи за пилињата': пак ватила да клока (квачката) и да 'и ваби пилците да јадат просо (3: 60), бендерка 'вид крупна кокошка': да повелиш у мене дома да ти даам десет кокошки, сè бендерки (2: 37), јариче 'младо коковче': Тие петлиња и тие јаричиња да ти е мило да 'и гледаш; турли бе турли бои на пердуите (3: 38), пајка 'патка, шатка': Волкот се опулил горе (во колибата); коа гледат – пајка окубена обесена (2: 202), гуска, гусак 'крупна, обично бела птица што плива, се користи за исхрана, а пердувите за постелнина': Што клети комшии имам јас, бурноот во носот не ми даваат, а не гуски и кокошки (3: 235), Зел (чоекот) неколку полни грста со овес и му натурил да јади гуската (2: 53), Еден домаќин ништо не работи, дома седи и јајца гускини квачи. Ако дојдит некој кај него, тој грчи као гуска: грр! (6: 19), Зер гуската ќе ти снеси црвени јајца (бре стопане), да што је даваш саде незе овес да јади, а мене ме тераш да одам по браздите, да жабуркам во калта (2: 53), кога беа расле, расле, жабите, беа се сториле колку едни гуски големи (4: 110), Бегал што бегал Итроман Пејо, втасал покрај една ливада од едно друго село и еве ти еден гускар кај што паси селцките гуски (6: 198), Ов бре, аци штрк – му рекла лиса – ами не гледаш што је гуски во платоно, ноќеска ќе гракни некоја гуска и гусакот ќе чуе, та ќе гракни и ќе нè јави на некои луѓе да нè уловат (2: 8), штрк 'птица со долги црвени нозе, *Ciconia alba*': Му се приближал штркот до меца, одејќи на големо, и му посигнал в грло, та му ја изваил коската (2: 39), Аман, бре штрку – му рекла мечката – ти и Господ, до тебе сум дошла (2: 39), страчка 'вид птица со долга опашка': Е, ти текна (како да си го напраиш седелото), ама на гроз(ј)е брање – си рекла со умот ластојцата (2: 100), гугутка 'птица слична на гулаб што живее и во населени места': кога 'и создал Госпо пилците: гугучки, ластојци и сите друзи што се наоѓаат на земјава, 'и блаоснил секое пиле да си праи седело за да си неси јајца и да си изведи пилиња (2: 97), Што треба да го видуам (седелото) – је рекла гугучката (на ластојцата) ...мене ми текна како треба да го напраам седелото, јас сега си одам. Така је рекла гугучката и си летнала (2: 99), Од врапчињата големио дошол; от гугучките големио (2: 81), Уу, мори сестричке гугучке, ами како не ќе ти кажам (2: 99), гулаб 'дива или питома птица од средна големина': Му се моли (девојчето) на Бога да ја стори еден гулаб (2: 162), (Момчето) го распарал гулабо и еве ти во гулабо две јајца (3: 92), За кџметот од продаеното дете, на него беше паднал гулабот и него цар беа го клале (5: 260), (ристок) рекол и да бидиме чисти и кротки како гулаби, да се милуаме еден други од браќа повелико (4: 242), буљбуљ 'славeј': глас што има како од буљбуљ (8: 142), пупунец, пупунче 'песнопојна птица со лепезаста кикиришка на главата, *Urra erops*': поминале покрај селцките гробишта и беше 'и видело едно пупунче што се наоѓало тамо (2: 19), тресопатка 'птица со подолга опашка (10-ина см.) што ја тресе штом ќе застане': нека ја земи момчето тресопатката и нека му најди колајо на момата да

ја задрни само малку со тресопатката (9: 271), орел ‘голема граблива птица што живее во планинските предели’: коа виде Итромаан пејо оти орлите ји кренаа гуските, трештил да бега за да не го најде тука гускарот и ал да плати (6: 199), Е, ти текна (како да си го напраиш седелото), ама на гроз(ј)е брање – колку му текна на орело, на штрко и на страчката (2: 100), сокол ‘вид граблива птица’: Видел орело оти дошол на помош (друго сокол), и се сторија два сокола, веднаш се вратил од кај што го гонел (3: 174), гавран ‘вид птица со црни сјајни пердуви и силен клун, *Corvus corax*’: море нестрекниче и црни гарване, не туку грачи ми со твојата несмасна песна (2: 75), чавка ‘црна птица, сродна со гавранот’, врабец, врапче ‘малечка сива птица што живее во населени места’: си играт со него, како што си играат децата коа да врзуаат врапчиња и чавки (2: 150), гуштер, гуштерица ‘влечуга со четири нозе и со долга опашка, се храни со инсекти’: На часот курдисал жабарот свадба, распратил стројници за да канат сватои. поканиле: змии, смокои, гуштери, гуштерици, жаби и жабари (4: 112), ...тревје и коприви пораснати, змии, гуштери и жаби колку ти душа сака (5: 323), ...до што биле животинки по земјата – сите се множеле ...: гуштери, гуштерици, жаби (4: 110), инсекти: бубалче, бубачка ‘инсект’: Си патуале двајца луѓе и се разгоарале за некој божји работи, како за дрвјата по планината, за тревјето, за пилците, за животинките и за сите мали и големи бубалчиња (5: 59), Се намножиле... бубачки со милиони, милиони и милиони – вриеја, вриеја, вриеја присиплева! (4: 115), скакулец, калуѓерица ‘инсект правокрилец од фамилијата *Acrididae*’: И слегол (Силјан) дури во Врбјанцко, крај блатото, та си се најал жаби, калуѓерици, скакулци и гуштерици (2: 149), бумбарче ‘инсект од видот на тврдокрилци’: му го напраила (лиса) гропчето на бумбарчето за мила убаина и крушата што беше го отепала беше ја закачила на гропчето (2: 17), мрава ‘ситен инсект од родот опнокрилци, кој живее во големи заедници’: Ами можи зер некоаш мрава со мечка да се борит, да и вие со мачор да се борите?! (2: 11), Од тие големи горештиње се намножиле страшни болви, тавтабиди, муи, комарци, оси, скакулци, мрави и друзи бубачки со милиони. А пак гадои – целата земја се покрила со жаби – големи као некој пајки – змии, смокои, гуштери, гуштерици, чкрапји, као некој јажиња беа се провлекле, по целата страна немало празно место (4: 115) и др.

Интересот на Цепенков за семејните односи и обичаи, „адети“ е потврден во Автобиографијата: „Еве како мислеф да напечатам еден сборник: со прво да има родуачката на нашите жени и адетите; после да има живееењето во младоста на народот, со сите редои до оженуање на едно момче и омажуање на една мома, староста, умирачката и обичаите по умирачката“ (Пенушлиски 1958: 134). Тој укажува на многу верувања и забрани, на пр., поврзани со новороденчето: Нефела да стојат пелени ноќе надвор од мало дете за да не му се земи соно и друго, да не припаѓа од надвора (9: 278), Дете лично за да не го ваќаат уроци, го нацрнуаат на чело со троа чад, му шијат на капата амајлија, од крт рака, праена со троа стрebro, го мијат со крстена вода (9: 277). Во врска со погребните обичаи и верувања во народната традиција Цепенков пишува за одењето „на гајрет“ кај семејството на починатиот, па за „метанија“, целивање

на умрениот, давањето раздавок за задуша: Откоа ќе разберат роднини и пријатели, ќе почнат да идат со свеќи и киски од цвеќиња и гајрет да ѝ даваат на мајката или на домаќинката, ќе поседнат околу мртоецо околу наоколу, ќе тажат домашните, и друзи роднини што имаат (сп. и Тодоровска 1981: 254–255). Откоа ќе го допеат попојте, секој ќе стори метанија и ќе го целиваат умрениот (9: 153). По тажењето при погреб или помени, на присутните роднини и пријатели им се дели јадење, како раздавок за да му се најде за душа на покојниот (9: 151–156), Ручек ќе му готват али вечера за задуша да му даат на роднините и пријателите што ќе се вратат од гробишта (9: 152).

Од етнолингвистички аспект интересна е лексиката поврзана со *животниот циклус*: бесчеладен ‘бездетен’, челад ‘дете’: си била една попадија бесчеладна. поминал еден еќим пред портата та го прашала дали знаит некој лек за да роди челад (2: 167), дојарка ‘жена што дои туѓо дете’, непразна ‘бремена жена’, за „непразните жени“ (9: 306), тешка ‘бремена’: Остануајќи тешка цареа ќерка од негоото велење, на деветте месеци си родила едно машко дете (2: 267), рулче ‘некрстено бебе’: кушање на рулче од клинои (9: 305), наречница ‘една од трите жени, коишто на третата вечер од раѓањето му ја определуваат судбината на детето’: Ја отворете, мори наречници, да му видите на овој сиромав што му е пишано, да му врви преку глаа (3: 180), Треќата вечер пак ќе му наречуваат наречниците (на тие што се раѓаваат) пак спроти мојава трпеза (4: 85), дар ‘подарок’: Зар Госпо те прати, чорбаџи, оваа вечер да дојдиш при нас со дар и берикет на треќата вечер од машкото ни дете што ни се роди (3: 191), крсти ‘врши верски обред и даде име’: и со Господ напред, годинава ќе венчаш, в година да крстиш (2: 25), стројник ‘посредник меѓу двајца за да стапат во брак’: Тамам, жено, арно ти текна – је рекол мажо – само Госпо да му даат здравје, да му го курдисам за стројник анџијата (5: 121), Аирлија ишала ќе бидит, честити царе ...чунки сум ти дошла стројник за ќерка ти (2: 55), ерген ‘неженет’: Јас ќе појдам до дома да ја земам другата книга, што се венчаат вдоец, оти оваа што ја зедев ет за ерген (5: 194), годеница ‘свршеница’: љубезна моја годеница, ела поблизу да те видам (3: 87), зет, невеста ‘младоженци’: да ми дојдиш на свадба за да бидиш нунко и да венчаш зет со невеста (2: 25), венчание ‘свршувачка’: Имало една невеста и еден зет, се венчале и по венчанијата зето умрел (4: 127), венча ‘е сведок на склучување брак (по црковните прописи)’: и со Господ напред, годинава ќе венчаш, в година да крстиш (2: 25), као што ми пиша, домаќине, ти во книгата што ми го прати момчето, така и јас напраив, куќи напраив и ќерка ми ја венчав (3: 195), Домаќинко, да го венчаш (ова момче) за ќерка ми, ...и си го венчала со ќерка си Меча (3: 194), Ај да ми бидиш еден домазет, ...сега на овој саат да ве венчам (5: 140), венча се ‘склучи брак’: венчање ‘склучување брак (по црковните прописи)’: и отидоа да се пригудуваат за венчање (5: 189), сват ‘сродство на родителите чии деца стапиле во брак’: свате, не треба да се лутиш толку оти не ти пуштив овие два месеци азно, чунки се поарцив за свадбата на сина ти, нека је жив, што му ја дадов ќерка ми (5: 128), сосвати се ‘стане сват со некого; се ороди’: за аирлија ишала ќе бидит; јас барам со голем чоек, некој што е, да се сосватам (3: 116), свадба ‘прослава по

повод склучување брак': Збор си врзале (момчето и цареа ќерка) за до неделата да праат свадба (5: 134–135), Сè променета да ми одиш (ќерко); тики после свадба ќе напраам, гајди ќе клаам да свират, после ќе дојдат сватоите со зетот да те земат и на коњ ќе те качат (6: 28), гувее 'со молчење искажува почит': со голема радос гувеала девојката (5: 235), во пиењето ракијата попо ја виде во кош невестата кај гувееше (5: 193), Попадијата беше застанала во еден кош до катот, со рацете оспреди и да гувей како млада невеста, да се страми (5: 193), невестински алишта 'облека за невеста': Сестра му на царот со голема радос станала и се променила во невестински алишта (5: 134), дулак невестински 'невестински превез': невестата променета како за невеста и на глаата со семата дулакот невестински (7: 149), умирачка 'смрт': Откако помина една година време, дошло саатот, и царицата падна болна за умирачка (5: 251), стопанка ни за свадба готвит јадење и пиење. Еј, море будала, таа готвит за умирачка (3: 68), гроб 'вечно почивалиште': Ние адет имаме во нашето село на трети ден да ојме на гроб со печена кокошка за ноќта да јади умренио (2: 32), и тамо цел ден на деветте гробој си плачеше на секого со ред (2: 191), гровишта 'определено, уредено место каде што се погребуваат мртвите': Видело пупунчето една жена со една погача на глаа кај си ја носит за задуша на гровишта (2: 21), Е, се изнајадовме, пријателе де, ама као на гровишта, што рекол некој (3: 72), Ете му на стреќа на простио една жена умрена кај ја носеле за на гровишта да 'а закопаат (6: 76), гробар 'тој што погребува покојници': подарете (браќа) по некој грош да му платам на гробаро (6: 185), сарандар 'молитва што се чита секојдневно до четириесет дена од смртта': ако не се пеит сарандар, душата на умренио не ќе имала навечер кај да легни (1: 187), гробнина 'гроб': барем гробнината ќе му ја знаев и свеќа ќе му палев (2: 153), саван 'бело платно со кое се завива покојникот, покров': Савано на болниот уште му е ексик. Готов е за умирање (8: 90), кивур 'мртвовечки сандак': аманте, браќа, подарете по некој грош, за да му напраам на другара ми кивур (6: 185), гровиштарска плоча 'надгробна плоча': сета се скаменила, се сторила како една плоча гровиштарска (3: 185), задужбина, за душа, раздавок 'јадење што се дава за „Бог да прости“, за да му се најде на покојникот': да ми идеше на гробот, да ми палиш свеќа и да ми раздаиш задужбина! (2: 141), дава за душа: Со туѓа пченица сакате да даате за душа, леб немате вие (4: 156), вечна му памет 'за умрен; За умрен отсеа вамо да велиш: Бог да го прости, вечна му памет! (6: 97), не требит да 'и жалиш (грошеите) оти 'и даде тамам како што ти нарачал татко ти, вечна му памет и нека му се за душа и пред Бога му се нашле (5: 370).

Во врска со обредно-обичајната практика поврзана со народниот календар, Цепенков раскажува Зошто се „држат“ некои празници (9: 156–157), како и за забраните што се поврзуваат со оддели празници, на пр. Навечер не бидуало да шијат терзиите, нито жените бидуало да предат и друга работа да работат од Божик до Водици, чунки не била крстена водата и леунка била Богородица. Нефелало да се работи навечер од Велигден до Спасовден, за да биди добар берикетот и да не биди скапија. Со празниците се поврзани и некои обичаи и забрани за храната и сл., на пр. До Преображение нефела да се јадит грозје дури не се пеит од попот и дури не раздаиш по комшии и др. Три пати

праат питулицы у нас: спроти Варвара, спроти Божиќ (на Бадник) и спроти Игнат (9: 78).

Кај обредите и обичаите содржани во *христијанските празнувања*, се согледува богатата народна терминологија поврзана со неподвижните и подвижните празници. На пр. светија 'светец': да знам кој ден кој светија јет за да го држам (5: 46), асли празник 'голем, верски празник кога не се работи': глеај рисјанко за отсега напред во асли празниците да не работиш што имат арпија (5: 47), бдение 'неспиење спроти големите христијански празници': во тие три дни и три ноќи рисјаните биле сè во (б)дение и во пос и молитва (4: 32), Целата ноќ... (б)денија чинеле (4: 31), Божиќ 'празникот на Христовото раѓање': Оф, бре брате мило мое, да одам в црква, арно ама не можам да превтасам од работа, тики само на Велигден и на Божиќ в црква одам (4: 172), За Велигден али за Божиќ, ќе удреше клепалото многу рано и ќе појдевме в црква (10: 328), поклади 'денот спроти пости кога последен ден се јаде мрсно': Отишол еден сиромачок на касапница да си купи еден цигер на ден поклади, арно ама за цигеро му сакале еден грош, а тој имал само дваесе пари (5: 15), запоклади 'држи поклади': Запокладиле за велици пости (3: 266), пост 'воздржување на верниците од мрсни јадења во определени денови', пости 'држи пост, се воздржува од мрсни јадења': Откоа сум се ватила за ум, оче дуовниче, да дури досега не сум се омрсила во постите (5: 45), Четириесе години Марија постила и сè се молила, во една пуста пустелија (4: 194), тримир 'тридневен пост': По постите требало тримир да се држи и откако огладнел новиот калуѓер отишол да го бара 'ржаниот леб, што го фрлил во трњето (8: 89), велики пости 'долг пост пред празникот Велигден': Сакал да пости за да се причести, како сите рисјани, во Велиципости (6: 56), Запокладиле за велици пости и од чисти понеделник уште го зајале децата (татка си) да му сакаат: кој капче, кој антеријче, кој чевлиња да му купит за Велигден (3: 266), На Чисти понеделник, зеле изин од егумено неколцина калуѓери од еден манастир да шетаат по планиње сите Велиципости и тамо да се молат Богу (4: 194), Велипеток 'петокот пред Велигден (денот на Христовото распятие)': Еден овчар си дошол од овци дома, на ден Велипеток (5: 257), Велјасабота 'саботата спроти Велигден': ден по ден, дошла велјасабота и го спашкале дечињата сиромачиот да му купи тоа што му таксуал (3: 266), На Велја сабота (Зосија) си дошол на манастир (4: 195), На тие деца... беше му купиле таткој му уште пред Велја сабота по нешто (3: 266), Велигден 'голем христијански празник, ден на Христовото воскресение': Си накупил (сиромачио) од сè што му требаше за Велигдено и коа си дошол дома сите се израдуале и ристос воскресе го пеале (3: 264), коа ќе ни купиш, тате, нам вевче и антеријчиња за Велигден? (3: 266), Е, некум лаф, козаре – му рекол Итромањ пејо – си бил многу кџметлија, зер на ден Велигден си се родил (6: 207), Еднаш је Велигден во годината (3: 267), Оти работите денеска на ден Велигден? (3: 263), Чекај сега жено да одам в чаршија за да ти пригодам од сите убавиње за Велигден (3: 318), Го честат момчето како некое црвено јајце на Велигден (5: 122), Си скинал срце од смеа и му раскажал на сите селани оти попо на граои го нашол Велигден коа ќе биди (6: 159), велигденски алишта/руба 'облека што се облекува за Велигден': Му собрала опинците и му измила нозете и го променила со велигденцката руба (2: 156), Сите граѓани да се испроменат со велигденските алишта (5: 136), воскресение 'Исусовото

воскреснување’: по вознесуањето ристово сите апостоли оделе по селата и градоите да проповедуваат ристосојте чудесии и негоото воскресение (4: 159), второ воскресение ‘денот кога сите мртви ќе оживеат за да им се суди за животот што го поминале на земјава’: ји увери (свети апостол Тома) тамошните луѓе оти има друг век и второ воскресение (4: 160), свети Трипун ‘верски празник посветен на св. Трифун’: За во Тиквешко сум слушал: за во старо време оделе и Турците, како што оделе рисјаните, на еден свети Трипун со леб и вино да го сторат адето (4: 46), свети Вртоломеја ‘св. апостол Вартоломеј’: Свети Вртоломеја со единаесетте апостоли се наредени да молат сонцето да го завртам од лето на зима (4: 40), светијон ‘кум’: Вие, пријатели, се благодарите од нас, а и јас се благодарам од вас, чунки се ватив светијоан (4: 126), Уууу, мажу, мажу, ами ако те дексал комшијата за светијоан, грев ќе те ватит ако не одиш (5: 189), светијонство ‘кумство’: Сам оди ти домаќине, јас ако сум затворена, само и само од светојоанството да не бегаш – му рекла жената (5: 189).

Во врска со *роднинските* и *брачните односи* застапени се: родители ‘татко и мајка’: Ов бре, побратиме, ако можеш тоа добро да ми го сториш, да ослободам мојте родители, брат ќе те имам и на овој век и на другио (4: 125), татко, мајка ‘родители’: Ете тој ми је алот, сестро, сега ти татко, ти мајка (2: 198), Јас сум од далечно место, од еден арен татко и од лоша мајка (3: 285), дете, чедо ‘дете’: цел ден на сонце да се мачиш, али за вака сум мислила јас, море чедо мое? (5: 259), сираче ‘дете без родители или без едниот од нив’: Умрел постарио (брат) и остаил децата сираци (5: 50), баба ‘мајка на родител’, дедо ‘татко на родител’: Треба (синко) јако да прашаш: кој ѝ је татко, мајка, баба, дедо, стрико, вујко и од нив ќе земиш урнек каква је чупата (2: 221), дедо ‘тест’: Си оделе на гости (дедото и зетот) еден у други дури биле живи (2: 295), баба ‘тешта’: Дедо ми и баба ми ме молија да ја имам под рака невестата ми, оти била аџамија и мала, сега стапила во стоте години (5: 268), поминале неколку дни, и еден ден беше посакала бабата од невестата ручек да ѝ даит за да му однесит на мажа је на дуќан (4: 244), прадедо ‘татко на дедо или баба, предок’: си ја зел сета стока негоа и стоката од чоекот што ја имал од деда, прадеда (2: 236), брат, братенце ‘син во однос на другите деца на исти родители’: првата работа му била на малио брат да оди по полето и да надгледуа нивјето (3: 251), Му текнало на помалио брат Петрета за зборот што му го рече мајка му, да не спијат на тоа место (3: 97), премини ме (преку река), братенце, оти свекрва ми ми сака вода – да ќе ми сториш едно добро (4: 285), сестра, сестрица ‘ќерка во однос на другите деца на истите родители’: Заошто, мори сестро, неќиш да се мажиш – је велел брат је – што ал имаш? (3: 185), постариот брат се готвил да ја венча помалата сестра (2: 118), Ајд’ да си ми жива, ако ме куртулисаш, сестра ќе те имам и на овој век и на другио век (6: 108), Мори сестрици, што грешка сторивме (5: 7), стрико ‘брат на таткото’, вујко ‘брат на мајката’: Треба (синко) јако да прашаш: кој ѝ је татко, мајка, баба, дедо, стрико, вујко и од нив ќе земиш урнек каква је чупата (2: 221), зет ‘сопруг на ќерка во однос на нејзиното семејство, сопруг на сестра во однос на нејзините брат, сестра или браќа и сл.’: Сестри му на момчето му кажале на браќа је на невестата оти зетот бил многу гален, бидејќи еден брат бил помеѓу девет сестри (3: 177), Блазе на ќерка ми и мене со ваков зет! – рекол царот, и си останале здрави и весели (3: 115), снаа ‘жената на синот во однос на неговите родители; жената на братот во однос на

другите браќа и сестри', золва 'сестра на сопругот': Снаата од ден на ден сè поеќе ја пизмела и је барала крајо да 'а снема од куќата золвата (2: 161), Уште поеќе је влегол ѓаоло во срцето и промислила друго зло да му напраи на золва је (2: 161), мори снаи – му рекол – ова машко дете што го најдов на патот, да го гледате (3: 199), братучед 'роднина по мајка или по татко, син на чичко, вујко или на тетка': Море не је сеедно, а братучед, туку као ќе ми даваш гајрет! (5: 77), По малце време прати по братучедите си и 'и донесе тамо, та 'и кладе и нив да беда(т) големци (2: 279), внук, внуче 'машко дете од син, ќерка, од брат или сестра. потомство': Јас се сторив васија на внуци ми, на стоката што ја имаат, ниет сторив да си јадам и јас од стоката (5: 50), Го усетил (царо детето) оти му е внуче (3: 139), Мило му било (на царо) да види едно внуче од синои си (2: 272), Чекај да 'и обидам јас внучињава (5: 351), Се испростило царското внуче со деда си (2: 273), Ете така, Силјане внуче, ќе си ојме (2: 147), внука 'ќерка од ќерката или синот на некого': О мори ќерко, да зер ти си му внука на дедо ти што је во цевнемот? (6: 226), внук од брат 'син од брат': Многу пати момчето се здечкуало со друзи момчиња, алацак внуци од браќа (3: 199), превнук 'потомок': Умирајќи Адам и Ева, душите му појдоа во вечна мака при ѓаоло, и сите луѓе: внуци и превнуци Адамои што умираа (4: 18), крштеница 'кумашинка': До годината по Божја заповед осиромаше нунката, а крштеницата се обогати (4: 144), нунка 'кума': До годината по Божја заповед осиромаше нунката (4: 144), свекор 'татко на сопругот': Свекор је – и тој така беше рекол, и сите беше ја избакнале и си отишле дома со големо веселје и радос (5: 336), свекрва 'мајка на сопругот': На тие зборои од свекрвата беше је пукнало пердето на невестата и беше го слекла кожувчето од себе (6: 39), баџанак 'мажот од сестрата на жената наспрема мажот од другата нејзина сестра': Најдолу нека седи момчето, со децата оти тој за таму је достоин, а не до мене и до негоите баџанаци (3: 30), Аман, бре баџанаци, елате да ми помогите за да го изваам коњот од калта. Се изнасмеале баџанациите и си дупнале коњите по пат (3: 30), маж 'сопруг', жена 'сопруга': Мори домаќинко, да ја заколиме кокошчицана и меси една погача од брашенцето, та да го канам Господ за вечера – рекол мажот на жената си (4: 63), вдоец 'маж по смртта на сопругата': Јас ќе појдам до дома да ја земам другата книга, што се венчаат вдоец, оти оваа што ја зедев ет за ерген (5: 194), умрела жената и останал мажот вдоец и страден за заварена манџа (5: 340), Зер и тој, завали, ет некој вдоец, ја вдојца, како мене што сум без татка ти (2: 151), вдовица 'жена по смртта на сопругот': Зер малку вдојци попе си видел и си венчал? (5: 194), Ми се нажали (Господи) на тие сиромаси, најпоеќе на двоиците со сирачињата што ми плачеа дома (4: 137), Во истиот ден кога се роди детето, мажот ѝ умре и двоица остана (4: 89), домазет 'маж што по женидбата живее во куќата на родителите на својата жена': Ќе те внесам во незината куќа домазет (4: 125), побратим 'најблизок верен пријател, близок другар на момчето на свадбата, при свадбените обичаи': Ај бидуаш да бидиме побратими? (2: 126), Ов бре, побратиме, ако можиш тоа добро да ми го сториш, брат ќе те имам и на овој век и на другио (4: 125), Аман, побратиме – му рекол на ѓаоло сиромаио – откини ме од бесилкава ако можиш, да јас нема да ти го забораам твоето добро! (4: 273), посестрима 'најблиска верна пријателка, блиска другарка на невестата на свадбата, при свадбените обичаи': Од што си го бендисале муабетот двете, се ватиле посестрими (2: 102).

Од областа на *народната медицина* застапени се бројни називи на болести: болест: ‘нарушување на нормалните животни функции на организмот’: Ке те молам, еќимбаши – му рекла како нажалена, да го викниш ти едно дете мое што стои на порта, за да го видиш од една болес неверна што му се добила (5: 338), Цар Костадин имал една болес на снагата, сета во струпје (4: 29), Од црвените (јаболка, сестро) да даваш на мажи, и од секакви болести да оздравеат (2: 183), се поболлил царот од некоја болес лоша (5: 276), Нозе немам да одам од пуста болес што имам и од лошата моја старос (4: 210), Одвај беше умрел од една страшна болес (5: 187), болештина ‘болест, болка’: од пустата болештина, што го болеше, вид виделија ватил (2: 16), падне болен ‘се разболе’: по неколку дни паднала болна големата снаа (2: 163), Царицата падна болна за умирачка (5: 251), дамла ‘срцев или мозочен удар’: Дамлата го удри, затоа се поболи (7: 192), Видуајќи го еден друг Грк, дотрчал да види што го нашло што паднал Грко као од дамла (6: 140), желки ‘отоци на вратните жлезди, скрофули’, заушка ‘воспаление на заушните жлезди’: За заушка кога да изваит некое дете, има луѓе без билка што знаат да ја оздрават. Ке напишат на некое парче книга нешто писма, и ќе му ја залепит (9: 284), клинои, клиње ‘болест кај малите деца во ципите’: Суите клинои биле в срце, а водените сет надвор во ципата (9: 301), Клиноите не биле само две турлии, суи и водени, ами биле седум-осум турлии: кучешки, магарешки, мачкини, од сливи, од ветра, од надвора и од друзи турлии (9: 305), курдеши ‘осип со меури, кожна болест, копривница’: Од пуст с’клет за работа курдеши извади (3: 301), очобол ‘болка на очите’: Беше ‘и ватило нив еден очобол (3: 143), кроста ‘кожна заразна болест со јадеж, рани на главата и на нозете’: сум болен од пустата кроста, тики од тоа не ќе можам да ја повасам (2: 20), струпје ‘засушени рани’: имал една болес на снагата, сета во струпје (4: 29), мајасил ‘кожна болест што се пројавува со пукање на кожата на рацете и на стапалата’: Јадел по едно лајче и оздравил од тој лош мајасил (9: 225), црвеница ‘вид кожна болест’: Црвеница ти е, синко, му рекла, ќе ми ти оздрави веднаш, оти мене мошне ми е по рака (9: 138), јаникара ‘вид заразна болест, црн пришт, антракс, сино болче, модрица’: Се притруса како приш при јаникара (8: 93), бодеж ‘остра болка’: жена се поболела од бодеж во левата боска (5: 51), жолтица ‘заразна болест’: Ако је остаиш треската да вати корен, ќе те сврти на жолтица (2: 108), треска ‘грозница’: И треските биле „турли-бе-турли“, едни имало со студ што ѝ тресат луѓето, друзи со горештина, треќи ни со студ ни со горештина потајно ѝ тресат (9: 131–139), срдешница ‘пролив’: Срдешницата го изеде (8: 201), чума ‘тешка заразна болест’: Свети Аралампиа – да ја држи чумата под нозе да не ја остаат да и бие луѓето (4: 40), панукла ‘чума’: Пануклата кога биеше, помалку луѓе имаше (8: 81), срце болење ‘болка во срцето’: ацале го викале, чунки болниов ќе умрел, од срце болење (5: 10) и др. Од постапките за лекување се практикувало бележуење со маја ‘пресадување на гнојот од гнојниците на заболените од сипаници на здрави луѓе, пелцување’: татковиот „еќимлук“ за да „бележуат деца од сипаница, крв пуштање: Натрежните болести ѝ лекуваше со надвор сурдисување и со крф пуштање од рака, ама ако беше болнио со голема тежина на срце и огнеи (10: 310).

Баењето, односно лекувањето со магии, претставува тајно дејство против злите духови, стравот, болестите, душевните растројства и др., со употреба на магиски или обредни предмети, билки, свети води и тајни зборовни формули. Цепенков ги забележал баењата (9: 271–307), и покрај своевидната тајност со која се обвиени, за да не им се „расипе“ моќта на баењето, на пр.: кушање на рулче од клинои (9: 305), кушање за од заодлива кашлица (воденичарска): Да го задоиш детето од црна магарица млеко велејќи: кашлицата од детето да биди на магарицата (9: 301), кушање со девет деланчиња: му куша со девет деланчиња пресечени од еден клин од некоја кола, ама украдом да се пресечи, а не да те види стопано, оти не било за лек (9: 304), кушање со девет јагленчиња (9: 304), кушање со девет зрна грав (9: 303), со црно предено: арно било да му врзиш на дете еден конец од црно предено на гуша, од пусто предено, демек од некоја умрена жена, што остаила недоработено (9: 301) итн.

Со голема посветеност Цепенков ги опишува и *детските игри* (9: 311–372), во кои се забележани многу ретки, помалку познати називи: атка ‘детска игра со ореви’, ашици ‘игра со ковчиња од глуждот на јагне или јаре’: Море домаќине, море душко, оти играш како некое дете со кукли и со ашици? (6: 71), Имало повеќе начини за играње со ашиците, а ашиците имаат различни имиња: којнак, линца, салче, срка; ашикот на првата страна се вика куна, на втората чолта или звич, на втората-третата страна бојнуз, на четвртата страна плеќи и одоздола дупка (9: 397), бишка ‘детска игра’: Играчката на бишка ја играат децата со стапчиња и со една коска наречена бишка (9: 333), сакале децата негои да играат со бишка и барајќи децата некоја коска, или некој рог да играат, ја видоа глаата во камарата (5: 262), грау-пиле ‘детска игра во која едно дете е во улога на квачка, а други се пилиња’ (9: 359), дама ‘детска игра на табла со црно-бели полиња’: коа и чу тие зборои од Дуња Гузели, веднаш беше кандисал и се вкрстил да играат дама (5: 113), јадец ‘игра со ковче како чапорешка’, камен фрлање ‘детска игра со фрлање камен’: Каменот фрлање се фрлат на три турлии: стојана со двете раце, стојана со едната рака и трчана со една рака (9: 311), кукла ‘женска фигура како детска играчка’: Море домаќине, море душко, оти играш како некое дете со кукли и со ашици? (6: 71), надрипуана со педи ‘детска игра со скокање’: Откоа ќе се изнафатат две и две деца за ортаци, ќе лежат две деца за да се надрипуаат (9: 312), лета-лета магаре ‘детска игра што се игра седејќи’, ложана ‘детска игра со стапови, што ја играле селските деца, говедарчиња, воловарчиња’, мижи-татарка ‘детска игра во која едно момче да мижи и другите да се кријат, на змичка’, упечок малечок ‘детска игра за мали деца’, фаќање со кусо и долго ‘детска игра’: ако вати кусото, ќе си даат што му је реченото, а пак ако вати долгото, другои ќе си даат (9: 352). Сп. и: башариј ‘водач, којшто предводи игра’: ќе се нареди еден од играчите башариј (9: 364), пирле ‘парче од тула со кое се играла истоимената игра’: Секое дете што ќе играт со пари на пирле ќе си има една пирла и со пирлата ќе врлаат (9: 342).

Цепенков не ги запоставил ниту старите демонолошки празноверија, случките со сеништа, вампири – појавувањето, злоделата на вампирите според

„очевидци“ (Иљоски 1981: 85). Тој раскажува за „страшните видуачки“, за сениште ‘зол дух’: На часот беше зел казмата и го ископал сеништето (9: 94), ветроштина ‘зол дух, сениште’: имало едно дрво ветерничало и под тоа дрво се збирале гоамити ветроштињето (3: 144), вапир ‘зол дух (обично мртовец), гробник, врколак’: бре, селани, остајте му куќата на вапирот оти оваа ноќ само бабата ви ја удаи (6: 201), самовили ‘митолошко женско суштество што се поврзува со шумите и реките’: беше го ватиле самовилите момчето отполу додолу и си останал како удрен в глаа, ни горе, ни долу (2: 131).

Во народните верувања е овековечена народната метеорологија, предвидувањето на временските услови за планирањето на земјоделските работи, за родот на некои овошки и сл. На пр. Мое вино, мое жито ‘виножито’: Мое вино, мое жито (божилак) ако ет поеќе црвено, за отпрвин коа ќе излезит, поеќе грозје че се родело во тоа лето, а пак ако е поеќе зелено, поеќе жито ќе се родело (9: 55).

Цепенков се одликува со непосредноста во раскажувањето, со искористувањето на изразните можности на народниот јазик и вредното лексичко и фразеолошко богатство, коешто е преземено од народното творештво, од колективното искуство, обредите и обичаите, човековите судбини, верата и верувањата, сфаќањата и др. Во разновидното фолклорно наследство се содржани народниот дух, сфаќањата и јазикот со сите особености на прилепскиот и други македонски говори, со кои можеме да проникнеме во скриените катчиња на народната душа на нашите предци.

Литература

- Аго А. 2006. *Турскиите јазични елементи во јазикот на Марко Цепенков*. Скопје: Алогос-А.
- Велковска, С. 2018. „Фразеологијата на Марко Цепенков“, *Предавања на I меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 40–55.
- Иљоски В. 1981. „Прозата на Марко Цепенков – извор и инспирација“, *Симпозиум посветен на живото и делото на Марко Цепенков*, ур. Блаже Конески. Прилеп: МАНУ, Друштво за наука и уметност, 81–91.
- Јашар-Настева О. 1979. „За хуморот кај Марко Цепенков“, *Прилози*, IV, 2, Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје: МАНУ, 17–49.
- Конески Б. 1981. „Јазична споредба меѓу записите на Марко Цепенков и некои други македонски текстови од XIX век“, *Симпозиум посветен на живото и делото на Марко Цепенков*, ур. Бл. Конески. Прилеп: МАНУ, Друштво за наука и уметност, 335–342.
- Макаријоска, Л. 2021. *Етнолингвистички ситуации*. Скопје.
- Митева, Д. 2019. *Толковен речник на Цепенковите приказни*, т. 1 (А–Г), т. 2 (Д–З), <<https://www.dimkamiteva.mk/речник-на-цепенковите-приказни>>.
- Пенушлиски К. 1958. „Автобиографијата на Марко К. Цепенков“, *Македонски јазик*, IX, кн. 1–2, 109–145.

- Пенушлиски К. 1976. „Прилог кон творечкиот придонес на Марко Цепенков во обликувањето на приказните“, *Современоси*, 1. Скопје: 73–86.
- Саздов Т. 1974. *Марко Цепенков како собирач на македонски народни умотворби*, Скопје: Мисла.
- Стамески Т. 2012. *Наратолошки аспекти на волшебните приказни кај Марко Цепенков*, Скопје: Вермилион.
- Стефановска-Ристеска Ф. 2022. „Лексиката на терзискиот еснаф“, *Македонски јазик*, LXXIII. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 147–156.
- Тодоровска З. 1981. „Тажачките песни во собирачкиот опус на Мако Цепенков“, *Симпозиум посветен на живото и делото на Марко Цепенков*, ур. Бл. Конески. Прилеп: МАНУ, Друштво за наука и уметност, 253–361.
- Цепенков М. К. 1972. *Македонски народни умотворби, I–X*, прир. К. Пенушлиски и сор. Скопје: Македонска книга.

Симона ГРУЕВСКА-МАЏОСКА

ТУРСКИТЕ ЗБОРОВИ ВО ПРИКАЗНИТЕ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ

Апстракт: Во овој труд се разгледуваат зборови од турско потекло во приказните на Цепенков со почетна буква А. Од *Толковниоѝ речник на Цепенковиѝе ѝриказни* на Димка Митева ексерпирани се вкупно 296 заглавни единици, од кои дури 218 се со турско потекло. Направена е нивна класификација по зборовни класи, потоа дадено е нивно толкување и групирани се, според Јашар-Настева, по семантички критериуми. Направена и споредба со *Толковниоѝ речник на македонскиоѝ јазик* за да се утврди кои од овие турцизми се застапени и со каква стилистичка ознака. Дадена е препорака за понатамошно истражување и споредба со современиот турски јазик.

Клучни зборови: лексика, народна проза, турцизми, Марко Цепенков, македонски јазик

Фолклорот, како колективна уметност, преку говорот ни дава јасна слика за развојот на јазикот и ни дава податоци за појави, поими и зборови за нив кои не егзистираат повеќе во современиот јазик. Собирачката активност на преродбениците во 19 век е еден богат извор на материјал кој сè уште треба да се проучува. Собирањето народни умотворби на Цепенков траело речиси четириесет години и особено е значајно што тој самиот ги запишувал и преку нив добиваме јасна претстава за говорниот јазик во втората половина на 19 век. Народните умотворби биле главно од Прилеп и Прилепско, но има и од Битолско, Штипско и Велешко. „Она што се случувало на општествен план во Македонија во тој бурен период, се огледува во собраните материјали на Цепенков, а тоа е продор на црковнословенската лексика главно по книжен пат, најчесто од руската варијанта, поради појавата на Преродбата, постоење голем слој турска лексика со оглед на фактот што Македонија се наоѓа под османска административна власт и еден помал слој грчка лексика, добиен уште од првите преводи на Кирил и Методиј, па до одреден број зборови за означување апстрактни поими, за кои немало соодветни во говорниот јазик.“¹

Овој голем слој турска лексика може да се забележи и при ексерпцијата од *Толковниоѝ речник на Цепенковиѝе ѝриказни* на Митева², каде со почетна буква А се вкупно 296 заглавни единици, од кои дури 218 се со потекло од турскиот

¹ Груевска-Маџоска, С. 2021а :101.

² Митева 2019.

јазик, како и изведени зборови со македонски зборообразувачки модели од турска основа.

Од ексцерпираниот материјал ги добивме следните лексички единици:

Именки: *аалар, аар и аџр, абер, ава, авале, авион (афион), авлија, авра, авиџ, аџа, аџбал, аџо, аџувче, аџа, аџам, аџеџ, аџрич, азбавча, азбавче, азмак, азна, азнаџар, азно, аир, аирсџз, ајак, ајакјол, ајакџере, ајван, ајџџр, ајлџк, ајлџазлак, ајмана, ак, акран, акчибаџија, акчиџа и акчијка, акчија, акчијниџа, акчијџа, акчилниџа и акчијниџа, ал, ала, ала², алај, алајка, алал, аламач, алаџ, алаџак, алаџак-верезек, алаџ-вереш, алаџвереш, алџивереш и алџиверџи, алџиверџи, алџа, алџиџа, але, алка, алла и ала², алџан и алџан, алџанче, алџиџа, амаџија, амал, амалџк, амаџија, аман, аманеџ, амбар, амбарче, амберија, амур, амурџар, ан, анам, анџа, анџарија, анка, анџерија, анџериџе и анџериџе, анче, анџија, анџика, аџ, аџс, аџсаана, аџсана, ар, арабаџилџк, арам, арамзаде, арамиа, армиџе, арамиџе, арамија, арамилак и арамилџк, аран, аранија, арал, арџаџ, арџаџилџк, арџаџин, арџаџинка, арџаџка, арџаџлџк, арем, арџилџк, арзоал, арка, арман, арслан и џрслан, арч, арчлџк, ари, ариџа, ариџин, асам, асе, аскер, асџреџ, аџ, аџ-џазар, аџар, аџџр и аџер, аџџриџа, аџлаз и аџлас, акибеџ, акикаџ, аџз, афион, аџаџ, аџамиллак, аџеле и аџале, аџеџ, аџи, аџиџа, аџиџа и аџиџа, аџија, аџилак и аџилџк, аџа, аџиџ¹, аџиџ², аџкеџија.*

Придавки: *азар и азџр* ‘а) готов, б) сџџори (се) азар приготви (се)’; *азџан* ‘буен’; *аирсџз* ‘непрокопсан, непослушен’; *ал, алев, алов и алео* ‘отвореноцрвен’; *алџанлија* ‘златен’; *амалски* ‘што се однесува на амал’; *арамиски* и *арамиски* ‘што се однесува на арамија’; *арлија* ‘срамен’; *ас* ‘1. вистински, прав, 2. оригинален’; *асџреџ* ‘желез’; *аџлазен* и *аџлазлија* ‘што е од атлаз (атлас)’; *ачик* ‘(за човек) отворен’; *аџамиски* ‘што се однесува на аџамија’.

Глаголи: *азандиса* ‘стекне со крадење’; *азеџиџиса* ‘признае, прифати’; *аколоџиџиса* ‘зафати, започне (нешто да прави)’; *ал* ‘земе’; *алаџиџиса се* ‘се навикне, се поднаучи, се извешти’; *анлаџџм* ‘разбрав’; *анлајса* ‘разбере, сфати’; *арџаџија* (*арџаџија*) ‘работи како аргат, надничари’; *арџериса*, *арџирија* и *арџирија* ‘1. остане од нешто, преостане, 2. заштеди’; *арџи* ‘троши’.

Прилози: *акибеџ* и *акибеџ* ‘најпосле’; *алабилер* ‘се чини, веројатно, можеби’; *анли* ‘доволно, многу’; *анџак* ‘токму, ами токму; баш’; *аџанзас* и *аџансџс* ‘ненадејно’; *асли, аслим, асликелам* и *асликеџам* ‘токму, баш, навистина’; *асолно* ‘како што треба, добро’; *ачик* ‘отворено, јасно’; *аџиџаре* (*аџиџере*) ‘отворено, јавно, очевидно, очигледно’.

Сврзници: *ама* ‘но’; *анџак* ‘бидејќи’.

Извици: *аирлија* ‘среќно! со среќа!’; *ај* ‘при изненадување, чудење’; *алабеџаверсан* ‘Господ да му плати! да му даде Господ некоја беџа!’;

алаверсѝн, *алаверсина*, *алаверс(ѝ)н* и *алаврсин* ‘да даде Господ!’; *алал олсун* ‘нека му е алал, просто да му е од мене’; *аласѝнѝѝк* ‘Господ да чува!’; *алахѝерим* ‘(за утеха) што ќе даде Господ’; *ама* ‘за восхит, чудење, иронија и др.’; *аман* ‘извик со кој се бара милост, помош, прошка, голема молба’; *анасана*, *анасѝна* и *анасѝнѝ* ‘турска пцост’; *ашколсум* и *ашколсун* ‘браво! одлично!’.

Честички: *аај*, *ај*, *ајѝ(е)* и *ајѝеѝе*, *ајѝе* ‘1. за подбудување, поттикнување. 2. за заповед. 3. при согласување, 4. при благословување’.

Модален збор: *алајлем* ‘најверојатно, по сè изгледа’.

Број: *алиѝи* ‘шест’.

Според класификацијата на Јашар-Настева³, турцизмите (именките) ги поделивме на следните групи:

А. Природа

I Флора

1. Дрвја: *аорич/арѝич* ‘нискочетинарско растение, *Juniperus sommunis*, смрека’.
2. Цвеќиња: *азбавча / азбавче* ‘прекрасна, царска градина’.
3. Индустриски и житни растенија: *авион/аѝион* (од грчко потекло⁴).

II Фауна: *аар / аѝр* – ‘коњушница, штала’ (од персиско потекло), *ајван* ‘животно’, *ајѝѝр* ‘коњ пастув’, *ајмана* ‘1. добиче; 2. (прен.) скитник’, *арслан* и *арслѝн* ‘лав’, *аѝи* ‘коњ од благородна порода’, *ашиѝк*² ‘коска од задните колена на животните (овца, брав и др.)’.

III Медицина

1. Лекување и лекови: *аѝ* ‘пилула (како лек)’.

IV Бесценети камења, метали, руди, елементи и др.: *азна / азно* ‘благо, ризница’.

V Географски и временски поими и појави: *аѝа* ‘остров’, *азмаѝ* ‘мочуриште’.

Б. Град и село

I Архитектура и урбанизам

1. Јавни и приватни згради: *ан* ‘во турско време преноќевалиште за патници со севниот добиток (коњи, маџариња и сл.) во градовите и по патиштата’, *аѝсана* и *аѝсаана* ‘затвор, темница (зграда во која се наоѓа затворот)’, *ар* и *аар* ‘коњушница, штала’, *арабаѝилѝѝк* ‘расипаност, пропаднатост, трошност (на зградата)’, *арем* ‘а) дел од муслиманска куќа во кој се само жените и женската челаѝ, б) сите жени и милосници на турскиот султан’, *аѝи-ѝазар* ‘пазар на кој се продавале и се купувале коњи и др.’.

³ 2001.

⁴ Јашар-Настева 2001: 37.

2. Делови на згради и споредни простории: *ајакјол* ‘нужник’, *акчилница* и *акчијница* ‘дуќан во кој се готват јадења за луѓето од чаршијата’, *але* ‘нужник’, *амбар* и *амбарче* (хип.) ‘дрвена градба за чување жито’, *ауз* ‘базен (во бања или сарај)’.

II Внатрешно уредување на куќата

1. Садови: *аранија* ‘вид котел (обично за перење)’.

III Трговија и занаети

1. Занаети: *акчибашија* ‘главен готвач’, *акчица* и *акчија* ‘готвачка’, *акчија* ‘готвач’, *алајка* ‘слугинка’, *амал* ‘носач’, *амалџ* ‘занимање на носач’, *амамџија* ‘раководител или службеник на амам – јавна бања во турско време’, *амуќар* ‘тој што го меси амурот’, *анџија* и *анџика* ‘сопственик(чка) на ан’, *арџаи* и *арџаин*, *арџаика* и *арџаинка* ‘тој/таа што работи кај друг за надница, надничар’, *арџаил* и *арџаилџ* ‘работа на аргат, надничарење’, *арџија* ‘тој што се грижи за арот (аарот), т. е. за коњушницата (шталата)’.
2. Алати: *алаи* ‘орудие, инструмент, прибор за рачна работа, за занает’ (од арапско потекло), *алка* ‘(обично мал) обрач од жица, железо (сам за себе или во синџир)’.
3. Пари: *ајакџере* ‘награда за доаѓањето’, *ајлџ* ‘месечна плата’ *ак* ‘1. плата, награда; 2. право’, *алиан* и *алиџан*, *алиџанче* ‘златник, дукат, златна пара’, *арчлџ* ‘пари, средства за трошење, живеење’.
4. Мерки: *аршин* ‘стара мерка за должина користена во турско време кај нас (помал од метар)’.

IV Оружје и воени звања: *аскер* ‘војска’.

V Администрација: *аалар* од *аѓалар* (множина од ага) каде што имаме губење на консонантот во интервокална позиција⁵, *аѓа*, *аѓо*, *аѓувче* ‘а) господар; поимашлив граѓанин муслиман во турско време во Македонија, б) како титула зад името’, *адеи* ‘а) обичај, навика, б) пропис, правило’ (од арапско потекло), *азнаџар* ‘чувар на (царската) ризница’, *арач* ‘личен данок што бил плаќан од секој маж немуслиман’, *арзоал* ‘писмена молба’.

VI Земјоделска терминологија: *арман* ‘гумно’, *аша* ‘везена и украсена коњска прекривка (за седлото и задниот дел)’.

V. Човек

I Делови на телото: *ајак* ‘нога’.

II Исхрана

1. Варени јадења: *алва* и *алвица* (хип.) ‘ориентален сладок производ од бело пченично брашно, масло и шеќер’.

⁵ Исто, 2001: 195.

2. Солени и слатки тестени јадења: *амур* ‘квас; тесто’.
3. Пијалаци: *амберија* ‘вид ракија што има мирис на амбер – вид мирислива смолеста материја’.

III Облека и козметика:

1. Облека: *алиица* ‘закрпа (на алиште)’, *аниџерија*, *аниџерииче* (дем.) и *аниџерииче* (дем.) ‘вид машко (а и женско) горно алиште, обично долго до колена и со ракави, во турско време’, *асе* ‘вид танка памучна ткаенина (на пр., за чаршафи, перници и сл.)’, *аиџлаз* и *аиџлас* ‘светлива свилена ткаенина’ (тур. од итал.).

1. Религиозна терминологија и зборови со апстрактна содржина: *абер* ‘вест’, *ава* а) ‘воздух’, б) ‘поднебје, клима’ (од арапско потекло), *авале* ‘решение’, *авра* ‘еврејски молитвен дом, синагога’, *ави* ‘мака, тежина’, *аџбал* ‘среќа’, *аир* ‘1. добро; полза; 2. добро дело’, *ајџазлак* ‘неработење безделничење, мрза’, *акран* ‘а) врсник, б) рамен (по имот, јунаштина и сл.)’, *ал* ‘неволја, мака, незгода; несреќа’, *ала* ‘во митологијата чудовиште слично на аждер, змеј’, *алај* ‘ангел’, *алал* ‘благослов за она што е чесно спечалено, добиено и сл.’, *алаџак* ‘побарување, заемање; долг’, *алаџак-верецек* ‘земање-давање’, *алаџвереш*, *алџвереш* и *алџвериши*, *алџвериши* ‘купопродажба; трговија; пазар’, *амајлија* ‘запис, талисман (за од урок, болести др.)’, *аманеи* ‘1. завет; 2. препорака, доверба, чување; 3. предмет што се дава за чување’ (од арапско потекло), *анам*, *анама*, *анка* и *анче* (хип.) ‘госпоѓа; воопшто мажена Турчинка’, *анџарија* ‘кулук, бесплатна работа под принуда’, *аис* ‘казната) затвор’, *арам* и *аран* ‘сè што е, во морален поглед, забрането, неправедно, грешно’ (од арапско потекло), *арамзаде* ‘непрокопсаник, никаквец’, *арамија*, *арамиа*, *арамииче* (хип.) и *арамииче* (хип.) ‘а) разбојник, б) крадец воопшто’, *арамилак* и *арамилџк* ‘разбојништво, крадење (како „занает“), *арамолебец* ‘готован, легач’, *арач* (од арапско потекло), *ареиџлак* ‘пријател, побратим’ (од арапско потекло), *арка* ‘(прен.) грб, заштита’, *арч* и *арч* ‘трошок’, *асам* ‘1. противник; 2. враг, непријател’, *асиџреи* ‘несреќа, жалост’, *аиџар*, *аиџар* и *аиџер* ‘1. љубов, наклонетост; 2. волја’, *аиџриџија* ‘тој што прави нешто по атар, т. е. по лична наклоност, пристрасно’, *акикаџи* ‘а) вистина, б) суштина, сушност’, *аџаџи* ‘нешто чудно, чудна работа’, *аџамија* ‘неопитен, неискусен човек; млад незрел, зелен човек’, *аџамилак* ‘неопитност, неискуство; незрелост’ (од арапско потекло), *аџеле* и *аџале* ‘брзање, брзаница’, *аџеи* ‘потреба, нужда’, *аџиџица*, *аџиџа* и *аџиџа* ‘1. жена аџија; 2. жената на аџијата’, *аџија* ‘човек што ги посетил светите места’, *аџилак* и *аџилџк* ‘одење на поклонение на светите места’ (во Ерусалим – за христијаните; во Мека и Медина – за муслиманите), *аџик*¹ ‘љубовник’ (од арапско потекло), *аџкеиџија* ‘пустиник, испосник’.

Примерот *адам* кај Митева е наведен како турцизам со значење ‘човек’, но кај Јашар-Настева не се среќава.

Периодот во кој Цепенков ги запишува народните умотворби се карактеризира со стремеж за образование на народен јазик и многу често кај него имаме свесно заменување на турцизмите со зборови од словенско потекло, што дошло како резултат и на зголемениот пристап кон книги на црковнословенски, српски и бугарски јазик (Митева 1987: 241–242). При анализата на зборови со почетна буква А мора да се напомене дека поголемиот дел се од туѓо потекло, па така не може да се добие вистински увид во обемот на турски зборови во народните умотворби собрани од Цепенков. Од примерите од приказните собрани од Цепенков, во Толковниот речник на македонскиот јазик ги среќаваме следните: *абер, ава, авлија, авра, аџа, аџалак, аџинка, аџица, аџов, аџовски, аџува, ада, адам, адеџи, азна и азно, азнадар, аир, аирџија, ајван, ајде, ајлак, ајлаз, ајлази (се), ајмана, ак, акчија, акчијница, ал, ала, алајка, алал, алаџи, алаџа, алашвереш и алашвереш, алва, алка, алов, алџан, алџанлија, ама, амајлија, амал, амам, амамџија, аман, аманеџи, амбар, амберија, ан, анама, анамка, анџарија, анџерија, анџак, анџија, аџи, аџансаз, ар, арам, арамија, арамилак, арамолебец, аранија, арач, арџаџи и арџаџин, арџаџлак, арџаџува, арслан, арчи, асе, аскер, аскеџи и аскеџија, асли, асолен, аџи, аџар, аџер, аџерија, аџлаз, аџлазен, аџиџазар, афион, ачик, аџамија, аџамилак, аџи, аџилак, аџија, аџиџ¹, аџиџ², аџиџаре, аџколсум и аџколсун. Кај поголемиот дел од овие зборови во ТРМЈ се додадени стилистички ознаки дека се работи за разговорни или архаични зборови.*

Иако предвидувањата биле дека турцизмите полека ќе се истиснуваат од употребата, со популаризацијата на македонските народни приказни преку нивно екранизирање употребата на турцизмите значително се зголеми. Истото се случува и во новинарските текстови со цел поголема експресивност. Многу често авторите не ги сфаќаат овие зборови како туѓи, туку ги сметаат за народни, разговорни. Овој слој лексика бара дополнително истражување, особено споредбено синхрониски и дијахрониски, како и споредбено со современиот турски јазик во поглед на тоа дали таму сè уште се употребуваат и во кои значења.

Литература

- Груевска-Маџоска С. 2021а. „Лексичките особености на творештвото на Марко Цепенков“, *Марко Цепенков, македонската народна култура и фолклористика, зборник на трудови од научнои собир по повод 190 години од раѓањето и 100 години од смртта на Марко Цепенков (1829 – 1920 – 2020)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Институт за фолклор Марко Цепенков, 101–113.
- Груевска-Маџоска С. 2021б. *Лексикологија на македонскиот јазик*. Скопје: Ми-Ан.

- Груевска-Маџоска С. 2022. „Погрдните зборови во македонската народна проза’, *Македонски јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 157–165.
- Јашар-Настева О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, Посебни изданија, кн. 31. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Митева Д. 1987. *Лексичкиот фонд во приказниите на Марко Цејенков* (докторска дисертација во ракопис, одбранета на Филолошкиот факултет во Скопје, УКИМ).
- Митева Д. 2019. *Толковен речник на Цејенковиите приказни*, Том I (А – Г), Скопје:
https://www.dimkamiteva.mk/_files/ugd/57c175_5053853cd2504c58b52963aefe1e2404.pdf
- Толковен речник на македонскиот јазик, Том I, А – Ж* (2003). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Škaljić A. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Катица ТРАЈКОВА
Веселинка ЛАБРОСКА

НАЗИВИТЕ ЗА УКРАСИ ЗА ГЛАВА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НИЗ ИСТОРИЈАТА

Апстракт: Во овој прилог се обработуваат називи за украси на глава што во минатото ги носеле жените во Македонија. Денес овие називи се главно архаични како и самите предмети што се означени со нив. Тие се дел од традиционалната македонска носија. Наша цел е да се забележат овие називи и нивното потекло за да се истакне богатството на македонската народна лексика.

Клучни зборови: македонски јазик, лексика, накит, украси за глава, македонска народна проза.

Накитот како украсен елемент најчесто се разгледува во рамките на поголеми групи во кои се опфатени видовите накит според местото на коешто се носи: на главата, во пределот на вратот и на градите, или пак на рацете. Како посебна група се izdelува накитот што се користи како составен дел од облеката, односно украсни копчиња, украсни детали на појасите и ремените (Манева 1992; Биќиќ 2000).

Во овој труд ќе се задржиме на именките што именуваат накит, односно украс што се носи на главата. Ексерпцијата е направена главно од Картотеката на проектот *Речник на македонската народна проза* (што се работи во ИМЈ „Крсте Мисирков“) и од повеќе монографски изданија посветени на односнава проблематика (в. Литература).

Накитот, како составен дел на културата на живеење, зазема посебно место со оглед на тоа што има повеќезначна симболика. Внимателно одбраните парчиња накит ја красат личноста што ги носи, а истовремено накитот укажува на имотната состојба и на културното ниво. Во средниот век, според археолошките наоди, посебно внимание се обрнувало на украсување на главата. За да се среди косата и да се обликува фризура, за да се истакне во согласност со општествениот статус или да се украси според актуелната мода, се изработувале различни украсни предмети, првобитно направени од природни материјали, а подоцна и различни изработки од метал, кожа, бисери или полудрагоценни и скапоцени камења.

Македонската фолклористика бележи низа примери каде што жените главата ја украсувале со природни цвеќиња или пак со пердуви. На пример, во регионот на Скопско и на Скопска Црна Гора, како составен елемент на женската празнична носија за да се истакне моминскиот статус се среќава паунов пердув или гускин пердув (бил поевтин и подостапен) како украс на главата (Ристовска-Пиличкова 2022: 3). Невестите најчесто го носеле над увото (два или повеќе гускини пердуви бојадисани во црвена боја) и тој украс се нарекувал *шикови*, додека, пак, девојките свршеници носеле *шикче*, два паунови пердуви, едниот издигнат, а другиот спуштен низ левото уво (Раичевиќ 1930: 365). Во овој регион пауновите пердуви се јавуваат и како дел од невестинскиот накит за на глава, најчесто во комбинација со босилек, зеленика, бршлен и друго цвеќе, сплетени со црвени конци (Ристовска-Пиличкова 2022: 3).

Во овој прилог ќе ги обработиме најпрво називите за накит што е изработен од метал, односно од нанижани пари, што во различни краишта на Македонија се нарекувале и се нарекуваат различно, а нивниот назив зборува и за старите врски на одредени региони со други народи и култури, при што честопати и називот се примал директно, со или без фонетски промени. Како што се истакнува во една емисија на РТВ Скопје направена на 1.2.1982 година со наслов *Народни носии од Горно Вардарска етничка целина*¹, народните носии во Македонија се создавани како колективна придобивка, и тие, пренесувајќи се од поколение на поколение, „во својот развоен пат соединиле многу елементи од разните културни влијанија кои се вкрстувале на овој дел од Балканот: старобалкански, византиски, словенски и ориентален“. Токму такви влијанија забележавме и ние обработувајќи ги називите што означуваат накит/украс за на глава во македонскиот јазик.

Еден од таквите називи претставува латинизмот *алџез*, забележан во Македонската енциклопедија² со следново толкување: „*алџез* – вид украс за на глава од средновардарската етнографска целина. Бил изработен од нанижани сребрени пари што се ставале на главата, спуштени низ грбот. Сл. Г.“ Ние го забележавме во монографијата *Македонски народни носии I* од Ѓорѓи Здравев (Здравев 1996: 136), каде што е дадено истото толкување како и во Енциклопедијата. Според проф. д-р Гоце Цветановски³, етимологијата на овој назив доаѓа од придавката *alba* ‘бела’ од латинскиот јазик. Промената на Б во П е стара и е регистрирана уште во црковнословенскиот јазик во типиконот на Григоровичевиот паримејник (РЦЈМ I: 255), каде што е засведочена именката *алџпа*, литургиски термин со значење ‘долга бела литургиска облека што симболизира непорочност, подир’.

Втор назив што исто така означува низа од пари нанижани како украс на главата е називот *баер* ‘ниска од стари монети: невестински украс за на глава’ (Макаријоска, Цубалеvsка 2022). Овој назив е регистриран во Картотеката на

¹ Достапно на: <https://www.youtube.com/watch?v=uq18EeI3xxY>; пристапено на 16.11.2023 г.

² <https://macedonism.org/Македонска-енциклопедија/алпез>

³ Проф. д-р Гоце Цветановски е раководител на проектот *Етимолошки речник на македонскиот јазик* и главен уредник на списанието *Etymologica Macedonica*.

македонска народна проза во една иста народна песна, забележана во две ексцерпирани книги, првата е материјал од Воденско од Георги Д. Л'жев (СБНУ II, 1890, стр. 205), а втората книга е со наслов *Народни ѓреданија за месџа* (Вражиновски 1979: 63), но со различна дијалектна предлошка.

Пример: Кога наближиле ду мџнастиру, Јуван му рекџл на нивестата му: „извади си, Тоду, стрибрените синджири и *баери*, оти имам вујку у мџнастирут, ки нџ чуе и ки излезе да нџ пукане на госте у негу. (Извор: Картотека на македонската народна проза, Воден, Георги Д. Л'жев, СБНУ, 1890, стр. 205);

Кога наближиле до манастирот, Јован му рекол на невестата: – Извади си, Тодо, среб'рните синцири и *баери*, оти имам вујко у манастрија, ке на чуе и ке излезе да не покане на госте у него. (Извор: Картотека на македонската народна проза, Вражиновски Т., Македонски преданија за места, ИФ, 1979, стр. 63).

Именката баер се среќава и кај Пеев во „Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел“ (т. 1: 105), потврдена само со множинската форма: **баери** pl. 'ѓердан од стари пари што жените го носат како украс'.

За потеклото на оваа лексема во бугарскиот етимолошки речник (БЕР 1: 26) е наведено дека *баер* е дијалектна форма со значење 'женски накит од нанижани стари пари' и веројатно = *баир*, сп. баир 'некакво женско гиздило' засведочено во Костурско. Првичното значење е 'нешто високо, испакнато', спореди *џеје* 'врв; вид женски накит'.

И Скок (Skok I: 93) ја бележи оваа лексема: баир m.=бајир=баир (Космет) 'брег, крајбрежје'= бајер (Тузла) 'меѓа'. Понатаму, Скок вели дека е ова турцизам од арапско потекло (baуir 'стрмен') и треба да се разликува од бајер со значење 'езеро'.

Со двојна семантика е обележана и кај Шкаљик (Škaljić 1989: 113), 1. брег, страна на брегот, 2. крајбрежје и земјата покрај крајбрежјето, добиено од турцизмот baуir 'брег, земјиште на падините на брдото'.

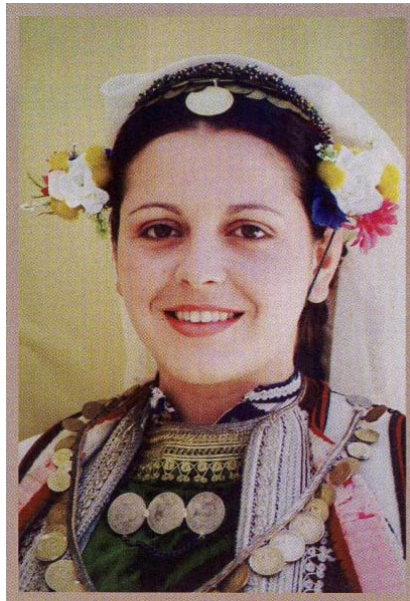
Во обемната монографија на колешката Ѓинѓиќ (Ѓинѓиќ 2013: 193), посветена на турцизмите во српскиот јазик, оваа лексема е засведочена со двете значења наведени кај Шкаљик.

Од погорепосочените етимолошки видувања, логично се поставува прашањето како *баер* во македонските дијалекти се среќава како накит? Секако, одговорот на ова прашање изискува подлабоки и попрецизни проучувања, што би било тема за понатамошна анализа.

Друг назив на украс со нанижани пари е именувањето *пиришани/перишани*. Овој назив е регистриран во материјали од околината на Скопје, анализирани од Вера Ѓорѓевиќ, а објавени уште далечната 1934 година во Белград, каде што е нагласено дека се работи за „украш со старински пари кој стои на чело“ (Ѓорѓевиќ 1934: 58). Овој назив, ние го бележиме и на народната носија од Подгора во Полог (застапена само во пет села: Челопек, Милетино, Блаце, Жеровјане, Теново и Радиовце, кои се

расположени во подножјето на Сува Гора), каде што се вели дека „најмногу украсена и најдекоративна е носијата за невести со која, покрај богатството на извезените и вткаените мотиви и другите украсни додатоци се носи и многу монистрен и метален накит – кустек, уобразнице, подбрадник, ушници, *џиришани*, венец, китка“⁴.

Називот е регистриран и во блог на интернет, каде што се опишува носијата во Полог и е дадена прекрасна фотографија (види Слика бр. 1, линк за пиришан⁵).



Сл. 1. Македонска народна носија – Полог

Во материјалите од Картотеката на македонската народна проза регистриравме 3 примери со називот *џиришан*, од кои два се од книгата *Македонски народни носии – објасненија кон џаблџиџе и кројкиџиџе* (Скопје 1963, стр. 7 и 8), каде што објаснувањата се следниве: 1. „пиришани“ со „трепетулки“ и „синсурки“, сребрен украс што се носи од страните на главата (стр. 7) и 2. во објаснување за украсот венец стои: „венецот е уште поткаен со разен метален накит: „плоча“ – тепелак, „тепелачиња“⁶ и „пиришани“. (стр. 8). Третиот пример е од Периодическое списание (речнички прилози), каде што се дава следниов текст: „Завито на витло коса над челото на невеста; Невесто, едено

⁴ https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%B8_%D0%BE%D0%B4_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3, посетено на 15.11.2023.

⁵ https://documents-mk.blogspot.com/2012/10/blog-post_3.html, пристапено на 14.11.2023.

⁶ За овој накит види подолу во текстов.

пиришан ти се е разв’ил. Мома пиришане си не навива. Па таа невеста какви убави пиришани си е навила.“

Според Скок лексемата *перишан* т. (регистрирана кај Вук Караџиќ во народна песна) = *пиришан* (Стара Србија) е со значење ‘женски накит за на главата, сребрено синцирче накитено со ситни пари’, па оттука и презимето изведено од оваа основа (Perišanović; 1729). Се работи за турцизам од персиско потекло (перс. *perišan* ‘истурен, расфрлен’) од терминологијата на накит (Skok 2: 640).

Називот *прениз* исто така означува низа од пари нанижани на главата. Во ТРМЈ оваа лексема е забележана со следново значење: „Женски украс за на глава, нанижани сребрени пари во два реда на бело платно“ (ТРМЈ 4: 495). Според БЕР потеклото на оваа лексема е словенско. Се работи за дериват од глаголот *пренисам* > *пренис* со значење ‘преместување; украсување на главата на невестата’ со даден пример од Једоарце, Тетовско. – Според БЕР, глаголот *прениса* претставува имперфектив на *пренеса* (в. *неса*), образуван по моделот на *разплета* : *разплитам*, *притекам* : *притичам* (БЕР: 5, 659). Според нас се работи за одглаголска именка од глаголот *прениже*, перфектив од глаголот *ниже*. Марко Сној именката *низ* ја толкува како добиена од **nyzti*, *nyziti* од индое. корен **neg*^h– ‘боцка, забодува’. Според него, првобитно оваа именка означувала набоцкани, нанижани предмети од ист вид на врвка, украси, бисери и сл. (Сној 2009: 447). Во македонската народна проза е регистриран во описи на женска народна носија во книгата што веќе ја цитиравме, *Македонски народни носии – објасненија за таблите и кројките* на стр. 12 и 14, со следниве текстови: 1. „украс за на глава во вид на главинка, нижан на бело платно со стари сребрени пари, наоколу украсен со „титрајки“; 2. „од бело платно наредно со стари сребрени пари, а наоколу украсен со „титрајке“ – метални украси. Напред на челото нанижан со два реда сребрени паричиња ‘аспри’, а на среде низите поткитени со ‘алтан’ – златна монета. Овој украс се носи на глава на самиот ден на свадбата, а е во вид на сокај.“

На интернет исто така го забележавме зборот *прениз* како украс од метални пари за на глава во Струшко⁷ и Тетовско⁸.

Преминуваме на следниот накит за на глава регистриран во материјалите од македонските народни носии, а тоа е називот *тешелак*. Според ТРМЈ оваа лексема означува ‘тркалест сребрен филигрански украс што го носеле момите и невестите, пришиен на мало црвено капче’ (ТРМЈ 6: 51). Во БЕР најдовме толкување за лексемата во следниов фонетски облик *тешелик*, за којашто е даден и пример од Тетовско со значење ‘дел од носија што се става на главата со сребрени пари’, а етимологијата се дава од тур. *terelik* (БЕР 7: 951). Оваа лексема ја има и во српскиот јазик, во монографијата на колешката

⁷ https://m.facebook.com/revijastruga/posts/5976264522444584/?refsrc=deprecated&_rdr

⁸ (Прениз – дел од невестинската носија, изработен од долго правоаголно бело платно, накитено со сребрени пари, а на краевите украсено со „титрајки“. Се поставува на средишниот дел на главата – над челото. И во овој дел е украсен со 2 реда сребрени пари и алтан во средината). Достапно на: <https://civicamobilitas.mk/wp-content/uploads/2018/02/brosh-MK.pdf>

Ѓинѓиќ, обележана во формата *џејелук* со значење: 1. а) „део старе женске градске ношње, мала капа која се носила наврх главе, украсена дукатима, нискама бисера и сл. украсима, или извезена златом и срмом; златна или сребрна украсна плочица на таквој капи; б) покр. горњи округли део црногорске и херцеговачке капе украсен националним симболима. 2. доњи крај дуге пушке; украсена јабука на врху кундака мале пушке. (Ѓинѓиќ 2013: 438) Оливера Јашар-Настева (2001: 94), исто така дава пример за оваа лексема: *џејелак*, *џејелаче* (Скопско, с. Булачани) ‘сребрен украс за на глава’. Во Македонската енциклопедија под заглавниот збор *венец* се набројуваат и називите *џејелак*, *џејелачиња*, како метален накит за глава. Во Картотеката на македонската народна проза оваа лексема ја најдовме во следниве форми: *џејелак* (Мак. народни носии 1963, стр. 16; Кирил Пенушлиски, Опис на еснафите во Прилеп од Марко Цепенков, ИНИ, 1964, 2, стр. 224; Вера Кличкова, Свадба – Галичник, Скопје, 1965, стр. 151), *џејелок* (Воден, Г. Љжевь, СБНУ 1891, стр. 139), *џејелаче* (Мак. народни носии – објасненија за таблите и кројките 1963, стр. 8). Јасминка Ристовска Пиличкова во еден свој прилог убаво го објаснува обликот на овој вид накит, истакнувајќи дека: „Сликата на розетата со лачни краци и куполест центар од типот омфалос е карактеристична и за орнаментиката на женскиот метален накит за на глава – **тепелак**, од регионот на Охридско, како и за поголемиот број женски пафти со кружна форма, познати како ‘македонски тип’“ (Јасминка Ристовска Пиличкова 2013: 64)

Освен називот *џејелак*, за истиов украс се користи и називот *џас*. Во Толковниот речник (ТРМЈ 6: 26) за оваа именка стои објаснувањето дека тоа е „длабок метален сад со различна намена...“, а може да биде чинија за вода, сад на кантар, послужавник и берберски сад. Значењето на украс за на главата не е регистрирано, но изгледот е сличен, и оттаму доаѓа проширувањето на значењето на лексемата *џас* како тепелак.

Тасот како украс е метален предмет во кружна форма, од околу украсен со сребрени пари и е составен дел на женското украсување за на глава, потврден во регионот на Горна Река, Мавровско Поле и Горни Полог (Ристовска-Пиличкова 2006: 224). Во каталогот посветен на носијата во Тетовско (Каталог, *Фолклорниџе ...*), за *џас* е забележано дека тоа е „елемент изработен од сребро во округла форма и во краевите е украсен со метални монети. Се става над шамијата, се употребува како украс и го носеле млади невести“ (в. Слика 2). Оваа именка се јавува во повеќето балкански јазици како балкански турцизам со персиско потекло и со значење на метален сад (Скок 3: 445; БЕР 7, 831). Во монографиите посветени на турските заемки во современиот српски јазик опишана е лексемата *џас*, но повторно само со значење на сад. Наш заклучок е дека значењето на *џас* како украс за на глава

⁹ Марија Ѓинѓиќ го дава следново толкување за *џас*: м 1. метални таџир или предмет таџирастог облика за различиту употребу а. на теразијама за терет на једној и тегове на другој страни, односно за терет на кантару. б. послужавник на коме се у цркви скупљају прилози. в. таџираста берберска или бријачка посуда; такав месингани предмет као знак берберског заната. г. муз. таџираста метална плоча учвршћена на горњој страни бубња; чинела. 2. покр. метална чаша, пехар, купа. 11 (Ѓинѓиќ 2013: 431).

го регистрираме само во македонските етнографски трудови, како што е погоре наведено.



Слика 2: Тас како украс за на глава; преземено од *Кашалоџ*, „Фолклорни елементи од регионот на Тешово, Придонес за зачувување на фолклорните вредности во регионот на Тешово“, посетено на 16.11.2023¹⁰.

Во однос на украсите што се ставаат на глава уште ќе се осврнеме и на именувањата *коковче*, *џејленце* и *џејлик*. Многу интересна метафора од животинскиот свет пренесена во називот на украс што претставува сребрена игла за глава, веројатно и со изглед на петле, односно кокошка. Ваквата кокошкино-петлова симболика се сретнувала и во терминологијата на орнаментите на невестинската носија, како и на покривалата за глава (види Гура 2012: 309). Невестинскиот накит за глава наречен *кокошкиник*, е познат како накит што го носеле невестите од повеќе региони на Русија. Кај Македонците постои сребрена игла за украсување на главата т.н. *коковче*, што била дел од невестинскиот накит што го носеле невестите од регионот на с. Волково (Скопско), (Ристовска-Пиличкова, 2015: 283–284). Сличен накит се сретнувал и кај други јужнословенски народи, на пр. кај Бугарите – *курешници* (сребрен украс за глава со монистра). Во Македонија, освен погореспоменатиот назив *коковче*, регистрирани се и називите *џејлинце*, *џејлик* за означување сребрена фигура на петел, која свекрвата ѝ ја закачувала на глава на идната невеста (Бушкевич 1995: 68). Симболиката на петелот и кокошката, всушност, претставува поврзувањето на жената со мажот во бракот, па токму затоа оваа игла ја носеле невести, а не моми, или како што истакнува Весна Петреска: „Кокошката и петелот се распространети симболи на невестата и младоженецот во свадбената обредност и се сврзани со брачно-еротската симболика“ (Петреска 2018: 508).

¹⁰ Достапно на: <https://www.scribd.com/document/535451761/COSTUMUL-TRADITIONAL-DIN-REP-MACEDONIA>

За етимологијата на овие називи, етимолошкото објаснување е следново: се работи за словенски називи. Називот *йеџел* е изведен од прсл. глагол **pěti, rojō*, додека називот *кокошка* потекнува од прсл. **kokošъ* што претставува ономатопеја од **koко*, што го имитира кокодакањето на кокошките, односно звукот што тие го испуштаат (Snoj 2009: 290, 510).

Сега преминуваме на анализа на лексемите *венец, корона/круна* и *нејџој*. Се работи за називи што означуваат украси за косата, челото односно главата.

Називот *венец* во Македонската енциклопедија е даден со следново толкување: „невестински украс за на глава, изработен од цвеќе, лоза, здравец, босилек, бршлен, шимшир или од некое друго зимзелено растение. Се одликувал со магиска заштитна функција. Во некои македонски пределски целини (Скопска Црна Гора, Бојмија и др.) се одликува со посложена структура, украсен со метален накит (тепелак, тепелачиња и пиришани) врз основа направена од кора од црешово дрво во форма на цилиндар и покриен со бела марама со реси, така што има форма на капа“¹¹.

Во ТРМЈ оваа лексема има дури шест значења од кои само првото е она што е предмет на анализа во овој прилог, а тоа е: „Предмет со кружна или овална форма, исплетен од цвеќе, лисја и сл. или сличен предмет од метал, камен и др., како награда за победникот, во знак на почест, во радосни расположенија, во жалост и др. *Силејџоа венец од јолско цвеќе. Злајџен венец. Тие носеле венци од зелени лисје и бршлен*“ (ТРМЈ 1: 225).

Лексемата *венец* кај нас е регистрирана и во црковнословенските текстови: положилъ ѝси на главѣ ѿго **вѣнѣцъ** ѿ камење драгааго стѣвѣапоп Ps20,4 Рог

Оваа лексема има балтословенско, сесловенско и прасловенско потекло од прсл. **věpъsъ* (гр. *στεφάνος*, лат. *согона*) од основата *věp-*, која е и во основата на глаголот *венчава* (стапува во брак со црковна церемонија во текот на која се става венец на главата на невестата), (Skok 3: 591).

Оваа лексема како назив на украс за главата има и современа употреба, обично во дем. форма *венче*, како назив за каков било кружен или полукружен држач за коса што се носи за зацврстување на косата или за нејзино украсување. Во *Карџоџекаџија на македонска народна џроза* најдовме 14 примери со оваа лексема, од кои 11 се во формата *венец* и се забележани од различни делови на Македонија (Хр. Вакералски, Свадебни обичаи в село Рамен – Охридско, Македонски мисл, Софија 1946, кн. 5-6, стр. 251; С. Тановиќ Српски народни обичаји у Гевгелиској кази, СБЗ, књ. XI, Београд, 1927, стр. 183; Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 73; Марко Цепенков, Македонски народни приказни II, 1959, стр. 290; Марко Цепенков, Народни приказни – легенди, Скопје, 1972, кн. 4, стр. 50; Македонски народни носии – објасненија за таблите и кројките, Скопје 1963, стр. 8, 12, 14; д-р Војислав Радовановиќ, Народна ношња у Маријову, XIV, стр. 131, 158 и 199), еден се разликува според

¹¹ Достапно на: <https://macedonism.org>

суфиксот и се јавува со формата *венок* и по потекло е од Малешевско (Тодорка Попова, Зборови од Малешево МЈ II, стр. 96), а еден е забележан во формата *венац*, бидејќи се работи за северен македонски говор, каде што ваквиот суфикс е вообичаен (Св. Раичевиќ, Народна ношња у Скопској Црној Гори, Гл. СНД, књ. VII и VIII, стр. 363). Во Речникот на Пеев (т. 1: 203) го регистрираме во формата *вениц*, со познатата редуција на е > и специфична за југоисточните македонски говори, со следниве толкувања: 1. ‘цвеќиња сплетени во вид на круг; дечињата ги ставаат на глава, на рака, 2. вид круна, им се става на главите на младоженците кога се венчаваат, 3. обрач, горен дел на сад.

Називот *круна*, како директна заемка од латинскиот јазик (*corona*), е дел од стандардниот македонски јазик. Во ТРМЈ е забележан со 8 значења, од кои ќе ги издвоиме првите три, кои се однесуваат всушност на она значење што ние овде сакаме да го истакнеме: „1. златен венец или вид капа со скапоцени украси за монарх како симбол на власт и достоинство. *Кралска круна*, *Царска круна*. 2. Владетелска власт и самиот владетел како носител на власта. *По зайовед на крунаџија*. 3. Венец или нешто слично што се става на глава како симбол на нешто. *Кумоџи тирџиџи им ги размени круниџе на младењџиџе...*“ (ТРМЈ 2: 653–654). Според овие наведени значења, третото е тоа што е регистрирано во нашите материјали, како украсен елемент во народната традиција, а првото значење како обележје на монарх и второто што во преносна смисла го изразува самото владеење, се регистрирани во народните приказни и песни, каде што се зборува за цареви и кралеви, како во примерите подолу од Речникот на македонската народна поезија. Обработувачите на ТРМЈ ја обработиле и формата *корона* (ТРМЈ 2: 610–611), со упатување на *круна*, но и со дополнителни значења што оваа форма ги презела на себе, односно семантички се одделила од формата *круна* со дури 4 значења, кои во оваа пригода не се цел на наша обработка.

Овој назив е регистриран во *Карџоџекаџија на македонскаџија народна џроза* со значење на украс на главата, но само во варијантата *коруна*. Примери: и коа ја дигна горната плоча што да види: една царска *злаџна коруна*, патерица и сите царски садои, дискои, теписи, шандани, сè од злато и едночудо алтани; коа се расчистуваше околу црквата, се најде една плоча со писмо и ја сосидаа во олтаро внатре. Рекоа тогај оти најдоа и *коруна* и нешто друго, арно ама јас тоа не видов; (извор: Марко Цепенков, Преданија Скопје, 1972, книга 7, стр. 159 и 174.); Пред шес седумдесет години, кревајќи ендек, Бреше, на една нива, удри на еден гроб со плочи од мермер и коа ја дигна горната плоча, што да види: една царцка *злаџна коруна*, патерица и сите царцки садоџи: дискоџи, тепсиџи, шандани – се од злато и едно чудо алт’ни. (извор: Македонско народно творештво – Преданија и легенди, Скопје 1969, стр. 88). Од примерите може да се констатира дека се работи за една иста приказна запишана кај Цепенков, но предадена во малку различни фонетски верзии, но за нас е најзначајно дека се појавува називот *коруна*. Кај Пеев оваа лексема не е регистрирана. Во РМНП е исто така забележана само формата *коруна*, без или со епитет, во повеќе македонски народни песни: *Сџани*, *Јелено*, *чедо на мајка*, / *ми тџи дојдоџа џвојџе џубезници*, / *ми тџи донесоџа венец коруна*, / *ми тџе најравиџа млада невесџа* (Фирф 2, 259); со придавките: *џрчка: џа џо виџа џџој џраџа Солуна*, /

ѿамо ми је мојѿо ѿрво либе, / како носи ѿушка малиќера, / ѿушка малиќера, ѓрчкаѿа корона, / ѓрчкаѿа корона, сињаѿа шинела, / како лежи олабоки укоѿи (ИФ); кралска: на враѿаѿа Волкашин се ѿисал, / син му Марко боѓме му завидел, / и ѿој ми се одлево најисал, / во одежди и кралицки коруни (СБНУ II, 120); срмена; коѓа ѿојде Милица кралица, / кунашчина мноѓу извадила, / се ѿромени в срмена корона (Р. 404); царска: ѿојлениле ѿроклеѿи ѓренси / ... / царскоѿо деѿе, цар-сулѿан-Махмур; / си ѓо занесле во френцкаѿа земја / ... / ѿа му ја слекле царскаѿа руба / ... / и му смејнале царскаѿа корона (Шапк. 4, 6) (РМНП 3: 424–425).

Она што е од јазичен аспект за нас интересно, тоа е фактот дека народниот раскажувач ја чува всушност формата *коруна* што е блиска до изворната *корона*, што е показател дека народот на оваа територија ја презел оваа лексема од најстари времиња, директно од супстратниот јазичен елемент што ги населувал овие простори. Во речникот на Папахаци за влашкиот јазик има дури три форми на оваа лексема: *surină, srină* и *sărină* (Parahagi 1974: 420). Скок истакнува дека синкопираниот облик *круна* е карактеристичен за српскиот, односно хрватскиот јазичен простор, а се јавува и во италијанскиот јазик со значење ‘уше на игла’, каде што преминот на о во у потекнува од оскиското наречје. Појавата на именката *круна* покрај *коро(у)на* на нашава територија, според Скок, покажува дека постоел хаплогогски облик уште во вулгарниот латински јазик. (Skok 2: 157–168). Бројните топоними и антропоними изведени од *коруна*, а не од *круна* го покажуваат тоа дека на македонскиот простор доминантна била првата нескратена форма (сп. ги презимињата *Коруна, Корунов, Коруно(в)ски, Корунски*; изведени од лично име *Корун* в. во: РПМ 1: 664 – 665).

Појавата на формата *кроуна* ексцерпирана од Картотеката кон проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*¹², евидентирана во Григоровичевиот паримејник, ракопис од крај на 12 почеток на 13 век: и вѓдеши ... кроуѿ царѓствиѿ в рѓцѿ божи Is62,3 Grig, е показател за ракописи што ја примиле формата, можеби, преку српската варијанта на црковнословенскиот јазик. Факт е дека формата *корона* е не само латински туку и старогрчки назив (гр. κορώνη ‘обрач, она што е криво, закривено, кривина’; Spoj 2009: 328), па на овој простор е разбирливо да доминира таа првична нескратена форма.

Називот *неѿој* во македонската народна проза означува вид на венец направен од тенекија на којшто се редат украси. Овој назив е регистриран во ТРМЈ со едно единствено значење: „сребрен женски накит што се носи на челото“ (ТРМЈ 3: 382). Она што ние го регистриравме во *Карѿоѿекаѿа на македонскаѿа народна ѿроза* се следниве значења: 1. „полукружна направа од

¹² Проектот *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* е долгорочен проект на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

тенекија што го носи невестата на глава под венецот“ (извор, Милица Конеска, Мариовскиот говор, Скопје, 1951, стр. 32); 2. „невестински украс за глава. Се прави од тенекија издупчена и наредена со ниски и мониста.“ (извор: Стале Поповски, Зборови од Мариово, МЈ, I, стр. 164); 3. „полуцилиндрично тенекиено украшение по което има окачено всевозможни пари, китки, цветја, мониста и др. прикрупено при горната част на челото и направено вдлж нагоре, вгљбнатата част на което гледа на назад.“ (извор, Народни материјали од Морихово, Македонски преглед I, 5 и 6, стр. 164); 4. „Врз невестинското капче се клавал после нетопот (плехана корона) накитен со киски од предена аловни. На нетопот го причествувал деверот венецот кога ја деверосувал невестата. (извор. М. Ристески, Селска свадба, Стремеж, бр. 3, 1961, стр. 51); 5. „Нетоп“ у облику круне, а поврх ове и зелени „венец“ као типичан накит за главу претставља главно невестинско „оружје“ на дан венчања и док траје свадба (фот. 14,30, 31). „Нетоп“ се данас гради од сасвим простог метала, од „тенекије“, коју сељани узимају од старих канта за „газје“, док се раније градио и „од стребро“. (извор: д-р В. С. Радовановиќ, Народна ношња у Маријову, Гл. СНД, кн. XV – XVI, стр. 192); Такав, како најомиљенији и у амајлиској заштити Маријоваца и најчешћи украс, „киска босиљкова“ претставља оличење женске лепоте. Поред „босиљка“ од свих других „билки“ за кикење је најважнија употреба „бршљана“ и „лезе“, од којих се заједно са босиљком за „младу невесту“ плете зелени „венец“ око „нетопа“; о њему се брине и носи га „мал девер“ да би га невести на дан венчања „кладил“ на главу. Сем тога овамо би још спадале и „ѓурѓевденски билки“ које се о Ѓурѓев-дену употребљавају за кикење и са нарочитом чарелијском оваплокавајуќом сврхом. (извор: д-р Војислав С. Радовановиќ, Народна ношња у Маријову, Гл. СНД, XV – XVI, стр. 189). Од дадениве цитати од различни книги што се осврнуваат на свадбените обичаи, главно во Мариово, може да се добие целосна претстава како изгледал *нейшойи* и каква украсна намена имал.

Што се однесува до етимологијата на оваа лексема, таа е објаснета кај Мито Аргировски, кој истакнува дека зборот доаѓа од грчкото *μετωπον* ‘чело’ со замена на м > н и со следниве значења: 1. ‘тенекиен украс во форма на полукруг кон се украсува со севозможни монети, мониста и го носат на челото жените’, 2. ‘венец од цвеќе’, 3. полукружна направа од тенекија што ја носи невестата на глава под венецот’ (Аргировски 1998: 193).

Ние најдовме и два примера од романот *Крѝен живои* од Стале Попов (1953), значи повторно од Мариово: *Се ѝрави **нейшойи** (една ѝтенекија, издупчена и свиена како корона, наресена со разни ѝари и монисти) и невестаѝа се ѝроменува во особена кошула која се вика „црнейаѝа“.; Ја расѝоварија золви, јайрви оѝ венци, **нейшойи**, реѝмиња, срсулки, дури му ја оѝаѝаа на зейшойи и го ѝуѝиѝија внаѝре со едно барде вода.* Најдовме и еден пример во песната број 389 од Зборникот на Миладиновци, каде што народниот

пејач вели: *Јас имам билка оѝ ѓлава, Позлаиен неѝоѝ на ѓлава, Главата да ѝѝ ѝомине, Т'ѓаѝа да ѝѝ размине*¹³.

Заклучок. Од досега направената анализа на називите што означуваат украс за на глава во македонскиот јазик можеме да го донесеме заклучокот дека македонскиот народ и во однос на овој вид лексика избобилува со цело богатство лексеми што означувале различни украсни предмети, кои пак можат да се разликуваат од регион до регион и ги покажуваат сите културни наслојки што се вградени во нашата народна традиција на китење. Од анализирање лексеми, пет називи се од словенско потекло, а тоа се *венец*, *ѝрениз*, *коковче*, *ѝеѝленце* и *ѝеѝлик*, од кои првите два се неутрални и стандардни со употреба и во современиот македонски јазик, додека *коковче*, *ѝеѝленце* и *ѝеѝлик* имаат основно неутрално значење како ознака за вид домашни птици, а ова вторично значење е архаично и се поврзува за предмети што се дел од нашите народни носии и начини на китење, главно во минатото.

Другите лексеми што овде ги анализиравме се следниве: *алиез*, *баир*, *ѝиришан*, *ѝеѝелак*, *ѝас*, *коруна* и *неѝоѝ*. Сите овие лексеми како ознаки за украси за глава спаѓаат главно во специфична етнолошка терминологија и се архаизми. Притоа, два од овие назива се од латинско потекло, *алиез* и *коруна*, додека *баир*, *ѝиришан*, *ѝеѝелак* и *ѝас* се дојдени од или преку турскиот јазик. Лексемата *неѝоѝ* е грцизам. Сето ова доволно зборува за културните наслојки вградени во македонската народна традиција и во јазичните средства што ја одразуваат таа традиција. Ова јазично и културно богатство на Македонците треба да биде гордост за секој роден говорител на македонскиот јазик и треба да биде предизвик за уште повеќе да го негуваме својот јазик како зеницата во окото.

Литература

- Аргировски М. 1998. *Грцизмиѝе во македонскиоѝ јазик*, Посебни изданија, кн. 29. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Bikić V. 2010. *Vizantijski nakit u Srbiji, modeli i nasleđe*, posebna izdanja 48. Beograd: Arheološki institut.
- БЕР: *Български етимологичен речник*, т. 1 (А-З), 1971; т. 2. (И-КРЕПЯ), 1979; т. 3 (КРЕС¹-МИНГО¹), 1986; т. 4 (МИНГО-ПАДАМ), 1995; т. 5 (ПАДЕЖ-ПУСКА), 1996; т. 6 (ПУСКАМ-СЛОВАР²), 2002; т. 7 (СЛОВО-ТЕРЯСВАМ), 2010. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Бушкевич П. С. 1995. „Курица, кры“, *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. кн. 3, ред. Никита Толстой. Москва: Международные отношения.

¹³ https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%86%D0%B8/_389_%D0%BF%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0, пристапено на 16.11.2023.

- Василевић Ј. Х. 1932. *Врањска градска ношња ранијих година*. Београд: Етнографски музеј.
- Гура А. В. 1997. *Символика живојних в славјанској народној традицији*, Москва: Издательство „Индирик“.
- Бинђић М. 2013. *Турцизми у савременом српском књижевном језику (семантичко-деривациона анализа)*. Београд: достапно на: <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4074?show=full>.
- Ђорђевић В. 1934. „О сватовској погачи у околини Скопља“, *Гласник етнографског музеја у Београду*, књ. 9, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 58–63.
- Здравев Ѓорѓи. 1996. *Македонски народни носии*, I. Скопје: Матица македонска.
- ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, 1 (А–Ш), 2003; 2 (БА–БД), 2006; 3 (БЕ–БЈ), 2008. Београд: САНУ.
- Јашар-Настева О. 1972. „Функционирањето на турцизмите во македонскиот книжевен јазик“, *МЈ*, XXIII. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 91–98.
- Јашар-Настева О. 1978. „Етимолошкиот состав на македонската лексика“, *Предавања на VI семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: 51–62.
- Јашар-Настева О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: ИМЈ.
- Каталог, *Фолклорни елементи од региони на Тетово, Придонес за зачувување на фолклорните вредности во региони на Тетово*, достапно на: <https://www.scribd.com/document/535451761/COSTUMUL-TRADITIONAL-DIN-REP-MACEDONIA>.
- Костадиновска-Спасеновска Н. 2022. „Магиското во невестинските венци и покривала за глава“, зборник *Етнологија*, 5, Списание за националната установа „Музеј на РС Македонија“. Скопје: НУ „Музеј на РС Македонија“, 27–43.
- Макаријоска Л., Цубалевска М. 2022. „Лексиката на егејските говори од етнолингвистички аспект“, зборник на трудови од VI меѓународна конференција *Македонскиот јазик – извор на научни истражувања*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Манева Е. 1992. *Средновековен накин од Македонија*. Скопје: Републички завод за заштита на спомениците на културата.
- Parahagi T. 1974. *Dictionarul dialectului aromân, Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain)*, București.
- Пеев К. *Речник на македонските говори во југоисточниот македонски дел*, том 1, 2, 3, 4 и 5. Скопје: Студентски збор, 1999, 2002, 2004, 2006, 2009.

- Петреска В. 2018. „Животинскиот код во свадбената обредност: културни паралели меѓу Македонија и Русија, *ФИЛКО, Зборник на трудови*. Штип: 507–513. Достапно на:
<https://js.ugd.edu.mk/index.php/fe/issue/view/152>.
- Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, I (А–Н), 1961; II (О–П), 1965; III (Р–Ш), 1966. Скопје: Универзитетска печатница. Скопје.
- Ристовска-Пиличкова Ј. 2006. „Јазичната диференцијација на елементите во македонското текстилно народно творештво“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, XXXII *Научна конференција на XXXVIII Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 15. VIII – 17. VIII 2005), Лингвистика. Скопје: УКИМ, 217–225.
- Ристовска-Пиличкова Ј. 2013. „Симболиката на кружните мотиви во македонската традиционална култура – генеза и развој“, во: *Patrimonium.mk, Spisanie za kulturnoto nasledstvo – spomenici, restavracija, muzei*, г. 6, број 11. Скопје: Каламус, 61–72.
- Ристовска-Пиличкова Ј. 2022. „Фолклористичките наративи и симболичките релации на паунот и пауновите перја“, *Philological Studies* 20, 1, 1–18
- Раичевиќ С. 1930. „Народна ношња у Скопској црној гори“, *Гласник скопског научног друштва*, књ. VII-VIII. Скопље: 347–368.
- РМНП: *Речник на македонската народна поезија*, т. I (А–Г), 1983; т. II (Д–С), 1987; т. III (И–К), 1993; т. IV (Л–М), 2001. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- РПМ: *Речник на презимињата кај Македонците*, том I, 1994. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.
- Сенц: Senc S. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb.
- Скок: Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1 (А–Ј), 1972; 2 (К–Пони), 1972; 3 (Понии–З), 1973. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Сној: Snoj M. 2009. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana, Modrijan.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I (А–Ж), 2003; т. II (З–К), 2005; т. III (Л–О), 2006; т. IV (П), 2008; т. V (Р–С), 2011; т. VI (Т–Ш), 2014. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Шкаљиќ: Škaljić A. 1989. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Мери ЈОСИФОВСКА

ФОЛКЛОРИСТИЧКО-ОНОМАСТИЧКИ ОСВРТ КОН ЛИКОВИТЕ НА КРАЛЕ МАРКО И ИТАР ПЕЈО ВО МАКЕДОНСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО

Апстракт: Предмет на овој труд е навраќањето на два мошне популарни лика од македонското народно творештво, поточно од македонскиот фолклор, а тоа се епскиот јунак Крале Марко и народниот мудрец Итар Пејо. Поради големиот број преданија, народни приказни, анегдоти и легенди поврзани со овие личности, претставата за нив станала нераскинлив дел од колективната меморија на Македонците. При овој повод ќе направиме кус фолклористички осврт кон нивните ликови, а посебен акцент ќе ставиме на прашањето во колкава мера тие биле мотивација при создавањето топоними.

Клучни зборови: македонско народно творештво, ономастика, фолклор, Крале Марко, Итар Пејо.

Македонското народно творештво претставува ризница од скапоцености и посебности по коишто ние, Македонците, сме распознатливи во потесен и во поширок контекст, односно во балканска и во словенска рамка. Првата рамка е резултат на низа историски, општествени, социјални, фолклорни, религиозни и митолошки проникнувања помеѓу народите што живеат на еден конкретен мултикултурален и мултиетнички простор каков што е Балканот. Втората рамка, пак, се однесува на македонската јазична и културна оставнина како дел од општословенското наследство. Накусо кажано, македонското народно творештво е симбиоза од јазик, култура, фолклор, историја и митологија; сфатени во потесна и во поширока територијална, теоретска и прагматична рамка.

Поаѓајќи од ова становиште, неминовно е да се опише репертоарот на народното творештво, односно да се набројат разновидностите на народните умотворби. Во овој контекст, секако, основна е поделбата на народна поезија и проза. Народната поезија ги разликува следниве видови песни: обредни, календарно-обредни, семејно-обредни, митолошки, трудови, хумористични, љубовни; како и епски песни и балади. Во народната проза, пак, се вбројуваат разните видови народни приказни, анегдотите, народните преданија, легендите, кратките фолклорни жанрови (пословици, поговорки, гатанки, клетви, благослови, детски песни и игри), како и баењата, ората и орските игри сфатени како видови на народното драмско творење.

При овој повод, кој е донекаде и со ономастичка конотација, би сакале да нагласиме дека народната поезија содржи неспоредливо поголем ономастички материјал отколку народната проза. Тоа се должи на фактот што во македонските народни умотворби народните песни стојат на прво место како по тематската разновидност, така и по сеопфатноста на македонската животна реалност. За разлика од поезијата, во македонската народна проза сопствените имиња се среќаваат многу поретко и најчесто се претставени со апелативи (општи именки) во корелативна функција, како на пр.: *жената – мажот*, *тајаткојто – мајката*, *браќот – сестрајата*, *бабата – дедото*, *појот – владијата*, *сиромавот – чорбаџијата*; но и индивидуално: *дејето*, *калуѓерот*, *овчарот*, *штерзијата*, *муфтијата*, *каџијата* итн. Затоа, македонската народна проза не е многу податлива од аспект на онимиска разновидност.

Личното име *Марко* потекнува од грчкото име *Μάρκος*, односно од латинското *Marcus*, што значи ‘чекан, воин’ и претставува име на апостол и на еден од четворицата евангелисти. Во епското народно творештво ова лично име се врзува за името на омилиот „јунак над јунаците“ – *Марко Крале* и тоа не само кај Македонците, туку и пошироко, кај јужнословенските и балканските народи.

Кралот Марко е историска личност од 14 век. Тој е последниот македонски крал, син на кралот Волкашин, кој уште како дете бил крунисан со титулата на престолонаследник. Владеел со голем дел од тогашните граници на Македонија и Бугарија, а средиште на неговото кралство бил градот Прилеп. Неговото владеење е детерминирано како последно македонско царствување пред отпочнувањето на повеќевиесовната турска султанска власт на Балканот. Во тој период не само што бил познат по својата воена стратегија, туку бил прочуен и по политичката тактичност којашто напати ја докажал пред тогашната јавност. Имено, Марко Крале уште во втората половина на 14 век се претставил себеси како стратег со јасна и долгорочна визија за зачувување на автономноста на сопственото кралство во балкански рамки.

Во митолошкиот слој на фолклорот за Крале Марко кај Јужните Словени, според Танас Вражиновски, можат да се одредат два основни момента (2000: 271–272). Едниот е дека тој има функција на добрите, а вториот – на лошите божества, односно демоните. Во тие функции Марко Крале се појавува како *бог – коњаник – сјасијел* кој е подоен од самовила, односно како *Марко – демонско сушество* зачнато од змеј. За генезата на неговиот мит зборува и појавата на наречниците на третата вечер од неговото раѓање, кога тие, меѓу другото, му нарекуваат дека ќе биде јунак над јунаците или дека ќе поседува натприродна моќ. Самовилската репродуктивна визија била причина за создавањето на спасителот на самовилските деца. Тој спасител истовремено бил засегнат и од лошите самовилски однесувања, та се борел против нив: ги отнувал планинските извори во коишто самовилите ја црпеле својата сила и уживале во капењето. Таму самодивите вили ја затнувале водата за да се капат во неа и за да најдат спокој и засолниште. Дури го предизвикува и господа на двобој. Се поменува на 8 мај, т. е. на 25 април, но не како голем празник. Овој христијански светец-воин во народните песни и приказни е издигнат на толку

високо рамниште, што се смета дека е еден од замениците на словенското врховно божество на долниот свет – *Дажбоџ*. Од тие причини со името на овој словенски, но и балкански херој доаѓаат определбите: *Кралевик, Крале, Крали, Кралевии, Дели, Крали-џаша, Левен, Димни*, па дури и *Марко-боџ*.

Името на бесмртниот јунак се среќава на Балканскиот Полуостров на секој чекор, но најжив е споменот за него кај нас, што е сосема природно, кога ќе се земе предвид фактот дека тој на нашиве простори живеел и владеел полни 25 години.

Според едно предание тој живеел на левиот брег на реката Вардар, близу Демир Капија, во местото *Марково Седалишиџе*¹, каде што патниците секогаш кога поминуваат оттаму го прашуваат дали е жив (Миладиновци 2011: 512). Друго предание зборува за тоа дека јунакот живее во *Марк'о-Седло*, кај ресенското село Покрвеник, т. е. во *Маркова Пешиџера* кај леринското село Прекопана. Прилепчани, пак, сметаат дека нивниот крал зануркал во Сиње Море заедно со својот јуначки коњ Шарко и со оружјето. Таму тој живеел во една соба на дното од морето заедно со својот коњ. И така се нижат преданијата едно по друго.

Топонимите сврзани со преданијата во врска со Марко Крале се еден извонредно богат материјал што ни овозможува да се запознаеме со нашиот народен бит. Сите тие преданија изникнале, без сомнение, како верен одраз на историските настани, имено во периодот на турското владеење во нашата земја. Многу мотиви што ги среќаваме во топонимијата за овој наш јунак ги среќаваме и во епските песни за него. Јунакот Марко со својот Шарко не оди како кој било друг, туку од планина скока на планина или од планина скока или лета на распаке. Планините што се споменуваат во епските песни, во преданијата народниот творец дури и ги именува. Така за *Марк'ов-Камен* кај тетовското село Теарце, на кој има отпечаток од копито, се вели дека Марко скокнал од тој камен со коњот на планината Жеден. Во дебарското село Галичник има камен *Маркова Сџојалка*, на кој згазнал Марко при префрлувањето на планината Крчин, што се наоѓала на спротивната страна.

Многу топоними се сврзани со преданија што зборуваат за тоа како Марко Крале фрлал огромни камења, за него лесни како играчка на огромно растојание, за да ја покаже својата сила. Така, на пример, *Марков Камен* во с. Горно Соње, Скопско е огромен камен што Марко го фрлил од планината Карацица; сакал да го префрли на Шар Планина, па којзнае поради што му паднал таму.

Во нашите преданија сврзани со топоними Марко Крале прави чуда со неговата остра сабја /што се дипли дваесет дипли/ што се носи во бела пазува/ што ми сече дрвја и камења. Па, така Марко според овие преданија со својата сабја ја пресекол Демир Капија, за оттаму да истече водата од Мало Море (денешно Мариово) во Солунското Поле, па да може и таму (во Битолското

¹ Акцентот кај топонимите е обележан само во случаите на акцентски целисти и кај топонимите во кои дошло до некои фонетски промени, како што се: губењето на некои консонанти во интервокална позиција, образувањето дифтонзи и стегањето на еднородните вокали во непосреден допир во вокал со зголемена должина.

Поле, Мариово и Тиквеш) народ да си живее. Со сабјата Марко ја пресекол и денешната Трескина Клисура во Порече, за да може езерото што било во денешната котлина да истече и котлината да се населат итн.

Кога ни го прикажува народното предание Марко Крале во ваква улога, народниот творец воопшто немал намера да ни го оцрта јунакот како светец со волшебна моќ, туку сакал само да ја потцрта неговата голема сила. Марко овде не е натчовечко суштество, а, сепак е нешто повеќе од обичен човек.

Јуначките подвизи на Марко Крале опеани во народните песни не можеле а да не бидат забележани и во преданијата за топонимите. Неговиот смртен непријател е Муса Кесеџија – албанскиот разбојник кој го држел во страв сето Турско Царство. Со него тој се сретнал на денешното место *Маркова Ситијалка* во кичевскиот крај, полн со гнев и омраза, бидејќи Муса му ја отепал сестра му Кита (која според преданието го засновала Китин Град во Кичево). На каменот и денес се забележуваат траги од борбата, односно отпечатоци од копитата на коњот. Во многу преданија поврзани со топонимите Марко се среќава и се бори со Турците. При тие чести средби со непријателите и крвавите борби со нив, не можел ниту Марко да не се здобие со некоја рана. Така, за топонимот *Червена Ситена* во Несрам (Егејска Македонија) преданието вели дека на неа паднала крв од раните на јунакот, па од таа крв се обоила карпата црвена.

Општопознато за Марко, а исто така и за сите јунаци, е дека тој многу другарувал со виното и ракијата, дека тој пие само од / чабур чаша од седумдесет ока / и дека многу лесно може / да испие девет бочви вино / девет вино, четири ракија /. Овој мотив од народната песна е забележан и во топонимијата, пр.: *Маркови Подруми* во прилепското село Прилепец (каде што се наоѓаат големи и длабоки корита во кои се гмечело грозјето), или *Бочваји* во радовишкото село Горна Враштица (рид на кој Марко си чувал вино) и топонимот *Марк'ој-Бочви* (Охридско), за кој според преданието се вели дека се наоѓа на планинчето Габавци над кое биле сместени Марковите к'шчи, во коишто Марко си го чувал виното. Еднаш се дупнала една од бочвите, виното истекло по планинчето и оттогаш тоа станало црвено (Миладиновци 2011: 512). Во својата престолнина Прилеп Марко си имал и свои кули (*Маркови Кули*) во кои тој живеел. Таму едни кули ги нарекуваат *Големи Кули*, а други – *Средњи Кули*. Такви градби, што се поврзани со името на Марко, има на сета наша територија. Еве неколку од нив: *Кулаи* на *Крале Марко* (с. Буково, Прилепско), *Маркова Кула* (Делчево), *Марк'о-Куле* (с. Подмочани, Ресенско), *Маркој Калиња* (с. Девич, Бродско), *Марк'ој-Кули* (Крушево), *Калети* (с. Сковир, Битолско), *Маркови Чарџи* (с. Тресонче, Гостиварско) и многу други.

За крај ќе го споменеме уште и преданието поврзано со топонимот *Маркова Кука* во атарот на кратовското село Трновац. Кај овој топоним е регистриран мотивот на одмазда на жената за неверност, којшто е опеан со народната песна *Неверна Ангелина*. Според преданието на ова место Марко си ја заклал жена си /руса Ангелина/ и дека од тој ден куќата останала пушта. Денес оваа месност е само огромна карпа со остатоци од сидини.

Вториот лик на кој ќе се задржиме во овој прилог е шегацијата *Иџар* (*Иџер*) *Пејо*, итрец – претставник на поробениот македонски народ и на националната мудрост. Неговите итроштини и мудрости биле предмет на многу анегдоти, кои како посебен жанр се сметаат за најмлади народни приказни со хумористична или сатирична изостреност, а без временска и територијална детерминираност.

Личното име *Пејо* е образувано од основата *Пе* + суфиксот *-јо* и е дериват на имињата *Пеџар*, *Пеџко*, *Предраџ*, *Паниџелеј* и други. Во македонската топонимија бројни се топонимите образувани од ова лично име, кое се јавува најчесто како прв член на композитните топонимски состави: *Пе'а-Чука* (с. Суводол, Битолско), *Пеева Кула* (с. Луковец, Воденско), *Пееви Кустиени* (с. Пожарско, Воденско), *Пејев Камен* (с. Кокошиње, Кумановско), *Пејоа Ливага* (с. Долнени, Прилепско), *Пејовиџе Трла* (с. Долно Пожарско, Мегленско), *Пејџ Ливага* (с. Новаци, Битолско), *Пејоа Нива* (с. Латово, Бродско), *Пејоско Маало* (с. Бонче, Прилепско), *Пејовица* (с. Моштица, Делчевско), *Пејов Дол* (с. Црешево, Скопско), *Пејџ Куре* (с. Растојца, Крушевско), *Пејофци* (с. Бучин, Крушевско), *Пе'офкџ* (с. Селце, Крушевско) и многу други.

Поради распространетоста на овие топоними ширум целата македонска јазична територија, тешко е да се утврди дали тие се образувани според името на мариовскиот итрец или се мотивирани од името на кој било друг лик по име *Пејо*. За топонимите од мариовскиот крај на Македонија сметаме дека се најверојатно мотивирани од ликот на *Иџар Пејо*.

За крај ќе заклучиме дека ликовите на *Крале Марко* и *Иџар Пејо* се често застапени во македонското народно творештво. Бројните преданија поврзани со епскиот и балкански јунак Крале Марко придонеле тој да заземе посебно место во македонската топонимија. Имено, топонимите мотивирани од овие преданија се едни од најбројните, а ние во овој труд претставивме само дел од нив. За разлика од *Крале Марко*, *Иџар Пејо* не е епска личност, туку е претставник на обичниот народ и е нераскинлив дел од македонскиот фолклор. Затоа и топонимите мотивирани од неговиот живот се далеку помалубројни и се територијално ограничени.

Литература

- Вражиновски, Т. 2000. *Речник на народнаџа миџологија на Македониџе*. Прилеп: Институт за старословенска култура и Скопје: Матица македонска.
- Миладиновци. 2011. *Зборник. Злаџна книџа на македонскаџа џреродба*. Скопје: Матица македонска.
- Пенушлиски, К. 1999. *Македонски фолклор (исџориски џреџлед)*. Скопје: Матица македонска.
- Петровиџ, С. 1999. *Срџска миџологија, Сисџем срџске миџологије, I књиџа*. Ниш: Просвета.

Речник на лични имиња во македонскојо народно ѿворешѿво, 2008. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Станковска, Љ. 1992. *Речник на лични имиња кај Македонциѿте*. Тетово: Напредок.

Цепенков, М. 1972. *Народни ѿриказни. Книѿа шесѿта*. Скопје: Македонска книга.

Цепенков, М. 1972. *Преданија. Книѿа седма*. Скопје: Македонска книга.

Светлана ДАВКОВА-ЃОРГИЕВА
Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

ПЧЕЛИТЕ И ПЧЕЛАРЕЊЕТО – СЕГМЕНТ ОД ДУХОВНАТА КУЛТУРА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ

Апстракт: Пчеларството како во минатото така и денес воопшто не е едноставна работа. Светот на пчелата е многу интересен и го привлекува вниманието на секого, а нејзините производи се неопходни за човековото функционирање и здраво живеење. Во овој прилог ќе се задржиме на анализа на именувањата поврзани со пчелите и пчеларењето во македонскиот јазик, односно на лексичките разновидности со кои се именува ‘инсект што собира мед’: *йчела*, *йрмака*, *оса*, и *муа од улишче*; зборообразувачките разновидности за *майица* (*майка*, *мајка*) ‘целосно полово рзвиената пчела што несе јајца од кои се создава ново пчелно семејство’; називот *рој/ројак* за ‘пчелно семејство’; *кошница*, *кошара*, *улишије* за ‘местото каде живеат пчелите’; како и на повеќе називи што се однесуваат на ‘местото каде што се одгледуваат пчелите’: *йчеларник*, *уљаник/улишије*, *йрмкарник*. Од пчелните производи ќе ги споменеме *восокој* и *медој*. Ќе го видиме значењето и застапеноста на односните називи во македонските говори, ќе се направи проверка на застапеноста во современиот македонски јазик, како и проверка на нивното потекло и присуство во поблиските и подалечните словенски јазици.

Клучни зборови: пчеларска терминологија, македонски дијалекти, ареална лингвистика, етимолошки толкувања, современ јазик.

Истражувањето за верувањата и обичаите околу пчелите и пчеларењето како сегмент од духовната култура кај Македонците претставува поттик да се покаже дека традиционалните верувања, живеат и во денешната современост, а со тоа и голем дел од зборовите што се поврзани со пчелите и пчеларењето.

Всушност, ненадминлива е симбиозата помеѓу највредниот инсект во природата – пчелата и најсвесното суштество – човекот. Помеѓу нив постои нераскинлива врска.

Во оваа работа, при нашето истражување и анализа на лексемите што се предмет на нашиот интерес, пчелите и пчеларењето, ја користевме картотеката на проектот Македонски дијалектен атлас на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, монографии од областа на македонската дијалектологија, картотеката на македонската народна проза (понатаму МНр.Пр.) на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, но и други лексикографски трудови меѓу кои и Речникот на македонската народна

поезија I–IV (понатаму МНрП). За застапеноста и споредбата на значењата на односните лексеми во современиот македонски јазик го имавме предвид Толковниот речник на македонскиот јазик (понатаму ТРМЈ). Не ја изоставивме ниту етимологијата на називите од пчеларската терминологија, со цел да се утврди потеклото (словенско, несловенско) на лексемите од ова семантичко поле, како и нивната употреба и во другите словенски и јужнословенски јазици.

Пчеларството како важна стопанска гранка и како дел од земјоделската наука, која се занимава со одгледување пчели заради добивање пчелни производи (мед, восок, матичен млеч и др.) е познато многу одамна, но, поорганизираното пчеларење и пчеларско производство врз научна основа започнува во 18 век. Во трудовите на писателите и проповедниците, пчелата е симбол необично богат со смисла, особено како пример на етичка чистота и моралност. Во сите култури пчелите се јавувале како атрибути или придружници на голем број богови. Во христијанството, монашките заедници се именувале како улишта (пчелни живеалишта), а во грчката, ариевската, исламската традиција пчелата била алегоричка на душата. Како симбол на реинкарнација пчелата се јавува како атрибут на хиндуистичката религија (Тресидер 2001: 209).

Овде ќе разгледаме само дел од називите од гореспоменатата лексичко-семантичка област и ќе се запознаеме со еден архаичен слој во македонскиот речнички фонд, кој по наше мислење сè уште е застапен со мала тенденција на замена на едни називи со други, хронолошки понови, иако најчесто забележуваме заедничка употреба на старо со ново именување.

Називот *пчела* (*Apis mellifica*) со кој се означува ‘инсект опнокрилец што дава мед’ (ТРМЈ IV: 679) е општословенски вџела или вџела. За ове две форми Скок (II:626) вели дека потекнуваат од ономаатопејата *bukati*, *bučem* = *bučati*, -*it*, *buka*, *bukavac*; *bik-bak*, од прасловенското **bučati* со значење ‘испушта, шири, долготраен еднообразен звук’, укажувајќи дека прасловенска иновација е и суфиксот *-ela*, сп.: срп. и хрв. *йчѐла*, *чѐла*; словен. *bčēla*, *bečēla*, *čebēla*, *čmēla*; рус. *йчѐла*, дијал. *мчелà*, *мџелà*, *бжела*; белорус. *йчелá*; чеш. *včela*, дијал. *včala*, *včela*; словач. *včela*, дијал. *fčola*, *pčola*, *pčela*, *pšela*, *čela*; пол. *pszczola*, дијал. *pczola*, *pczela*; глуж. *pčola*, *wčola*; длуж. *cola*, постаро *pcola*; полаб. *cela*. Како споредба, би посочиле дека во руските дијалекти постои специјално значење за глаголот *буча́й* ‘брмчи, брмка, бучи само за пчели’, а во македонскиот јазик најчесто се употребува глаголот *брмчи* (несв.), *брчи* ‘испушта, предизвикува звук на брмчење, зуење’ и *зуи/зузука* ‘за инсект (пчела, мува и др.) што произведува, испушта звук на зузукање/испушта звук што се претставува како зу-зу’ (ТРМЈ I: 185, 189; II: 229). Индоевропеистите, исто така, тврдат дека називот пчела настанал од индоевропската ономаатопеја **b^hei-* која во словенските јазици и во ирскиот јазик се потврдува со формантот **k^h* (Гамкрелидзе 1984: 602).

Оваа лексема во формата *йчела*, или во фонетската варијанта *чела* е дистрибуирана на целиот македонски јазичен ареал.

Со значење *Apis mellifica* во македонските дијалекти регистрираме и други лексички разновидности: *џрмка*, *оса* и синтагмата *муа од улишџе*, кои во однос на називот пчела имаат мала фреквентност на употреба.

Синонимот *џрмка* прави компактен и изолиран ареал само во вратничко-полошките говори (Јаброска и др. 2012). Тој во заедничка употреба со називот пчела се јавува локално и тоа во кривопаланечкиот, кумановскиот, како и во скопскиот говор. За скопскиот говор имаме податоци дека со овој назив се именуваат дивите пчели (Цветановски 2004). ТРМЈ (VI: 118) го регистрира називот *џрмка* како дијалектен збор со значење улиште односно ‘пчелно живеалиште’. Во Етимолошкиот речник на српскохрватскиот јазик кај лексемата *tŕn* (која е и.е. опсл., прасл.), ги бележи формите *tŕnka* покрај *tŕmka* (од 14 век) ‘кошница за пчели’ и ги изведува од и.е. корен **(s)ter-*, кој се наоѓа во називи за бодликави билки (Скок III:504).

На крајниот запад од македонскиот дијалектен ареал, поточно во малореканскиот и реканскиот говор, се бележи називот *оса*. Покрај ова именување честопати стои забелешка: *Овде и не се одгледувале йчели*. Претпоставуваме дека во овие дијалекти ваквото мешање на називите било резултат на постоење само на природни пчелни живеалишта, без да ја исклучиме веројатноста дека ова именување е поврзано со изгледот, бојата и звукот што го прави другиот инсект, во случајов со осата.

Во еден пример¹ од картотеката на МНПр. бележиме:

М'иџре, йчел'а ме кџн'а на чел'оџо, виж дан'о изв'адиш ос'иле! Ос'аџа 'има й'о-лош ос'ил'а оџи йчел'аџа. (Периодическо Списание – рочнички прилози)

Називот *мува* семантичката дистинкција од основното значење на инсектот пчела ја прави со определбата *од улишџе/улишче*. Имено, синтагмата *мува/муа од улишџе/улишче* на македонскиот јазичен ареал ја регистрираме во локална употреба во дебарскиот (Гари) и во костурско-корчанските говори, додека во долно-преспанските говори односена синтагма формира мал островски ареал.

Во картотеката на МНПр. ги регистриравме следниве примери во кои доаѓа до израз ономотопејската мотивираност на називот од звукот што го произведува инсектот, односно пчелата:

¹ Долунаведените примери се дадени така како што се заведени во картотеката на македонската народна проза.

За *џрадоносниџе* (*џрадобийни*) *облаци се вели дека се распознаваат од оруџиџе џо џоа шџо наеднаш се заштемнува небоџо и џочнува да 'бучи како џ'рмка сас џчеле', заџочнува да дува силен веџер – 'ваџи алина' и 'свиџка и џрми како небо да се џеџи'.* (Велимир Николов, Земјоделството и обичаите..., ГЕМ, Ск. 1960, 1, стр. 347)

*Тема бајаркаџа ми џрикажуваше за коа лежала на Самовилец слушала ноќџа џлас од самовилиџе, шџо биле околу извориџ; џласоџ му бил како коџа **брчаџ** џчели.....*(Мак. Нар. Творештво – Преданија и легенди, Скопје, 1969, стр. 123)

*Коа фаџиџа да се збираат на неџо, ко улишџа џчели **брмча** околу неџо. Коа фаџиџа да џо касаџи, коа змиџ џо шџиџеџа. И фаџи крџ оџ џелаџа снаџа да му џечей.* (СБНУ, 1903, кн. XIX, Црско–Кичевско, Спиро Иванов, стр. 6)

Значењето на пчелата во домаќинството на македонскиот селанец било навистина многу големо што се гледа од следниов пр. од картотеката на МНрПр.

*Слушај, сџарче, од џеџн/л/а коња џаџко ми шџо чуда најрави. Си имахме едно улишџе, шџо си вадехме од неџо мед, за да си ја облажуваме сеџа куќа и џо комиџи да даваме, а џак **џчелиџе** ни беа намесџо волови и крави: едни си џи молзевме, а орузи си џи сџреџнувавме да ни ораџи.* (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 170)

Ова, секако, било резултат, односно се должело, како што веќе погоре споменавме, на нивната работливост и издржливост.

Сп. во пр. од картотеката на МНрПр:

- *Василе, Василе бре. Еве, џи било к'смеџ!... За џебе џо 'џрабевме' девојчево. На свеџов џоубаво и џодобро немало! И **џорабоџно** немало. Како **џчеличка**, злаџно рабоџно. Ке џе слуша.* (Темни кажувања, Скопје, 1962, стр. 101)
- *Имахме џрисџа кошници **џџрмки** (за пчела). Свеки ден и ранеџ и и броеџ **џџрмкиџе**. Еден ден една **џџрмка** ја немаше, леџнала џреку море и му засџанала на еден орач на рамо. Ја, шџо ке џрам, му сџаџф седло на еден џеџел. Го јавнаџ и џеџелоџ ме огнесе џреку море да ја земам **џџрмкаџа**.* (А. Поповски, Македонски говор во гостиварскиот крај, Гостивар, 1970, стр. 149)

*Иако џолку ја мачеле, џаџџеркаџа џак беше здрава и јака како некоја **џрмка** (за пчела) а, неџзиниџе керки, се болничава и неволничава, на умрениџе вода им носела.* (Д. Брдарски, Мак. нар. Приказни, Скопје, 1956, стр. 214)

Во следниов пр. од картотеката на МНрПр. јасно се гледа неизмерната џубов на пчеларите кон пчелите.

– На сиџе ѝчели џаџко беше им клал ѝо едно име: која Калешка, која Лиска, џрека Бреза, чеџврџа Сурка, ѝеџџа Саџинка и џака на сиџе беше им клал друзи имиња. (Марко К. Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 170)

Во македонскиот народен јазик нотираме голем број на поговорки и гатанки кои се однесуваат на пчелата.

Оздола јиде арайче, на ноџа носи чорайче. – Пчела носи мей. (с. Кривогаштане, Крушевско). (СБНУ, кн. XXII, XXIII, 1906–7, Петко К. Ѓабов, Гатанки, стр. 150)

Свекоа џајрма (за пчела) мед не збираџ. (А. Поповски, Македонски говор во гостиварскиот крај, Гостивар, 1970, стр. 181)

1417. *Не може сека муа мед да бере, а да може бомбаро кеше да набере највеке.* (Мак. нар. Умотворби, т. IV, кн. 1, Пословици КР, 1954)

Самовила вила, ув џора зелена се вила, џак џраџа не чинила? Пчела, – Кукуш./ – Темна девојка уф џемен дол седе, џемна џесна џе и џемна риза везе? / Пчела, – Гевгелија./ Темна маравна ф џемен каџ седе, џемна риза везе? / Исто, – Костурско./ Чудно ми чудо бубаче на чуден камен седеше, чудна ми џесна џееше?/ Пчела, с. Заборџе, Дебџрско./ (К. Шапк. Гатанки од Македонија, СБНУ, кн. 36 стр. 195) – пр. од картотеката на МНрПр.

Што се однесува до пчелниот мед и осилото, тие во христијанството се симболи на благодатта и страдањето на Христос (Тресидер 2001: 153).

– *Анџеле, ѝчелайџа на усџа мед носи, а џак на оџашкаџа со џрн боџка. Лели знаџи, Анџеле, оџи боџаџ чоек мачно влеџуаџ во царсџвоџо небесно.* (Марко К. Цепенков, Народни приказни – легенди, Скопје, 1972, кн. 4, стр. 212) – пр. од картотеката на МНрПр.

Пчелното семејство е цврсто изградена заедница, во која работата е во хармоничен ред. Тоа се состои од женски индивидуи (матица и пчели работнички) и машки индивидуи (трутови). Секоја работа на одделните членови од пчелното семејство му служи единствено на целото семејство, па затоа тоа често се споредува со организмот каде секоја клетка има своја функција. Општествениот живот на пчелното семејство се заснова на инстинкт, а не врз некои умствени способности на пчелата (Шљахов 1990: 17).

Во пчеларството на нашите простори познати се некои традиционални правила при роење на пчелите што секој пчелар ги почитува. Така на пр.: иако ројот при роењето не оди далеку од трмките, сепак пчеларот додава и нова за да не најдат пчелите друго погодно место во природата и да почнат да градат саке таму. Пчеларите секој пат ја користат тревата „маторка“ за да ги премачкаат трмките и со тоа да ги намамат пчелите повикувајќи ги со зборовите: „кут-мат, кут-мат“. Во пчеларникот се става некој дел од облека наречен „белег“ кој таму стои неколку дена. Се верува дека пчелите се навикнуваат на пчеларникот и

трмките како што се навикнува невестата во куќата на младоженецот. Или пак, со цел да се поттикне роењето, пчеларите се договараат со овчарот, кога ги пушта овците од трлото и ги потерува на паша, да помине покрај трмките, да ги допре со овчарскиот стап (крлуг) и да ги изговори зборовите: „Ја ги пуштам офце од трло, пуштете се и вие од трмке“. На Спасовден, пак, пред да зазори, домаќинот фрлал темјан и восок во огништето со верување дека пчелите ќе се ројат и ќе собираат многу мед. За да се заштитат пчелите од лоши влијанија „уроци“ и „лоши очи“ (бидејќи како што се верува сè што е напредно и убаво треба да се крие од очите на луѓето) во пчеларниците се поставуваат плашила со човечки лик за да се одвлече вниманието на минувачот кој има лоши намери (Илиевска 2014: 205–207).

Во македонските дијалекти пчелното семејство се именува со лексемата **рој** – со преносните значење ‘множество инсекти во лет; множество од нешто’ (ТРМЈ V: 252). Зборообразувачката разновидност **рој’ак** формира островски ареал во Тиквешијата, а означува ‘млад рој пчели или новоформирано пчелно семејство’.

Уште една прасловенска и општословенска лексема од прасл. **raĭbъ* со основно значење ‘тек/течение, поток’ поврзано со ‘река, јурење, усмерување кон нешто’, ова од и.е. **roi-/ *rei-/ *ri-* ‘тече, се рои’. Сп. рус. *рой*, ген. *рѡя*, укр. *рiй* ген. *роя*, буг. *рой*, срп. и хрв. *рѡј*, ген. *рѡја*, словен. *roĭ*, ген. *roĭ*, чеш и словач. *roj*, ген. *zdrōj*, пол. *rōj*, ген. *rōju*, глуж. *rōj*, длуж. *roj* (БЕР VI: 312; Фасмер III: 496). (ТРМЈ V: 252) го бележи глаголот *рои се* несв. за 1. за пчели и некои други инсекти – создава нов рој, ново пчелно семејство, се размножува и 2. (прен.) за мисли и сл. – се создава во голем број, надоаѓа.

Пр. од картотеката на МНрПр.:

Први рој зове се ѿрви ројак, заѿимима друѿи и ѿреки ројак (а добрих ѿгодина за ѿчеле и чейѿврѿи и ѿейѿи). Ако ѿчеле не да, да се више роје, онда он исече маѿичњакае у сѿярој кошници (кѿлије за ѿпроизвоѿење маѿиѿца), а ѿруѿѿове (бумбаре) ѿобије. (Ј. М. Павловиќ: „Малешево и Малешевци“ Бгд. 1928, стр. 90)

Со лексемата **матица** се именува ‘целосно полово рзвиената пчела штонесе јајца од кои се создава ново пчелно семејство’ (ТРМЈ III: 102), а преносното значење на односнава лексема ја бележиме во РМНрП (IV: 193). Сп.: **матица** 1. Пчела *ѿѿѿо* несе јајца од кои се ведаѿи млади ѿчели и се создавааѿи нови роеви. 2. (ѿрен.) *ѿлавна*, од која сѿ е создадено; Марко си фалби фалеше: /– Јадете, гости пијајте; / јас имам жена матица (Фирф, 2, 225).

Во пчелното семејство постои само една матица која останува во улиштето до крајот на животот (улиштето го напушта само кога треба да се пари – познатиот свадбен лет). Таа е најважниот член во пчелното семејство бидејќи од неа потекнуваат другите членови на пчелното семејство (матици, пчели работнички, трутови). Станува збор за прасловенска и општословенска лексема од прсл. **māticā* изведена со наставката *-icā* од прсл. **māti* со значење

‘мајка’, во и.е.**māter-* (БЕР III: 685). Со гореспоменативе значења називов го регистрираме во сите словенски јазици, сп.: во срп. и хрв. *мајица* ‘пчелна мајка’; буг. *мајица* ‘пчелна царица’; словен. *matica* ‘пчелна царица; главна греда’; рус. *майка майка/ мајица* ‘мајка; жена; пчелна мајка; главна греда’; укр. *майка* ‘пчелна царица’; чеш. *matka/matice* ‘мајка; пчелна царица; матка’; пол. *matka/matka* ‘мајка; прародителка; главен корен’; глуж. *maćica* ‘главен корен; главна потпора’ (БЕР III: 685). Во македонскиот јазик ги нотираме лексичките разновидности *мајица* (*мајка, мајка*) (ТРМЈ III: 102).

Ова именување е дистрибуирано речиси на целиот македонски дијалектен ареал.

Ако ѝчеле не да, да се више роје, онда он исече мајичњакае у сџарој кошници (келије за ѝроизвођење мајица), а ѝруџове (бумбаре) ѝобије. (Ј. М. Павловик: „Малешево и Малешевци“, Бгд. 1928, стр. 90) – пр. од картотеката на МНрПр.

Во дијалектите локално во Кривопаланечко, Ресенско, Охридско, во долновардарските, долнопеспанските и костурско-корчанските говори, во заедничка употреба се зборообразувачките разновидност *мајка* и *мајка*. Во Воденско заедно со називот мајка се употреба називот *ѝ’арвак*. Во гостиварскиот крај, пак, интересно е постоењето и употребата на машки род од именката матица, називот *мајец/мајец*, што се јавило како резултат на отсуство на називот за *труѝ* ‘пчела што не работи’. Во солунско-воденските говори е забележана лексичката разновидност *џ’р’ица* или синтагмата *ѝчелна, џ’р’ица* со значење ‘матица’. Овие лексички разновидности се уште еден показател на длабоката и вистинска почит што ја имале пчеларите кон овој инсект, воедно укажувајќи на големото и најважно значење на оваа единка во пчелното семејство.

Извикот *мај, мај!*, со кој пчеларот ја повикува матицата, која ќе биде следена од ројот за да се врати во *кошницата/улишиџеџо*, е регистриран пошироко во словенскиот јазичен свет. Во македонската народна поезија познати се обредните песни во кои се повикува матицата да влезе во своето живеалиште. Сп. *Влези, Маро, в нова кука, мај, Маро, мај, мај, мај, мај, куш ела Маро соѝ да ѝравиш, соѝ да ѝравиш, меѝ, да береш...* или кога преку песна и кажуваат да не бега, сп. *Врѝи коло наоколо, не се гиџај на уџоре, бери челјао нова кука, измиена исчиџена, меџ и млеко ѝосиџано...* (Китевски 2007: 258).

Како што споменаваме погоре, единствениот машки член на пчелното семејство на македонскиот јазичен ареал се именува како *ѝруѝ, бумбар, џџован, џембел*. Се работи за лексеми инспирирани од особината за неработење, изгледот или за ономатопејски називи (Иванова 1972: 77–85).

Во РМНрП (II: 56) ја нотираме лексемата *џембел м. мрзлив човек, нерабоѝник*; жетва идат и вршиџба, / и јас трчам за да жнијам / парче лебец да извадам, / него џембелџ да го ранам (СБНУ XI, 23) и *џембелана ж. мрза, мрзливосѝ, нерабоѝење*, а во картотеката на МНрПр. го забележавме пр.

2. Ако би *сеака муа* меѓ брала, *бабаре* би набрал *неаи-фноџо*. (Бр. Молерови, Народописни матер. од Разлошко, СБНУ, 48, 1954, стр. 262)

Според тоа каде живеат пчелните семејства и како се направени, во пчеларството се разликуваат природни, примитивни и современи живеалишта, а во македонската пчеларска терминологија ваквите пчелни живеалишта најчесто се нарекуваат улишта. Првобитно, најголем дел од улиштата, пчелните живеалишта, се наоѓале во природата (во шупливо дрво, во пештери или во вдлабнатини од карпи, земја, куќни ојаци итн), а човекот не вршел никаква интервенција истите да ги прилагоди за живеење и развивање на пчелното семејство. Во улиштето пчелите живеат (градат восочни сотови), се размножуваат, и го складираат медот и поленот. Современите улишта, познати како сандаци со подвижни рамки се така конструирани и составени што при одземањето на медот и другите пчелни производи пчелното семејство не претрпува никакви последици (Стојановски 1999). Во минатото и во рамничарските и во планинските предели речиси секое семејство, помалку или повеќе, одгледувало пчели. Местото каде што биле поставувани пчеларниците било во близина на извор, во „шарена сенка“, блага удолина, места каде не поминува добиток и пешаци. Пчеларите и денеска ги користат ваквите места каде има оптимални услови за одгледување на пчели. Во Кумановско (Стрновец, Стрезовце, Драгоманце) сè уште постојат траги од природни живеалишта на пчелите во издлабени карпи наречени *брџиви*. Постојат и топоними како на пр.: *Медни карџи*, *Пчелишиџе*, *Брџиви*, како и легенди според кои *од карџишиџе џече мед и млеко*. Подоцна, со плетење кошници, плетари, трмки човекот создавал примитивни улишта. Кошниците, биле плетени од бела коза, врбови прачки и слама, а однадвор се лепеле со говедски измет – лепешка, пепел и глина (Илиевска 2014: 200–202).

Во македонските говори за пчелно живеалиште најраспространети се називите, односно дериватите: *кошница*, *кошар*, *кошара*, *кошарка*, *кошарица*, *кошарина*, (во пр. од Скопско: *Еден кош*, *кошница*, *кошара*, *улишиџе* / *Оваа кошара е со најмногу мед*.) мотивирани од именката кош со основно значење ‘сад, во различна форма и големина исплетен од прачки’. Станува збор за општословенска и прасловенска културна лексема од сферата на полјоделството. Лексемата кош, според Скок (II: 166) ја претставува италословенската лексичка заедница (лат. *qualum* < и.е. **qas-lo* ‘плетена корпа’, дем. *quasillus*), а придавката *коџџпџ* поименичена на *-ica košnica* е синоним на лексемата улиште. Сп.: срп. и хрв. *кош*, словен. *koš*, рус. *кош*, укр. *кіш*, белорус. *кош*, чеш. *koš*, слов. *kôš*, пол. *kosz*, глуж., длуж. *koš*, позајмено во аром. *soşa* ‘кошница’, ром. *soş* ‘кош, кошница’, алб. *kosh* меѓу др. и значењата ‘голема кошница; пчелна кошница’, унг. *kas* ‘кош’ (БЕР II: 690). Гореспоменатите морфолошки разновидности (*кошница*, *кошар*, *кошара*, *кошарка*, *кошарица*, *кошарина*) се застапени, со поголема или помала фреквенција на употреба, речиси во сите македонски дијалекти.

Извесни отстапувања од ваквата ареална слика бележиме во вратничко-полошките говори каде именувањето *ѝрмка* се употребува како синоним на кошница, и прави изолиран и компактен ареал (пр. *Сѝоле само ѝеѝ ѝрмки има*). Во другите северни говори (кумановско-кривопаланечкиот и кратовскиот регион) синонимот *ѝрмка* се јавува во заедничка употреба со лексемите кошница и улиште. Во централните, тиквешко-мариовските, западните периферни говори, и во костурско-корчанските говори е регистриран називот *улишѝе* (*улишче*, и морфолошката разновидност *улишка*). На овој ареал тој е со најголема фреквенција на употреба, иако локално се јавува во употреба со називот *кошница*. Во ваквите случаи до називот *улишѝе* секогаш стои забелешката *ѝосѝар збор*.

Оваа лексема е балтословенска, општословенска и прасловенска од и.е. **aulo* -s ‘шуплина по должина’. Сп.: во стел. јазик *ulijь* значи ‘*alveus*’, во словен. *ŭlj* значи ‘кошница и шупливо дрво’, во буг. *улей*, рус. *улей*, укр. *вулій*, чеш. *ŭl*, словач. *ŭl’*, пол. *ul*, глуж. *hul*, полаб. *văul*, лит. *aulys* ‘кошница’ од и.е. **aulo* -s ‘шуплина по должина’ (Скок III: 543).

Би посочиле дека овој назив веројатно се совпаѓа со најстарите, примитивни пчеларења. Имено, според Гамкрелидзе отсуството на општоиндоевропски збор за кошница е резултат на тоа што индоевропското пчеларство се наоѓало на стадиум кога пчелите се одгледувале во природни услови во шуми во вдлабнатините и шуплините на дрвјата (Гамкрелидзе 1984: 610).

Интересен е фактот што во малешевско-пиринските говори се образува еден компактен ареал на употреба на називот *ѝул’ушѝе* со објаснување: *Плеѝено е како кошар, а ѝчелкиѝе ѝам се ѝ’улаѝ - се крија*, односно *се сѝскааѝ една до друѝа* (Берово, Пехчево). Локално во употреба се и именувањата *кошар* и поновото *сандак*.

Во народните говори називот *сандак* со забелешка *нов збор* се јавува локално и секогаш во заедничка употреба со гореспоменатите називи, без притоа да формира изолирани или компактни ареали.

Во својата работа „Верување и обичаи околу пчеларењето во Кумановско“, Илиевска (2014: 200–209) ќе истакне дека за да се започне со успешно пчеларење, кај народот се верувало дека, доколку се купи една кошница, другата треба да се „најде“, а третата да се „украде“. Но, при тоа, сепак, треба да бидат оставени ситни пари на местото каде претходно била поставена кошницата. Всушност, пчеларите многу ретко ги продавале кошниците, поради верувањето дека во тој случај ќе престанат да им се множат пчелите. За успешност во пчеларењето, пак, голем дел од народните обичаи се поврзани за одреден ден од годината. Пр., постоело верување дека на Бадниковата вечер треба да се однесе парче од бадниковото лепче, кое при кршењето се „наречува“ за нив, за пчелите, да се умилостиват и стават под бојја заштита. На Божиќ, пак, рано наутро, домаќинот донесува вода од

најблискиот извор, се напива, ја задржува во устата и со истата ги попрскува кошниците – да извира медот од нив како водата од изворот. Во зависност од временските услови на овој ден се предвидуваат многу работи. Пр. ако времето е облачно, пчелите ќе носат многу мед; ако паѓа снег, роењето ќе биде успешно, во спротивно ќе има лоша пчеларска година. Првото парче мраз се носел во пчеларникот за медот да биде цврст и квалитетен. На Благовештение (Благовец), ако пчелите многу зујат, се предвидува дека годината ќе биде медна, а доколку напаѓаат и касаат, годината ќе биде сушна. На овој ден колачот што го меси домаќинката се премачкува со ланскиот мед, за да се предизвика истиот квалитет.

Место каде што се сместени кошниците во народните говори се именува со синонимите *йчеларник*, *йрмкарник* и *уљаник/уљарник*, *улишће*. Именувањето *йрмкарник* го регистрираме во северните говори (кривоаланечкиот, кумановскиот, светиниколскиот, вратничко-полошкиот) и најчесто во заедничка употреба со називите *уљаник* и *йчеларник* со нагласка, особено за вториов, дека е понов збор. Изоглосата *йрмкарник* на североисток се спушта до кратовско-злетовскиот говор каде регистрираме употреба на називот *йчеларник*, кој гледано ареално оди по надолна линија и прави компактен ареал зафаќајќи го југоисточното наречје и јужните говори. Граница се костурско-корчанските говори кои заедно со западните периферни и централните македонски говори прават ареал во кој се употребува називот *улишће/улишче* односно *уљаник/уљарник*. Од овој островски ареал отскокнуваат дримколско-голобрдските говори каде се нотира употреба на називот *йчеларник*.

Во литературниот македонски јазик се забележани лексемите: кошница ‘кошница за пчели, улиште, трмка’ дијал. в. улиште, улиште со значење 1. кошница со пчели, 2. пчели од една кошница, рој, улјаник, улјарник, место каде што стојат улиштата (РМЈ I: 360; III: 404; 433).

Именувањето *йрмкарник* го регистрираме во северните македонски говори и тоа најчесто во заедничка употреба со називите *уљаник* и *йчеларник* со нагласка, особено за вториов, дека е понов збор. Разгледувајќи ја етимологијата на односниов назив, белжине дека лексемата *йрн* е индоевропска, општословенска и прасловенска. Скок (III: 504) ги бележи формите *trnka=trmka* (од 14 век) со значење ‘кошница за пчели’ и ги изведува од и.е. корен **(s)ter-*, кој се наоѓа во називи за бодликави билки. Во РСХКНЈ (VI: 296) лексемата *йрмка* е нотирана со толкување ‘купаста кошница од пружа, вршкара’.

Во картотеката на македонската народна проза нотираме пр. со следниве називи:

Од ошћо беше мераклија йајќо на нив, йики секоја вечер ќе седнеше на кошарка да ги йречекуба йчелишће од йасење и да ги йреброва, како овци на сйраѓач ќе си дојдеше некоја да си влезе в кошарца и йајќо ќе

си погалеше со рака. (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, стр. 170)

Во истото време беше дошле двајца арамији от село во уљарничкој от домаќиној, што израел свабаша, да му украдај некоја кошарка со мей. (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, стр. 218)

Кај А. Белиќ (Галички дијалект/ Гал. Диј., 1935, Регистар стр. 321–349) е нотирана лексемата **кошере, -иња** прен. ‘од улишча имамо вероватно кошје’) стр. 80)

Други свабари огај да бараат дуоулицы со ореови и ги носат шук на шланничкој, кадешто израат, ги шурат. Ако има свекорот пчели земаат кошерки со се пчели ги носат шук. Пчелиште се разлејуваат, касат. Тогаш домаќиној носи мед, а кошерките со пчелиште ги враќаат назад. (М. Ристески, Селска свадба, Стремеж, 1962, б. 2, стр. 42)

Кај С. Тановиќ, Српски народни обичаји у Гевгелиској кази, кн. XL, Белград, 1927. стр. 469 се нотираат именувањата: **пчиларник, пчеларник, шрмчиште** за ‘живеалиште на пчелите’.

Хронолошки погледнато најстар е називот **уличше/уљаник** кој, како што споменавме погоре е балтословенски, општословенски и прасловенски (од и.е. *aulo -s ‘шуплина по должина’).

Тој мавнал на клиној и је испајл ногај. Таја со ногај му рекла: „Ајде по мене сега“. Таја пред него, штој по неа, ошла таја до една дука и седнала и му покажала на горе со ногај. Видел то шукје, вј една шуплива бука, ул’ било полно со мед. Мечкај си ошла, а штој си го зел медот. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ български нар. умотворения. Часть II, отдель I, кн. VIII, IX, 1892, стр. 26)

Сак рече ќе ја превара нежа: – Слушај, Косо. Имамо многу шрмке, пчелке. Пчелке броимо а шрмке не можемо да ги изброимо, И едн вечер броимо, броимо, и нема ту една пчелка. (Б. Видоески, Кумановскиот говор, Скопје, стр. 282).

За здравоносните (здоровни) облаци се вели дека се распознаваат од другите по тоа што наеднаш се затемнува небо и почнува да ‘бучи како шрмка сас пчеле’, започнува да дува силен ветер – ‘ваши алина’ и ‘шупка и шрми како небо да се цети’. (Велимир Николов, Земјоделството и обичаите..., ГЕМ, Ск. 1960, 1, стр. 347)

Слушај шарче, со пела коња пашко ми што чуда најрави. Си имавме едно улиште, што си вадевме од него мед, за да си ја облажуваме сеја куќа и по комиши да даваме, а пак пчелиште ни беа намести волови и крави: едни си ги молзевме, а други си ги шрегнувавме да ни ораат. (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, стр. 170)

Ташко ми, шанал, излегол од красшајцај, собрал от јазот штоарите хазна и си ошол дома, та се шорил ногу богај; имафме и шршија

улишиџа. Таџко ми секое уџиро сџанвеше и џ џребровџаше џчелиџе една џо една. (К. Шапкарев, Сборникъ отъ нар. Умотворения, часть II,отдель 1, кн. VIII, 1892, стр. 439).

Кај Т. Стаматоски, Од лексиката на тетовскиот говор, МЈ, г. X, 1–2, стр. 99–100 – бележиме *кошара* (во некои кичевски села), *улишка*, *ул’аник* за ‘местото каде што стојат кошарите, пчеларник’, а кај Б. Видоески, Северните говори, МЈ, г. V, 2, стр. 125 – *улишка*, *улушка* (сп. во алб. *ulishtë*) и *улишка* – ‘кошот каде што живеат пчелите (*кошаре* во другите кичевски села)’ (Б. Видоески, Говорот и топонимијата на кичевските села од тајмишката група, МЈ, г. IX, кн. 1–2, стр. 17–64). Кај Б. Марков, Основните значења на суфиксот -иште е нотирано: *улишиџе* 1. кошница за пчели; 2. рој пчели; 3. Пчеларник, кај Филипошки Илија (Неготинскиот говор, Скопје, 1952, стр. 54) *улишиџе* со значење ‘кош за пчели’. Но кај Панче Михаилов, Градскиот дебарски говор, Скопје 1954, стр. 32–33: *улишиџе* со значење ‘рој пчели’. А. Велиќ, Галички дијалект / Гал., дијал., 1935, во Регистарот (321–349) бележи назив *улишиџе* со значење ‘рој пчели’, а *уланик* ‘место каде живеат пчелите’. (Пр. од картотеката на МНрПр)

Во македонската народна проза чести се казанијата за обичаите поврзани со пчелите за што сведочат следниве примери од картотеката на МНрПр.

У Маријову џо џравилу свако улишиџе (џчеларник), лозје (виноџрад), босџање (њива са босџаном) и џрадина (са џоврќем) има џобијен сџај, о који је врзан сламен крс, а овај окичен со џџри аловни киски, и џо све „за од очи“. (Војислав С. Радовановиќ, Народна ношља у Маријову, Гл. СНД, XIV, стр. 130)

Коа одаџ селаниџе џо крсџи, џо џоле, на некој сведен, ќе крсџевааџ вода и од џаа вода селаниџе земааџ и ја чуааџ за да си џоџрскуааџ: џрлоџо, џедарникоџ, улџарникоџ, за да не се урочуа и да му се мноџа улишиџаџа. (М. Цепенков, Преданија, Скопје, 1972, кн. VII, стр. 210)

Во РМНрП (III: 437) за лексемата **кошница** го нотираме значењето *сао наџравен од џлеџени џрачки*; одлетала пеперуга, ој џуље ој / ... / да се родит берикет / ... / да је ситна година / .../ да је полна **кошница!** (Мил. 462); но и лексемата **кошер 2. Кошница за џчели**; извикнала је пчела од кошер: / ... /порано цвеќе јод мене нема! (Кауф. 410).

Според Шљахов (1990: 19) животот на пчелите не може да се замисли без восочните сотови или пити. Таму тие се испилуваат/лулка, живеат/стан и ја складираат храната/магацин. Тие се сметаат за лулки на секое пчелно семејство; пчелите живеат врз восочниот сот па затоа во пчеларството тие се викаат и стан/живеалиште и на крајот во ќелиите на сотот ја складираат резервната храна (медот и поленот) и затоа сотот е магацин за пчелното семејство. Ќелиите, иако изгледаат исто, се различни по својата форма, големина и функција (прикрепувачки, преодни, медни, работнички, трutowски ќелии).

Во македонските дијалекти за ‘табли, пити од восок во кој се наоѓа медот’ регистрираме две именувања: *соѝ* (во голем број фонетско-морфолошки разновидности *саѝ*, *саќе*, *саке*, *соке*, *с’аѝове*, *с’аѝои*, *соѝови*, *ос’оѝке*) и *ѝиѝа/ѝиѝи*. Овие називи на македонската дијалектна територија формираат два поголеми ареали.

Првиот, *соѝ*, формира ареал зафаќајќи ги северните македонски говори и југоисточно наречје, а од јужните говори негова дистрибуција бележиме само во Драмско. Според етимолозите прасл. **sztz* поради отсуството на паралели во другите индоевропски јазици нема јасна етимологија. Трубачев, пак, смета дека најсоодветна е претпоставката на Брандт и Илински (како додаток кон толкувањето на руското *соѝ* ‘пита со пчелен мед’), за сродство со рус. *сѝѝа* ‘вода засладена со мед, сварен мед’, укр. *сиѝа* со истото значење, произлезено од прсл. **sytz*, а потврдено во хрв.-кајк. дијал. форма *sit* ‘пита со пчелен мед’, која според Скок го одразува прсл. **sytz* со вдолжување на вокалот во однос на прсл. **sztz*. Со значење ‘пита со пчелен мед’ се регистрира во срп. и хрв. *саѝ*, словен. *sat*, рус. *соѝ*, буг. *сѝѝ* (БЕР VII: 697; Фасмер III: 728).

Називот *ѝиѝа* како балкански грцизам, сп.: сргр. *πῆττα*, нгр. *пѝтта* ‘пита, леб без квас’ од италј. *pitta* < лат. *picta* од стгр. *πικτή* (Скок II:665) се јавува како синоним на именувањето *сот* и со својата дистрибуција образува компактен ареал зафаќајќи ги сите јужни македонски говори, додека во централните и западните периферни говори најчесто регистрираме заедничка употреба на овој назив со називот *сот*.

ТРМЈ (V: 506; IV: 593) ги бележи лексемите *соѝ* ‘восочна пита со ќелии во форма на правилно и асиметрично поставени редови, што ги прават пчелите за чување мед или за полагање јајца’ и *ѝиѝа* со второ значење ‘нешто што е направено во форма на пита (тркалезна или правоаголна форма) или нешто што има таква форма’.

Како лексички разновидности во македонските дијалекти ги регистриравме називите: *ѝоѓачи* и *рам* (Гостиварско), *воѝѝиња*, *воѝѝиње* (Тетовско), истиов назив во Ресенско, пак, се употребува за да ги означи испразнетите од мед пити, додека називот *ѝиуринќи* е во употреба во Охридско.

Неколку пр. од картотеката на МНрПр:

Мед се најскуѝе ѝрогаје док је још у саќу (соѝ) а најјевѝиније, кад се измеша са врелим водом (ѝоѝен мед) (Ј. М. Павловиќ „Малешево и Малешевци“, Београд, 1928, стр. 90).

Цвеђење меда бива кроз ѝорбу, у којој осѝану воѝѝине. Кад се ѝа воѝѝина исѝиои и ѝроцеди кроз ѝорбу, ѝе ѝада у кориѝо зде хладна вода, у њој се ормах хваѝа (зѝушњава) восак. (Ј. М. Павловиќ „Малешево и Малешевци“, Београд, 1928, стр. 90)

Кај А. Белиќ, Галички дијалект/ Гал., дијал., 1935, Регистарот (321–349): *соѝ* (саќе) и кај Андон Г. Андоновски, Зборови од Дебарско, МЈ III, стр.

120: *соӣ* со значење ‘нетопен мед’; исто *соӣ* со значење ‘малите воштени садиња каде што ја таложат пчелите медната маса’(Б. Видоески, Говорот и топонимијата на кичевските села од тајмишката група, МЈ, г. III, кн. 1–2, стр. 17–64).

Од пчелните производи ќе ги споменеме восокот и медот кои се индоевропски, балтословенски, прасловенски и општословенски културни лексеми. И двата назива покажуваат компактност на целиот македонски дијалектен ареал.

ТРМЈ (I: 293; III: 109) ги бележи двете лексеми: *восок* 1. жолтеникава материја што ја лачат пчелите од која прават сот и *мео* 1. слатка густа течност што ја произведуваат пчелите од сокот на цветовите.

Во однос на именувањето *восок* (жолтеникавата материја што ја лачат пчелите и од која прават сот) македонската јазична територија покажува компактност. Називов е дистрибуиран во сите македонски говори. Станува збор за индоевропска, балтословенска, прасловенска и општословенска лексема. Сп.: срп. и хрв. *вџсак*, буг. *восџк* рус. *восџк*, чеш. *vosk*, пол. глуж., длуж. *wosk*, сродно со лит. *t'āškas*, латв. *vuskas*, герм. *wchs*; позајмено во алб. *voshitinē* ‘пчелна пита’ (БЕР I: 176).

И кај македонскиот народ пчелата е свето и благословено суштество. Се смета дека Господ ја создал, за луѓето да се огледаат на нејзината работа, чистота и мудрост. Особено се почитува заради восокот од кој се прават свеќи за во црква и за секави молитви. Секако, значајни биле манастирските пчеларници, каде пчелите биле одгледувани првенствено за восок кој играл важна улога во правењето свеќи за вршење на верските обреди и обичаи. Ако роењето доцни, често пати се повикувало свештено лице за да прочита молитва. Имено, пчеларите секоја пролет оставале икона во кошницата, а пчелите целата икона ја „извезуваат“ со восок, освен делот каде е прикажан ликот на светецот. Со ваквиот чин се верува дека пчелите ја прифаќаат и почитуваат религијата.

Во некои места се верува дека св. Прокопије бил познат пчелар на кого една ноќ мачките му ги растуриле трмките, поради што тој се убил, а Господ го земал за светец. Затоа на овој ден, 21 јули, кој пчеларите посебно го почитуваат и слават, во негова чест подигаат трмки, го подрекуваат саќето, а тој мед се чува исклучиво за лек. Пчеларската година наспроти календрската започнува на празникот св. Илија, а завршува на истиот ден следната година. Тогаш се служи мед во црквите (Илиевска 2004: 201–203).

Пр. од картотеката на МНрПр:

- *Еј, боџ да ѓо ѝпросѝи, рекле Ѓуѝциѝиѝе, види ѝоо носоѝи му ѓоратѝ ове свеќи, чунки се ѝосвеѝи; еѝе му и зао неѓо **кравај восок**. Туф бре, бре мирисањена свеѝен.....(Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, стр. 240).*

Прѝсѝен ако носи жена со камен и ако му ѝао̀ни каменоѝи оо ѝа̀рсѝено, невела да ѓо носѝиѝ, оѝиѝ ќе је умриѝ мажсоѝи и ќе осѝанела вдројца; ѝа

бидуало да го носии, ама да му ја најолнии дуйкаиа со восок ои кај шиио исиднал каменои и шииогај не умирал мажои је. (СБНУ X, Прилеп, М.Цепенков, стр. 115)

Због велике уиошребе меда и воска, народ се честии у шииоку године вајка: дали ќе она биши со мед богаиа, да би се имало много жлйи восак (јер ќе онда вошиане свеке биши јефиине. (J. M. Павловиќ: „Малешево и Малешевци“ Бгд. 1928, стр. 90)

Ка видое другиие ешрви, се изилаши да не му кажи на мажиие им малаиа ешрва. Е фаиие шиија на малаиа ешрва и е шикнае во една врчка со шричинки. Три години е држае во шричинкиие и шиија сшанала слаба и жлша кај восок. (Македонски преглед, Софија, 1925, кн. 3, 1959, стр. 109)

Во РМНрП (I: 309; 310) ја нотиравме лексемата **восок** -ци **а. жолша** шласшична машерија шиио ја лачаи ичелиие и од која шиие ги шраваи шиишиие; таксај ми, таксај до две гемии, / до две гемии восок и темјан, / да се одмрзот глабоко море, / да кинисаат триста гемии (Шап. 5, 172). **б. машерија** добиена со шииење и шричисшвање на ичелнаиа шииша; овој јунак како суво дрво, / лице имат как восок прецеден (Мил. 121); вода носам – пчејнца ќе ја варам, / восок топам – свешча ќе ја паљам (Шапк. 5. 243); накани си добри госје / и уготви тој слатка вечера / и си стопи лој и восок, / па ја поли од перчико: /изгорела до петите (Р. 209). ага беше на крај село, / замериса на бел темјан, / на бел темјан, на **жшт восок** (СБНУ XXXVI, 224); брате брата забричува, нункото го добричува, / нунката му коса бери, / во шарен убрус, во **бел восок**, / нунката ќе ја носи стара црква, / стара црква во алтарот (Стрем. VII, 3, 45); црква ќе праам пречиста, Марија, / сиздој ќе напраам од **црнион восок**, / таван ќе си удрам од **белион восок**, / герамиди ќе наредам од **жолтион восок** (Шапк. 3, 43–44).

И називот **мед** како индоевропска, балтословенска, прасловенска и општословенска лексема е застапен во сите македонски народни говори. Сп.: и.е. корен **médhu-*, кој се наоѓа во санскрит *awesti*, герм. *met* ‘медовина’, гр. *μέδν*, лит., лот., *medús*, стпрус. *meddo*, фин. *mete*, унг. *méz* (Скок II: 396, 397); срп. и хрв. *мед*, словен. *méd*, рус. *мёд*, укр. *міо*, чеш. *med*, словач. *med*, пол. *miod*, глуж. *med*, *miod*, длуж. *mјod*, полаб. *med* (БЕР III: 707).

Во македонскиот јазик метафорите поврзани со медот се вбројуваат меѓу најстарите. Сите изрази поврзани со зборот **мед** се пофални, милозвучни и значат луксуз, изобилие, благосостојба, благонаклонетост. Така на пр. во Библијата со **мед** и **млеко** изобилува *Вешенаша земја*, а послатки од мед се само зборовите на Господ.

Медот освен што служи за јадење и како лек има и култно значење. Илиевска (2014: 205–27) истакнува дека тој има значајно место во обредите во кои треба да се поттикнат плодноста и изобилието во периодот што следува. На пр. во дамнешно време на денот на свадбата при влегувањето на младите во куќата на младоженецот, прагот се премачкувал со мед, кој младоженците го

лижеле, а денес во некои села младите кога го поминуваат прагот се послужуваат со лажичка мед, за да им биде сладок заедничкиот живот и невестата да биде блага во зборувањето. Погачата која се дава на родилка, се премачкува со мед, за таа да има млеко за доење, а обредните лепчиња што се месат кога детето проодува (постапалки/поступалку во Кумановско) згора се мачкаат со мед за полесно одење воопшто низ животот. Според народните верувања медот го олеснува и говорот кај малите деца, па затоа се премачкува јазикот со мед да зборува течно. Во народната медицина тој се користел како најстар лек за сите болести како кај човекот, така и кај животните. Така на пр. македонскиот селанец молзната стока за да не пука вимето го премачкувал со мед и млекото да биде слатко и да го има во изобилие. Во култот на мртвите ниту еден помен во текот на првата година од смртта и на задушница не поминувал без негова употреба (пр. сварената пченица се меша со мед, а погачата за покојниковата душа се премачкува со мед, за да му се обезбеди добар задгробен живот).

Значи медот има значајна улога во клучните моменти од човековиот живот: раѓање, стапување во брак и смрт.

Во картотеката на МНрПр ги нотираме пр.:

Девојчето шито го сучи мазникојси ги мачка рацете со мед за да биде блага невесјата. Во сучењето йомаѓаат и дружи девојки. Во йејокој го печат, а во йонеделикој сабајлето го йојаруваат со шербет од мед. (М. Ристески, Селска свадба, Стремеж, бр 3., 1961, стр. 35)

- „Ти чичко Марко, одиш од човек на човек да йрашаишза народни йриказки и друзи работи да ги збираш, како шито оди йчелата од цвеќе на цвеќе да збира мед“. (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1945, стр. 28)

За тоа дека медот како во минатото така и денес се смета за најголемо богатство и благодет во една фамилија, се гледа од следниве пр.:

Мед се најскуйље йродаје док је још у саку (сош) а најјевјиније, кад се измеша са врелим водом (йојен мед.) (Ј. М. Павловиќ „Малешево и Малешевци“, Београд, 1928, стр. 90)

Секако неизоставни се и обичаите поврзани со пчелите и медот, како нешто што е свето и чисто.

На йр. у месито да йтраже лубеницу, кажу да се донесе: зелена йаница, сас ледено црвено вино; – мед од йчела љ...; љаска са једна ноѓа; – јаје: од љ... манца; – црни лук: ован са девет кожи и й.9. (Ј. М. Павловиќ: „Малешево и Малешевци, Бгд. 1928, стр. 238)

Кој си нема йари во кесејто, нека си има мей оф усјата. (Македонски преглед, год. VI, кн. 4, Софија 1930 /Долновардарско/, стр. 109)

Во (РМНрП IV: 207) ја нотираме лексемата **мед** со зн. *слајќка хранлова материја што ја прават ичелиште од цвејниот сок и својата илунка*; од свете Недела Ѓугева мајка растреси поли, поли ем ракави, / ... / да ни се роди жото и вино, / жито и вино, мед и млеко (Стр. VI, 4, 42); со придавките: **бел**: нека дојде (Груица) у Видина; / бели меди истекоеа, нека дојде да ги збере (Мих. 131); **жолт**: течи, течи, жути меде, / такој мене јад митече / за убаву белу Стојану. (Вид. 2, 300).

Општопознато е дека пчеларите многу искористиле во животот, бидејќи го имаат при рака најдобриот дар од природата. Всушност кај народот со право постои верувањето дека секој човек што успеал да им се приближи на пчелите и да го користи нивниот производ се пронаоѓа во поговорката: „Кој брка у мед. Тај ќе си лиже прсти“.

Оваа наша анализа на дел од називите што се однесуваат на лексичко-семантското поле пчели и пчеларството, меѓу другото, покажува дека називите од ова тематско поле како културни лексеми се дел од прасловенскиот лексички фонд. Богатството од називи регистрирани во македонските дијалекти, во народната проза, како и во современиот македонски јазик, но и нивното присуство во останатите словенски јазици, пак, ја покажува нивната архаичност. Имено, станува збор за архаични лексеми кои сè уште постојат и се употребуваат во македонскиот речнички фонд. Примерите (иако овде се наведени во мал број) пак, не упатуваат и на еден значаен сегмент на ова благородно суштество, како дел од духовната култура кај Македонците како во минатото така и денес.

Литература

- БЕР, *Български етимологичен речник* I–VI, 1971–2002, Издателство на Българската академия на науките, София.
- Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. 1984. Индоевропейский язык и индоевропейцы, реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры, I том IX–XCVI, 5–428, II том, Тбилиси, 439–1328.
- Давкова-Ѓоргиева С. 2015. „За архаичноста на лексемите во едно семантичко поле во македонскиот и српскиот јазик“, *Зборник на трудови од шесттиот меѓународен научен симпозиум „Афирмација, проглубочување и проширување на вековниите културни врски меѓу Р. Македонија и Р. Србија“*. Битола, 103–111.
- Иванова О. 1972. „Трут, готован, дембел, дундар, бумбар и сл. во дијалектите, со паралели од топонимијата и од македонската поезија и проза“, *Македонски јазик, год. XXIII*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 77–85.
- Илиевска В. 2014. „Обичаи и верувања околу пчеларењето во Кумановско“, *Музејски гласник* 7, з. 11, бр. 17. Кратово, 200–209.
- Китевски М. 2007. *Митолошки обредни песни*. Скопје: Камелеон.

- Лаброска В., Гајдова У., Давкова-Ѓоргиева С., Цветановски Г., Томовски Д. 2012. *Враќичко-џолошкиџе џоори – џуховна ризница*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Неделџков Љ. 2009. *Архаична џчеларска лексика у Војводини*, Филозофски факултет, Отсек за српски језик и лингвистику, Нови Сад.
- РМЈ, *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски џолкувања*, I–III, 1961–1966, Конески Блаже, (гл. редактор). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- РМНП, *Речник на македонската народна џеозија*, IV–2001, Тодор Димитровски (гл. редактор) Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- РСХКНЈ, *Речник српскохрватскога књижевног језика* I–VI, 1967–1976, Матица Српска.
- ТРМЈ, *Толковен речник на македонскиот јазик* I–V, 2003–2011, Велковска Снежана, Конески Кирил, Цветковски Живко (редакција). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Цветановски Г. 2004. *Каришјачкиот џовор – Скојско (со џосебен осврќ на синтаксата)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Стојановски В. 1999. *Современо џчеларење*. Скопје: АСК СТИЛ.
- Тресидер Ц. 2001. *Речник на симболи*. Скопје: Издавачки центар Три.
- Шљахов П. 1990. *Пчеларсџво*, Скопје:Наша книга, Скопје.
- Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, 1971–1974. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Fasmer M. *Эџимологический словарь русского языка*, I–IV, 1964–1973, Москва: Издательство „Прогресс“.

Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА
Светлана ДАВКОВА-ГОРГИЕВА

ОД НАРОДНАТА ЛЕКСИКА ПОВРЗАНА СО РОДИЛНАТА ОБРЕДНОСТ

Апстракт: Во трудот ќе се осврнеме на некои лексеми кои се поврзани со обредната структура раѓање, а посебно ќе се задржиме на лексемата *родилка* во македонскиот дијалектен систем. Анализата на материјалот покажува дека за именување на ‘жена што родила и уште е в постела’ во употреба се називите *родилка*, *йородилка*, *родилџа*, *леунка*, *ле(в)уса*, *йовијалица*, *йовијалка* и др. Освен од аспект на географската дистрибуција, се врши и етимолошко-семантичка анализа на називите, која овозможува да се согледаат факторите кои влијаеле за настанувањето на различните називи на македонскиот јазичен ареал. Покрај словенските образувања со корен *рог-*, широко е прифатена и заемката од грчкиот јазик *леунка* (грч. *λεχόνα*), *леуса* (грч. *λεχουσα*).

Клучни зборови: народна лексика, родилна обредност, лексема *родилка*, географска дистрибуција, етимологија, македонски дијалекти.

Обичаите и обредите поврзани со раѓањето се izdelуваат по својата комплексност и важност меѓу обичаите од животниот циклус коишто се практикувале во врска со поважните настани од животот на поединецот. Обичаите поврзани со раѓањето се негувале и се негуваат кај македонскиот народ, во надеж да се обезбеди здрав пород и да се продолжи семејната лоза.

Обредната структура раѓање и лексиката поврзана со неа овозможуваат преку нив да се следат специфичните елементи што го градат етничкиот идентитет на македонскиот народ, но и пошироко, може да се следи веќе воспоставениот традиционален систем на обредите поврзани со раѓањето на детето на поширока територија, во балкански и во словенски контекст.

Бременоста е многу значаен период од животниот циклус на жената, таа го означува нејзиниот премин во нова статусна положба. Се изведуваат многу обреди и обичаи што треба да обезбедат сигурна бременост, породување и здрави деца. Бројни се називите со кои се именува жената во оваа состојба, на пр.: *бремена*, *йџрудна*, *йџрудница*, *йшварена*, *йшешка*, *йшељобна*, *йолна*, *несама*, *корабница*, *блаљословена* и др.

Чинот на раѓањето се смета за најкритичниот момент во обредната структура раѓање и затоа е проследен со низа обредно-магиски дејства за да се обезбеди полесно породување на родилката, за која се употребуваат различни називи, сп.: *родилка, родиљка, родиља, ѝородилка, ѝовијалица, ѝовијалка, леунка, ле(в)уса* и др.

По раѓањето, роденото дете се именува со: *новороденче, цицалче, ѝеленаче, ѝовиваче, рулче* и сл. Многубројни и различни се превентивно-заштитните обредни дејства во периодот до четириесеттиот ден по раѓањето. Во овој период родилката се нарекува *еврејка, џлојина, нечисџа*; голем е бројот и на називите за *'некрсџено, немиросано дејше'*. Коробар-Белчева (2001: 174–180), разгледувајќи ги именувањата на *'некрсџено дејше'* во македонските дијалекти, посочува значителен број дијалектни апелативи, сп.: *бубера, џолче, еврџ, кежџ, крже, леонче, ѝижа, ѝижанче, ѝовивче, ѝџе (ѝџа, ѝџџ), ѝурде, ѝуша, рулче (рулек), кендо, чорка, чуџа, шуле (шуљко)*.

Повеќето од овие лексеми се со негативна конотација (*валкан, ѝовар, џавол* и сл.). „Најверојатно се работи за профилакса, т. е. за заштитна функција, но можно е и поврзавањето на овој период од животот на детето со периодот на некрстените денови на Исус Христос (оние 12 дена, од Божиќ до Богојавление, т. е. Водици) лош, тежок период со многу забрани и табуа. Се верувало дека со крштевањето детето се прочистува, се просветлува, се заштитува, а ако не биде крстено ќе стане демонско суштество т.н. *навјак, навјаче*“ (Коробар-Белчева 2001:178).

До четириесеттиот ден родилката и новороденчето се наоѓаат во една нова статусна положба дефинирана и со нов терминолошки код. Со активирање на цел систем обредно-магиски и религиски дејства (*ѝрвоџџо бањање, задојџувањешџо, ѝрешџаџа вечер, малаџа молиџџа, ѝовојниџаџа, џоламаџа молиџџа, крџџевкаџа* и сл.) се врши воведувањето од статусот *леунка – леунче* во статусот *мајка – дејше*.

Во овој труд ќе ја разгледаме лексемата *родилка* во македонскиот дијалектен систем. Анализата е заснована на материјалот од картотеката за проектот *Македонски дијалекџен аџлас* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, собиран според *Прашалникоџ за собирање дијалекџен маџеријал за мекедонскиоџ дијалекџен аџлас* (Видоески 2000). Денотатот или поимот на којшто се однесува оваа лексема е *'жена шџџо родила и ушџе е в ѝосџела'*. Анализата покажува дека за именување на 'жена што родила и уште е в постела' (XXVI-47), во употреба се неколку називи, меѓу кои: *родилка, ѝородилка, родиља, родиљка, леунка, леонка, ле(в)уса, ѝовијалица, ѝовијалка* и др. Освен од аспект на географската дистрибуција, за секоја лексема ќе дадеме и неопходно етимолошко толкување и ќе ги провериме во *Толковниоџ речник на македонскиоџ јазик* од аспект на нивната застапеност и од аспект на значењето, како и во картотеката на *Речникоџ на македонскаџа народна ѝроза*.

Лексемата *родилка* е со широка употреба на македонската јазична територија. Во ТРМЈ се дефинира како 'жена што родила скоро или која тукушто раѓа' (V: 294). Освен потенцијалните прозодиски варијанти

(аломорфи) (*родилка*, *род'илка*), лексемата *родилка* има повеќе дијалектни разновидности од фонетски карактер, добиени во резултат на некои промени во говорите. Широк е ареалот на варијантата *родилка*, се среќава во: Раотинце, Милетино, Челопек – Тетовско; Горенци, Гари, Цепиште – Дебарско; Бороец, Радожда – Струшко; Дихово – Битолско; Тополчани, Крушеани, Стровија – Прилепско; Туин, Светорача – Кичевско; Звечан, Белица, Здуње – Порече; Црквино, Извор, Богомила – Велешко; Леска – М. Преспа; Граждено – Д. Преспа, додека варијантата *род'илка* е застапена во: Бујковци – Кумановско; Никодин – Прилепско; Конопиште, Барово, Марена – Тиквешко; Стинек – Струмичко; Дукарино – Радовишко; Љуботен – Штипско; Градче, Костин Дол, Блатец – Кочанско; Каменица, Тработевиште, Стар Истевник – Делчевско; Мачово, Пехчево, Берово, Двориште – Беровско; Раздол – Санданско; Горенци – Костурско); во неколку пунктови во Струмичко се пројавува во следните форми: *род'илка* (Смоларе), *рo'г'илка* (Вељуса), *рy'г'илка* (Костурино), *рyд'илка* (Муртино), истата е регистрирана и во Тушин – Мегленско, а формата *рyд'илкѝ* е нотирана во Тресино – Воденско.

Варијантата *род'илка* е регистрирана во неколку пунктови во Кратовско и во Кочанско, сп.: *род'илка* (Долни Стубол – Кратовско; Лезово, Злетово, Калиманци, Лаки – Кочанско); истата е забележена и во Старавина – Мариовско; *род'ука* (Шлегово – Кратовско), *род'уќа* (Лесново, Древено – Кочанско); но и: *родилка* (Стење, Претор – Г. Преспа).

Фонетската разновидност *р'одил'ка* (со меко л', односно љ) се јавува во одделни пунктови во северозападните, односно западните говори, сп.: *р'одил'ка* (Лешок – Тетовско; Пожаране – Гостиварско; Баништа, Леуново – Дебарско; Вевчани – Струшко; Пештани – Охридско; Попоец, Лешница – Кичевско), *родилќа* (Брезно – Тетовско), а варијантата *род'ил'ка* се среќава во паланечко, кумановско, светиниколско, сп.: *род'ил'ка* (Пчача – Кривопаланечко; Шопско Рударе, Клевовце – Кумановско), *род'илќа* (Дурачка Река, Огут – Кривопаланечко; Жегѓане, Четирце, Думановце, Романовце – Кумановско; Орашац, Павлешенци – Светиниколско), *род'илѝа* (Жидилово, Габар, Луке, Ранковце – Кривопаланечко), *родил'а* (Тумчевиште – Гостиварско), *род'илќа // род'илѝа* (Младо Нагоричане – Кумановско). Сп. и: *родил'ќа* (Киселица – Делчевско).

Спорадично, само во неколку пунктови, се јавува називот *йородилка*, сп.: *йородилка* (Драгош – Битолско), *йород'илка* (Превод – Светиниколско; Винаца – Кочанско), *йород'илќа* (Саса – Делчевско), *йород'илќа* (Страцин – Кратовско); во ТРМЈ **породилка**, *мн.* породилки *ж.* е со значење 'родилка' (IV: 347).

Во само 4 пункта (во Гостиварско и во Кичевско) регистриран е називот *йовиј'алица* и тоа како единечен назив се употребува во Волковија – Гостиварско, додека во Печково – Гостиварско се бележи напоредна употреба на *йов'јалица // йовијал'ка*, а во пунктовите Тајмишта и Букојчани – Кичевско, напоредно се употребуваат *родил'ка // йовиј'алица*, односно *родилка // йовијалица* (почесто) (Букојчани – Кичевско); овој назив е изведен од глаголот

повие¹, кој во ТРМЈ е определен со значењето **1. а)** Завитка, обвие дете во пелени. **б)** Завитка, замота во нешто. **2.** Свие, свитка, наведне (IV: 133).

Во определен број пунктови е регистрирана напоредна употреба на два назива, при што најчесто не се посочува разлика на семантички план. Само понекаде до една од лексемите стои забелешка со појаснување на значењето, на пр.: *род'илка* // *л'евуса* (до 6 недели) (Соколарци – Кочанско), *род'илка* // *лев'онка* (старо) (Ваташа – Тиквешко), *родилка* // *йовијалица* (почесто) (Букојчани – Кичевско). Најчесто во напоредна употреба се јавуваат лексемите *родилка* со нејзините форми и *леунка* со своите разновидни форми. Сп.: *родилка* // *леунка* (Галичник – Дебарско; Ефловец, Кнежино – Кичевско), *род'илка* // *л'евуса* (Робово – Струмичко, Припечани – Кочанско), *леонка* // *родил'ка* (Љубаништа – Охридско), *л'унка* // *жена род'ила* (Рожден – Тиквешко), *руд'илка* // *л'унка* (Мирафци – Гевгелиско), *л'бнка* // *родилка* (Ресен).

Во триесетина пунктови забележено е отсуство на лексемата *родилка* (родилка \emptyset), само понекаде е дадена забелешка што се употребува наместо неа, па така во неколку пунктови во Дебарско се јавува двокомпонентен состав, сп.: *родена жена* (Стеблево), во Жерноница стои забелешка: повеќе во конструкција: „*родена е ш'а'а жена*“ (зн. родила, родилка), во Ростуше има забелешка: „*родена жена (која раѓа)*“, а во Вранештица – Кичевско составот *жена ш'ио родила*. Во повеќето пунктови само се регистрира отсуство на лексемата *родилка*; таква состојба има во: Дивле, Црешово, Кучково, Драчево – Скопско; Теарце, Сараќинце – Тетовско; Рамне – Охридско; Љубојно, Арвати, Царев Двор – Преспанско; Крушје, Живојно, Путурус – Битолско; Слепче – Демирхисарско; Прилепец – Прилепско; Дуње – Мариовско; Концко – Гевгелиско; Конче – Радовишко; Никоман – Штипско; Зеленич, Горно Котари – Леринско.

Во ограничен број пунктови од македонските говори во ова значење се употребува глаголот *роди*, сп.: *родила* (гл.): Бардовци, Кучково, Држилово – Скопско; Сараќинце – Тетовско (Заб.: „*ојге кеј нас една ш'ио родила*“); Оровник – Охридско; Живојно, Скочивир, Паралово – Битолско; Карабуниште – Велешко; Слепче – Демирхисарско; Подлес, Градско – Велешко; Праведник – Мариовско; во Башино Село – Велешко стои забелешка: „повеќе со глагол во некоја активна глаголска форма“, а во Нова Брезница – Скопско забележана е формата *й'овила*.

Етимолозите лексемата *родилка* ја поврзуваат со лексемата *род*; определена е како прасловенска и општословенска; позната е во сите словенски јазици и секаде се јавува со исто (или слично) значење. Образувањата *родилка*, *родилџа*, *йородилка* кои се употребуваат во македонските дијалекти имаат соодветни форми во српскиот и во бугарскиот јазик, сп.: срп. *rodilja*, *porodilja* f. 1. žena u vrijeme poroda, *rodiljka* (Skok III: 151–153), а во бугарскиот *rod'илка* ‘жена, која тукушто или скоро родила’, *rod'илница* ‘родилка’, *rod'илџа* ‘родилка’, *rojdel'ница* ‘родилка; жена, која родила’, *rojdel'илка* ‘родилка’ (БЕР VI: 298–304).

Што се однесува до етимологијата на лексемата *rog*, Скок (ERSHJ III, 151–152) ја определува како прасловенска и општословенска (**ordъ*, ст.сл. *rodъ*); некои етимолози (Младенов) ја доведуваат во врска со и.е. корен *(w)rodh- или *ordh-, *rodh- : *redh-...: сп. санскр. *vārdhati* 'зголемува...', *vārdhatē* 'расте, зголемува се'. Лексемата *rog* има општословенски карактер; позната е во сите словенски јазици и секаде се јавува со повеќе значења. Срхр. *rôd* 'род; роднина; народ; плод', словен. *rôd* исто, рус. *rod* 'род, поколение; вид, група; вид, сорта', укр. *pid* исто, белорус. *pod* исто, чеш. *rod* 'род, семејство', словач. *rod* исто, пол. *ród* 'род, племе, потекло', горлуж. *ród* 'фамилија, потекло, поколение, плод', доллуж. *rod* исто. – праслов. **radъ*. Фасмер ја доведува во врска со црксл. *рѣдъ*, словен. *rediti* 'храни, одгледува' со редување на вокалите. – Од и.е. корен **wrodh-* или **rodh-*, **redh-* (БЕР 6: 295–296).

Во картотеката на РМНП ги најдовме примерите:

рогиља 101, 126, *рогиљка* 126 (Б. Видоески, Кумановскиот говор, Ск. 1962, 334.)

ѝорогиља 126, *ѝорогиљка* 126 (Б. Видоески, Кумановскиот говор, Ск. 1962, 330.)

Лиунка, *ѝорогиља*, 10, 116, *лиунка сам*, *лиунка си*, 108; *лиунче*, *новороѝенче*, 115; лицитирати иконе, 25 61; личин, личан, леп, 140; лише, лишај (болест) (С. Тановиќ: Српски народни обичаји у Гевгелиској кази СЕЗ, кн. XL, Београд, 1927, стр. 458.)

Втората лексема која има широка употреба во македонскиот дијалектен јазик за означување на 'жена што родила и уште е в постела' е *леунка*. Во ТРМЈ лексемата *леунка*, *мн.* *леунки ж.* е дефинирана како 'жена што неодамна се породила, до 40 дена по породувањето; родилка' (III: 38). Станува збор за заемка од грчкиот јазик, која се јавува и во бугарскиот, ароманскиот и во албанскиот јазик. Таа сведочи за тесните контакти на различните култури на овие простори, кои оставиле трага и во лексиката како најотворен систем спрема влијанијата од страна. На македонската јазична територија се засведочени поголем број дијалектни разновидности на заемката *леунка*.

Варијантата *л'еунка* се јавува во широк ареал на македонската дијалектна територија, сп.: *л'еунка* (Белимбегово, Нерези, Ракотинци, Катланово – Скопско; Модрич, Ржаново – Дебарско; Глобочица, Струга, Волино, Ботун – Струшко; Којнско, Трпејца – Охридско; Речица, Смилево – Битолско; Долно Дивјаци – Демирхисарско; Прострање – Кичевско; Буф – Леринско (заб.: „*има ѝше леунка, не ојѝе ѝшаму*“), а формата *ле'унка* е забележана во Клисура – Тиквешко; Габрово – Струмичко, *ле'унка* (Стојаково – Гевгелиско), *ле'унка // л'ѝ'унка* (Фурка – Дојранско), *ле'унка // ли'унка* (Мутулово – Кукушко), *љунка* (Витолишта – Мариовско).

Во извесен број пунктови од егејските говори се употребуваат разновидностите *ли'унка* (Крецово – Кукушко; Градобор – Солунско; Гуменца, Црнешево – Еницевардарско; С'ботско – Мегленско; Саракиново – Воденско;

Струпино – Леринско), *л''унка* (Амбар Ќој – Солунско), *ли'онка* (Луковец, Чеган – Воденско; Горно Пожарско – Мегленско; Ранци, Трёмно, Липинци, Емборе – Кајларско), *ли^е'онка* (П'ателе – Леринско),

леонка (Буково, Кукуречани – Битолско; Езерец – Костурско „до 40 дена – леонка“; Ошчима – Леринско; Глобочени, Пустец – Мала Преспа; Л'к – Долна Преспа; Шулин – Мала Преспа), *ле'онка* (Пополжани – Леринско; Тиолишча, Марковени, Добролишча, Крчишта, В'мбел, Слимница – Костурско), *ле'онка* (Нивици – Долна Преспа), *л'онка* (Г'авато – Битолско; Бобошчица – Корчанско), *л'онка* (Лескоец – Горна Преспа), *л'онка* // *родилка* (Ресен), *лев'унка* (Кнежје – Светиниколско), *левун'к'а* (до три дни) (Тројаци – Прилепско).

Варијантата *ле'уса* е нотирана во Немањинци – Светиниколско; Дојран, (*а*)*ла'уса* (Кратово), *ле'вуса* (Пирава – Гевгелиско; Николич – Дојранско; Нивичино, Радовиш – Радовишко; Штип, Богословец – Штипско; Спанчево – Кочанско; Патарос – Дојранско), *ле'воса* (Ново Село – Струмичко; Подареш – Радовишко), *ле'воса* (Дедино – Радовишко), *л'џ'уса* (Савек – Серско), *лих'уса* (Висока – Солунско; Негован – Серско). Во Дебарско (Горно Косоврасти) нотирана е формата *логуса*, односно *лоуса* (Голем Папрадник – Дебарско). Зборообразувачката разновидност *левос'инка* забележена е во (Долни Балван – Штипско).

Аргировски (1998: 169) при анализата на лексемата *леунка* f. ‘штотуку породена жена, родилка до 40 дена’ ќе констатира дека формите *леунка*, *леонка*, *лионка*, *л'унка*, *левонка* (арх.), *ливун'ка*, *леона* ‘родилка’ се добиени од нгр. *λεχώνα* ‘исто’, додека формите *левуса*, *левоса*, *левосинка*, *лиуса*, *левусата*, *лихуса* се од нгр. дим. *λέχουσα*. И двете грчки форми од стгр. *λεχώ, ους* ‘родилка’ од *λέχος* ‘кревет, легло; сопруг, сопруга’. Позната е и во аром. *lihoàñā* и во алб. *lehonë* (БЕР III: 361), како и во ром. *lehusa*, и во тур. *loğusa*, *loghoussa*, *lohousa*, *lokhoussa*, *lokhoussa* (БЕР III, 379).

Во картотеката на РМНП најдовме повеќе примери, ќе наведеме неколку:

Дури да се враќа баба Елена кај леункаџа, ќе си сџанеше како да не била болна и ќе си оздравеше. По сџије села, сџије били ближни до Ореовец, ја викале за нави и друѓи џаволски џреварје сџије имало џо жениџе. (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 66.)

У ибрик ноф сџавајаџи вода, оџи џоџоџи донесена. Бабицаџа ја носи да ја џеје џоџоџи у неѓо дома. У леунка жена до шес недели, сџије и да се донело – саан било, шамија било – не се зима, за да не џлечело деџеџо – џо шес недели им се враќа џосле. (СБНУ, 1896, кн. XIII, Велес, Т. Ецов, стр. 173.)

Леунка жена до чеџириесе дена на џуша носи џеџиџа, а на враќаџа на жаџкаџа вџрзујаџи цџрвен конеџ. На чеџириџсеџиџо ден оди молиџа да си земе и вечерџа друѓо ќе ја најде. (СБНУ, 1896, кн. VIII, Велес, Т. Ецов, стр. 173.)

Коѓаџо џџрво младомлечницаџа оџиџе у некоѓо џо своџије лјуде, сџије и даѓџиџ не само хлебџ, џлавица кромиџ, ами и малко солџ, а на младенчеџо –

јаице, за да бѣде ѿо ѿлно, „ѿваровиѿо“, каѿо јаице. Дорге е леумка (лукуса), младомлечницаѿа носи лѣжица на ѿојась и хлебъ въ джобьѿѿь. (Бојанија, врачуванија и лекуванија, Струга, Хр. Матов, СБНУ IX, 1893, стр. 137.)

Можеме да заклучиме дека во дијалектите на македонскиот јазик за именување на ‘жена што родила и уште е в постела’ се употребуваат лексемите *родилка* и *леунка* (со нивните бројни разновидности, главно од фонетски карактер). Лексемата *родилка* е со словенско потекло, етимолошки се поврзува со лексемата *род*, која има општословенски карактер; позната е во сите словенски јазици и секаде се јавува со исто (или слично) значење. Лексемата *леунка*, *леуса* е заемка од грчкиот јазик (од нгр. *λεχόνα*, односно од нгр. дим. *λέχουσα*). И двете грчки форми од стгр. *λεχώ, ους* ‘родилка’ од *λέχος* ‘кревет, легло; сопруг, сопруга’ (Аргировски, 1998: 169).

Во однос на семантиката на лексемите *родилка* и *леунка* можеме да кажеме дека, најчесто, дијалектниот материјал не дава информации за тоа дали тие се диференцираат, т. е. дали соодветната лексема се однесува на ‘жена која родила’ или на ‘жена која родила, до 40 дена’. Во стандардниот јазик има извесна дистинкција во значењето на двете лексеми. Во ТРМЈ *родилка* е дефинирано како ‘жена што родила скоро или која тукушто раѓа’, а лексемата *леунка* е со значење ‘жена што неодамна се породила, до 40 дена по породувањето; родилка’.

Преку анализата на материјалот сакавме да откриеме и да протолкуваме дел од македонското дијалектно богатство и да го направиме достапно за понатамошни проучувања.

Литература

- Аргировски М. 1998. *Грцизмиѿе во македонскиоѿ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Видоески Б. 2000. *Прашалник за собирање маѿтеријал за македонскиоѿ дијалекѿен аѿѿлас*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Вражиновски Т. 2000. *Речник на народнаѿа миѿѿологија на Македонциѿе*. Скопје.
- Картотека на македонската народна проза, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Коробар-Белчева М. 2001. „Пурде, крже, рулче и други синоними во македонската дијалектна лексика“, *Македонскаѿа лексикологија и лексикоѿрафија*, Јазикот наш денешен кн. 6. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 174–180.
- Неделков Љ. 2005. „Обредната структура раѓање кај Македонците во Тиквеш“, *ЕѿѿноАнѿѿроѿоЗум*, бр. 5. Скопје, www.iea.pmf.ukim.edu.mk.

- Младенов С. 1941. *Етимологически и правописен речник на българскиот книжовен јазик*. Софија.
- Български етимологичен речник*. I–VI. Софија: Издателство на Българската академија на науките, 1971–2002.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.
- Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, Москва: Издательство „Прогрес“, 1964–1973.
- Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.

Гоце ЦВЕТАНОВСКИ

ЗБОРОВИ ОД НАРОДНАТА ПРОЗА ВО ПРЕСПА

Апстракт: Овој труд е дел од проектот „Лексиката во народната проза“ чијшто главен истражувач е проф. д-р Елена Јованова-Грујовска а се реализира во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје. Главна цел е да се прикаже лексичкото богатство од народната проза во говорите од Преспа, поточно од западнопреспанскиот говор. Како главен извор ни послужи монографијата „Говорот на Македонците во Мала Преспа (западнопреспански говор)“ во која има текстови со автентични раскажувачи од овој крај. Втор значаен извор ни беше книгата на Крисанта Јанкула „Записи од мојот крај“ (ред. Гоце Цветановски), каде што исто така се среќаваат и зборови кои досега не се регистрирани во картотеката на народната проза во Институтот за македонски јазик. Народната книжевност е создадена од народниот раскажувач и се пренесувала од генерација на генерација по устен пат. Тоа е традиционален книжевен облик близок на народот и сочуван во неговите сеќавања. Ваков вид книжевност во балканските простори има исклучиво важна, долга и значителна традиција. Македонскиот јазик, преку своите дијалекти, бил во постојан контакт со соседните како словенски така и несловенски јазици, а од таквите врски и контакти произлегле и меѓусебни јазични влијанија. Постојаниот контакт и непосредните односи придонеле за меѓусебна интерференција во сите сфери, вклучувајќи ги и јазичните процеси и влијанија.

Овде ќе се задржиме само на дел од лексиката во западнопреспанскиот говор, односно на зборови од народната проза во Преспа.

Клучни зборови и изрази: македонски јазик, дијалекти, западнопреспански говор, народна проза.

Народната книжевност е традиционален книжевен облик близок на народот и сочуван во неговите сеќавања. Таа се пренесувала од генерација на генерација по устен пат. Усната традиција претставува сублимат на животни искуства, проживеани настани одново пресоздадени во приказните, песните, легендите и преданијата, верувања и обичаи коишто го граделе религиозниот светоглед на луѓето. Ваков вид книжевност во балканските простори има исклучиво важна, долга и значителна традиција. Богатството на народната книжевност е непроценливо, посебно за народите кои од различни катастрофи, војни и други неповолни причини не успеале од времето да ја одбранат својата пишана книжевност. Карактеристично за усната книжевност е нејзиното пренесување од колено на колено. Во древните времиња, на традиционалните зимски седенки, раскажувањето и пеењето претставувало посебен вид на уметничко претставување, зачувување на историските одлики, но и магиско спралување со злите сили.

Народните приказни се значајни како поради „чистиот народен јазик“, така и поради „народните мисли“. Исто така, тие го претставуваат угледот на

еден јазик, а во нив е сочувана и народната историја. Тие се создавани паралелно со епските и со лирските народни песни, но откриваат многу области во кои не навлегла народната поезија.

Посебно место во македонската народна проза имаат народните приказни, кои се јавуваат во повеќе видови, како: сказни, преданија, легенди, анегдоти, хумористични приказни итн. Од нив, според стилско-изразната форма и според композицијата, најубави се сказните.

Прибирањето и презентацијата на фолклорот од деловите во Албанија со македонско население претставува обид да се зачува од заборав дел од духовната култура на Македонците што живеат надвор од границите на денешна Македонија, за што постои и проект во Институтот за македонски јазик под наслов „Македонските дијалекти надвор од границите на Република Македонија“.

Главна цел на овој труд е да се прикаже лексичкото богатство од народната проза во говорите од Преспа, поточно од западнопреспанскиот говор. Како главен извор ни послужи монографијата „Говорот на Македонците во Мала Преспа (западнопреспански говор)“ во која има текстови со автентични раскажувачи од овој крај. Втор значаен извор ни беше книгата на Крисанта Јанкула „Записи од мојот крај“ (ред. Гоце Цветановски), каде што исто така се среќаваат и зборови кои досега не се регистрирани во картотеката на народната проза во Институтот за македонски јазик. Станува збор за автентичен материјал запишан со дијалектна фонетска транскрипција од изворни зборувачи. Поточно кажано, се разгледува делот *Текстови* од монографијата „Говорот на Македонците во Мала Преспа (западнопреспански говор)“, како и збирката „Записи од мојот крај“ од Крисанта Јанкула, каде што материјалот е редактиран од моја страна и транскрибиран со истата фонетска транскрипција како и во првата спомената книга.

Овде би сакал да дадам неколку воведни белешки за лексикологијата како наука и за нејзиниот однос со сродните дисциплини.

Лексикологијата (според стгр. зборови *lexis* = збор и *logos* = учење, наука) е дел од науката за јазикот што го проучува значењето на зборовите, како и синтагматските, парадигматските и деривациските врски меѓу зборовите. Оваа научна дисциплина ги разгледува зборовите како единици на речничкиот состав (или лексиката) на еден јазик.

Под поимот лексика се подразбира целокупноста на зборовниот фонд на јазикот, така што кога ќе се каже лексиката на македонскиот јазик се мисли на сите зборови што постојат во македонскиот јазик. Лексиката како дел од јазичниот систем претставува многу сложено организиран потсистем. Тој систем е отворен и зависи од животот на јазичната заедница. Некои елементи од тој систем се губат или се поместуваат кон периферијата (на пример, историзмите или архаизмите), се појавуваат некои нови елементи (неологизми), а на некои од нив им се менува вредноста (на пример, кога еден од синонимите ќе надвлее во определена употреба, а другите ќе го специјализираат значењето за некои посебни видови појави кои ги означуваат). Сложеноста на

лексичкиот систем се огледува во тоа што секоја негова единица истовремено стапува во повеќе односи од различен вид и разнородни нивоа со другите зборови и со другите свои значења.

Овде треба да се потсетиме на Сосировата дихотомија синтагматски : парадигматски односи. Оваа вообичаена поделба, според мислењето на некои автори (на пр., бугарскиот лексиколог В'тов, српскиот лексиколог Драгичевиќ и др.) не дава јасна слика за лексичкиот систем, па тие кон ова ги додаваат и деривациските односи, како посебен оддел на лексичките односи во целост.

Кога, на пример, именката жена ќе се реализира во реченицата: Непозната жена влезе во дворот, таа стапува во однос со другите значења на оваа именка, кои овде не се реализирани (на пример, според Толковниот речник на македонскиот јазик, том 1, ИМЈ, кај оваа именка се изделени следниве значења: 1. Лице според полот спротивно на мажот; женско лице во зрела возраст. 2. (разг.) Брачен другар од женски пол; сопруга. 3. Лице што за плата, награда работи во туѓа куќа; куќна помошничка.). Истовремено, именката жена стапува во антонимиски однос со именката маж, во синонимски однос со именката госпоѓа, во хипонимиски однос со именката човек (тогаш кога под човек се подразбира човечко суштество). Жена е дел од тематската група зборови кои означуваат различни женски лица: девојче, девојка, баба, старица итн. Со овие наведени именки таа стапува во парадигматски односи. Жена е во деривациски односи со зборовите: жени (се), женка, женски, ожени (се) итн. Врз основа на синтагматските односи на именката жена со придавката непозната, со глаголот влезе и со прилошката определба за место во дворот, декодираме кое значење на именката жена е реализирано во наведената реченица.

Со други зборови, парадигматските и синтагматските односи можеме да ги претставиме и на еден сликовит начин. Имено, ако замислиме дека се наоѓаме во ресторан, ќе добиеме листата на јадења за еден ручек во тој ресторан. Збирот од јадењата што се сервираат на еден ручек, на пример: предјадење, супа, главно јадење и десерт претставува синтагма, а пример за парадигма или систем е списокот на различните видови супи (или чорби) што се наведени во листата на јадења во тој ресторан.

Имајќи ги предвид критериумите од кои се тргнува, во науката за јазикот постојат различни поделби на лексикологијата како лингвистичка дисциплина. Овде ќе наведеме неколку од нив.

1. Лексикологијата може да се подели на лексикологија во потесна смисла и лексикологија во поширока смисла. Лексикологијата во потесна смисла ги проучува само зборовите, а лексикологијата во поширока смисла обично ги подразбира и фразеологијата и некои други сродни дисциплини кои се во блиска врска со лексикологијата (како на пример, етимологијата, ономастиката, зброобразувањето итн.).

2. Според друг критериум лексикологијата може да биде општа (и се однесува на сите јазици) и посебна лексикологија (која се однесува само на конкретен јазик, на пример, лексикологија на македонскиот јазик). Многу

законитости од општата лексикологија важат во посебните лексикологии, затоа што многу лексички прашања имаат универзален карактер. Такви се, на пример, прашањата за полисемијата, антонимјата, хипонимјата, синонимјата и сл. Меѓутоа, јазиците се разликуваат според начинот на кој се реализираат овие универзални лексички појави.

3. Лексикологијата може да се подели и на лексикологија на еден јазик и споредбена/контрастивна лексикологија. Тежиштето на еднојазичната лексикологија се базира на некоја појава што се обработува во конкретниот јазик, додека пак, тежиштето на споредбената/контрастивната лексикологија се базира на споредување (или спротивставување) на таа појава во различни јазици. Споредбената лексикологија ги проучува лексичките односи и законитости во два или повеќе сродни (слични) јазици, а контрастивната ги проучува односите меѓу појавите во несродни јазици (како, на пр., еден словенски и еден романски јазик).

4. Лексикологијата може да се подели и на синхрониска и дијахрониска. Синхрониската лексикологија ги опишува лексичките појави во еден (обично современ) временски пресек, а дијахрониската е историска и го проучува развитокот на лексичките појави низ времето.

Интересот за лексичките појави е многу стар и потекнува уште од античките времиња, но сепак, лексикологијата како посебна научна дисциплина е релативно млада наука, почнувајќи од втората половина на XX век.

Тргувајќи од ставот дека постојат многу поделби на лексикологијата како наука, а имајќи го предвид и предметот на проучување на лексикологијата, можеби не е сосема коректно, некои сродни научни дисциплини кои, исто така, имаат релативно кус временски развиток и кои паралелно се развиваат со лексикологијата, да ги третираме како делови од лексикологијата, туку како сродни и допирни научни дисциплини. Ова прашање е суштинско бидејќи лексикологијата се омеѓува и низ дефинирањето на нејзиниот однос кон тие дисциплини.

Прилично тешко може да се даде определба на зборот како јазичен елемент, иако лесно можеме да наведеме безброј примери за него. Тој е една од основните јазични единици. Во говорната низа тој претставува најмала јазична единица која се остварува слободно, како одделна целост.

Лексемата е најмала самостојна единица на лексичкиот систем во чија структура се наоѓаат несамостојните значенски единици – зборообразувачката основа и зборообразувачкиот формант.

Но, во училишните граматика честопати кога се даваат дефиниции за некои поими од областа на лексикологијата, на пример за синоними, се вели дека тоа се зборови со различен облик а со исто значење, додека пак, антонимите се прикажуваат како зборови со спротивно значење. Така, се стекнува впечаток дека зборовите се некакви етикети за појавите и предметите околу нас, дека на секоја појава ѝ одговара еден збор и дека со самото тоа е подеднаков бројот на појавите и зборовите. Меѓутоа, се заборава на проблемот на повеќезначноста, кој значително ги компликува лексичките односи.

Синонимизацијата, на пример, не е само однос помеѓу примарните, основните значења на лексичките единици, туку во синонимски однос може да стапи примарното значење на една единица со секундарното значење на друга или секундарното значење на една со секундарното значење на друга лексичка единица. Според тоа, иако лексичките единици во говорот се манифестираат во определен граматички облик, со определена функција, важно е да се разликува таква конкретизирана единица од онаа лексичка единица под која се подразбира севкупност од нејзините значења и облици, односно треба да се воспостави дистинкција помеѓу лексема и збор.

Лексемата е јазична единица под која се подразбираат сите граматички облици и сите значења на еден збор. Лексемата е сума и именител на сите реализации. Тоа е апстрактна единица, бидејќи не може да се појави во конкретна употреба во сите нејзини облици и со сите нејзини значења истовремено. Под лексемата куќа се подразбираат сите нејзини граматички облици и сите нејзини значења. Иако оваква сложена единица никогаш не се реализира во контекст (на ниво на parole), бидејќи претставува збир од можности, многу е важно да се воспостави ваква единица, бидејќи за да се споредат значењата на две лексеми потребно е да се споредат тие две лексеми во сите нивни можни употреби, да се конфронтира сложената мрежа на семантички односи и можности. Кога, на пример, сакаме да споредиме дали дом и куќа се синоними, тогаш не ги земаме предвид само нивните основни значења, туку ги набљудуваме и ги споредуваме комплексите од значења.

Кога на овој начин ги анализираме тие сложени значенски комплекси, за нив не можеме да употребуваме ист термин како за едно значење во еден контекст. За таа конкретна реализација на лексемата постојат повеќе термини, а највообичаен е терминот збор.

За варијантите на лексемата во современата лексикологија се користи, меѓу другото, и терминот алолекса или алолекс. Очигледно е дека овој термин е оформен според термините алофон (варијанта на фонемата) и аломорф (варијанта на морфемата).

Лексемата ја дефинираме преку зборот. Затоа би требало да се објасни што е збор и како тој се идентификува како реализирана единица во говорот или пишувањето. Во литературата, како што споменаваме и претходно, сите обиди за дефинирање на зборот започнуваат со констатацијата дека има многу различни дефиниции и дека е тешко да се определи која од нив е најсоодветна. Тоа не е необично, бидејќи зборот се јавува како единица во морфологијата, зборобразувањето, лексикологијата, синтаксата и другите сродни дисциплини, а во секоја од нив зборот се дефинира од перспектива на неговата улога во таа научна дисциплина. Во лексикологијата најдобро би било зборот да се прифати како најмала јазична единица која се остварува слободно, како одделна целост и дека секоја конкретна реализација во говорењето и пишувањето на некоја лексема претставува збор.

Зборовите имаат лексичко и граматичко значење. Именувањето, коешто зборот го дава на предметите и појавите во споредба со други зборови, е

неговото лексичко или речничко значење. Тоа се определува уште и како семантика на зборот, или денотативно значење.

Лексичкото значење се јавува и се оформува од врската на предметот со определена појава од светот што нè опкружува, со објектот којшто е заменет од зборот, од неговата способност да именува конкретни предмети, дејства и нивните својства, од неговата врска со определен поим и со други зборови во лексичкиот систем на јазикот. Преку своето лексичко значење зборот се претвора во јазичен знак на објект од реалноста, којшто се определува како реалија, а објектот означен со зборот – како денотат или референт на неговото значење. Со зборовите се именуваат реални предмети, дејства и признаци (како на пример, рака, земја, оди, пее, бел, зелен), но и објекти и својства (како на пример, мисла, цел, доверба) кои не се восприемаат конкретно со нашите сетила.

Во македонскиот јазик, како и во другите јазици, називот (именувањето) нема директна врска со предметот и појавата коишто ги именува. Врската меѓу именуваниот предмет и неговиот назив (неговото именување), одразен во свеста на човекот, е посредна, историски мотивирана и секогаш обусловена од јазичната традиција и општествената практика на тие коишто го зборуваат тој јазик. Ете зошто еден и ист денотат, на пример 'најраното пролетно цвеќе со бели цветови', може да биде именуван на различен начин: во македонскиот јазик тоа е кокиче, во рускиот подснежник, во англискиот тоа е snowdrop (буквално: 'снежна капка'). Начинот на кој се претставува определена содржина задолжително за сите коишто зборуваат еден и ист јазик е внатрешна форма на зборот или негова мотивираност. Внатрешната форма на зборот не е задолжителна компонента на лексичкото значење. Во голем број зборови како, на пример, небо, земја, вода, рака и др. внатрешната форма е затемнета или загубена. Јазичната мотивираност се пројавува само во продуктивни зборови како на пример: ракавица, сончоглед, сладолед и во зборови од типот брмчи, офка, блее, кои се образувани од извици.

Лексичкото значење на зборот произлегува и од неговата врска со определен поим. Поимот е знак, образ на нештата. Тој се создава преку восприемање на реални појави и факти и од анализата на нивните суштествени признаци. Во поимот е одразена способноста на човекот да го обопштува своето искуство, добиено со помош на сетилата, восприемањето и претставите.

Поимот е тесно поврзан со некаква звукова форма и се изразува со зборови, бидејќи без човечкиот јазик не може да постои човечката мисла. На поимот изразен со зборови му соодветствува не одделен денотат, туку цела класа, којашто се определува по некаков признак, општ за сите денотати од таа класа, т. е. од сите објективно постоечки нивни конкретни разновидности коишто го сочинуваат обемот на поимот. На пример, поимот 'дрво' е резултат од набљудувањето на сите различни видови дрвја. Нивните општи и специфични особености ја создаваат неговата содржина 'многугодишно растение со крупно и тврдо стебло'. Лексичкото значење на зборот 'дрво' се сооднесува директно со поимот. Од друга страна, со истиот збор може да се именува секое конкретно растение, коешто освен општите белези има и свои

индивидуални особености: врбата, дабот, борот, липата се исто така дрвја. Со зборот улица се именува не само улицата на којашто живеам или по којашто одам, но и која било улица, поим за 'пат меѓу редица од згради, куќи и дворови во населено место'. Зборот човек означува 'суштество коешто може да мисли и да зборува и има способност да создава и да користи орудија во процесот на општествената работа'. Тој го означува поимот 'човек' без оглед на полот, возраста, надворешниот изглед и припадноста кон некоја раса. Оди го означува поимот за 'се движи, се поместува', независно од конкретниот извршител – човек, животно, машина.

Тоа што зборот директно е во однос со поимот, не дава основа неговото лексичко значење да се поистоветува со него. Поимот како една од формите на мислењето е логичка категорија, а зборот и неговото значење се лингвистички (лексички) категории. Лексичкото значење е основа за формирање на поимот и служи за негово усовршување и развоток со помош на зборот. Додека поимот во себе содржи спознание за сите својства на предметите, лексичкото значење одделува и потцртува само една или неколку нивни суштествени или несуштествени карактеристики. Како форма на мислењето поимот има универзален и општочовечки карактер. Сепак, во одделните јазици поимите се именуваат конкретно со различни зборови, коишто имаат значење само за членовите на тоа општество кон чијшто јазик припаѓаат. Освен тоа, еден и ист поим може да биде изразен со различни зборови во рамките на еден конкретен јазик, без да се промени. На пример, поимот 'мало дете' може да биде именуван со зборовите дете, момче, детенце итн. Поимот 'вода што тече во определено природно корито' се именува со зборовите река, поток и сл. Лексичкото значење на зборот може да биде сврзано истовремено со неколку поими коишто можат да бидат поблиски или подалечни меѓу себе.

Но, не сите зборови во јазикот служат за именување на поимите. Службените зборови и извиците, на пример, не изразуваат поими. Службените зборови немаат номинативна функција, нивната употреба во говорот се сврзува со поим за односите меѓу зборовите и деловите на реченицата (пространствени, временски итн.). Извиците ги изразуваат непосредните чувства. Тие се сигнали на доживувања и волеви побуди. Заменките, исто така, не се врзуваат за поим. Во своите значења тие не содржат признаци на поими, туку ги заменуваат и посочуваат (укажуваат) предмети, признаци на лица, коишто можат конкретно да се именуваат.

Лексикологијата претежно се занимава со полнозначните (неслужбените) зборови, чиешто значење има јасно оцртана појмовна содржина.

Заедно со поимот во лексичкото значење на зборот влегуваат и емоционално-експресивните нијанси на означената појава и стилската карактеристика на зборот. Стилската карактеристика на зборот се слева со поимот и со лексичкото значење на зборот во една сложена семантичка целина.

За формирањето на лексичкото значење важна улога има и лексичкиот систем на јазикот. Зборовите се дел од тој систем и своите значења ги реализираат во неразделна врска со другите лексички единици. Лексичко-

семантичкиот систем го определува изборот на еден или друг збор за именување на определен поим, врската и односите меѓу зборовите, употребата и границите на нивната лексичка содржина.

Името Преспа за пределот околу Големото и Малото Преспанско Езеро е од словенско потекло и е во врска со псл. *presupati од *pre + *supati ‘претура, истура’. Во ТРМЈ зборот „преспа“ е толкуван како ‘дебел слој од снег навееан, натрупан на едно место’ што само до некаде го опфаќа семантичкото поле на псл. глагол *supati. Имено, еден тесен песочен насип што се протега во јужниот дел во должина од 3 км и широчина околу 1 км го дели Езерото на два дела: на Големо и Мало Преспанско Езеро. Песочната брана е една ретка природна појава. Станува збор за еден агол во Езерото, кој со векови бил изложен на силни удари од ветер и засипуван со песок и на тој начин таму се направила „преспа“, една песочна преграда. Притоа, водата на Малото Преспанско Езеро е за неколку метри повисока од водата на Големото Преспанско Езеро. Нивото на езерската вода се спушта и повторно се качува што може да се види и од оставените траги во крајбрежниот појас.

Словенскиот збор „преспа“ се употребува и во албанската и во грчката номенклатура. Албанскиот назив за езерото и за пределот гласи: Liqeni i Prespës, Prespa e Vogel, Krahina Prespës а грчкиот: Λίμνη Преспών, Λίμνη μεγάλη Преспа.

Ексерпцијата на зборовите во народната проза од Преспа е извршена од следниве текстови: 1. Приказни: *Двајца орџаци*, *Али Факула* (информатор: Алексо Илија, Пустец), *Брајџејто шо са сџори елен*, *Сиромаф и боџаџи*, *Мара Пејелашка* (информатор: Спаса (Стојанова) Ставре, Туминец), *Појо и џојаџијаџа* (информатор: Марија Граждени, Гломбочени), *Брајџејто и сесџираџа* (информатор: Спаса Гроздановска, Горна Горица), *Од џисано, не са беџа*, *Појо и Вел’увден*, *Триџе џојој*, *Насџрадин и мамејнциџе*, *Пиџачо и лошаџа жена*, *Дваџа друџари Крисџо и Јане*, *Или на младос*, *или на сџарос*, *чојак ќе џомини н-јубо*, *Појаџијаџа без кџурк*, *Горџија и Сџојна*, *Окоџо на чојак е ненасиџно*, *Деџејто крадец*, *Брајџо елен*, *Сел’анино и желкаџа*, *Сел’анино и змијаџа*, *Сел’анино и волко*, *Мојџе камења*, *џо мојаџа џлаа*, *Волкоџи и коњо*, *Троскаџа и лозјејто* (информатор: Крисанта Јанкула, Горна Горица); 2. Легенди и преданија: *Леџенда за рекаџа Завер*, *Каку е изџрадена цркватаџа Св. Никола во село Туминец* (информатор: Крисанта Јанкула, Горна Горица); 3. Народни пословици и поговорки (информатор: Крисанта Јанкула, Горна Горица); 4. Гатанки (информатор: Крисанта Јанкула, Горна Горица).

Во оваа пригода ќе ги разгледаме само именките и глаголите кои се карактеристични за овој говор, а се употребени во народната проза од овој крај.

Од зборовната група именки овде ќе ги изделиме следниве зборови:

аур – просторија каде што се затвораат коњите и говедата; штала.

Пр.: *Не-џо-осџ’аваше да-зд’ивне*. 'Оџи-ка: *ќе-зав’џришеше р’абоџа*, *џо-зџиџ’орваше во-’ауро з’аено со-маџарџејто*;

бира – пиво.

Пр.: *Ќе-’одиме во-Б’иџо.л’а*, *ќе-џ’иеме џр’есна бира*;

брак – во западнопреспанскиот говор има значење на свадба

Пр.: *Ко: фий'аса ш'аму с'амо шо-а-из'авеја н'е:с'ийааи'а н'а-вода. Домак'инийе, ко: в'идоја 'уиши на-бр'ако му-д'ојде и ен-јабанец, за-чес го-йок'анаја да-с'ени н'а-маса, на-к'оја н'е:с'ийааи'а ке-го-в'а'риши 'орошо 'окулу и ке-го-е: **Брак** ке-бракувам (ке правам свадба);*

варка – чамец.

Пр.: *Цанцар й'омина й'р'ага не-му-с'а-виде. (**в'арка**);*

Вел'увден – Велигден.

Пр.: *Некогаши си-бил ен-й'ой во-с'ело Туминец. Го-оийи'ве сел'ајни'е: – Пои'е, к'ога-е **Вел'увден?** – А... **Вел'увден!**? Ке-ви-к'ажа ко-ке-дој;*

гендар, гендарче – гердан, герданче.

Пр.: *Шарена зм'ија, окул'у-врайи. – (**г'ендар**);*

сифт – катран.

Пр.: *Не-м'ожеја да-го-ф'аи'е н'икаку 'уиши б'еше с'илен и ен-ден ц'аро д'аде з'айовед да-и-н'амачке вр'аийи'е со-**сифт**;*

имојнца – лубеница.

Пр.: *Царо ц'арвен, сл'уги'и'е ц'арни, војн'ици'и'е з'елени. – (**имојнца**);*

кабает – вина, грев.

Пр.: *А н'е:с'ийааи'а Сий'ојна, го-ч'ека, го-ч'ека 'ама н'ема **к'абаей** и д'енес са-м'ажи за-ен во-др'уги'и'о с'ело;*

касаба – град.

Пр.: *Го-с'ийемна к'ај-ен-ан и ш'аму з'ас'и'ана да-й'р'ес'и'е. Си-й'л'аи'ил одаи н'асамо и 'излегол во-**кас'абаи'а** да-са-й'р'ош'и'а и да-си-в'ечера;*

касеј – залак.

Пр.: *Сии'е јадеја м'есо од-'елено, а с'ес'ирайи'а н'е-касна ни ен-**к'ајеј**, в'елејки 'оши не-му-са-јај м'есо од-'елен.*

кон – коњ; во сите западнопреспански села (освен с. Туминец) изговорот е *кон*.

Пр.: *А св'екоро 'ора во-н'иваи'а и й'л'ачи. Во-й'о-време, од-'озг'ора 'урива ен-й'а'и'ник, к'ачен на-ен-**кон**;*

лаф – збор; разговор.

Пр.: *Ми-ф'арле и й'о-н'екој-**лаф**; По-вр'еме, й'о-вр'еме ф'аи'и'ја **лаф** за-ж'ени'и'е;*

мишка – гранка.

Пр.: *Јан'ејца са-заф'аи'и'ла на-н'екоја **м'ишка** од-д'арво й'окр'ај-река и курй'улила;*

низам – редовно служење војска.

Пр.: *Тогаши м'ајка-му и й'а'и'ко-му в'идоја д'ека му-д'ошол с'иной од-**н'изамой**;*

омја – лице.

Пр.: 'Ојдоја **кај-лис'ица̄ӣа** **к'оја** **са-п'ечеше** **н'а-с̄анце** **на-ена** **п̄рис'ојнца** **и** **си-са-м'азнесе** **п̄о-'омја̄ӣа** **со-о̄и'ашка̄ӣа**;

п̄олишок – полжав.

Пр.: **Секаде** **ој** **бос** **и** **г̄ол**, **не-е̄ӣ** **кр'ава** **н'ӣӣу** **вол**, **с'амар** **н'оси** **ко** **м'аг̄аре** **а** **рог̄ој̄ӣе** **ко** **ј̄аре** **не-е̄ӣ** **ј̄аре**, **ни** **м'аг̄аре**. – (**п̄'олишок**);

с̄ӣис – сид.

Пр.: 'Одејки **п̄о-п̄а̄ӣ** **г̄о-н'ашиол** **Нас̄ӣр'адина**, **к'лаени** **п̄л'еӣӣӣӣе** **на-ен-с̄ӣис** **и** **сеј̄ӣ**;

п̄уфа – стадо.

Пр.: **С'амо** **шо** **са-в'арни** **м'омоко** 'од-дома, **а-з'еде** **п̄'уфа̄ӣа** 'офци **и** 'ојде **на-п̄'асење**;

к'едер – достоинство, чест, углед.

Пр.: **Така** **ке-са-п̄о̄ӣаре** **с'ӣӣе** **п̄'ӣје** **шо-му-п̄'адве** **на-к'едеро** **на-ж'ена-ми** **к'ога** **п̄'аја** **е-п̄'рава**;

к'урк – крзнено палто; бунда.

Пр.: **П'о̄ӣе**, **п̄'р'еба** **да-ми-к'ӯӣӣи** **ен-к'урк** **ноф**, 'ӯӣи **н'емам** **шо-да-'облеча** **за-'ӯӣре**. **Ке-'ојме** **ф-ц'арк'ва** **да-са-п̄рич'ес̄ӣиме** **а** **ми-п̄'р'еба** **да-са-сл'еча** **со-ноф** **к'урк** **к'аку** **шо-ми-п̄'р'илега**.

Од зборовната група глаголи овде ќе ги изделиме следниве зборови:

бендиса – допадна.

Пр.: **К'ажи**, **му-в'ели** **меанц'ија̄ӣа**, – **шо-ј'аде**, **п̄а-б'ендиса** **али** **не?**

бӣӣиса – заврши.

Пр.: 'Ама **г̄р'аво** **н'икаку** **да-б'ӣӣиса**;

г̄реј(п̄) – иде, доаѓа.

Пр.: **Колк'у-п̄а̄ӣӣ** **п̄и-ӣмам** **к'азано** **да-н'е-г̄реји** **п̄'ука** **да-ми-р'о̄ӣаи** **н'а-вра̄ӣа?** **И'е̄ӣе**, **п̄'уле** **п̄'раву** **ко-н'ими** **г̄реј** **ен-ј'абанец**. **Б'олес̄ӣа** **л'есно** **г̄реј̄ӣ**, **а** **п̄'ешко** **си-ој̄ӣ**;

ојсе – донесе.

Пр.: **С'лаве** **д'ојсе** **и'а̄ӣки**. **Д'ојс'** **да-г̄о-из'ејме** 'ово **крав'ајчет̄ӣо** **шо-ми-г̄о-д'аде** **с̄ӣ'о̄ӣано** **и** **ми-р'ече** **за-да-г̄о-ск'ар̄ӣиме** **с'амо** **д'ома**;

зајсе – однесе.

Ти-м'есиф **две-п̄'ога̄чи**, 'ена **да-ја-ј'а̄ӣи** **п̄о-п̄а̄ӣ**, **а** **др'уза̄ӣа** **да-ја-з'ајсӣи** **д'ома**, **и** **на-п̄'аја** **шо-е** **за-д'ома** **му-к'ладе** **ен-знак** **за-да-не-ј'а-г̄реши** **к'оја-е**;

кандиса (са) – реши (се), одлучи (се).

Пр.: **В'олко** **са-к'андиса**. 'Ојде **да-г̄о-фа̄ӣи** 'одзади;

лафосфа – зборува.

Пр.: *Цела нош, в'оло и маџ'арейѿо си-са-лаф'осфеја;*
ѿојче – пресече.

Пр.: *С'ед'ом-ѿаѿѿи да-м'ериш, 'енош да-ѿ'ојчиш шо-в'еле сѿ'аришѿе;*
оѿери – убие.

Пр.: *Ќе-ја-'оѿерам али не!? Леле ѿ'оѿе М'иѿре са-в'арна, ќе-ма-'оѿери м'ене*
ѿа и ѿ'ебе;

оѿиѿа, оѿиѿва – праша, прашува.

Пр.: *П'арф ѿо-'оѿиѿа Јанейѿа. П'аѿем ќе-'оѿиѿаш к'ај-е с'ело Туминец,*
Тоџаш сѿ'ана и ѿ'осѿино и ја-'оѿиѿва ж'енаѿа: – Убо; мори
домаќинке, 'овој шо-сѿ'еше с'о-ѿебе, не-ѿи-е маѿи? Некоџаш си-бил
ен-ѿоѿ во-с'ело Туминец. Го-'оѿиѿве сел'ајнѿе: – Поѿе, к'оџа-е
В'ел'увден?

осуна (са) – раздени (се).

Пр.: *Са-'осуна. С'ајцеѿѿо са-з'ададе над-р'идо и неѿ'ојѿе зр'аци св'еѿеја*
с'илно над бел'инаѿа оѿ-сн'еѿо;

ѿули – гледа.

Пр.: *'Аку н'ема 'очи, н'ема шо-д'а-ѿули. Да-ѿл'еѿи, ѿ'реди, ѿк'ае и ич да-н'е-*
ѿули шо биле ѿ'разници. Млад беф, кор беф, ко 'осѿареф, са-
'оѿулиф. – (оѿинок);

роѿа – тропа.

Пр.: *И'еѿе к'олку шо-са-вр'аѿи д'ома М'иѿр'ејца, р'оѿа н'екој н'а-враѿа;*

ѿримна – се качи.

Пр.: *Ко ѿ'р'имнал ѿ'оре и 'овој зад-н'еѿо му-и-д'аде р'аѿиѿе и ѿо-ѿадна ѿ'оѿо*
зд'ола, ѿо-'оѿра. 'Оѿиѿаки ѿ'ој ѿ'аро ѿ'р'имна, 'ојде ѿ'амо, ко 'оѿули,
ч'уѿа, д'обра 'ама во-в'еѿиво;

сејѿ – седи.

'Одејки ѿ'о-ѿаѿѿ ѿо-н'аѿиол Насѿр'адина, кл'аени ѿл'еѿиѿиѿе на-ен-сѿиѿс и
сејѿ;

ќиниса – тргна.

Пр.: *Уѿр'еденѿа изм'еќаро са-ѿ'оздрави со-домаќинѿе и си-ќ'иниса за-*
д'ома.

удиса – дотера; погоди; намести.

Пр.: *Ех, к'учкаѿа, са-ом'ајжила, 'ама јас ќе-ја-'удисам. В'арѿи в'ака, в'арѿи*
ѿ'ака, н'икаку не-зне да-ја-'удиса;

ѿѿука – слуша.

Пр.: *Е, ѿѿукај ѿ'ука да-ѿи-к'ажа: 'Уѿре со-Госѿо н'аѿре ќе-с-ј'ојид'ома*
'ама вн'имавај, ќе-б'араѿи ѿо-ѿ'аѿѿо на-Г'осѿо, а не да-ѿр'есекваѿи.
С'еѿне ѿи не-с'и-ѿѿуќнал од-н'ародо 'уѿи д'оброѿо са-вр'аѿѿа со-
л'ошо?

Ова е само мал дел од материјалот ексцерпиран од народната проза во Преспа, но и овој скромн прилог го покажува лексичкото богатство на македонските дијалекти. Од направената анализа на зборовите во народната проза од Преспа може да се увиди дека се задржани сите карактеристики на западнопреспанскиот говор. Извесен дел се карактеристични и за поширокиот ареал, но голем дел се и типични дијалектизми и регионализми.

Литература и извори

- Асенова П., Дукова У., Кацори Т. 1979. „Някои думи от албански произход в български език“, *БгЕ XXIX/1*, София.
- Аргировски М. 1998. *Грџизмиџе во македонскиоџ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Бернштейн С. Б., Клепикова Г. П. 1989. „Восточнороманское влияние в лексико-семанти-ческой сфере внутри и вне балканского языкового съюза (БЯС)“, *Материалы к VI Международному конгрессу по изучению стран юго-восточной Европы*, Москва.
- Видоески Б. 1998. *Дијалекџиџе на македонскиоџ јазик*, том 1. Скопје: МАНУ.
- Видоески Б. 1999а. *Дијалекџиџе на македонскиоџ јазик*, том 2 Скопје: МАНУ.
- Видоески Б. 1999б. *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 3 Скопје: МАНУ.
- Давкова-Горгиева С. 2004. *Лексикаџа на џовороџ на селоџо Чифлиџик – Демирхисарско (со краџок џрамаџиџчки оџис)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Јанкула К. (ред. Цветановски, Г.). 2017. *Зайџиси од моџоџ крај*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Јашар-Настева О. 1957. „Влијанието на македонскиот јазик врз албанските и турските говори во Македонија“, *МЈ VIII/2*, Скопје.
- Јашар-Настева О. 2001. *Турскиџе лексички елементи во македонскиоџ јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Клепикова Г. П. 1974. *Славянская пастушеская терминология*, Москва.
- Конески Б. 1957. „Материјали за преспанскиот говор од збирката на С.Н. Томик“, *МЈ VIII/2*. Скопје, 173–219.
- Конески Б. 1981. *Грамаџиџка на македонскиоџ јазик*, Скопје.
- Конески Б. 1982. *Исџторија на македонскиоџ јазик*, Скопје.
- Лаброска В. 2003. *Говороџ на селоџо Кула – Серско*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Лома А. 1990. „Словени и Албанци до XII века у светлу топономастике“, *Становништво словенског поријекла у Албанији, Цетиње*.
- Полоска А. 1998. *Лексичка инџтерференџија на македонскиоџ и албанскиоџ дијалекџен јазик*, Скопје.

- Ристески Ст. 1993. *Пресѝа ѝоо Албанија*, Скопје.
- Русаков А. А. 1987. „К вопросу о фонетической адаптации латинской лексики в албанском языке“, *Romano-balkanica. Вопросы адаптации латинского языкового элемента в балканском ареале*, Ленинград.
- Селищевъ А. М. 1931. *Славянское население в Албании*, София.
- Цветановски Г. 2007. „Албанскиот јазичен елемент во западнопреспанскиот говор“, *Јазичиѝе во конѝакиѝ*, Скопје.
- Цветановски Г. 2009. „Од лексиката на западнопреспанскиот говор (во Р Албанија)“, *Зборник во честѝ на К. Конески*, Скопје.
- Цветановски Г. 2010. *Говорѝи на Македониѝе во Мала Пресѝа (зайадонопресѝански ѝовор)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Цветановски Г. 2021. „Научните истражувања на Афанасиј Матвеевич Селишчев во Македонија и неговото значење за македонската дијалектологија“, *Научное наследие А. М. Селищева и исследование ѝериферийных славянских ареалов*, Институт славяноведения РАН, Москва 7-8 декември 2021. (<https://inslav.ru/conference/8-9-dekabrja-2021-g-nauchnoe-nasledie-m-selishcheva-i-issledovanie-periferiynyh>).
- Цветановски Г. 2022. „За некои турцизми и албанизми во западнопреспанскиот говор – семантика и етимологија“, *Меѓународна научна конференција ѝо ѝовод 100 ѝодини оо раѓањето на акад. Оливера Јашар-Насѝева (лингвистика – балканистика – македонистика)*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 25 и 26 ноември 2022 година.
- Цветановски Г. 2023. „Македонски етимолошки речник“, *Etymologica Macedonica 1*, 2023. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 107–174.
- Demiraj Sh. 1989. *Gjuha shqipe dhe historia e saj*, Prishtinë.
- Friedman V. 1977. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*, Columbus, Ohio.
- Friedman V. 1992. *An Outline of Macedonian Grammar*, in: *Handbook of the Slavonic Languages*, Routledge.

Лидија ТАНТУРОВСКА

НЕШТО ЗА ИМЕНСКАТА ГРУПА ВО ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ТЕКСТОВИ

Апстракт: Како што е познато, синтаксичката шема на именската група, како непредикативна синтаксичка единица, ги вклучува центарот и детерминаторите. До карактеристиките на именските групи доаѓаме преку разгледувањето на нивните категории, кои можат да се поделат во две групи (1. зависност и обраќање; и 2. род, број и определеност). По овој повод ќе се задржиме на именската група (само со некои детерминатори), употребена во текстови од дијалектите на македонскиот јазик (собирани од Божидар Видоески), издание на Институтот за македонски јазик.

Клучни зборови: именска група, синтакса, текстови од дијалектите, Божидар Видоески.

Повод за нашето истражување е именската група, употребена во текстови од дијалектите на македонскиот јазик.

Уште на самиот почеток да ги наведеме основните постулати од коишто тргнуваме, а тоа се: **именска група**, од една страна, и **дијалект наспроти стандарден јазик**, од друга страна.

- Од синтаксички аспект, синтаксичката шема на именската група, како непредикативна синтаксичка единица, како што е познато, ги вклучува центарот и детерминаторите. До карактеристиките на именските групи доаѓаме преку разгледувањето на нивните категории, кои можат да се поделат во две групи (1. зависност и обраќање; и 2. род, број и определеност).
- Од друга страна, дијалектите (народните говори) имаат своја норма, која е различна од нормата на стандардниот јазик. Како што е познато, група дијалекти на даден јазик го претставуваат неговиот дијасистем, кој функционира преку дијалектниот јазик и е нестандартна појава на општонародниот јазик.

Наспроти дијалектите е стандардниот (литературниот) јазик, кој е нормирана форма на општонародниот јазик и, како што е познато, стандардниот се изградува врз основа на еден или на група дијалекти на даден јазик и претставува стабилизирани, наддијалектна форма, официјална за дадена заедница.

Се потсетуваме на сето ова за да ја покажеме нашата цел во истражувањето. Имено, именската група е истражувана во рамките на стандардниот (македонски јазик)¹ и нашата појдовна точка е токму таа именска група. Меѓутоа, со оглед на фактот дека основа за ексцерпција и за анализа на материјалот ќе биде именската група во текстови од дијалектите, се очекува да има разлики, како во однос **на нејзините форми**, така и во однос **на бројот на детерминаторите**. Се разбира, „причина“ за тоа е нормата на дијалектот.

Со оглед на фактот што за оваа проблематика конкретно не сретнавме други истражувања и со оглед на тоа што ова претставува анализа на поголем научноистражувачки труд, по овој повод ќе се задржиме на дел од детерминаторите во именската група. За анализа ни послужи ексцерпиран материјал од текстови од дијалектите, конкретно објавени во книгата „Текстовите од дијалектите на македонскиот јазик“ од Божидар Видоески, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје (2000 година), под Редкација на: д-р Коста Пеев, д-р Маријана Киш и м-р Убавка Гајдова. Изданието, покрај *Предговорои* (од членовите на Редакцијата), текстот *Дијалектниа диференцијација на македонскиот јазик* и *Список на скрашеници*, ги содржи и деловите: *Западно наречје*, *Југоисточно наречје* и *Северни зборови*. Дијалектните текстови на Божидар Видоески имаат разновидна содржина, односно тоа се: народни обичаи, легенди, сеќавања, а најголем број се приказни. Оттука, она што се очекува од анализата е да се види **употребата на именската група во дијалектниот јазичен израз**. Треба да се наведе дека станува збор за дијалектни текстови од дваесет и осум населби.

Да се вратиме на синтаксичката шема на именската група (во стандардниот јазик) кој вклучува, покрај центар (глава), и: детерминатори; помошни детерминатори; броеви, бројни именки; присвојни заменски придавки; редни бројни придавки; качествени придавки; релативни придавки; зависна именска група како постмодификатор; како и зависна дел-реченица.

Иако именската група може да се сведе и само на центарот, односно на именскиот елемент, ние ќе се задржиме на неколку форми од именската група со други членови, со јазични средства со кои се карактеризира референцијалната карактеристика на именската група, односно со средствата со кои соопштуваме дали се работи за неопределен или за определен предмет, лице и сл. (кои се основни), а потоа и на оние, со, таканаречените, помошни детерминатори.

Колку за илустрација, а соодветно, според карактеристичните форми на различните дијалекти, кога станува збор за определената именска група (која може да биде изразена и со членска морфема на именката), низ текстовите се среќаваат именски групи со показната замена: **овој**, оваа, ова, овие; **оној**, онаа, она, оние, **тој**, таа, тоа, тие ... итн. во оние дијалектни форми, соодветно, според нормите на дијалектите, на кои, во овој труд, ќе се задржиме.

¹ Минова-Гуркова, Л. 1994: *Синтаксита на македонскиот стандарден јазик*, Радинг, Скопје, и друга литература.

Од тринаесет примери со детерминаторот **овој**, ги издвојуваме следниве:

- Незе е-вэлит: „А бре-ста́ра, како-на́прај со-же́ната **на-овај-чоек**?“ (Видоески 2000: 77).
- „**Овај-лек** е-ска́п, вие немóјте да-го-пла́тите со-па́ри, се-про́дават со-пе́чат...“ (Видоески 2000: 83).
- „Онéси-го **овај-човек** ке-а́зното и нека-зéмат“ (Видоески 2000: 175).

Детерминаторот **оваа** го сретнавме во дваесет и пет примери, од кои ги издвојуваме:

- „ ... Са́мо **оваа мо́мичка**-ми-е от-че́лат и на-не́а й-дојде ре́д да-ја-изе́де ла́мјата, ...“ (Видоески 2000: 183).
- „Éј, чо́веку, ја́с ке-ти-помóгнам; фа́ни-ја **оваа вре́ка** и ...“ (Видоески 2000: 184)
- „Ја́ди-не́, ама ра́здели-ни **оваа лива́да**“ (Видоески 2000: 186).

Треба да се нагласи дека со формата **ова** (која „е резервирана“ за среден род во стандардниот јазик) во некои дијалекти (соодветно) се употребува како за женски род:

- „Од-де́ка си-пра́јл **ова-куќа**?“ (Видоески 2000: 401).

Во продолжение наведуваме дека детерминаторот **ова**, како форма за среден род, го среќаваме во примерите, како во следниов:

- „Кéрко, откаде́-ти **ова претéнче**?“ (Видоески 2000: 186).

Во текстовите се среќаваат и примери со **редупликација** на определеноста, како во следниве примери:

- „Прија́теле, прија́теле, што́-јаде **ова звéрчево**?“ (Видоески 2000: 394).
- Ова́-дете й́згледа и ли́чи й́сто **на-о́наја ку́чкана** што-плу́ка наро́дон на-н'еја. (Видоески 2000: 397).

Слична е состојбата со формата **она**, која, покрај за среден род, се употребува и како форма за женски род.

Потребата од доуточнување на определбата на предметот, во примерот што следи, е со прилошка определба:

- „Е н **она тѹмба онаму**, ке-оние тополите – рече – имаше чафки, ми-е-саќаја кожата, ја им-е-дадоф и им-рекоф: ф-сабота парите ...“ (Видоески 2000: 112).

Потребата од редупликација ја среќаваме и во следниов пример:

- „Качи-са на-**она високана јасика** и јас ке-ти-носа јадејне“ (Видоески 2000: 132).

Од множинската форма **овие**, за илустрација, го наведуваме примерот:

- И-тоа с-исплаши; си-помисли: и-**овие-луге** се-обесени сигурно што-не-готвеле (Видоески 2000: 81).

Како детерминатор може да се јави и **еден (едан)**:

- И нему му-дал гопот **едан живот** ... (Видоески 2000: 435).
- „Дедо-гопсот, **едан живот** и **мене**“ (Видоески 2000: 435).
- „Без-жена не-можу“. И гопсот земал от-пулето, от-кутрето и от-змијата половините, ги-ставил и на-правил **една жена** и му-дал на-човекат да-живи. (Видоески 2000: 435).

Она што треба да се истакне е дека во материјалот наидовме на околу 200 примери со **сите**, како детерминатор.

- Другиот-ден земат децата, и-облеквит **сите**, **сите деца** во-нови алишча (Видоески 2000: 112).
- Ама во-**сите тополи** немало пари (Видоески 2000: 112).
- Кѹ-је-донесоф овде кочата, **сите рибари** се-собр̃а (Видоески 2000: 121).
- Така еден-ден се-собрафме **сите рибари** и-ѳјдофме со-кочата ... (Видоески 2000: 121).
- Така и-заклале жените **сите косин'а**... (Видоески 2000: 148).
- Вр̃апчето дбѹшло ѳзгора, в-исклуфкало **сите пари**, та-не-мѹело да-лѹтнит и старчето го-вавило и му-го-ѳднесло на-царот (Видоески 2000: 149).
- Кѹн'о ма̀не и му-и-ска̀пе **сите за̀би** (Видоески 2000: 185).
- „Ду-пулвинте да-те-видам, ки-ти-дам **сите риби**“ (Видоески 2000: 203).
- Уд-малку време царо дава тилиграма пу-**сите села**, градове (Видоески 2000: 203).
- Бабата го-сфарила заако и една по-една **сите друпки** изела (Видоески 2000: 236).
- Куга стигнал там, фѹф-**сите кашчи** не-се светило, ѳти билѹ доцна ... (Видоески 2000: 247).
- Така се-изда̀вили **сите ма̀же** от-Пѹтковото сѹло, а бѹн си-живѹе и саа там и е-ногу а̀рен чѹвѹк (Видоески 2000: 259).

- **Сите кумѝти** шо-бѝа избѝгѝани само Гоце Куситраивут там гу-нѝјдѝа ко-дојдѝа (Видоески 2000: 297).

Иако е помал бројот, **сите** го среќаваме и како детерминатор на две именки:

- **Сите гражѝани и гражѝанки** се собрале и ошле кај царот, туку никому чеелот не се погодил на ногата (Видоески 2000: 120).
- Тога царот опитал: „Дали **сите гражѝани и гражѝанки** се собрале или имат ушче некој шчо да не дошол?“ (Видоески 2000: 120).

Сите може да се јави и со супстанитивизирана придавка:

- Кѝ-и-чуло маќите нѝзини, момчето посаќало от-тѝтка-му да-наредит **сите млади** во-нѝвното царство да-носат трендавили во-цепчѝната на-пролет (Видоески 2000: 133).
- Цѝрат ја-пѝслушал мол'бѝата на-сѝнот и наредил **сите млади** во-пролет да-носат цвејќина (Видоески 2000: 133).

Како помошни детерминатори **сите** и некој број, можат да се јавуваат во именската група:

- **Сите три-којни** ф-кѝрал (Видоески 2000: 127).
- Тѝги братот **на-сите три сѝстри** му-кажа ѝти е-ѝна нѝговата жѝна, нѝјната снаа (Видоески 2000: 209).

Детерминатор со зависна дел-реченица се јавува во примерите:

- „Тешко на-тѝј-овен **што-не-може рѝното свѝе да-го-носи**“ (Видоески 2000: 395).
- Е, му-дал ѝдан ѝнат **што-не-пѝстои**, голем ѝнат (Видоески 2000: 435).
- „Си-ми-дал лѝѝтини **што-не-пѝстоѝв нѝгде**“ (Видоески 2000: 435).

Според двете насоки во кои сметавме да се движиме во нашата анализа, можеме да заклучиме дека ги добивме очекуваните резултати. Имено, именската група во текстовите од дијалектите (во конкретниов случај – во разговорна форма), кога станува збор за бројот на детерминатори, најмногу се среќава со еден детерминатор, и тоа се показните заменки; поретко се среќава со два детерминатори, каде што покрај показните заменки, има и број. Како појава, истакнуваме дека кога има два детерминатори, често станува збор за редупликација, што е, пак, какраткеристика за спонтаната комуникација.

Според кажаното, сметаме дека тоа е резултат на карактеристиките од разговорниот јазик, погледнат од аспект на стилистиката. Сметаме дека станува збор за еден феномен во економијата во јазикот, со што, при јазичниот израз, обично се употребуваат: помалку детерминатори, од една страна, а, од друга страна, пак, при непосредната комуникација, често пати се јавува редупликацијата, која помага при (до)оформување на исказот.

Литература

- Видоески Б. 2000. *Текстовите од дијалектите на македонскиот јазик* (под Редкација на: д-р Коста Пеев, д-р Маријана Киш и м-р Убавка Гајдова). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески Б. 1981. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура и др.
- Минова-Ѓуркова Л. 1994. *Синтаксиса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг.
- Толковен речник на македонскиот јазик I–VI, 2003–2014*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Лилјана МАКАРИЈОСКА
Мери ЦУБАЛЕВСКА

БИТОВАТА ЛЕКСИКА ВО НАРОДНОТО ТВОРЕШТВО ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Предмет на нашиот интерес е битовата лексика на егејските говори, врз основа на материјалот од изданија во кои е собрано богатото културно наследство, односно народното творештво од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско). Од областа на материјалната култура на пр. се izdelуваат називите за делови од куќата, покуќнината: *одаја, сџаја, ѓарайџирка, долаја*, називите за садови и др.: *бешлак, блудо, емеци, лајка, ленџер, саломадарник, сахан, ѓас*, називите за храната: *јасџие, колак, ѓуйче, ѓлицина, фасуљ, росница, чиверме, камбосџира, чушка, ѓејон* и др., за облеката: *орехичка, руба, власник, долама, шеџун, калци, шљайки*, називите од областа на животинскиот свет: *којка, мишка, карџал, какараска, ѓужок* и др. Мошне значајно е и богатото културно наследство изразено преку специфичната обредно-обичајна практика од животниот и календарскиот циклус, преку верувањата, народното прозно и поетско творештво. Битовата лексика на егејските говори документирана во народната проза е своевидна заштита и одбрана пред заборавот на еден важен дел од националното културно наследство на македонскиот народ.

Клучни зборови: културно наследство, фолклор, лексика, архаизми, дијалектизми.

Покрај истражувањето на македонските говори во егејскиот дел од Македонија, од непроценливо значење за историјата на македонскиот јазик, за македонската литература и култура е и собирачката дејност на македонските народни умотворби. Постојано се укажува дека трудовите посветени на јазикот и народната култура се своевидна заштита и одбрана пред заборавот, имајќи го предвид несреќното напуштање на родните огништа во овој дел што имал мнозинско македонско население.

Богатата раскажувачка традиција, што можеме да ја разгледуваме и како општомакедонска, но и како одликувачка, регионална, за жал, досега не била предмет на покомплексно проследување од лексички аспект. Токму затоа, драгоцен материјал претставуваат објавените зборници со народни умотворби, раскажани од надарените раскажувачи и чувари на усното, народно културно наследство, за кои приказните биле дел од животот, од секојдневието во нивното потесно семејство.

Егејските говори презентираат повеќе архаични јазични особености, како периферни говори, па затоа ги поттикнале истражувањата на странските слависти од почетокот на XX век, на пр. на Мазон (1923) посветени на

корчанските, костурските и леринските говори, на М. Малецки (1934/1936) посветени на говорот на селата Сухо и Висока (Лагадинско), кои подоцна се основа и за анализата на З. Голомб (1963: 173–276) и др. Се среќаваат голем број трудови од областа на македонската дијалектологија посветени на егејските говори (сп. Макаријоска, Гајдова 2008: 9–19).

Посебно би сакале да го истакнеме повеќетомниот „Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел“ (Пеев 1999–2011), како историски документ за националната материјална култура со дијалектолошки, етнографски материјал од: кукушкиот, солунскиот, серскиот, воденскиот и еницевардарскиот говор, поткрепен со илустративни контексти од културното наследство.

Говорите во егејскиот дел на Македонија изобилуваат со архаизми, коишто скоро сосема исчезнуваат заедно со исчезнувањето на постарата генерација говорители, а на ист начин исчезнуваат и можностите за зачувување на богатото народно творештво создавано на овие простори.

Мошне значајно е и богатото културно наследство од Егејска Македонија, претставено преку елементите на материјалната култура и изразено преку специфичната обредно-обичајна практика од животниот и календарскиот циклус, преку верувањата, народното прозно и поетско творештво.

Предмет на нашиот интерес е битовата лексика на егејските говори, врз основа на материјалот од изданија во кои е собрано богатото културно наследство (народни приказни, песни, обичаи и др.) од различни подрачја во Егејска Македонија (Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко, Солунско)¹.

Од областа на материјалната култура се изделува народната архитектура, којашто е одраз на градителските традиции, а егејскиот дел на Македонија, со својата положба, бил изложен на одредени културни влијанија. Во народната проза се потврдени називите за материјали, патишта и објекти, делови од куќа, придружни објекти, покуќнина, садови за секојдневна употреба и др.: керпич ‘непечена тула’: фати мајстори, му сечеха керпичи, и на секој керпич турил по еден камен цифаир (ЈМНП-4: 339), грџа ‘долго, дебело и право дрво што се користи за градба’: к’чна ја зема каниската сос носете, пак се качи на грџата (ЈМНП-4: 424), пат, друм ‘пат’: Оште суштествуваат ду денеска гробишта по п’тишта и друмове, што са велат Русилијцки (МНУ-5: 84), авлија ‘отворен простор како дел на куќата; ограда, сид околу куќата’: има високи авлии, никако не може да влезе (НКЕМ: 255), баца ‘оцак’: се бутнал нетре на бацата (ЈМНП-4: 332), одаја, стаја ‘соба’: Ојдоа дома, у стаата, у одаата са смее, са крките (МНПК: 155), келар ‘помала просторија во куќа, за чување прехранбени производи, облека и други предмети’, стреа ‘крајот од покривот што поминува преку крајните сидови на куќата’: Една от жејн’те пракадуве сус тимјан по пишин софрата, с’та кука, келарут, постел’та, стрејта и др., за да беѓе лушутјата (МНУ-5: 88), кат ‘место каде што се составуваат два сида во некаква просторија; место покрај огништето во селска куќа’: един носе сфетилото, друк грнето или

¹ Примерите се посочуваат со скратеници за изданијата.

м'штрабата сус винто, а вељат одеки к'де к'тот: „Ела, дедо Божике, да вичериме!!!“ Напкум вељат на старите: „Добру вечар!“ „Дај Бог добро! – Добре дошл', дедо Божике!“ (МНУ-5: 88), трем 'покриена отворена просторија пред собите на куќа, предворје', шупа 'просторија непосредно до живеалиште за сместување огрев (дрва, јаглен), резерви од храна и сл.': Се зедое момче и невеста. По еден трем ќе му заградиме една шупа да живее, едно девојче му дава госпо, самата го крсти Наошчосум. На ошчо е демек, во шупа живее (МНПК: 496), кукушаник 'кокошарник': Двујца м'же одат к'де кукушаникут. (МНУ-5: 97), керал 'соба за остава': Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено, и са закључи у долапо (МНПК: 113), фурна 'печка за печење леб, пецива и др.': Като гледа у фурната, нема погача. А то, под кревето (МНПК: 121), авур 'штала, просторија за чување добиток': и го взе магарто к'што го имаше врзано на авуро (МНПК: 514), Ќе му свара еден котел 'рж му вели, еден казан вода ќе му клам и ќе го затвора во авуро. Коа ќе стана, цел авур ќе е п'лн лири (МНПК: 515), вонкашна врата 'надворешна врата': Игранки сите на рет надраскуват зидут над вонкашната врата, а тиа, што берат парите и др., флеват и в куки, надраскуват зидут над пизуљот (МНУ-5: 84), врата 'отворот низ кој се влегува и излегува', пенцер 'прозорец': Да ош дома да 'и затвориш вратите, пенцерите, дупките цели да 'и зак'лк'ш (МНПК: 518), паратирка 'прозорец; таен влез': излезе на паратирките ламјата и го виде (НКЕМ: 294), долап, долапа 'остава за покуќнински предмети, всидан шкаф': имало некоја долапа голема (МНПК: 522), Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено, и са закључи у долапо. Убав долап, ќе ми го донесите тука (МНПК: 113), пезул, пезулник 'вдлабнато место во сидот или над огништето, обично приспособено како долап': Орачето клават на пизуљот палишникут, му наденуваат еден колак на пашката – правајут, ушите от рал'то и утрошито. На палишникут запаљуваат сфеќа, кога вичерат. Пу вичер'та одат на чешмата, измиват палишникут, да му биде чисто жит'то, да са продаве. Палишникут и др. стојат на пизуљникут дур ду Сурва (МНУ-5: 89), шифоњер 'орман, креденец': зјај го, му вели, да го затвориш у шифоњеро (МНПК: 522), амбар 'дрвена градба за зрнеста храна': Кусо мече на амбар клече (куталут) (МНУ-5: 105), вршник 'метален поклопец под кој се пече леб и др.; сач': момите насеуваат пеп'лна една типсиа, а полупуваат сос вршник зад вонкашната врата (МНУ-5: 97), астал 'маса': Ќе клавате да се нап'лни астало со манца, му вели (МНПК: 287), маса 'дел од покуќнина од рамна плоча и четири ногалки': Ќе ми носиш манца во одаата на масата, на вечерата манца, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), софра 'ниска тркалезна маса за јадење': моабети си правеја на софрата (МНПК: 160), Хлебаринот му стори леб чист, кехајата му заколе јагне убаво, ахчијата им готви манца хубава им донесоха софрата (ЈМНП-4: 322), му поклониха на кумот каниската на софрата, така и стомната сос виното (ЈМНП-4: 424), Пред вичерта софрата а клават к'де врат'та. Тамо нареждат сите манци, клават и гореречената пугача. Старите околу огинут седат, децата одат а дигнуваат софрата (МНУ-5: 88), Малечките деца обикновено позаспуваат пред вичер'та. Тоги и л'жат, не и уставаат да позаспат, за да са и они на софрата. (МНУ-5: 89), трпеза 'маса за јадење, маса наместена со јадења': И така ќе седнат сите, и веднаш ја курдисуваат трпезата, пак ракија пијат, по

ракијата јадат, вино пијат, песни пеат (НКЕМ: 404), Донеси ти трпезата! И мајка му донела трпезата без леб, без ништо (ЈМНП-4: 311), столце ‘столче’: Наошчоса фатио столето (МНПК: 496), сито ‘направа за сееење брашно и сл.’: Дарувај го, мила чино, Дудуљто, Дудуљто с сит’то, Да е сита годин’та! От куката пешин насеуваат над Дудуљто брашно сус сит’то, туруват вода врз него и го даруваат брашно (МНУ-5: 85), решето ‘вид јадро сито’: Нова рашето, к’д да те обесам (МНУ-5: 103), бешлак ‘големо шише’: си забравила неколку бешл’ци на газарот (НКЕМ: 299), блюдо ‘чинија’: се собираат и акалесаните сватови, земат едно крондире ракија и ририф едно блюдо (НКЕМ: 407), Синко, што у блюдо да кладеме? (ЈМНП-4: 359), паница ‘чинија’: Паницата ја кладе горе на полицата (ЈМНП-4: 117), Му докара паница просо, како чини да му го турне во кошничката (ЈМНП-4: 127), покрај мисур ‘чинија, ваган’: Кој дробе л’жи, ф’ мисур’т си ѝ наоге (МНУ-5: 103), Слатко, благо – оф мисур не са торуве (МНУ-5: 105), гаван ‘земјен сад во вид на длабока чинија, што се користел за секаков вид јадење, обично чорбесто’ (ОЗКД: 19), буренце ‘дрвен или метален сад за течности, со два газера’, киселинарче ‘буренце за чување киселина’: И едење си фргаше на киселинарчето, имае некое буренце тамо со киселина, фргаше пари на то буренцето (МНПК: 297), букло ‘дрвен сад за вода, за носење вода за пиење при работа в поле’ (ОЗКД: 18), ведро ‘дрвен сад, обично без капак, со рачка прицврстена за една дага или со полукружна рачка, што служи за чување и пренесување вода и други течности’: ведрото беше п’лно со млеко и на карајнето озгоре се инитјаса човеко го крена то ведрото му го истури (МНПК: 319), да му ‘и здроби стамните, стамните и ведрото (ФЈСК: 95), каца ‘голем, валчест, дрвен сад, стегнат со обрачи, на дното проширен, а на горната страна отворен’: Шо има во кацата, сипај во торбата! (МНПК: 298), матка ‘бутин’, бутин ‘тесен, долгнавест, дрвен сад за матење матеница’: На пар’та от пугачата остават малце тестинце, а нанижуват на црвен копринен кониц да а варзуват на маштрабата или на бутимут (МНУ-5: 88), чурило ‘маталка, матало во бутин со кое се разбива киселото млеко’, букља ‘дрвен сад за вода или за вино со синцир за носење преку рамо или за товарање добиток’, купанка ‘корито од издлабено дрво, обично за хранење на стоката’: кај јановенчани може да се видат и разни други предмети: матка (бутин) со чурило, букља за вода, марница, лопата, купанка, софа, столче, маша и др. (ФЈСК: 24), врчка ‘куп, голем и длабок глинен сад за зимница или туршија’, бинлак ‘голем стаклен сад за вино, ракија и сл., оплотен со дрвени прачки за заштита и со сплетена држалка’, делва ‘голем глинен сад, обично со две дршки’: а бре, гледаш ли тие дванајсете делви штото се п’лни алт’ни (НКЕМ: 332), си најде сичките делви п’лни алт’ни (НКЕМ: 333), саломадарник ‘сад за чување масло’: Мари жено, ами ако немаме ниту сол, ниту пипер, ниту ширлаган, дај ми саломадарникот, да ида да зема ширлаган! Му даде жената му саломадарникот и тој киниса (НКЕМ: 332), сахан, саханче ‘плитка чинија; плиток бакарен сад што се полни со јадење и се послужува, а стои на маса’: царот сака од меника сос еден сахан манца ... да подрукнеш, да ти даде најмалкото саханче: онова саханче колку да јадат, толку повеќе извира!... пак саханчето пак п’лно остана, го зема саханчето го закара на дома му (НКЕМ: 287), тас ‘метален сад за вода и сл.’: отиде сос еден тас манца (ЈМНП-4: 251),

еден цар имал еден стребрен тас (ЈМНП-4: 414), на голем ихтибар го имал тасот (ЈМНП-4: 414), крондир ‘сад за вино и ракија’: Прво пуштаат две деца со еден крондир вино, да ја акалесат невестата (НКЕМ: 407), стомна ‘глинен сад за вода’: По метењето ќе земе две мали деца, едно машко и едно женско, ќе оди на улицата да го фрли ѓубрето. Кога ќе се врати дома, ќе земе ибрик и една стомна (НКЕМ: 408), му поклониха на кумот ... и стомната сос виното (ЈМНП-4: 424), носила стомна сос вода на рамото и тојнака като фрли циритот ја провали стомната (ЈМНП-4: 127), петли пее и билбили и четири трандафили: „Стан’ мор’ Маро, на утрина, зевај стамни ај за вода“ (ФЈСК: 70), латка ‘стомна’: Земи две латки и вјакни ме и ќе идеме на живата вода, таму има страшни самовили, ја чуват водата. Тогаш тојнака зема две латки (НКЕМ: 291), поте ‘бардаче’ (ОЗКД: 52), бардак, бардаче ‘земјан или бакарен сад со рачка и дулец за вода, вино или за ракија’: бабо дај еден бардак да појда да налеам вода (ЈМНП-4: 389), таа година к’ имат зиан уф куката. Ако ластовичката, зианут к биде на капајне: руби, стомни, брдаци и друзи домашна работи (МНУ-5: 85), сја треба да о накрши бардачето (МНПК: 125), грне ‘земјен сад за готвење со една или со две рачки’: му дадое три лири, го зеваје грнето, ојдое дома, кладое фасуљ да вари (МНПК: 516), А бабата и зе пљачките, си отиде грне да купи (МНПК: 142), латница ‘земјен сад’: нашал под еден камен една латница полна со ж’лтици (НКЕМ: 315), полупач ‘поклопец’: Грнето се тркаља, најде си полупач’т (МНУ-5: 104), тепсиа ‘голем и плиток калаисан бакарен сад во кој се пече обично зелник, пита, погача’: Спурти нова стреда момите насеуваат пеп’л на една типсиа (МНУ-5: 97), ибрик ‘висок бакарен или сребрен сад за течности (обично за вода) со конусно или топчесто тело со рачка, и со издолжен врат со проширена устинка’: Кога ќе се врати дома, ќе земе ибрик (НКЕМ: 408), има чешма, ќе ја најдеш со сребрени ибрици вода налеј (ЈМНП-4: 138), Тој не ми фати, мори, ибрико, туку ми фати, мори, раката (ФЈСК: 48), ленгер ‘бакарен сад’: к земе прво лингер сос китките на шервета и ќе ја остави честината пред сватовите (НКЕМ: 404), Тогаш ќе кинисаат сите мажи да одат на девојкината куќа. Ако има јунакот татко, татко му ќе го земе ленгерот со нештата и крондирот со ракијата; и ќе кладат на еден ленгер малку ририф (НКЕМ: 403), чутура ‘мал, дрвен или метален сад за вода, вино, ракија и сл.’: почнала да го мере со чутурата, со кутелот (НКЕМ: 260), Ја зева лисицата читурата му го намажува газарот со тро катран (НКЕМ: 300), катои ‘три или четири емајлирани садови со мали рачки од двете страни што се прикрепуваат за метална направа со форма на буквата П, а служеле за носење јадење на аргатите на нива, на лозје или за храна за овчарите – садовите се ределе еден врз друг, горниот дел од рачката бил од дрво’ (ОЗКД: 32), котел ‘голем метален сад за готвење или за греење вода со тркалезен облик, со широко дно и рачка одозгора за закачување’: Ќе му свара еден котел ’рж му вели, еден казан вода ќе му клам (МНПК: 515), извади си дрехите, си собра нетре на котелот го тури по куп (ЈМНП-4: 352), казан, казанче ‘голем, длабок бакарен сад со тркалезна форма што служи за загревање, готвење, перење и сл.’: еден казан вода ќе му клам и ќе го затвора во авуро (МНПК: 515), мо го врна казанчето мо даде и едно тенџерче малечко (МНПК: 299), леген ‘поголем, емајлиран сад со потесно дно и поширок отвор’: Керката отиде у керало, и кладе рибите у леѓено

(МНПК: 113), кога зеваш леѓен вода да се мијеш – Мара да спомениш (ФЈСК: 71), маштраба ‘сад за црпење и претурање вино’: един носе сфетилото, друк грнето или м’штрабата сус винто, а вељат одеки к’де к’тот: „Ела, дедо Божике, да вичериме!!!“ (МНУ-5: 88), На пар’та от пугачата остават малце тестинце, а нанижуват на црвен копринен кониц да а варзуват на маштрабата или на бутимут (МНУ-5: 88), тенџере, тенџерче ‘длабок метален сад во кој се готви јадење’: Некој Ѓуптин кладе да вари млеко, ка завре то млекото се нап’лна тенџерето (МНПК: 296), мо го врна казанчето мо даде и едно тенџерче малечко (МНПК: 299), ведро ‘дрвен сад за вода, млеко и др.’: Тој по едно ведро млеко му даваше на ден да не ‘и гиба овците (НКЕМ: 302), кош ‘сад со различна форма и големина, сплетен од врбови или други гранки’: а пикна жената у кошо, го зави кошот со едно веленце (МНПК: 162), тавла ‘подавалник’: јунаците ја држат тавлата (НКЕМ: 406), И кога ќе го бричат, зетот вади неколку сребрени пари или онлуци, ги става внатре во тавлата, та ја земаат две-три деца, одат на водата, ја треснуваат тавлата и парите ги земаат (НКЕМ: 408), пјато ‘длабока или плитка чинија за манџа; ваганка, чинија’: Игуменот го причека царцко со синиата стребрена и пјатата стребрени, бунелите стребрени и манџите царцки (НКЕМ: 339), танир, танирче ‘чинија’: И лисицата седнува на танирот на росницата, се изнајадува арно (НКЕМ: 326), Кладеа пет танири п’лни манџа. И си зеде една лажичка и од едноо танирче, од другото танирче, од сичките се насити. Та горка като станала таџири измила (МНПК: 88), паница ‘чинија’: И свари копривките и фрли во една пајнца и ја фрли бурмата во копривите (МНПК: 499), кабачка ‘вид тиква која откако ќе се издлаби се користи како лејка’: Ако ми дадете една кабачка што имате, харно, ако не, да си пода. И ја гледа чобанот што да види, во кобачката имало јадење царско (ЈМНП-4: 310), Ја тој извади кабачката, ја отвори, што да види: јадења, манџи (ЈМНП-4: 311), Чобанот извади кабачката, ја отвори (ЈМНП-4: 311), подница ‘црепна; земјен сад во кружна форма во кој се пече леб со вршник’: земаха и подницата сос лебот (НКЕМ: 326), имаше една подница леб сос него во тавлата му, му даде на човека леб, јаде колку што можа, подницата пак цела си стоеше (НКЕМ: 325), сач ‘вршник’: Ми јас тате, цел ден на фортомата се крљам, се меткам, а като о видео зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката (МНПК: 123), соларка ‘мал сад за чување сол за готвење, обично правоаголна кутија со капак на резе и рачка за закачување на соодветно место во кујната’ (ОЗКД: 60), емеци ‘прибор за јадење’: Овчарот истиклици (нарочно), ка дојде царот, го причека и му кладе синија од дрво, бунели од дрво, пијати од дрво, емеците – прости (НКЕМ: 339), Игуменот го причека царцко со синиата, стребрена и пјатата стребрени, бунелите стребрени. И тоа игуменот му кажа, со какви емеци и какви синији го пречека (НКЕМ: 339), бонела ‘виљушка’ Чобанот извади кабачката, ја отвори, на секој човек лажица даде, бонела, нож и прочее (ЈМНП-4: 311), но се употребува и чатад ‘виљушка’ (ОЗКД: 69), лажица ‘дел од прибор за црпење или сркање течна или кашеста храна’: Чобанот извади кабачката, ја отвори, на секој човек лажица даде (ЈМНП-4: 311), Сакиш големата лажица, земи големата лопата (МНУ-5: 103), врешче ‘вреќичка’: Да ош дома да ‘и затвориш врагите, пенџерите, дупките цели да ‘и зак’лк’ш и да о фрлиш врешчето (МНПК: 518), мех ‘мешина’: меховите сос

ширлаано паднаха на земја, се турна ширлаано (ЈМНП-4: 224), зема девет мехови благо, мед (ЈМНП-4: 401), торба, торбенце ‘поголемо кесе од некаква ткаенина или од кожа – за в раце или за на рамо’: змијата е зела неговата торба (ЈМНП-4: 347), И во ено торбенце и му и дава и оно торбенцето (МНПК: 521), таистро ‘торба’: змијата е зела неговата торба (таистро), тој отиде и турнал тамо таистрот сос алт’ните (ЈМНП-4: 347), шандан ‘свеќник, ламба’: запали и тој шанданите като другите му братја (ЈМНП-4: 386), светило ‘светилник’: един носе сфетилото, друк грнето или м’штрабата сус винто, а вељат одеки к’де к’тот: „Ела, дедо Божике, да вичериме!!!“ (МНУ-5: 88).

За дел од постелнина се употребуваат на пр. постела ‘легло за одмор и спиење’: Море м’жу, ај вамо да си ојме на постелта. Добро жено, ел ти на мојта постела (МНПК: 142), три години – три постели, три постели памбуќерни, три перници копринени (ФЈСК: 53), Една от жејн’те пракадуве сус тимјан по пишин софрата, с’та кука, келарут, постел’та, стрејта и др., за да беѓе лушугјата (МНУ-5: 88), да си му постела, лепата постела, белите перници (ФЈСК: 86), извади и за децата дрехи, извади харни постели, перници, извади леб, манци и друго (ЈМНП-4: 261), јорган ‘прошиена дебела прекривка, наполнета со памук или со волна’: да ти донесе и протудраковиот јорган, да видиш што нешто е (ЈМНП-4: 134), и така да земеш јорганот и да побегнеш (ЈМНП-4: 134), паплама ‘покривка, ќебе’: фрли р’ката и на врх папламата, уфати кепето од него (ЈМНП-4: 67), перница ‘мека постилка за главата при спиење’: Невестата им бакнува рака и ги дарува со по една перница (НКЕМ: 407), три постели памбуќерни, три перници копринени (ФЈСК: 53), да си му постела, лепата постела, белите перници (ФЈСК: 86).

Исто така, значаен дел од материјалната култура се однесува на селскостопанската дејност, со разновидните традиционални земјоделски орудија за подобрување на плодноста на почвата, односно на занаетчиските алатки, на направите поврзани со ткајачката, плетачката и везачката дејност коишто се развивале на балканските простори, како и на други предмети за секојдневна употреба итн.

Во народната проза се среќаваат голем број називи од оваа област, на пр.: алат ‘орудие, инструмент, прибор за рачна работа, за занает’: Ами, ме оставија тука, јас да а чувам, алатите да му и чувам (МНПК: 121), мотика ‘железно орудие со долга рачка за копање земја, прекопување посеви и др.’: Ти фати едно пиле, го кладе на цепот пилто – мотиката и кај горе ој (МНПК: 525), купачелникут или мутиката сус што кј’и закопе, гу убрнуве наопко, гу клаве на држал’то (МНУ-5: 98), лопата ‘орудие со долга рачка и долен плоскат проширен дел (железен или дрвен) за црење, пресипување’: Сакиш големата лажица, земи големата лопата (МНУ-5: 103), рало ‘земјоделско орудие за орање’: Орачето клават на пизуљот палишникут, му наденуваат еден колак на пашката – правајут, ушите от рал’то и утрошито (МНУ-5: 89), От к’де се зафатат, тамо го закопуват рал’то (МНУ-5: 96), Да речиме, ако е урач – рало, ако е терзиа – нужици (МНУ-5: 97), палишник ‘железниот дел од плугот што ја сече земјата при орање’: На палишникут запаљуваат сфеќа, кога вичерат. Пу вичер’та

одат на чешмата, измиват палишникут, да му биде чисто жит'то, да са продаве. Палишникут и др. стојат на пизуљникут дур ду Сурва (МНУ-5: 89), тесла 'дрводелска алатка слична на секира, со сечило за делкање и тапа страна за ковење клинци': на нива да тргнеше да иде да оре ќе да загубеше теслата или друго, што да сееше, гаргите го јадеха (НКЕМ: 324), чекич 'чекан': и тојнака ги зема, зема и чекичот (ЈМНП-4: 240), балтачка 'секирче, за цепење дрва дома, за кастрење прачки и сл.', балтија 'секира': не му работеш к'сметот, љу да тргнеше да иде во гората за дрва да бере, не беше кабил, или балтијата ќе загубеше, или хортмата од добитокот (НКЕМ: 324), Марија си зве фурката да си преди, а Јосиф си го зве балтијата да си цепа дрва (МНПК: 164), зема и една балтија од крушата пари да тера (ЈМНП-4: 221), Единјут зимува една балтиа и веле 3 п'ти: „Ки и закољум виа кукошки“ (МНУ-5: 97), срп 'орудие за жниење': От как ке дожниат, фрле секуј српут мо пр'ко него. Ако падне сус сечил'то ут к'де него, ке биде здраф, ако напротиф – болен (МНУ-5: 84), дилјак 'вид срп за жнеење, што е поголем од обичниот срп со рамно сечило (без запци) и длабоко искривено веднаш над рачката, па така потфаќа двојно повеќе класје и со него обично жнееле мажите' (ОЗКД: 38), паламарка 'дрвена жетварска алатка во форма на ракавица (го заштитувала горниот дел на дланката) на врвот со кука за зафаќање на поголема рачката, повеќе класови жито при жнеење и за забрзување на жнеењето' (ОЗКД: 48), др'нг 'кол за берење ореви' (ОЗКД: 24), бубица 'игла за шиеење со големо „уше“, во која лесно се вденува конецот' (ОЗКД: 16), вртелка 'направа за намотување предено, за рачно навивање предено или друг конец во клопче (ОЗКД: 18), вретено 'дрвено валчесто стапче на кое се навива преѓата': Брате, ја го пресленот на вретеното! (ЈМНП-4: 402), Брате, ето на мајка ми и вретеното, што е предела! (ЈМНП-4: 221), На жена, што не ѝ споре да преде, зиме едно вретено, оде на плетут на таа жена, што ѝ споре, сус една друга от кукешните, веле три п'ти вртеки вретен'то: „Додо, или стрице, или нивесто дај ми тфојут спуреш!“ (МНУ-5: 97), преслен 'тркалце на долниот крај од вретеното': Брате, ја го пресленот на вретеното! (ЈМНП-4: 402), Брате, ето на мајка ми преслино! (ЈМНП-4: 221), фурка 'дрвен стап на кој се намотува волна за предење': Марија си зве фурката да си преди (МНПК: 164), ќе кладум една фурка над портата, ќе кладум шупелка (ЈМНП-4: 454), Ду денеска на планинта бабата суштествува мраморисана коту чешма, сус фурка на појсут, а којзте спили (МНУ-5: 87), разбој, старолак 'разбој': Основа, преврзина на разбој, или ругузина 'и насечуват, за да не 'и заплете като них (МНУ-5: 84), После годежот момата ја основа камухата, ја кладе на старолакот да ја ткае. Остана камухата неткаена на старолакот (ЈМНП-4: 344), кросно 'вратило на разбој за ткаење, едно за навиткување на основата, друго за исткаеното': Надвечерта, пред да дохдат гувеата, на уборут на прагут клават едно кросно и едно лајно нагорено, а над врат'та капина и в'жинце, преко них да врват добиците, за да са здрави (МНУ-5: 90), фараш 'сад за ѓубре, ѓубрарник; мала ламаринена лопатка, со куса рачка што се користи во домаќинството за собирање ситен отпад од кујната (ронки, луспи од зеленчук), од тремовите, чардаците' (ОЗКД: 66), кљункашка 'звонец' (ОЗКД: 34), прапорче 'празно метално топче со мало метално топче во внатрешноста кое тропа при тресење; затворено звонче': Прапорчина като на

овците шо му зенге, и така на Доста му зенгаа прапорчината (МНПК: 160), капистра ‘огламник’: капистрата насад да ја земеш, да ја не дадеш на човекот што ќе ме купи (ЈМНП-4: 382), меткашка ‘лулашка’: цел ден на фортомата се крљам, се меткам, а като о видо зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката (МНПК: 123), паланса ‘направа за мерење тежина со „бљудо“, вага, кантар’ (ОЗКД: 48), клапа ‘дрвена направа, парче дрво за затворање на вратата, со која лесно се отвора и однадвор и одвнатре’ (ОЗКД: 34), дост, сирт ‘дрвена направа, налик на помала греда, поставена/вградена во специјален отвор по должина на сидот веднаш зад вратата, што служела за затворање на тешки, старински куќни порти; мандало’ (ОЗКД: 40), леса ‘направа од исковани штици со две странични летви, што истовремено се рачки на лесата, а служи за носење тули, малтер, но и пченка и др., а за носење се неопходни двајца’ (ОЗКД: 39), катинар ‘катанец’, катица ‘железна направа за заклучување врата; за разлика од катинарот, што претставува подвижна направа за заклучување на вратата, катината се вградува во вратата и е со различни големини и форми’ (ОЗКД: 31), фурча ‘четка’: И тој си зве една фурча и едно кутиче боја и отиде на едно место тамо да лустросва чели (МНПК: 306).

Ги бележиме и називите за музички инструменти: свируд ‘народен инструмент, шупелка’, гајда ‘народен дувачки инструмент составен од мев (мешина), најчесто од коза, со три цевки за дување и за свирење’, тапан ‘ударен инструмент во форма на голем шуплив цилиндар со оптегната кожа на едната или на двете страни; барабан’: оро играјат цамаларинут на таницут, сус сфирол или сус гајда, или сус т’пан им сфират (МНУ-5: 95).

Храната е значаен дел од материјалната култура на секој народ, што придонесува за неговата етничка препознатливост. Преку називите за секојдневната храна, но и за храната подготвувана за семејните и календарските празници, се проследуваат цврстите врски меѓу обредните активности и соодветните термини кои се зачувани регионално или пошироко на македонските простори (Макаријоска 2021: 6). Во народните приказни од егејскиот дел на Македонија се потврдени и општомакедонски и некои регионално ограничени називи, на пр.: јадовиште ‘јадење, храна’: со вије пари ќе купиш дреки, ќе си купиш јадовишче (МНПК: 145), јастие ‘јадење’: И немој гледаш кебарски манци: што и да е – јам, ча мојот стомак носи секакво јастие (ЈМНП-4: 49), за петмина јастие му дадоха (ЈМНП-4: 49), пешник ‘голем, кружен пченичен леб’: Завалијката жена испросила од комшиите еден пешник леп (НКЕМ: 311), И кутијата извади две-три пешника леб (ЈМНП-4: 261), чист леб ‘погача од пченично брашно’: Спроти Сфити Тодур момите раздават на црквата пшеница и пчиничка бркано, и чист леп (МНУ-5: 90), погача ‘пченичен леб од тесто без квасец, печен во тепсија’: Като гледа у фурната, нема погача (МНПК: 121), Ние треба ош поубаво да живиме, като сичкио народ, со бели погачи, со чисто брашно месени (МНПК: 155), Пред вичерта софрата а клават к’де враг’та. Тамо нареждат сите манци, клават и гореречената пугача (МНУ-5: 88), пресник ‘пресна погача’: Месат една пресник пугача, ф неа клават заманцка пара; а печат в пепелта уф огинут (МНУ-5: 88), колак ‘колач, погача’: После ќе

растроши еден колак од оние, што се направени во петокот, и ќе го фрли напред и назад, за ермен ќе се прекрсти три крстови, ќе кинисаат (НКЕМ: 326), пупка ‘леб’, турта ‘вид леб’: јас не можам ни брашно да си собирам, ни пупка да си месам, затоа синко, стори една добрина и собери брашно околу камејната, диреците и замеси една турта да си појадиме заедно (НКЕМ: 284), пупче ‘лепче’: замесила и опечила по едно пупче да јадат со бабата (НКЕМ: 284), Момичето, ка било ногу послушно, си месило еден кравај (пупче) и отишло на воденицата (НКЕМ: 306), литургија ‘обредно лепче од квасено пресно тесто, симбол на телото Христово’: И му дадоја на попо литурги. Си товари човеко на коно... Празен коно, нема литургии (МНПК: 523), гумно ‘погача за Бадник’: Прават пугача, којата а вељат гумно: отузгоре напрауваат сус тесто гумно, стогове... и одат на гумното, запаљуваат врз неа сфека. Неа а клават на софрата на Б’дник, на првјут и вторјут ден на р’чко и вичера, ама не а јадат. Дури на крајнут ден а накршуват и а изедуват (МНУ-5: 89), леб за севгарово здравје ‘леб што се раздава по крајот на вршењето за здравје на севгарот’: На довршувајне ка ќе довршат, ут ново жито мељат брашно. Пешин месат леп, го раздават по јук’те за Севгаруво здраве, па напкун факат от него да јадат (МНУ-5: 87), нафора ‘парче (залак) осветен леб што им се дава на православните верници при причестување, по богослужба’: попо чека со комкајне, попадика со нафора, питропица со пченица (ФЈСК: 80), питулица ‘тиганица’: Мене ми прави анката красни питулици (НКЕМ: 273), питуљка ‘пита; палачинка’: Петок одеме ама не пееме, береме брашно си правеме буреци питуљки (МНПК: 537), мазник ‘вртена пита’: таа му наготвила мазници и печени кокошки (НКЕМ: 307), зелник ‘комат, пита со некој вид зелје’: Мајка ти ми даде едно зелниче убаво (МНПК: 151), Ми јас тате, като о видо зелнико докато се нагори сачо, јас си слегов од меткашката и си кладо двата прста, трите на зелникот (МНПК: 123), пита ‘вид сукано тесто, баница’: Е, мар, бабо, ќе ти дада едно резанче пита со коприви (МНПК: 113), баница, баничка ‘вид сукано тесто’: Едно дете било болно, пукало бајнчка. Немало масло. Мајка мо му рекла: „Ки одум на пазарут, ќе купум масло, ќе ти правум баница!“ Дур да дое ут пазарут, дет’то умрело. От това устанало да раздават ду денеска по куките баница и лангиди (МНУ-5: 90), плицина ‘вид тестено јадење од пченкарно брашно и сирење, што се пече под сач, проја’ (ОЗКД: 51), бурек ‘вид ориентална пита’: Петок одеме ама не пееме, береме брашно си правеме буреци (МНПК: 537), пиљузе ‘вид крем што се подготвува од брашно и шира во периодот кога има шира’ (ОЗКД: 51), сирение ‘сирење, млечен производ’: Ен комад леб тамо, тро сирение (МНПК: 521), манца ‘зготвено јадење, обично чорбесто’: Купваме леп башка, манца вареме на ено (МНПК: 537), Ќе ми носиш манца во одаата на масата, на вечерата манца, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), отиде сос еден тас манца (ЈМНП-4: 251), И немој гледаш кебарски манци: што и да е – јам, ча мојот стомак носи секакво јастие (ЈМНП-4: 49), Тамо нареждат сите манци, клават и гореречената пугача (МНУ-5: 88), Манца, што не јадиш, што се грижиш ак’ изгоре (МНУ-5: 102), чорба ‘вариво, густа супа’: Жената му рибата ја готви чорба (ЈМНП-4: 252), фасуљ ‘грав’: Еден ден бабата отиде на башта да вади, а прво кладе фасуљ да са вари и отиде да го открие фасуљо (МНПК: 304), Фати бабата кладе едно грне

фасуљ (МНПК: 515), ка ќе дојдиме дома, фасуљо ќе о најме варен (МНПК: 516), му дадое три лири, го зеваје грнето, ојдое дома, кладое фасуљ да вари (МНПК: 516), боб ‘грав’: Со брашното месеме леб, на с’мботта вареме и боб (МНПК: 535), зелје ‘заедничко име за штавеј, лобода и спанаќ, перца од млад кромид’: Кој има ного пипер и в зелето торуве (МНУ-5: 104), коприви, копривки ‘тревесто растение, што се користи и како зелје за пита и сл., *Urtica dioica*’: Бабо коприви ќе свариме, ќе му зајсиш на царо. И свари копривките и фрли во една пајнца (МНПК: 499), От вечерта билежуват коприва сус црвен копринин конец. На састрата а скинуват да сус неа терат гуве’ата на пасејне (МНУ-5: 90), јајце варено ‘јајце обично од кокошка како храна’: И од тие јајца варени, мож да никни пилишча (МНПК: 228), риба крапова ‘крап’: На еден рибарин имаше една голема риба крапова. Колку ѝ сакаш господине, таја риба крапова? (НКЕМ: 332), цирона ‘ситна риба, сушена риба; се подготвува на разни начини, се пржи откако е посолена и овалкана во брашно, наредена во тепсија се пече во фурна или под сач, се соли и суши па така конзервирана се пече на жар или се прави салата со млад кромид, со нане, киселина, масло’ (ОЗКД: 68), росница ‘ситни, суви испржени трошки леб; еден вид тарана, фиде; вид ретка каша (брашното се разбива поретко, па кашата се срка со лажица)’, тарана ‘тесто иситнето во вид на зрнца и исушено, од кое се прави чорба и служи како додаток за други јадења’: Па воденичарката на воденичарот тогај му донесела росници да руча, јадејне на воденичарот. Росници се уд брашно, као кашата, а прават така зрнца, зрнца и ја викат росница, таму, попарена па со зејтин. Тараната е башка, росницата е башка. Ала таа, росницата е живо брашно, ама а прават, ала а прават зрнца, зрнца. И лисицата седнува на танирот на росницата, се изнајудува арно (НКЕМ: 263), месо сос кокали ‘месо со коска’: Утре да терате месо сос кокали, да ви докарат да јадете! (НКЕМ: 293), иди да ни докараш месо сос кокали (НКЕМ: 293), чиверме ‘печено месо на ражен’: ќе го пека ражен чиверме, да го изедам (ЈМНП-4: 134), Едниот вол го заколи, фати да го пече, да го чини чиверме (ЈМНП-4: 224), пастрма ‘солено и сушено месо, обично овчо (или говедско) месо (ставено во каца)’: Ќе крије пастрма од пролет за есен (НКЕМ: 263), кав’рма ‘начин на конзервирање месо – во поголема тава се пржи исеченото свежо свинско месо, уште врело се собира во лимен или земјен сад којшто добро се затвора, па ако салото во коешто се пржело не е доволно за да го покрие месото, се додава уште истопено сало за да има три прста над месото, потоа се чува во кералот покрај другата зимница’ (ОЗКД: 31), сибирина ‘чварка’ (ОЗКД: 28), куварки ‘сарми’ (ОЗКД: 37), камбостра ‘вид туршија од зелка исечена на парчиња, што се ставала во врчки и се полевала со сол и киселина, а се употребувала порано од другите туршии (ОЗКД: 31), пресол ‘кисела зелка’ (ОЗКД: 53), алва ‘сладок десерт од брашно, гриз, шеќер и масло’: ќе ми дадеш ли на твојта мајка да ја взема или ќе ти расипам халвата (ЈМНП-4: 353), саралија ‘старинска’: Дури ут лет’то чуваат дијни, лубеници максус за Б’дник. Тоги прават ного манци и саралиа максус за вичерта (МНУ-5: 88), ошав ‘компот’, пекмез ‘густа маса од сварено зрело овошје со шеќер’: Прават ушаф т. е. починаца сус пикмес бркана; а пак друзи клават и сол, лук... да от него пешин зафакат да јадат (МНУ-5: 88).

Се среќаваат и називите за овошје: емиш ‘овошје’: Ќи ти биди стопанин, ќи ти рани со лешници, орехи и други јемише (НКЕМ: 317), се ранам со планински треви, овошки – емиш и друзи зеленила (НКЕМ: 284), тука имам секаков емиш за да јам, дури и од пиле млеко да сакам (ЈМНП-4: 377), По вичерта околу огинут јадат имише секакви и пиат вино и се веселат. (МНУ-5: 89), овоке ‘овошје’ (МНУ-5: 96), лапко ‘јаболко’: ако да имате ошче самовилско лапко... (НКЕМ: 277), му куцало ошче самовилско лапко (НКЕМ: 277), одеше тој ќелешо и на него му го фрли лапкото на главата (МНПК: 292), кушница грозје на глава, шамија лапки у раци (ФЈСК: 46), љута ракија пијее, чарвена лапка јадее, мезе от чупка немее (ФЈСК: 49), ти 'а пушчи сестра ти со блага лапка пазува и со шеќер џепови (ФЈСК: 53), бостан ‘општ назив за лубеници и дињи; нива, место насадено со бостан’: Да одиш да посадиш бостан на некое раскрсница ... и дојде бостано на време да се сторе (МНПК: 293), лубеница ‘растение со големи тркалезни плодови, обично со зелена кора и слатко, сочно, црвено месо; *Citrullus vulgaris*’, диња ‘едногодишно растение и неговиот плод, месест и сочен со сладок вкус; *Cucumis melo*’; Дури ут лет’то чуват дијни, лубеници максус за Б’дник (МНУ-5: 88), карпуз ‘лубеница’, пепон ‘диња’: карпузите и пепоните и даваше тој без пари (МНПК: 293), чушка ‘мало луто пиперче’, но и пиперка: топуски пиперки, д’лганести пиперки (ОЗКД: 70), врвинки ‘последни пиперки, домати и сл. од сезоната, што останале на врвот и обично се користат за туршија’ (ОЗКД: 16), лук ‘зеленчуково растение со подземно стебло во облик на главица од чешниња’: В лебут замесуваат една глава лук и сус неа го печат; го извртува сус се леп, па к’ оде на црквата (МНУ-5: 90), библи ‘зрнест производ што се јаде меѓу главните оброци (пријатка), а се прави од печен наут, леблебии’ (ОЗКД: 14).

Бележиме и називи за пијалаци: понч ‘греана ракија’ (ОЗКД: 52), вино ‘алкохолен пијалак добиен со ферментација на сок од грозје’: Тогаш ќе пие едно вино со акалесарницата (НКЕМ: 404), чајче ‘топла напивка од ароматни и лековити билки’, млекце ‘млеко, бела хранлива течност од животни цицачи што служи за исхрана’: Ќе ми носиш манџа во одаата на масата, на вечерата манџа, на раното чајче, млекце (МНПК: 113), кафе ‘напивка направена од пржени и смелени зрна кафе’: Ен комад леб тамо, тро сирение, ено кафе свари (МНПК: 521).

Народната облека е специфична културна појава, што создава претстава за етничките специфичности и етнографската разновидност на македонските простори. Во народната облека се содржани најразновидни информации за нејзиниот носител – географски, етнички, социјални, возрастни, историски. Покрај разликите во видот и типот на облековните и украсните елементи, разлики се јавуваат и во терминологијата.

Ќе споменеме некои од називите застапени во народната проза, на пр. називите за ткаенини, облека и накит: басма ‘шарена памучна ткаенина’: го облекое како владица и ојдое да купве басми (МНПК: 298), Та то време старите не знаеја на Костур да одат, на пазар да одат, на Солун да купве басма, сами ткаеја, сами предеја (МНПК: 162), коприна ‘свила’: ќе стават еден колак на

крондирот и онаа првната чевра или една алова шервета и со алово прело или коприна ќе наредат секакво зелено цвеќе, китки (НКЕМ: 405), камуха ‘вид свилена ткаенина’: После годежот момата ја основа камухата, ја кладе на старолакот да ја ткае. Остана камухата неткаена на старолакот (ЈМНП-4: 344), алиште ‘облека’: се препрај во м’шки алишча, урва во градо (МНПК: 201), рубѝ ‘облека’: Да не е нешто рубите да не аресуваат? Ами таквија рубѝ, – Туран ниту на делниците не носил (НКЕМ: 301), ами и зетот го остави со мала душа: рубите веќе и другите му работи ‘и сузеа (НКЕМ: 300), му даде нејните невестински рубѝ и он даде на неа неговите чобански рубѝ (ЈМНП-4: 414), дрепави рубѝ: Друк човек са ублечуве уф женцки дрепави рубѝ и е кату негува жена (МНУ-5: 93), пљачки ‘облека, руба, алишта и сл.’: Тој фрли плачките (НКЕМ: 274), А бабата и зе пљачките, си отиде грне да купи (МНПК: 142), Удберваме 10–15 девојки, ут тија која беше најубава неја ја облекваме со убави пљачки (МНПК: 534), Нија са облекуваме су наши пљачки, косте каш да си и пушчѝме (на тој ден не носеле шамиѝ) и по едно саргуче, максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте и една пантика клаваме на главата (МНПК: 535), дреха, дрехичка ‘облека’: Брат му, како го виде, многу се зарадува и како го виде сос сиромашки дрехи, му ги извади и му даде други дрехи богатски, го промени (НКЕМ: 327), Малкото се нарасте сè м’шки дрехи му клаваше царицата (НКЕМ: 289), со вије пари ќе купиш дреки, ќе си купиш јадовишче, а тие дрехите шо ги имаш навр тебе. Ќе ми и донесиш (МНПК: 145), извади си дрехите, си собра нетре на котелот го тури по куп (ЈМНП-4: 352), да ми дадеш три так’ми дрехи арни (ЈМНП-4: 246), Јазе една паричка немам, јазе дрехичка немам (ЈМНП-4: 246), дрехи за носене ‘облека’: ништо не липсоваше нито од едене, нито од пиане, нито од дрехи за носене, нито дрехи за постилане (ЈМНП-4: 438), костум ‘дводелна машка облека од кусо палто и панталони’: и тој, не беше кустумо од офтикјасан човек, беше нов кустум, мириши на нафталин (МНПК: 316), половер ‘плетена волнена или памучна облека со долги ракави, без копчиња’: ни го донесе тоа брашното шо му плетеме поlover (МНПК: 499), гуна ‘горна безракавна облека од бела или од црна клашна’: и јас сакам таква гуна да ми купиш. Аа, ќе ти купам таква гуна (НКЕМ: 271), ѓурдија ‘клашнена зимска облека’: А тија богатите љуѓа и то време така имале ѓурдии, власници (МНПК: 160), власник ‘горна облека од шајак без ракави’: богатите љуѓа и то време така имале ѓурдии, власници и прпори (МНПК: 160), ќурк ‘кожув’: Е, му вели оцата, не може јас да ода на моакено, студено е времето, ако ми го даш кјурко (МНПК: 300), И така а крена кожѝнката, му а занесе на жената: – На жено, напрај а кјурк, му вели (МНПК: 171), Оти имаше в’лна мислеше че е кјурк (ЈМНП-4: 445), кожуф ‘кожув’: Ам’ на мајка шо да несме? Да му несме шерен кожуф (ФЈСК: 81), полка ‘елече од чоја, везено со срма, дел од носијата наречена „туашна“ (ОЗКД: 52), долама, доламичка ‘горна, волнена облека со ракави’: отишал си ја продал доламичката и зел неколку бешл’ци (НКЕМ: 299), панталони ‘облека што го покрива долниот дел од телото со ногавици’, кошула ‘облека со ракави за горниот дел од телото’: Ние рече, во нашето село ни е адето, и невестата рече за зето, облекло пушва, панталони долни, од горни кошули, кондури, све, тија работи и една постела (МНПК: 202),

риза ‘марама; крпа за бришење лице’: Лудо ми пофати ризата од главата (ФЈСК: 51), Ам’ на баба шо занесвиме? Занесвиме лепа риза (ФЈСК: 79), в р’ците носат кал’чка, исправена на горе, а ножничката и на појсук, којата е облечена сус везена риза (МНУ-5: 83), От дести души на горе се зберуват млади момчијна, одат по селата, играат, от куките им дават пари, месо од бише (свијна), ризи, предно и др. (МНУ-5: 83), скутина ‘престилка’: Другио ден зел тој некоа скутина на некоа жена. На стапо ја фрли скутината (МНПК: 496), прегач ‘престилка’: јот’ ми ‘и прашиш младите девојки, та му ‘и прашиш лепите прегачи (ФЈСК: 52), фута ‘скутина од две дипли’, чултар ‘мала скутина од една дипла’, калци ‘шарени плетени чорапи без стопала’, фустан ‘женска облека, кошула, блуза и здолниште скроени во едно’, шервета ‘марама’: Са ублечуват уф кошуљци или фустан, црвена шервета, преврзина на грдите от десното рамо на левата мишка и от левото рамо на десната мишка (МНУ-5: 83), шамија ‘парче ткаенина што се користи за покривање на главата или на вратот, еден вид поголема марама’: Нија са облекуваме су наши пљачки, косте каш да си и пушчиме (на тој ден не носеле шамии) и по едно саргуче (МНПК: 535), коланче ‘појасче’: се изл’га девојчето, го опаса коланчето (МНПК: 88), саргуче ‘дел од облеката што ја покрива главата’: косте каш да си и пушчиме (на тој ден не носеле шамии) и по едно саргуче, максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте (МНПК: 535), пантика ‘дел од облеката што ја покрива главата’: максус саргуче каш да си купиме за Лазара са продавае по дукјанте и една пантика клаваме на главата (МНПК: 535), дулбен ‘бела квадратна шамија со везени украси’, преврска ‘везена лента што се врзувала над челото’ (НКЕМ: 309), грлешка ‘дел од носијата „туашна“, парче домашно платно изработено од чипка направена со игла за шиене, се носело на предниот дел од фустанот, на градите и завршувало околу вратот’ (ОЗКД: 22), капа ‘дел од облеката што ја покрива главата’: Каква глаа, таква капа, му вели (МНПК: 170), кулаф ‘капа’: Не гледаш, јазе како ги имам нетре на кулафот (капа) (ЈМНП-4: 333), кепе ‘вид капа; машки сукнен елек’: фрли р’ката и на врх папламата, уфати кепето од него (ЈМНП-4: 67), са ублечуве уф кепе, уф грбут си напикове р’жиница, си закачуве сангараци околу поулувијнте (МНУ-5: 95), чели ‘обувки’: И тој си зве една фурча и едно кутиче боја и отиде на едно место тамо да лустросва чели (МНПК: 306), ки излезе надру, си и кладе чельте не луструсани (МНПК: 320), кондури ‘обувки’: и невестата рече за зето, облекло пушва, панталони долни, од горни кошули, кондури, све, тија работи и една постела (МНПК: 202), шљапки ‘влечки’: Дај ми тија шљапките, пандофлите, што му веле, све што сакаш тето (МНПК: 521), Ојде му и носи на царо тија таквијата, тија шљапите, тија пандофлите (МНПК: 521), папуч ‘влечка’: ја удри рибата сос папучот на грбо (НКЕМ: 298), ќе се соберат десетина жени да појдат на повиш да однесат една за папучи, скахуни, шамии две, фес, бириф, еден крондир вино и една ракија и алтаните (НКЕМ: 298), Да играе мома саккеше, а папуци не носеше (МНУ-5: 104).

Се izdelуваат и називите за накит: туртулици ‘метален накит од синцири’, губек ‘кујунциски украс за невести и млади жени’, колба ‘нараквица, гривна’, обеци ‘обетки’: Донеси ми колби, обеци, кудури, сетне да ти отворум

(НКЕМ: 309), белезица ‘нараквица, гривна’: раката бела и дебела – со белезици рендена (ФЈСК: 46), п(а)рстен ‘прстен’: раката бела и дебела – со белезици рендена, чисти парстени на раката (ФЈСК: 46), ушници ‘обетки’: порача да ми чини еден чифт ушници такви (ЈМНП-4: 123), А тие ушници и прстенот, и имам уште еден чифт билидуга, ги имам од татка ми та сум армасан на вилаетот сос тие да ја изл’жам армасницата ми да ја земам тука ... оште такви билјудуги да ми чиниш (ЈМНП-4: 125), Ушници, прстен, билјудуга еден мајстор ги чини (ЈМНП-4: 126), ѓердан ‘ниска од бисер, злато, скапоцени камења, што обично се носи околу вратот, како украс, накит’: ами и герданите да ми и дајш од ти шо беше венчана (МНПК: 125), Тамо бее све на еснафите жените, променети су тија флорини, со тија гердани (МНПК: 531), ланче ‘ѓердан’: А пак јас му плати, пендолира татко ми остави уште од мајка ми била, ланче (МНПК: 497), бисер, маргарит ‘бисер’: гледа златна гемија на морето, беше постелена сè многоцен камен и маргарит на земјата (ЈМНП-4: 304), од момините очи бисер се ронеше, од устата маргарит се нижеше (ЈМНП-4: 385).

Во народната проза се среќаваат и називите од областа на растителниот свет, на пр.: боз, бозје ‘грмушка или помало дрво со бели цветови со силен пријатен мирис и црни ситни плодови со црвеномодар сок’: Сакаме да собереме бозја зелени да го поплатиме со бозја и да се собереме чупи и невести да о врте селото да мо собере брашно на сирачето (МНПК: 537), китка ‘цвеќе’: ќе наредат секакво зелено цвеќе, китки на крондирот (НКЕМ: 405), босиљок ‘босилек, едногодишно градинарско растение со ситни цветчиња и пријатен мирис’, трандафил ‘ружа, украсно растение во форма на грмушка, со голем број видови, со трње и со убави цветови во разни бои, со збирен плод во форма на шипинка; роза, трендафил’: А не се чиниш рамбел босиљок, рамбел босиљок, чарвен трандафил (ФЈСК: 48), стратур ‘вид украсно растение’: Чиј са виа дворуве сус бел босиљок метени, сус црвен стратур ринани (МНУ-5: 108), бозел ‘бозел, боз, грмушка или помало дрво со бели цветови со силен пријатен мирис и црни ситни плодови со црвеномодар сок, *Sambucus nigra*’: с наредуват сус бозилъ от главата ди пет’те; одеки по кук’те пеат ваа песна: Дудул оде низ сел то/ ој Дудуле, мили Боже!/ Дарувај го, мила чино, Дудуљто,/Дудуљто с’ сит’то/ Да е сита годин та! (МНУ-5: 85), угојка ‘растение со црвени или бели цветови, слично на тиква. *Bryonia dioica*’: На застрата нат врат’та на куката клават црвена руба и угојка. Сливите, угојката и малце трички и здробуват и зарануват добиците, а пак сус гранката от сливите иск’руват гуве’ата на пасејне (МНУ-5: 91), на три дена ф гудин’та на куката црвен појас или некоа друга црвена руба и угојка: на Сфети чтиријсат, на Благовиц и на Ѓурѓевдин (МНУ-5: 91), млечна трева ‘трева што припаѓа на посебен ред, млечнотревовидни, *Polygalales*’: Пред Ѓурѓевдин тоа ден берат една трева, што са веле млечна; на застрата и зарануват добиците, да имат млеко и да не му го пр’зимат (МНУ-5: 91), бубак ‘памук’: Штипкат бубакето, листето 'и фрљат уф река, за да биде зилен бубакут, да не са суше. (МНУ-5: 91), г’ба ‘печурка’, пичурка ‘печурка’: А кога бркат г’би велат: „Друшко, пичурко, прад мен, зад мен, за да испаѓат прад них пичурките“ (МНУ-5: 93) и др.

Особено се впечатливи називите за животински свет, за кои е карактеристична поголема отвореност, особено при контакт на различни материјални и духовни култури. На пр.: (х)ајван ‘животно’: Господи, ти ме стори хајван на дуњата (НКЕМ: 317), финде ‘куче, кученце’: понапред му дала на финдето и ка видела оти финдето се отровило, рекла да се кренат тија софри (НКЕМ: 279), кучка ‘женка од куче’: Бесна кучка оф дол лае (балтиата) (МНУ-5: 105), тазија ‘ловциско куче’: едната има јаребица сос девет јаребчета, втората миса сос девет мисиркички, трета има заек сос тазија (ЈМНП-4: 243), И тојнака ја пушти тазијата. Лесицата фати да бега, тазијата по неја (ЈМНП-4: 246), котка ‘мачка’: Кучето и котката се скараха у стреле морето (ЈМНП-4: 361), овца ‘домашно животно, што дава волна, млеко и месо’, јагне ‘младо од овца’: Се чиних овца сос јагне, дојде чакал да ме изеде, тој не куртулиса (ЈМНП-4: 207), јарец ‘мажјак на козата’, добици ‘добиток’: туруват пшеница и пчиничка, да напкум сус них зарануват добиците, а кукешните си апнуват за здраве (МНУ-5: 90), ка ке седнат на софрата, постарјут факе скршуве едно коматче на Бога, друго на занаетут, што е ф кукта, друго на добиците (МНУ-5: 88), прле ‘младо од магарина, магаренце’: А бре то не беше јар’ц, бе, то беше прле (МНПК: 156), кобила ‘женка на коњ’, ждребе, ждрепче ‘младо од коњ’: роди два близнаци м’шки деца, кучката роди две кучлета, и кобилата роди две ждрепчета (ЈМНП-4: 252), муле ‘приплод од магаре и кобила’: да му тераш четиријсе мулета, ако да ја земаш момата, сака да товариш и прикијата (ЈМНП-4: 81), вол ‘машко говедо, што служи за впрегнување’: На воловето им запаљуваат сфеќа на роговето. (МНУ-5: 89), бивул ‘преживар од родот на говедата со црна кожа и јаки рогови’: М’чи да г’лтне бивул, да г’лтна му’а (МНУ-5: 103), бивулица ‘женка од бивол’: Така чинуват на крави, бивуљ’ци и на друга стока (МНУ-5: 97), бишка ‘свиња’: имало един бишкар. Коа да види една бишка са отделила от друзите (МНУ-5: 99), бише ‘прасе’: От дести души на горе се зберуват млади момчијна, одат по селата, играат, от куките им дават пари, месо од бише (свијна), ризи, предно и др. (МНУ-5: 83), мечка ‘крупно диво животно обраснато со кафеаво, црно или бело крзно’: една мечка дојде во јамата, имаше малки мечлета што ги бизаеше (ЈМНП-4: 257), лисица ‘диво животно со голема рунтава опашка’: На некоја лисица му се пријало кокошки и тргнала, сурвала во село да бара (НКЕМ: 255), мишка ‘глушец’: беше собрала сичките мишки (ЈМНП-4: 361), пилци ‘птици, пилиња’: Прво запевајне на пролетните пилци. На пролет, кога идат пилците: л’ставичката, шт(р)каљут, славјакут и др., стари и млади луѓе, уште ка не са ‘и чуле прф п’т да запеат, на састра, истум ка ке станат ут сонут, апнуват по един зал’к леп (МНУ-5: 85), Кога сифте видуват малечки пилци от квачка (МНУ-5: 94), кокошка ‘домашна птица што се одгледува заради јајцата и месото’: тргнала, сурвала во село да бара кукошки (НКЕМ: 255), Таа ден (Вели четврток) колко црни кокошки снесат јајцата, и бележуват сус кониц, да напкум ‘и закопуват уф лозјата, за да не ‘и удре грат (МНУ-5: 91), Двујца м’же одат к’де кукушаникут. Единјут зимува една балтиа и веле 3 п’ти: „Ки ‘и закољум виа кукошки!“ (МНУ-5: 97), јаребица ‘еребица, полска птица од семејството на фазаните, слична на кокошка, која се лови поради многу вкусното месо’: Јазе се чиних јаребица сос јаребиче (ЈМНП-4: 207), миса, мисичка, мисиркичка

‘мисирка’: Втората имаше една миса сос девет мисички, на тепсија играеха (ЈМНП-4: 239), едната има јаребица сос девет јарбчета, втората миса сос девет мисиркички (ЈМНП-4: 243), гарга ‘чавка, врана’: на нива да тргнеше да иде да оре ќе да загубеше теслата или друго, што да сееше, гаргите го јадеха (НКЕМ: 324), Дојдоха гарги, какараски, викаха на врх крушата „кра, кра!“ (ЈМНП-4: 220), врана ‘вид птица со црни или сиви перја која живее околу населени места’: пред да го фрле, веле три п’ти: „Е, врано, врано! На ти коскин з’п, дај ми цилезин!“ (МНУ-5: 93) кукумјавка ‘ноќна птица (за која се верува дека со гласот предвидува, претскажува несреќа)’: седеме тамо дур да дој кукумјавката – кукумјау да стори и да нè нема (МНПК: 534), картал, карталчица ‘мршојадна птица, вид орел’: најде на еден брест одгоре, имаше гнездо од картал, имаше во гнездото малка карталчица (ЈМНП-4: 240), Тогај карталот му е дал едно перо (ЈМНП-4: 304), јаребица ‘еребица, полска птица од семејството на фазаните, слична на кокошка’: едната има јаребица сос девет јарбчета, втората миса сос девет мисиркички (ЈМНП-4: 243), кук ‘кукавица’: Така прават и на ластавичка, штркаљ, кук и славјак и др., кога видуват сифте (МНУ-5: 94), какараска ‘сврака; пиле што секоја година си го менува гнездото и прави ново на највисоко дрво’: Жено, сношти засоних, ча една какараска на белиот вол му влезе од устата та му излезе од г’зот (ЈМНП-4: 60), Дојдоха гарги, какараски, викаха на врх крушата „кра, кра!“ (ЈМНП-4: 220), врапчуѓинец ‘врабец’: Сватови се собрале многу врапчуѓинци и чивциѓинци (НКЕМ: 272), билбил ‘славеј, мала преселна птица што пее убаво’: петли пее и билбили и четири трандафили: „Стан’ мор’ Маро, на утрина, зевај стамни ај за вода“ (ФЈСК: 70), ластовичка ‘ластовица, преселна птица’, славјак ‘славеј’, штркаљ ‘штрк, преселна птица’: Ако и чуат гладни вељат: „Н праби л’ставичката, штркаљут, славјакут и др.“, и с’та таа година к’ имат зиан уф куката. Ако ластовичката, зианут к биде на капајне: руби, стомни, брдаци и друзи домашна работи. А штркаљут, ки имат зиан на алш-веришут. А ако славјакут, к’ умре чувек ут кукта (МНУ-5: 85), Кога иде штркаљут, вељат: „Штркале, кокале, паднале ти гаштите на попуво буниште“ (МНУ-5: 94), голамб ‘гулаб’: девет голамби ранеше, на голамби му се молеше: – Голамби, братја да сте ми, многу високо литате, многу гламбуко пулите, да н’ ми видоте момчето? (ФЈСК: 84), љутица ‘отровна змија’: На првијут ден на марта бркат, отепуват љутица (змиа) (МНУ-5: 92), пужок ‘полжав’: ќе наберам – рече – пужоци, корупки и жельки... и лисицата прибрала пужоци, нанижела работи (НКЕМ: 254), пржлок ‘полжав’: Децата, кога бркат пржљоци, вељат: „Пушти, Стојко, рогове!“ Пржљокот ка е скриен уф шљупката си, изваге муцката и пуштуве ругиве (МНУ-5: 93), буба ‘свилена буба’: Кога носат рас за буби, ако некои са згоде на п’тот, ут дек ќе помине стануве, за да качат бубите на рас. Некои лоши лјуте не стануват, а некој пак си дружувале скутовете за да попаднат бубите од раста. (МНУ-5: 91).

Од називите поврзани со роднинските односи ги izdelуваме, на пр.: рода, роднини ‘роднини’: Кога ќе застане зетут и невеста пред момини роди. Утдели се, девојко, утдели се, ут татко, ут мајка, ут братја, ут сестри, ут рода, ут роднини! (МНУ-5: 112), татко, брат, сестра: на чужда куќа не одише, на чужди

татко тејко не велише, на чужда брата браче не велише, на чужда сестра стрица не велише (МНУ-5: 112), чупе ‘женско дете’: царицата близни две: едно дете и едно чупе (НКЕМ: 283), шчерка ‘ќерка, женско дете’: Мајка му вика: „Ела при мене, ела при мене, шчерко, јас да те стопља“ (ФЈСК: 43), пужа ‘некрстено женско дете’: Цурко именувајне на некрстено дете. Дет’то уште ка не е крстено, ги именуваат Цурко, а момата Пужа (МНУ-5: 86), цурко ‘некрстено машко дете’: Дет’то уште ка не е крстено, ги именуваат Цурко (МНУ-5: 86), троименици ‘деца со три имиња’: На тиа, што не им трај’т т. е. им умираат децата, кога им се роди некое дете, му клават Стојан да стое; Трајан, да трае; Стојко, да стое, от три имиња: които последното му останува обикновено. А кога е мома, и вељат: Стојанка, Трајанка, Стојка (МНУ-5: 87), завареница ‘женско дете од претходниот брак на мажот’: закаруве момата завареницата и одат на един рид (НКЕМ: 308) и заварено момче/момиче ‘машко/женско дете од претходниот брак на мажот’, пара-сестра ‘полусестра’: донесла си и една ќерка од првнијо м’ж, та му станала пара-сестра на завареното момиче (НКЕМ: 306), донесеница ‘ќерка донесена (доведена) од претходниот брак’: Една м’штеха имала своја мома донесеница и нашла и една завареница у м’жут си (НКЕМ: 308), асал ќерка ‘родена ќерка’, паштерка ‘затекната или доведена ќерка’: имал три ќерки: две асал ќерки и една п’шчерка (донесена). Таа п’шчерката го замилвала детето (НКЕМ: 311), сирак, сирачка, сираче ‘сирак, дете без родители’: требуве да е мома сирак т. е. биз мајка, татко (за да му падне на Госпут грех за сираците, за да врне дош) (МНУ-5: 85), Сите ќе дојдат и ќе фатат да месат колачињата, и таја што ќе меси, да е дева сос мајка, сос татко, а не сирачка (НКЕМ: 405), лелја ‘тетка’: Да идеш пак тамука, да викнеш лелја ми ... излезе лелја му, му даде најмалкиот чаршав (НКЕМ: 288), калитата ‘кум’, крштелник ‘кумашин’: оште не беше седнал да почине, ето дојде еден негов крштелник, му вели: – Калитате, ти се молам да ми дајш твојта кобила да идам на воденица (НКЕМ: 330), пехер ‘тест’, пехера ‘тешта’: Като чула така пехера му, пак му се моли многу на свадба да иде (НКЕМ: 330).

Егејските говори се одликуваат со употребата на низа називи од обредно-обичајната практика од животниот циклус. На пр. од областа на свадбените обреди и обичаи, адет ‘обичај’: Еј зете, ние имаме адет, на понеделник го пуштаме зетот да ни докара жива вода (НКЕМ: 291), дојде на полуношт спроти адетот (НКЕМ: 326), Го уредиле спроти адето, го оставиле во црквата (НКЕМ: 336), акалеса ‘поканува’: тогаш зетот ќе стане, ќе појде да акалеса јунаци спроти него, да дојдат да акалесат селото (НКЕМ: 405), И пак јунаците ќе ја земат акалесарницата, ќе одат по сите куќи да акалесат, велејќи: „Добро вечер, добре ви најдохми, да сти акалесани откаде Димитриа кумови и откага Георгиа сфатови!“ Кога ќе го докалесат селото, ќе се врат за да појдат во домот на зетот (НКЕМ: 407), акалесарница ‘калесница, дрвен сад, матарка со која се кани на свадба’: На еден часот вечер се собираат јунаците, ја земаат акалесарницата (НКЕМ: 405), Тогаш ќе пие едно вино со акалесарницата. Така и кумицата ќе пие. И пак јунаците ќе ја земат акалесарницата, ќе одат по сите куќи да акалесат, велејќи: „Добро вечер, добре ви најдохми, да сти акалесани“

(НКЕМ: 404), Па момите прават акалесарницата. Така ќе земат еден крондир, ќе стават еден колак на крондирот и онаа првната чевра или една алова шервета и со алово прело или коприна ќе наредат секакво зелено цвеќе, китки (НКЕМ: 405), армас, малок армас ‘годеж, свршувачка’, ахенг ‘веселба’: јадат, пијат, ахенг чинат дури да осамне (НКЕМ: 405), И така ќе седнат сите, и веднаш ја курдисуваат трпезата, пак ракија пијат, по ракијата јадат, вино пијат, песни пеат и ахенг чинат цела ноќ. Исто, така се чини малок армас (НКЕМ: 404), јунак ‘момче, зет’: Обуј ми си, обуј ми си, ут јунака папуци, ут девет чурапе! Јунак ‘и е купил, девер ‘и е донесел (МНУ-5: 111), зет ‘момче, зет’: Кога ќе застане зетут и невеста пред момини роди (МНУ-5: 112), јуначка ракија ‘сватовска ракија од страната на момчето, зетовска ракија’, прмна леб ‘леб што се подарува на кумот’: Сетне разменуваат, колацињата ги прават многу шарени и еден голем леб, кој се вика прмна леп, што ќе го поклонат на нункото (НКЕМ: 405), просење ‘стројникување’: И веќе од многу просење ќе му ја дадат, зашто една девојка, ако не ја просат многу и наеднаш да ја дадат, таа девојка нема „ихтибар“ (НКЕМ: 403), просец ‘стројник’: Кога се љубат јунак и девојка, јунакот ќе пушти просци да му ја просат девојката, не само еднаш, туку многу пати (НКЕМ: 403), но и стројник: фатиха да праштат стројници на брата му да го молат, да му дадат мома сос многу имање (НКЕМ: 327), снобник ‘стројник’ снобница ‘стројничка’ (ОЗКД: 59), армасар ‘стројник, посредувач за да дојде до свршувачка’: Што чиниа мојте армасаре? Дали јасте, што носиа, не им стигна, или стрebro не им аресаа, или китка позлатна не бендисаа, или појас битивиа, или прстен миурлија, или колби девет стрчки? Уф недеља на састра, кога армасарито ќе си одат (МНУ-5: 110), армасница ‘свршеница’: А тие ушници и прстенот, и имам уште еден чифт билицуга, ги имам од татка ми та сум армасан на вилаетот сос тие да ја изл’жам армасницата ми да ја земам тука ... оште такви билјуцуги да ми чиниш (ЈМНП-4: 125), браќ ‘свадба’: одат со сè тајфата на браќот (НКЕМ: 407), Пред една недела или еден месец да пуштат абер за браќот. Утрината во саботата хазарлак чинат и од зетот и од невестата: готват за браќот јадења (НКЕМ: 407), Праве браќ ... Магарто го вике на браќо да носи дрва (ОЗКД: 15), каната ‘земјен сад за течности со широк отвор и со рачка’, каниска ‘јадење со кое се поканува на свадба или што го носат свадбарите на свадба’: И они ќе земат по една каниска и други манџи, и по еден крондир вино, ќе се соберат пак во зетовата куќа (НКЕМ: 408), Така потоа жените ги дробат каниските, половината ги даваат на мажите и другите на жените (НКЕМ: 408) венчанина ‘венчавка, такса за венчавка’: царо виш’л на р’ката му прстено од венчанината на царо со царицата (НКЕМ: 285), колаќ ‘колач, погача’: И пак на среде патот ќе го разбие и вториот колак (НКЕМ: 406), После ќе растроши еден колак од оние, што се направени во петокот, и ќе го фрли напред и назад, за ермен ќе се прекрсти три крстови, ќе кинисаат веќе да одат по патот (НКЕМ: 407), колаќ за караконџулата: Заедно сус колајчината месат и един колак за караконџалта, којто е на вид таков: 8; него го држат и, ка ќе се разбољуват добиците, и зарануват сос него, за да уздравеат (МНУ-5: 87), крондир ‘сад за вино и ракија’: Па момите прават акалесарницата. Така, ќе земат еден крондир, ќе стават еден колак на крондирот, и онаа првната везената чевра или една алова

шервета (НКЕМ: 407), прикија ‘мираз, чеиз, руво’: Тогаш царот сос благодарение му товари на девете жрепчиња девет товара прикија (НКЕМ: 292), хламбор ‘бајрак’: Утрината на 6 часот ќе го расипат хламборот со оро (НКЕМ: 408), хламборџија ‘бајрактар’: Тој ден на шест саатот се собираат тројца јунаци, го прават бајракот наречен хламбор. Тој хламбор го прават со алова богазија и со зелени китки. На еден калем го нанижат, од едната страна на богазијата, со бела книга прават еден крст. Од другата страна како месечина. На калемот одгоре со еден лимон и две јаболки прават крст со фарак и од трендафилови прачки (НКЕМ: 406), Тогаш зетот ќе стане, ќе им бакне рака на сите и теслим ќе го чини хламборот на хламборџијата. И хламборџијата ги собира јунаците (НКЕМ: 406), прокефалции ‘тие што први одат, се договараат пред вратата од собата на невестата’: По пречекот хазарлак чинат, за да тргнат за невеста. Прво пуштаат две деца со еден крондир вино, да ја акалесат невестата. Тие деца, кога ќе појдат кај невестата, одајата ја поаѓаат затворена. Тогаш двете деца викаат: „Ајде, колко пари саката за нивестата?“; Пазарлак чинат, им дават на момите еден грош. Така ја отвораат одајата, влегуваат тие деца. Невестата им бакнува рака и ги дарува со по една перница. Тие двете деца се именуваат прокефалции (НКЕМ: 407), соргуч ‘рачно изработен, поголем или помал украс од разнобојна хартија или свилена материја, во вид на букет или страк цвеќе за китење на рацете на невестата, за китење на зетот и др.’ (ОЗКД: 60), чевре ‘лесно, четириаголно платно, по краевите навезено, што служи за прекривање, за завиткување бовчи и сл.; вид секојдневна шамија за млади жени, невести’: сите ги дарува со по една шервета или чевре (НКЕМ: 408), пак од девојката ќе ставатедно благо, и китката, и една ширвета или чевре за јунакот и еден стребрен прстен, и ракијата ќе ја разбркат; Па момите прават акалесарницата. Така, ќе земат еден крондир, ќе стават еден колак на крондирот, и онаа првната везената чевра или една алова шервета, и со алово прело или коприна ќе наредат секакво зелено цвеќе, китки на крондирот (НКЕМ: 408), шервета ‘крпа’: му дава една китка и му ја дарува шерветата од стивата (НКЕМ: 408), ќе земе прво лингер сос китките на шервета и ќе ја остави честината пред сватовите (НКЕМ: 408).

Во врска со именувањето на свадбените обичаи се и: кумова трпеза ‘трпеза на која седи кумот на свадбата’: на кумовата трпеза и од оние колани клаваат на трпезата и други лебови, мезиња, ракија, вино, манџи. Прво кумот ќе фати да јаде. Тогаш веќе на сите гости им дават, јадат, пијат и ахент чинат цела ноќ! (НКЕМ: 408), оро на даровите на зетот: Орот го води мајката на момчето, по неа е таткото и роднините. На рацете ги носат даровите што ги добиле од фамилијата на девојката (НКЕМ: 410), зафаќање квас, месече колачиња: Во понеделник рано го викаат попот, им пее водосветение, за да се очисти куќата. Така зафаќаат квас. Во среда месат леб. Во четврток рано зетот ќе акалеса десетина моми, и роднини и нероднини. Сите ќе дојдат и ќе фатат да месат колачињата, и таја што ќе меси, да е дева сос мајка, сос татко, а не сирачка. Кога месат онаа девојка ќе го надене фесот на зетот, та така ќе фати да меси, па другите околу да пејат свадбарски песни, дури да се чини тестото. Сетне

разменуваат, колачињата ги прават многу шарени и еден голем леб, кој се вика прмна леп, што ќе го поклонат на нункото (НКЕМ: 405), слануток се фатва ‘сланутокот се толчи и се фрла во тестото за да се меси лебот за свадбата’: Сланудок се фатви, мале, та кој му го фатва? Зетови му сестри, невестини сестри – со мајка, со татка и со девет братја – менд мендосани та и кердосани (ФЈСК: 69), бричење на зетот: Зетот го бричат и сите жени стојат околу него, пеат, и јунаците ја држат тавлата, за да не падне на земјата некое влакно. И кога ќе го бричат, зетот вади неколку сребрени пари или онлуци (вид монети со вредност од десет пари), ги става внатре во тавлата, та ја земаат две-три деца, одат на водата, ја треснуваат тавлата и парите ги земаат (НКЕМ: 408), благите ‘свадбен обред во понеделникот по свадбата, кога со слатки, „блага“ се посетува домот на младоженците’: Ке ојме на благите (ОЗКД: 14), одбратки ‘отвратка, повратка; прва посета на младоженците (по свадбата) кај родителите на невестата’: Во четврток мајка ѝ ќе прати две мали деца, да ги акалесат на одбратки. И тие, во петокот навечер, во еден часот, ќе земат едно деверче со нив, и ќе појдат кај татко ѝ на одбратките. И како ќе дојдат во дворот, невестата и зетот прво ќе ја извадат стативата од земјата. Така потоа влегуваат у дома. Тамо, колко роднини има невестата, ќе им бакнат рака, после и големиот колак двајцата ќе го разбијат на два комата, па така ќе седнат да сторат здраво-живо. Го питат зетот како помина со невестата, и невестата со зетот. Така потоа вечераат (НКЕМ: 409).

Од областа на посмртната обредно-обичајна практика ќе ги споменеме: лазор ‘облека за погреб’: кога ќе го ставеле носилото на крајот на гробот, една стара роднина го собирала „лазорот“ (погребалната облека) и го однесувала дома, па му ставале во гробот перница (платнено бело кесе полнето со земја) (НКЕМ: 429), покрров ‘ткаенина, чаршаф со кој се покрива телото на покојникот’: и го покривале со платнениот покрров, го фаќале едниот откај главата, а другиот откај нозете, па го ставале во гробот (НКЕМ: 429), киска ‘букет цвеќе, од страк босилек и ситно градинарско цвеќе наменето за мртвец’ (ОЗКД: 33), проскомидија, редовник ‘задушја, принос за упокоење на душата на умрениот’ (НКЕМ: 429), сарандар ‘молитва што се чита за четириесет дена по смртта’: ставале на гробот на умрениот по една тепсија варена пченица и врз неа една погача „питар“ – питар си земал и свештеникот по отпевањето на гробот, а пченицата се раздавала на присутните и тоа се нарекувало „редовник“ т. е. жртва или принос за упокоење на душата на умрениот, додека за побогатите, чии домашни можеле да ја платат ефимеријата во црква се читала упокоителна молитва и се споменувало името на умрениот во проскомидијата во текот на сите 40 дни – тоа се нарекува сарандар т. е. Четириесетдневник, парастос ‘богослужба за помен на мртвите, за упокоење на душата’ (НКЕМ: 430).

Од обредно-обичајната практика од годишниот, односно календарски циклус се изделува лексиката поврзана со селскостопанската дејност и со најголемите христијански празнувања. На пр. со обичаите и верувањата поврзани со земјоделската дејност и со животинскиот свет и сл.: Попова брада,

брада на нивата ‘китка од класје што се прави на нивата на крајот на жетварската работа’: Брада на нивата. Ка ке зажниат пшеница, плетат ут класуве брада, којата а вељат Попова брада: а закачуват дома. Едни забесуваат и на црквата (МНУ-5: 95), Дудуле ‘Додоле, народен обичај во кој учесниците, најчесто девојки, во врели и сушни денови, одат од куќа на куќа, се прскаат со вода и пеат посебни песни, молејќи да заврне дожд; девојка или момче во женска облека, сираче, накитено со зеленило, што учествува во обредот Додоле’: Кога нема дош, момите са зберуваат, прават Дудуле, којто требува да е мома сирак т. е. биз мајка, биз татко (за да му падне на Госпут грех за сираците, за да врне дош), одеки по кук’те пеат ваа песна: Дудул оде низ сел то/ ој Дудуле, мили Боже!/ Дарувај го, мила чино, Дудуљто,/Дудуљто с’ сит’то/ Да е сита годин та! (МНУ-5: 85), От куката пешин насеуваат над Дудуљто брашно сус сит то, туруваат вода врз него и го даруваат брашно (МНУ-5: 85), „пробивање“ при прво запевање на пролетните пилци ‘прво пролетно огласување на птиците’: На пролет, кога идат пилците: л’ставичката, шт(р)каљут, славјакут и др., стари и млади луѓе, уште ка не са ‘и чуле прф п’т да запеат, на састра, истум ка ке станат ут сонут, апнуваат по един зал’к леп, да не нешто излеваки вонка ‘и чуат да пеат гладни. Ако и чуат гладни вељат: „Н праби л’ставичката, штркаљут, славјакут и др.“, и с’та таа година к’ имат зиан уф куката. Ако ластовичката, зианут к’ биде на капајне: руби, стомни, брдаци и друзи домашна работи. А штркаљут, ки имат зиан на ал’ш-веришут. А ако славјакут, к’ умре чувек ут кукта. Ако ‘и чуат ситни, вељт три п’ти: „Г прабих!!!“ (МНУ-5: 85),

Во врска со верските обичаи, празнувања и верувања се: Кољде ‘Коледе, денот пред Божик’: Денут пред Божик е кољде. Децата одат по куките с’с колидчки и викаат често: „Кољде!!!“. От куките им дават колајчина. Таа ден мајките на децата им велат: „Елајте, сино!“ Мајка што ке им каже? Факе да им зборувае така: Кољде, Кољде! Трчи да уткинеме чаш’та,/Чаш’та винуто,/И да уткинине икун’та! (МНУ-5: 87), Б’дник ‘верски празник, денот пред раѓањето на Исус Христос (Божик), Коледе; дабово дрво/гранка како симбол за празникот Бадник’: Вечерта спроти Божик е Б’дник. Сечат едно дрво горничково, което го вељат Б’дник, го запаљуваат на ручок и вичера, и горе дур да дујадат. От ка ке дујадат, па ти изг’снуваат... Дури ут лет’то чуват дијни, лубеници максус за Б’дник (МНУ-5: 88), Вели четврток ‘четвртиот ден од Страсната седмица пред Велигден’: На Вели четврток вапцат јајца (МНУ-5: 95), Седнала Стојна пред ден доб’р ден, пред ден Великдин, на први Вели четврток, да шие, да крое (МНУ-5: 106), Великден ‘христијански празник, ден на Христовото воскресение’: Кога си миат главата на Велигдин, уф лиенут клават црвено јајце и една гранкичка ут јалинка за здраве (МНУ-5: 95), Ѓургевдин ‘христијански празник посветен на св. Ѓорѓи’: да си пишман за верата, за Виликден бела Маро, за Виликден за оруто, за Ѓургевдин за љуљките, за љуљките, за песните, за друшките (МНУ-5: 108), Спроти Ѓургевдин жените одат на црквата, раздават леп и пченица; отузгоре клават от слива гранка су се сливи и лук една глава... На три дена ф гудин’та на куќата црвен појас или некоа друга црвена руба и угојка: на Сфети чтиријсат, на Благовиц и на Ѓургевдин (МНУ-5: 91). Иновдин ‘Иванден’: Иновдин (Јованден)

На застрата прет сл'нце берат бильки, кога се залежуве некое дете болно, и варат да сус вод та гу пуливат (МНУ-5: 91), Сфити Тодур 'христијански празник посветен на св. Тодор, Тодорица': Спроти Сфити Тодур момите раздават на црквата пшеница и пчиничка бркано, и чис леп. В лебут замесуват една глава лук и сус неа го печат; го извртуве сус се леп, па к' оде на црквата; дупката што ке са чине на лебут, туруват пшеница и пчиничка, да напкум сус нх зарануват добиците, а кукешните си апнуват за здраве (МНУ-5: 90), Свети четириесет 'христијански празник од пролетниот циклус, Св. Четириесет маченици во спомен на 40-те војници од Севастија': Спроти Свети четиријсат (9 марта) през нокта секое дрво и растение си наведува врвот да си бакнуве коренут. От тоги веке факе да расте (МНУ-5: 86), Дете умрело за бајнчка, Шамо с'бота 'Умрело дете за баничка': Пред Велико запостојне таа с'бота са вике Шамо с'бота или Дете умрело за бајнчка. Едно дете било болно, пукало бајнчка. Немало масло. Мајка мо му рекла: „Ки одум на пазарут, ке купум масло, ке ти правум баница!“ Дур да дое ут пазарит, дет'то умрело. От това устанало да раздават ду денеска по куките баница и лангиди (МНУ-5: 90), Сурва 'Василица': Спроти Сурва на денут децата сус рижен уф р'ци сурувескат, одат кука ф кука и често викаат по п'тут и по дворевето: „Сурва!!!“ От куките им дават месо бишово, риби и др. Дента и старите сурувескат. Сурвата е готват на едно место, и секој си носе от дома леп, вино, да се гостат и пиат везден (МНУ-5: 88), Русалии 'мажи облечени во специјална народна носија кои изведуваат обредни игри со магиска содржина, и тоа во деновите од 6 до 15 јануари': За Русилијте: Русалијте с вонкашничова работа. Рубата му, играјнето, продвикајнето, адетето му с вонкашничови, т. е. Самовилцки. Они играат ут крајнут ден на Божик ду спроти Водици. От дести души на горе се зберуват млади момчијна, одат по селата, играат, от куките им дават пари, месо од бише (свијна), ризи, предно и др. Са ублечуват уф кошуљци или фустан, црвена шервета, преврзина на грдите от десното рамо на левата мишка и от левото рамо на десната мишка; в р'ците носат кал'чка, исправена на горе, а ножничкта и на појсут, којата е облечена сус везена риза (МНУ-5: 83), лазорка 'лазарка, девојка што пее и танцува на Лазарова сабота': Слеза јунак од загорја, там немери лазорките, та 'и кладе да му пее, да му пее лепа песна (ФЈСК: 81), пост 'воздржување од мрсни јадења во определени денови; период во кој се пости': некој што не почите постарите, и на човек што мрсе страда, петок и определените постове (МНУ-5: 97), вапцање јајца 'бојадисување јајца за Велигден': Вапцање црвени јајца за Великдин. (МНУ-5: 95).

Благословите се нераскинлив дел од обичајната практика, се кажуваат при раѓање, крштенка, на имендени: За многу години! Да ви е живо и за дечки! Да ви живи со касмет и за други да ви е варнато! Да си жив! Да си го радвиш името! Името радвано! Со добрини, со лепини да си чекаш името! Да ти се живи деците! И за други! (ФЈСК: 99), за свршувачки и свадби: Да се кердосаш! Да ти се кердоса детето/чупата и за помалите! (ФЈСК: 99).

Клетвите, пак, засновани на магиската сила на зборот, биле оружје на послабите, незаштитените, онеправданите, а за најстрашна се сметала

мајчината клетва: Кукавица да ти кука! Нем да те вида! Да ош и да н' се варниш! У земата да те посипам! Мор сургин сургуносан, сургин да се сториш! Мори гламна гламносана, гламна да те вида! Улувејка да те вида! Да не фтасаш да радвиш! Детето ми го омори, госпо да те омори! Да не те види санце и добар ден! (ФЈСК: 101).

Битовата лексика на егејските говори документирана во народната проза претставува значаен прилог кон претставувањето на богатата ризница на материјалната култура, обичајните постапки, народните претстави во егејскиот дел на Македонија и своевидна заштита и одбрана пред забравот на еден важен дел од националното културно наследство на македонскиот народ.

Литература

- Видоески Б. 1963. „Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија“. *Македонски јазик*, год. XIII–XIV, бр. 1–2. Скопје, 87–108.
- Видоески Б. 2000. *Текстови од дијалектот на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Георгиевски Г., Макаријоска Л. 2015. „Од лексиката на воденскиот говор (с. Кронцелево)“, *Македонистика* 14. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 103–183.
- Голомб, З. 1963. „Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)“, *Македонски јазик* XIII–XIV, 1–2 (1962–1963). Скопје, 173–276.
- Дрвошанов В. 1992. „Дијалектите во егејскиот дел на Македонија“, *Народна култура на Егејска Македонија*. Скопје: Мисла, 69–89.
- Макаријоска Л., Гајдова У. 2008. „Избор од библиографијата посветена на македонските говори во Егејска Македонија“, *Кон истражувањата на македонските говори во Егејска Македонија (во повод 60-годишнината од пројектот на децата бејалци од егејскиот дел на Македонија)*, Посебни изданија кн. 59. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 9–19.
- Макаријоска Л. 2016. *Речник на македонската традиционална култура*. Скопје.
- Макаријоска Л. 2021. *Етнолингвистички студии*. Скопје.
- Пеев К. 1999–2011. *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел*, т. 1–6. Скопје.
- Пенушлиски К. (прир.) 1992. *Народна култура на Егејска Македонија*. Скопје: Мисла.
- Попвасилева А. 2004. „Одбрани зборови од костурскиот дијалект“, *Македонистика* бр. 9. Скопје, 3–73.
- Mazon A. 1923. *Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale Étude linguistique; textes et traduction; notes de folklore*, É. Champion. Paris.
- Małeckі M. 1934/1936. *Dwie gwary macedońskie (Suche i Wysoka w Soluńskim)*, I: *Teksty*, II: *Słownik*, Kraków, *Tekst gwarowy z Kosturskiego*, Lud Słowiański, III, 2. Kraków.

Извори

- ЈМНП-4 – Верковиќ И. Стефан. 1985. *Македонски народни умотворби*, кн. 4, Јужномакедонски народни приказни, ред. Кирил Пенушлиски, Скопје: Македонска книга.
- МНПК – Попвасилева Александра. 1996. *Македонски народни приказни од Косијурско*, Посебни изданија кн. 25, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- МНУ-5 – Верковиќ И. Стефан. 1985. *Македонски народни умотворби*, кн. 5, Фолклорни и етнографски материјали, ред. Кирил Пенушлиски. Скопје: Македонска книга.
- НКЕМ – Пенушлиски Кирил (прир.) 1992. *Народната култура на Егејска Македонија*. Скопје: Мисла.
- ОЗКД – Попвасилева Александра. 2004. „Одбрани зборови од костурскиот дијалект“, *Македонистика* 9. Скопје, 3–73.
- ФЈСК – Рапчис Михалис. 1977. *Фолклорот на Јановенските Села во Косијурско*, Посебни изданија, кн. 3. Скопје: Институт за фолклор.

Дарко ТОМОВСКИ

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИТЕ РАЗНОВИДНОСТИ НА НАЗИВИТЕ ЗА 'ЧОВЕК ШТО СЕ ДРЖИ НА ГОЛЕМО' ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ И НИВНОТО ПОТЕКЛО

Апстракт: Предмет на анализа се лексемите за именување на 'човек што се држи на големо' во македонските говори. Врз основа на дијалектен материјал од Картотеката на Македонскиот дијалектен атлас при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, се претставува распространетоста на сите лексеми што означуваат 'човек што се држи на големо' на македонската јазична територија, нивната семантика, како и етимолошките толкувања за секоја лексема. Она што нè поттикна на ова научно истражување е разновидниот дијалектен материјал собран од македонските говори, преку чие претставување можеме да го прикажеме големото богатство на македонскиот народен говор.

Клучни зборови: лексика, големција, македонски говори, семантика, етимологија.

Луѓето во својата интеракција со надворешниот свет обично сакаат нештата околу себе да ги дефинираат, да ги опишат, да им дадат одредени квалификации или етикети, и тоа во согласност со нивните особености. Така, и опишувањето и именувањето на човекот обично се прави во согласност со неговите карактерни, психички и физички особини. Во овој труд ќе ги обработиме називите коишто се употребуваат за именување на луѓето 'кои се држат на големо', односно називите кои се среќаваат во македонските говори, коишто го покриваат семантичкото поле на семемата *големција*.

Именувањето на семемата *големција* во македонските говори, врз основа на собраниот материјал кој се наоѓа во картотеката на МДА, ни го покажува лексичкото богатство во македонските дијалекти. Разновидноста на називите со значење 'човек што се држи на големо' е на различни рамништа. На етимолошко, односно лексеми кои имаат различно потекло; на морфолошко, лексеми со ист корен, но различни зборообразувачки елементи; и на фонетско рамниште, исти лексеми кои се адаптирале на фонетските системи на одделните говори.

Во картотеката на МДА за семемата *големција* ги најдовме следните називи: *големција*, *јордамција*, *џорделив*, *кабадија*, *фодул*, *ујџрчен*.

Називот *големција* се јавува речиси во сите македонски говори и опфаќа најширок ареал на македонската дијалектна територија. Со своите дијалектни

разновидности оваа лексема е распространета речиси на целиот македонски дијалектен ареал. Во северните говори, западните, југозападните, источните говори и југоисточните говори. Од друга страна, другите називи за 'човек што се држи на големо' се јавуваат на одделни ограничени територии, кои ќе ги прикажеме подолу во текстот.

Лексемата *џолемџија*, како што кажавме се јавува речиси на целата македонска дијалектна територија, со дијалектни разновидности, главно, фонетски адаптирани на соодветниот дијалект. Тука ќе ја прикажеме распространетоста само на оние форми коишто се поспецифични, односно оние форми кои се јавуваат како зборообразувачка разновидност на оваа лексема.

Во македонските дијалекти ги регистриравме следните зборообразувачки разновидности на лексемата *џолемџија*: *џ'олемџки* Вевчани (Струшко), *џ'олемџ* Ресен; *џулем'ец* Двориште (Беровско), *џул'емец* Г. Пожарско (Мегленско); *џулим'иш* Тречно (Кајларско); *џол'емшав* Клисуре (Костурско); *џолемч'ав* Конско (Гевгелиско); *џулемл'ичаџ* Стојаково (Гевгелиско), *џулемн'ичуџ* Дојран; *џулим'ичаџ* Амбар Кој (Кукушко); *џулимишл'аџ* Патарос (Кукушко); *џолем'иш* Робово (Струмичко).

Лексемата *џолемџија* со своите разновидности, покрај со формите за машки род, се среќава и со форми за женски и среден род, но не во сите пунктови и дијалекти како што е случај со формите за машки род. Ги имаме следните форми за женски и среден род: *џол'емџија/џол'емџија*, *џол'емџија жена/џол'емџија деџе*, *џол'емџифка/џол'емџифче*, *џол'емџика/џол'емџиче*, *џ'олемџка/џ'олемџко*, *џолемџ'ика/џолемџ'ико*, *џулемџ'ика/џулемџ'иче*, *џолем'иша/џолем'ишо*, *џол'емџичко деџе*, *џол'емџица*, *џулем'ица*, *џулимич'ава*, *џулимиш'ава*, *џулимн'ичава*.

Лексемата *џолемџија* е составена од основниот збор *џолем* и турската наставка *-џија*.

Лексемата *џолем* се среќава и во другите словенски јазици со одредени нијанси во формата и значењето. Во српскохрватскиот јазик, се јавува со форма *џолем* со значење 'голем, многу голем, крупен'; во бугарскиот јазик формата *џол'јам* се јавува со значење 'голем, силен, буен, напорен'; во рускиот јазик, дијалектно имаме форма *џолямый* со значење 'висок и слаб'; во старочешкиот се среќава формата *holemý*, исто така со значење 'голем'; во чешкиот, дијалектно се среќава формата *halama*, со значење 'крупен маж'; во старополскиот јазик ја има формата *golemu* со значење 'многу крупен, голем' (Трубачев, 1979).

Според Скок, потеклото на лексемата *џолем* е општословенско и прасловенско – *golēmb* 'velik', а корени влече од индоевропскиот јазик. Индоевропскиот корен е *gol-* или *ghal-*, со значење 'може'. Исто така, тој ги наведува лексемите во литванскиот јазик *galiu*, *galēty* со значење 'може, е во состојба', потоа *galia* со значење 'имање, сила', во ирскиот јазик *gal* 'јунаштво' и во кимријскиот јазик *gallu* со значење 'може'. Според тоа, првобитното

значење било ‘кој може, кој е силен/моќен, велик/голем’ (Скок, 1971–1974: 311–312).

Од друга страна, суфиксот *-иџа*, кој е од турско потекло е еден од најпродуктивните суфикси кои се употребуваат за изведување на зборови, на почетокот од турски заемки, а потоа и од македонско потекло.

Пр. *алџиџа*, *џурбейџиџа*, *кавџаџиџа*, *сааџиџа*, *шаџанџиџа*, *чорбаџиџа* и сл.

Овој суфикс, освен на именски основи се додава и на придавски и на глаголски основи.

Пр. *џолемџиџа*, *евџинџиџа*, *виденџиџа*, *наводаџиџа*, *фалбаџиџа* и сл.

Инаку, придавките кои завршуваат на суфиксот *-иџа*, стојат на границата помеѓу именките и придавките и нивната припадност кон едната или кон другата категорија зборови ја определуваме во зависност од функцијата што ја вршат во реченицата.

Називот *јорџамџиџа*, се јавува во мал дел од македонските говори, и покрива исто семантичко поле како и називот *џолемџиџа*, односно има значење на ‘човек кој се држи на големо’. Во собраниот дијалектен материјал називот *јорџамџиџа* го сретнавме само во следните два пункта: Ракотинци (Скопско) и Вратница (Тетовско).

Оваа лексема претставува изведенка од турската заемка *јорџам* и турскиот суфикс *-иџа*.

Скок, наведува пример од народна песна собрана од Вук Караџиќ од регионот на Косово, со форма *јарџам*, и значење ‘ароганџиџа, гордо држење’. Исто, ја наведува и формата *јорџамџиџа*, според *јорџамџика*, со значење ‘жена која знае да биде горда’. Според него, оваа лексема претставува балкански турцизам (туг. *jordam* ‘1. мода, 2. гордост’). (Скок, (1971–1974: 783).

Во некои населени места, напоредно со називот *џолемџиџа*, а некаде и наместо него, се јавува називот *џорџелиџ*, секако со одредени фонетски и акцентски разновидности. Во картотеката на МДА овој назив го среќаваме во следните населени места: *џ’орџелиџ* Ресен (покрај *џ’олеџив*), *џорџел’ив* Штип (покрај *џолемџиџа*) *џорџел’иџ* Стар Истевник (Делчевско) (покрај *џулемџиџа*) *џурџил’иџ* Крецово (Кукушко).

Лексемата *џорџелиџ* во Толковниот речник на македонскиот литературен јазик е означена како придавка со значење: *Тој ишшо е надмен, надуен*. Пр.: *Беше џорџелив најернаџ генерал*.

Лексемата е изведена од основата *џорџ* и суфиксот *-лив*.

Потеклото на лексемата *џорџ* е словенско. Ја среќаваме во старословенскиот јазик *џѣрџъ* (горд, надмен), во српскиот и во хрватскиот јазик *grđ* (грд, надмен, безобразен), во рускиот јазик *џорџий* (горд), во чешкиот јазик *hrdý* (горд, самоуверен смел). Прасловенската форма **gъrdъ* (горд, надмен)

најверојатно се развила од индоевропското **g^hrHdu/o* (тежок), а од кое со поинаков семантички развој се јавува во литванскиот јазик *gurdùs* (бавен) и во летонскиот јазик *guŗds* (изморен, досаден) (Snoj, 2016).

Називот *кабадија*, го сретнавме само на еден пункт од македонската дијалектна територија, на прашањето за 'човек што се држи на големо'. Во селата Кула/Савек (Серско). Иако, овој назив не го среќаваме во други пунктови од собраните материјали во картотеката на МДА, сепак треба да напоменеме дека овој назив е во широка употреба во говорот на градот Битола, со формата *кабад'аја*. За употребата и значењето на називот *кабад'аја* во Битола, ќе ги земеме предвид исказите на битолчани во документарниот филм посветен на *кабадаиџиџе* во Битола со наслов „Ацо кабадаја“ од 2005 година. Според прикажаното во овој филм можеме да констатираме дека употребата на овој назив во Битола е многу фреквентна и широка. Објаснувањата за значењето на овој назив ни го покажуваат семантичкото поле коешто го покрива и какви нијанси во значењето се јавуваат. Ги забележавме следните искази: *ароѓаниџен човек; човек иџио си дава значење над оруѓиџиџе; џодемџиџа; фодуџиџа; човек иџио сака да се испакне пред оруѓиџиџе, вообразен човек; Ёлумец – живее во филм; човек со добра кола, џари, се движи во шема локали, има две, џри девојки; луѓе од џовисокиџиџе слоеви иџио манифестираат своје однесување кон оние од џонискиџиџе слоеви* итн.

Оваа лексема претставува заемка од турскиот јазик (tur. *kabadyı*). Во речникот на Белчев ја наоѓаме со значење 'заменик на дахијата; напернат, вообразен човек'. Во истиот речник е дадено објаснување и за лексемата *дахија* (tur. *daıı*) – силник што е недисциплиниран во однос на власта и на државните закони, а тиранин спрема народот, бунтовник, отпадник (Белчев 2016: 81).

Во Историскиот етимолошки речник на турцизмите во албанскиот јазик (1555–1954) го среќаваме зборот *kapadı* со значење на 'вообразен фалбација', со објаснување дека доаѓа од османско турскиот збор *kabadyı* со значење 'груб човек'. Исто така, дадено е објаснување дека зборот е формиран од зборовите *kaba* и *dayı* (Bufli, Rochi, 2021: 246).

Називот *фодул* на македонската дијалектна територија е распространет во повеќе говори. Некаде се јавува напоредно со називот *џодемџиџа*, а некаде и наместо него, со извесни фонетски разновидности. Разновидностите на оваа лексема ги најдовме во следните населени места: *ф'одул/фод'уџиџа* Пештани, Љубаништа (Охридско) (покрај големџиџа), Л'к (Преспанско), Бобошчица (Корча), *ф'одул'* Маврово, *фод'ул* В'мбел (Леринско), Слимница (Нестрамско), *фуд'ул* Чеган, Луковец (Воденско), *в'одол/водолв'иџиџа* Лескоец (Охридско), *в'одол/н'аводол* Стење (Преспанско) *в'удул* Гавато (Битолско). На одредени пунктови се среќаваат и форми за женски и за среден род, а ги сретнавме следните: *фод'уџиџа/фод'уџиџа, ф'одулка/ф'одулко, фуд'улка/фуд'улко-фуд'улче, ф'уџула/ф'уџуло*.

Во ТРМЈ за значењето на лексемата *фодул* е дадено следното објаснување: Тој што се однесува вообразено, надуено. Пр.: *Најокмен фодул. И двајцаџиџа фодули, кој од кој џоѓодем*. Исто и за изведенките: *фодуллак*, со

значење: *Гордосѝ, вообразеносѝ*. Пр.: *Неџовиоѝ фодуллак беше ѝрочуен во чаршијата; фодули се: Се крева на џолемо, се вообразува, се џордее*. Пр.: *Се фодули со облекаѝа*.

Инаку, лексемата фодул во македонскиот јазик доаѓа од турскиот јазик, но потеклото на зборот е од арапскиот корен *fđl, fađla(t) فضلة*, со значење ‘што оди над мерката’ (Nişanyan sözlük, www.nisanyansozluk.com).

На еден пункт во околината на градот Тетово, односно во населеното место Лешок, со значење ‘човек што се држи на големо’ го среќаваме називот *ѝуѝарчен*, како единствен пример на македонската дијалектна територија.

Станува збор за глаголска придавка образувана од коренот *ѝрч*, односно глаголот *се ѝрчи*.

Во ТРМЈ лексемата *ѝрч* се прикажува како синоним со лексемата *јарец*, но и со преносно и разговорно значење како:

1. *Здрав човек, особено ѝосѝар*. Пр.: *Како ѝрч е;*
2. *Женкар*.

За глаголот *се ѝрчи* дадени се следните значења:

1. *За коза - се ѝари, се сѝарува;*
2. (прен.) *Се ѝрави важен*. Пр.: *Поѝоѝ се ѝрчеше со ѝуѝи медали. Таа мноџу се ѝрчи*.

Според Скок, називот *ѝрч* е јужнословенски и прасловенски овчарски термин, и се јавува со неколку значења: *јарец (некасѝриран), овен, џуџе, човек кој се фали и се ѝрави херој*. Дополнително, називот *ѝрч* го квалификува како балкански збор со словенско потекло, бидејќи се среќава и во балканските несловенски јазици, со истата семантика: гом. *piŕciŕ* ‘Bock, Ziegenbock, Geissbock’, а *pŕci* ‘begatten, besteigen’, arb. *përç = përcak* ‘montone non castrato, caprine, becco’ ngr. *προυτσίάδι* ‘universchnittener Bock’ (Skok III: 28–29).

Од прикажаното можеме да констатираме дека македонските говори претставуваат непресушен извор на лексичко богатство за македонскиот јазик. Притоа, во однос на етимологијата на лексемите коишто го покриваат семантичкото поле на ‘човек што се држи на големо’ во македонските говори, дел имаат автохтоно словенско потекло, а дел се преземени од турскиот јазик, но од друга страна опфатот на употреба на лексемите од словенско потекло доминира и го покрива најголемиот дел од македонскиот дијалектен ареал, додека употребата на лексемите од турско потекло е ограничена на одредени територии каде влијанието на турскиот јазик во одредени периоди било поголемо.

Литература

- Белчев Т. 2006. *Речник на турцизми, архаизми, дијалектизми и рејќо ујојребувани зборови во македонскиот јазик*. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- Видоески Б. 2000. *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Јашар-Настева О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик, Посебни изданија, кн. 31*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Толковен речник на македонскиот јазик I–VI, 2003–2014*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Трубачев О. Н. 1979. *Этимологический словарь славянских языков, выпуск 6*. Москва: Издательство „Наука“.
- Buflı Gj., Rocchi L. 2021. *A Historical-Etimological Dictionary of Turkisms in Albanian (1555–1954)*. Trieste: Edizioni Universita di Trieste,.
- Nisanyan sözlük, Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*, www.nisanyansozluk.com.
- Skok P. 1971 – 1973: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Snoj M. 2016. *Slovenski etimološki slovar, tretja izdaja*. Slovenija: Založba ZRC.

Македонка ДОДЕВСКА

ПОСАТКИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА

Апстракт: Во овој труд, предмет на анализа се лексемите за посатките во говорот на селото Црнилиште и селото Ѓуѓанце, како и нивната употреба во македонската народна проза. Класификацијата на собраниот дијалектолошки материјал е во соодветство со тематските подрачја *стан/куќа* и *нејзините делови* и *уредување на куќата и посатки*, според *прашалничкои* за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас од Божидар Видоески и лексичкиот материјал од *картошкајќа на македонскајќа народна проза* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Она што ме поттикна на ова научно истражување е богатата лексика од сферата на посатките во говорот на овие две овчеполски села и фактот дека овчеполскиот дијалект не е целосно проучуван, но и фактот дека сум родена говорителка на овој дијалект.

Клучни зборови: посатки, семантика, говор, лексичко богатство, македонска народна проза.

Вовед

Селата Црнилиште и Ѓуѓанце се овчеполски села. Овчеполскиот говор, според класификацијата на Видоески (Стојка Бојковска и др. 2008), спаѓа во североисточните македонски дијалекти. „Црнилиште го зафаќа јужниот дел од Овчеполската Котлина. Се дели на Горно и Долно, а денес селото брои 120 куќи со вкупно 459 жители. Ѓуѓанце, чијшто говор исто така е предмет на анализа го зафаќа северниот дел од Овчеполската Котлина. Се дели на Горно и Долно, а во него живеат 177 жители. Село Црнилиште, според кажувањето на информаторите, е старо и постои уште од турско време. Името го добило од придавката **црн** со значење *‘место со црnilo’*, а бот. **црnilo** со значење *‘вид болест кај житата т.н. гламна’* од (стсл. **цр̀гнило**). Турското име на Црнилиште е Дириле. Село Ѓуѓанце, името го добило според личното име Ѓуѓан < Ѓуѓ (o) + ан од Ѓурѓо“ (Додевска 2013: 4–5).

Во овој труд, предмет на анализа се лексемите за посатки и нивната семантика во говорот на Црн и на Ѓуѓ, како и нивната употреба во македонската народна проза. Материјалот за истражување е собиран според *прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектолошки атлас* (Видоески 2000), и ексцерпиран од *картошкајќа на македонскајќа народна проза* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Откако се

снимени поставените прашања и одговори во кои се опишани посатките, прво се запишани рачно, потоа се транскрибирани со фонетска транскрипција, и на крај се внесени во електронска верзија.

Она што ме поттикна да ги анализирам токму посатките во овчеполскиот дијалект и во македонската народна проза е богатиот дијалектолошки и лексички материјал што е регистриран во картотеката, но и фактот што сум родена говорителка на овчеполскиот дијалект.

1. Посатки и уредување на куќата

Лексемата **аранија** во ТРМЈ (I: 54) се среќава со значењето ‘*голем бакарен котел*’. И кај Давкова-Ѓоргиева оваа лексема е регистрирана со значењето ‘*бакарен сад, котел*’ (Давкова-Ѓоргиева 2009: 142). Оваа лексема е од турско потекло (тур. **harani**) (Јашар-Настева 2001: 68). Во говорот на Ѓуѓ се среќава формата **ран’и’а** со значењето ‘*голем кошел во кој се ѓрее вода за ѓерење*’.

Лексемата **аранија** е застапена и во македонската народна проза:

„Ако сакаш да ти идам секоја вечер, је рекол, да клајиш една **аранија** вода да зоврије и да и попариме двете деца, што изедоа глаата од кокошката и цигерчето.“ (М. Цепенков, Макед. нар. приказни II, Скопје 1959, стр. 97)

Детето ја кренало **аранијата**, си зело бунгур и пак ја клало на местото. Тога старецот се и почудил. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 219)

Детето зело торбето со леб и ошло по планина; одело, шчо одело, нашло еден стар чоек, кај варел бунгур во една **аранија** со дванајсет змеој. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 219)

Детето му рекло на старецот: „Дедо; дај ми троа бунгур, да јада.“ Старијот чоек му рекол: „Крени ја **аранијана**, земи си и пак клај ја.“ (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 219)

... варел месо во една **’аранија** со дванајсет рачќи,... (Ш. Сб. II, с. 417)

Во говорот на Ѓуѓ лексемата **бардак** се употребува со значењето ‘*земјен сад за вода*’. Во Толковниот речник на македонскиот јазик лексемата **бардак** се дефинира со значењето ‘*земјен или бакарен сад со рачка и дулец за вода, вино или за ракија*’ (ТРМЈ I: 90). Кај Давкова-Ѓоргиева лексемата **бардак** е регистрирана со значењето ‘*џомала, или мала сџомна со една рачка и со дујче за џење вода*’ (Давкова-Ѓоргиева 2009: 56). Оваа лексема е турцизам (тур. **bardak**) ‘*сад од кој се џие вода*’ (Јашар-Настева 2001: 68).

Во македонската народна проза ги изделивме следниве примери со лексемата **бардак**:

Ако л'ставичката, зианут к' биде на капајне: руби, стомни, **б'рдаци** и друзи домашна работи. (Македонски преглед, год. VI, книга 4, Софија 1930, Долновардарско, стр. 95)

Детето рекло: „Ее: сега да има некој, да ми донесе един **бардак** вода студена, дробот бих извадил“ (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель 1, кн. VIII и IX, 1892, стр. 375)

Татко је рекол: „Оди утре по него ко ки фатат да се борат, да му дајш **бардак** вода.“ (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель 1, кн. VIII и IX, 1892, стр. 375)

Има секаква големина **бардаци**, исто и ибрици. (Кирил Пенушлиски, Опис на еснафите во Прилеп од Марко Цепенков, ИНИ, VIII, 1964, 2, стр. 234)

Зверове да го раскинат; Зелен **бардак** нат главата да му стое; Зембата коските да му не изгине. (Штип, П. А. Чачаров, СБНУ VIII, 1892, стр. 243)

У старина било и това некој коа ќе умре, на гробот и еден **бардак** вода ќе му остават. (СБНУ, 1896, кн. XIII, Велес, Т. Ецов, стр. 175)

Бардакот вода кога ќе се истури на земја, ќе в'рне. (СБНУ, 1896, кн. XIII, Велес, Т. Ецов, стр. 172)

Во македонската народната проза честа е употребата и на деминутивната форма **бардаче**, а во еден контекст ја среќаваме и формата **барде**:

Ќе наполнит болниот едно **барде** вода од изворот и ќе се измиет со таа вода, после ќе го окршит **бардачето**, та ќе си оит болнио. (Мак. нар. творештво – Преданија и легенди, Ск., 1969, стр. 124)

Уште во темни зори се качил на небеси и го нашол попот, та му сторил молитва ји си го врзал **бардачето** за појас ји си слегуал по листунка удолу со голем кеф. (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, стр. 208)

По царската поелја детето го пратиле да донесит от таа вода; му дале едно **бардаче** и заедно со него му пушчиле и двајца луѓе, за да вардеет да не наполнит от некоја друга вода. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель 1, кн. VIII и IX, 1892, стр. 147)

Ти немај гајле; само земи ме мене и едно **бардаче** за вода, и ушче две седла и две узди, како моиве, и вјახни ме“. Девојката сторила како шчо ја научило којњчето, - зела две седла, две рала узенѓии и две узди и едно **бардаче**, та вјახнала којњчето. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель 1, кн. VIII и IX, 1892, стр. 144)

И по тој разговор, летаат стомни, ибрици, **бардачиња**, се што има во собата. И глави искршени, и олелии од двете страни. (Темни кажувања, Ск., 1962, стр. 124)

Сребрени **бардачиња** у зем'а закопани? – Радоквата. (Гатанки, Штип, П. А. Чачаров, СБНУ IX, 1893, стр. 210)

Врне, врне, врне, саноќ. Намет: Јас сум гола. Вака, со едно палтенце саде на мене. Извежана. Тоа ти постепеина, се е на мене: **бардаче**, калениче, се што е пуста покуќнина. А мажот ми пак, една вреќа брашно. И една торба сол вежан. Јас веќе умрена незакопана. (Темни кажувања, Ск., 1962, стр. 43)

На часот царев син си пуштил еден свој брзчоок што имал, да му задеит едно **бардаче** вода; царев зет го пуштил Очекори Гора да залеит и тој едно **бардаче** вода. Дури да појди чоокот от царев син. Очекори Гора пречекорил и веднаш залеал вода. (М. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. I, стр. 198)

– „Слушај вамо, ти царов зет, – му рекол царев син, – јас сакам да се ватам со тебе со облок, да пуштиме по еден чоок на онаа планина да земат по едно **бардаче** вода и кој ќе дојди овде побрго, тој да го добие челенго; (М. Цепенков, Македонски народни приказни, кн. I, стр. 198)

Ако ет мајката на умрената карана со зето е, или зетоата мајка, карана со мајка е на невестата, к'е го ск'рши **бардачето** от плочата и к'е речи: „колку што се к'ердоса ти, к'ерко, со момчето, толку да се к'ердоса момчето ти со намесницата ти.“ (СБНУ, 1896, кн. XIII, Прилеп, М. Цепенков, стр. 244)

Влегуајк'и бабата во двор кај богатио, го најде кај лежи на ругузина под трем на сонце полека му пошла зад него и зела **бардачето** со вода, што било зад богатио, та го натурала во врато и от што се уплашил, рипнал на нозе, како коа да бил здраф. (СБНУ, 1897, кн. XIV, Прилеп, Цепенков, стр. 106)

Ако му се поболит некому чоок дома, ке донесит едно **бардаче** со вода и ке го клаит на гробот – да пренокеват. (Прилеп, М. К. Цепенков, СБНУ IV, 1891, стр. 154)

После, другата нок', ќе го земе болниот и ке го однесе на некоја раскрсница, во време глувадоба, ке го слечеболниот/припадничавиот/ и ке го потури со едно **бардаче** со вода, баена и тоа на свезди, и ке го провере трипатиниз колакот. (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 70)

„Ај ми со здравје, брате, оди ми си и земи го **бардачето**, та окрши го и вака речи: Како што и его окршам **бардачево**, така да се здроби во мене болеста, ако не излезе. Оди ми си дома молчејки, легни си, опиј си и утре здрав биди си.“ (Марко Цепенков, Сказни и сторенија, 1954, 70)

Лексемата **в'аган** во говорот на Црн се среќава со значењето *'место каде што стојат садовите за вода'*. Во Толковниот речник на македонскиот јазик е застапена со значењата 1. *'саг од кој се јаде, чинија'*, 2. (дијал.) *'џомала*

мера од шиник' (ТРМЈ I: 202). Кај Давкова-Ѓоргиева лексемата **ваган** е регистрирана со значењето 'олабок дрвен сад, во кој се шолчи лук, но и иштерки иечени' (Давкова-Ѓоргиева 2009: 81).

Во македонската народна проза се среќаваат лексемите **ваган**, **ваганка**, **ваганче**:

Ќе е клаеме софрата за да вечераме, ко ќе станет озгора имаше едно дупче, не беше поподена собата стисна раката полна земја: врррр... во **ваган** озгора! (Танас Вражиновски: Вампирите во макед. верувања и преданија, М. Ф. Скопје 1988, стр. 39)

Еден котел голем, **ваган**, неколку пајнци, лајци, едно-две грниња, други нешта. По тије работи се глеаше, оти тука скоро се живеале некој луѓе. (СБНУ, 1903, кн. XIX, Црско-Кичевско, Спиро Иванов, стр. 96)

Дури немаше европејски пјата и други садови, полни ни беа куките и полиците се со **вагани**, валанчиња, грниња, тенцериња, бардиња, стомни, латвици и купови; крондирчиња за ракија. (Кирил Пенушлиски, Опис на еснафите во Прилеп од Марко Цепенков, ИНИ, VIII, 1964, 2, стр. 233)

Арно го запре сирота вдојца Бога, да му седи на гости, ами немала со п'рво леп; сио леп бил положна и еден **ваган** граф, што си го донесла от кај што перела дента. (СБНУ, 1895, кн. XII, Прилеп, Цепенков, стр. 169)

Коа ќе го усетат жените некое дете, оти се урочило, ќе викнат некоа бајарка, за да му баит во зелен **ваган**. (СБНУ, 1898, XV, Прилеп, Цепенков, 75)

Дошол вечерта бесчеснио сарав и му ставила да вечераат. Коа побарал во **ваганот**, кај што било коковчето клаено, глаата и срцето со цигерчињата не и нашол. (М. Цепенков, Макед. нар. приказни II, Скопје, 1959, стр. 108)

Вагано со баената вода ќе је го доаеше на мајка је, за да го измие треи утрип'ет детето прет сонце. (Прилеп, М. К. Цепенков, СБНУ I, 1889, стр. 93)

Му турил анцијата еден **ваган** грав и му свикал на кирацијата от меаната: „Море кираци, ами дали сакаш троа киселинада му турам во граот?“ (Марко Цепенков, Македонски народни приказни, кн. III, 1959, стр. 172–173)

ваганка

Детето зело една **ваганка** со вода, зело и јајцата и рекло: „Глеајте вамо.“ (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 267)

Беше имал една кожа, камилска ли беше, волска ли беше, колку една маса, полна со месо варено. Коските исфрлени саде удиња и лој. Создрма, велеа. Со едно ниште големо сечеше... Терезии немаше. Една **ваганка** дрвена со четири врвчиња и горе дрво кладено, и во дрвото зарешки. (Темни кажувања, Ск., 1962, стр. 24)

Малу ја удри, колку глаата да е пукнет на четири парчиња и мозокот да е се истресет ко от **ваганка** да с истурил. (СБНУ, 1903, кн. XIX, Црско-Кичевско, Спиرو Иванов, стр. 97)

ваганче

„Било, како било, поминало, мила посестримо! Ајде пак да си се спријателиме, – ја да ти даам по едно **ваганче** млеко, а ти, по еден алтан!“ (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 249)

Стопанот на таа круша сторил дикат оти однуш, коа си јаделе млеко и го остајле **ваганчето** со троа млеко, излегла една змија от под круша, го испила млекото и остајла на место него еден алтан. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 248)

Ја зеде кокошката от фурни ѝ напраи и една црна чорба во друго **ваганче**: му ѝ стави в одајата и си отиде. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворелии часть II, отдель I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 485)

...постојала малце, уште едно **ваганче** испила, и треската виде, оти бабата к’е пие едно по друго пелинова вода и не легнувала, беше ја остаила и си ошла да бара некој богат. СБНУ, 1897, кн. XIV, Прилеп, Цепенков, стр. 106)

Појачила малце, побучила, пок’рила двата заба от тресен’ето, што и имала оцпреди, и станала, та си турила едно **ваганче** от пелиновата вода и беше го испила. (СБНУ, 1897, кн. XIV, Прилеп, Цепенков, стр. 106)

Лексемата **каленица** во говорот на Црн и на Ѓуѓ се употребува со значењето ‘земјен сад од кој јагеме маџа’. Во Толковниот речник на македонскиот јазик **каленик (каленица)** е со значење ‘земјен сад во вид на чинија’ (ТРМЈ II: 455). Кај Давкова-Ѓоргиева лексемата **каленица** е регистрирана со значењето ‘земјен (џорейко дрвен) длабок сад со џовеќе намени, но и како сад во кој се џолче лук’ (Давкова-Ѓоргиева 2009: 82).

Во македонската народна проза се регистрирани формите **каленица**, **калениче** и **каленичка**:

каленица

У **каленица** да збира, та да се ране. (Штип, П. А. Чачаров, СБНУ VI, 1891, стр. 212)

У **каленица** п’лна со вода да се гледа с’нцето, не чинило – било на суша. (Ив. А. Георгов, Материјали за речника на велешкија говор, СБНУ, XX, 1904)

калениче

Тоа ти постепеина, се е на мене: бардаче, **калениче** се што е пушта покуќнина. А мажот ми пак, ка брашно. И една торба сол вежан. Јас веќе умрена незакопана. (Темни кажувања, Ск., 1962, стр. 43)

Да го видам на каменик мос сос **калениче** у раката, кој помине да му пуште по една пара и јас да поминам и јас да му дадам. (Штип, П. А. Чачаров, СБНУ VIII, 1892, стр. 241)

Да те видам да пропиташ со **калениче** на мостот. – Така отговара жена, којато ја укорили „вие сте питачи“ или с ја н’как проклели. (СБНУ, 1897, кн. XIV, Велес, Т. Ецов, стр. 162)

каленичка

Кој не је благодарен со лажичка, он не је благодарен и со **каленичка**. (Мак. нар. умотворби, т. IV, кн. 1, пословици, КР, 1954)

Лексемата **тепц'ија** (Ѓуѓ)/**тепци'ија** (Црн) се употребува со значењето: *‘широк, бакарен или бронзен сад во кој се го̀ӣви зелник, се ѝрави баклава и слично’*. Во ТРМЈ (VI: 51) **тепсија** ги има следниве значења: 1. *‘го̀лем, ѝлийо̀к сад за ѝчење’*, 2. *‘количина од јагење ѝо̀го̀ӣвено во ѝаков сад’*. Оваа лексема е турцизам (тур. **tepsi**) (Јашар-Настева 2001: 69). Кај Давкова-Ѓоргиева лексемата **тепсија** е регистрирана со значењето *‘го̀лем но ѝлийо̀к бакарен сад во кој обично се ѝчело зелник и ѝӣӣа, ѝо̀неко̀гаи и баклава, во фурна’* (Давкова-Ѓоргиева 2009: 128).

Во македонската народна проза се застапени и двете форми (**тепсија/тепција**), како и деминутивната форма **тепсиче**:

Пред шес седумдесет години, кревајќи ендек, Бреше, на една нива, удри на еден гроб, со плочи од мермер и коа ја дигна горната плоча, што да види: една царцка златна коруна, патерицаи сите царцки садоји: дискоји, **тепси**, шандани – се од злато и едно чудо алт’ни. (Мак. нар. творештво – Преданија и легенди, Ск., 1969, стр. 88)

И тие ванале направиле алва од брашното итаман а туриле да истинуе, една **тепсија** ли била две ли биле таман а турил на синијкат а почнале да ја јадат, на џамотдам, дам, дам, тропа нешто. (Ганас Вражиновски, Вампирите во макед. верувања и преданија И. Ф. Скопје 1988, стр. 46)

Од висока планина да гледаш некое поле, ти се гледат рамно како **тепсија**, ако дојдиш близу до него, ќе му видиш страшни долишта, ендеци, бари и азмаци. (Т. Вражиновски, Битови приказни и анегдоти, М. книга, Ск. 1973, стр. 55)

Орандилоце зел една каладисана **тепциа**, турил три череши на неа, покрил одгоре с един нов месал, та отишел. (К. Пенушлиски, Битови приказни и анегдоти, М. книга, Ск., 1973, стр. 236)

Подници – кату ут каљ **тепси** тави да се пече леп ф них. Оти на унија гудини немаше дека едни пешчи ф пешча иска фногу брашну фногу леп; (Атан Иф, 1992 г., стр. 130)

Фурната и сфета кука болснала от сфетлината, шчо излеговела от детето; **тепсијата** и детето сфе биле злато, та сфетело како с’нце: детето седело на

тепсијата, како некое големо момче, хубаво, весело, сфетело и здраво. (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворении асть II, отдсль I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 120)

Ако сакаш да ме гостиш, јас неможам да јадам от сфе шчо је, а ми се сакаат чоечко месо печено; ами да ми заколиш тфојот син, малечкијот, да го измијаш харно и цел да го клајш ф **тепсија** на фурна; само варди се да те не видат жена ти, зашчо ќе жаљат? (К. А. Шапкарев, Сборникъ отъ бълг. нар. умотворении асть II, отдсль I, кн. VIII и IX, 1892, стр. 119)

При многуто играчк'и, што се играат на вечер у нас за смеа и шака праен'е, се играт и оваа. К'е клаат троа брашно на една **тепсиа** и во брашното к'е клаат еден п'рстен, та к'е го скријат во брашното. (СБНУ, 1895, кн. XII, Прилеп, Цепенков, стр. 259)

Откоа к'е избуричка брашното, к'е го соберат на едно купче долгманесто, и секој од играчите к'е си пресеки еден дел от брашното и к'е си го т'ргни пред него на крајо от **тепсијата**; та секој к'е си го побара купчето, и кој к'е го најди п'рстено, тој к'е биди паднат во играчката;

Прочуена ора била су кратких, збијених корака као да је простор ограничен или, како народ каже, као да „игра у **тепсији**“. (Ст. Тановиќ, Нар. ора о ок. Гевѓелије, ГЕИ, САН, Бгд., књ. IV-VI, 1955-57, стр. 263)

То су следеќа ора; Русалијска, цамаларска, Око орта копе, Додолска, Шарено оро, Ѓура Мара, Ка гу сејат пиперот, Сумувилска ора, Принудно оро, Оро у **тепсија** итд. (Ст. Тановиќ, Нар. ора у ок. Гевѓелије, ГЕИ, САН, Бгд. књ. IV-VI, 1955-57, стр. 278)

Биле одредене, тега послугувале слугувачите по сефра се **тепси** (или таруни) и секој од ручекот свој им давал по еден дел од лебот и от печивото за кумот. (А. Белиќ, Гал. диј. (текстови на Гиновски), Бгд. 1935, стр. 233)

Отиде лисицаа, ама лејлекоф не забораи ал останал гладен ке лисицаа и ал клунот му заболел клукаешти по **тепсијата**. Е плаќат на лисицаа: како шо му праи ка е прае. (А. Поповски, Реканскиот говор, М. Ј. год. X, кн. 1-2, Ск., 1959, стр. 143)

Над глаата едно ск'омле к'е му клаат, нат ск'омлето еден блудец со пченица варена и едно **тепсијче**, што к'е се палит сфек'и, што к'е носат жените, што к'е идат на м'ртоец. (СБНУ, 1896, кн. XVIII, Прилеп, М. Цепенков, стр. 242)

Заклучок

Според анализираниот дијалектолошки материјал и ексцерпираниот лексички материјал од *картотеката на македонска народна проза* при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ доаѓаме до заклучокот дека називите за посатките што се застапени во македонската народна проза, се

вообичаени и во овчеполскиот дијалект, односно во говорот на с. Црнилиште и на с. Ѓуѓанце. Лексемите за посатките во овие два говора и во македонската народна проза се среќаваат и во Толковниот речник на македонскиот јазик и во најголем број се дел од богатото словенско, несловенско и македонско јазично наследство, се одликуваат со голема фреквентност на употреба, а со тоа стануваат дел од лексичкото богатство. Преку анализата на лексичкиот материјал може да се забележи дека во македонската народна проза и во дијалектите има фреквентна застапеност и на деминутивната лексика (*бардаче, барде, ваганче, калениче, каленичка, тепсиче*).

Литература

- Давкова-Ѓоргиева С. 2009. *Дијалектниите именувања на јосајкиите во македонскиот јазик, Посебни изданија, кн. 68*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Додевска М. 2013. *Овчеполскиот и словенечкогорскиот (џоричански) дијалект – две паралели во јужнословенскиот јазичен свет, Магистерски труд*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Јашар-Настева О. 2001. *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик, Посебни изданија, кн. 31*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Николовска В., Додевска М. 2018. „Лексиката при производство на млечни продукти во говорот на с. Црнилиште и на с. Ѓуѓанце – Светиниколско“, *Јазикот како зајак на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија, том 1*, Белград: Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. Ред. Кирил Конески, I-VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003-2014.

Марија ПАНДЕВА

РЕЛИГИОЗНАТА ЛЕКСИКА ВО НАРОДНИТЕ ПРИКАЗНИ

Апстракт: Во народните приказни запишани од нашите познати запишувачи како Цепенков, Шапкарев, Спространов се крие јазикотворечкиот колектив на нашиот народен јазик со сите верувања и обичаи кои се пренесуваат од уснораскажаните, преку запишаните и преработените приказни, сè до стандардниот македонски јазик. Во овие приказни клучна улога имаат религијата и вербата во Господ, па оттаму, религиозната лексика е широко распространета во народните приказни. Централна фигура е Господ, Бог, па оттаму произлегуваат и голем број именски групи поврзани со неговото име. Покрај Господ, често се споменуваат светците, а исто така и ѓаволот, познат и како сатана, еднорогиот Зерзевул и Деница, а забележлива е и опозицијата пекол наспрема рај. Среќаваме и богата палета глаголи поврзани со религиозната лексика, како и голем број клетви и благослови. Во овој труд се разгледува религиозната лексика во народните приказни.

Клучни зборови: религиозна лексика, народни приказни, именски групи, клетви, благослови.

Мене не ми е тмушо романџичарскошо сфаќање дека џоешој е медиум на најџприроднише сили, најџчовек, џласник на џровидениешо. Во моешо сфаќање џоешој не е лишен ниџу од џрозорливостџ, ниџу од џророчка визија, ниџу од силаџа на инсџирација. Меџушоа во моешо сфаќање зао неџо не сџојаџи никакви виши сили, ами сџои јазикоџворечкиоџ колекџив, со сеџа своја џтрадиција која секој нов креаџивен чин џо вклучува во еден џраен и неџрестџаен џек. (Конески 2018: 48–49)

Овие зборови на Конески напишани во „Светот на песната и легендата“ поеднакво се однесуваат не само на поетите туку и на раскажувачите и на запишувачите на приказните во секој колектив. Така, во народните приказни запишани од нашите познати запишувачи како Цепенков, Шапкарев, Спространов се крие јазикотворечкиот колектив на нашиот народен јазик со сите верувања и обичаи кои се пренесуваат од уснораскажаните, преку запишаните и преработените приказни, сè до стандардниот македонски јазик. Во овие приказни клучна улога имаат религијата и вербата во Господ, па оттаму, религиозната лексика е широко распространета во народните приказни.

Во продолжение ќе ја разгледаме најчесто употребуваната религиозна лексика во народните приказни во определен корпус, во овој случај приказните

собирани од Цепенков објавени во втората книга од серијалот „Македонски народни приказни“, приредена од Кирил Пенушлиски.

Силната вера во Господ на народот, го прави централна фигура во голем дел од приказните, па оттаму среќаваме изрази како:

- 1) Дал ми ти ги *Госѝо* добро, пријателе!
- 2) Ако сака *Госѝо*, сполај му!
- 3) Како е *Госѝо* не е никој, *Госѝо* па *Госѝо*, пријателе!
- 4) *Госѝо* је кадар за сите сиромаси и за мене. Нека му је милос нему!
- 5) Дај *Боже* здравје!

Во овие изрази, името Господово се воспева и би можеле да ги класифицираме како благослови. Покрај самото име *Госѝо*, во приказните се среќава и синонимот *Боџ*, па и *Госѝо*р *Боџ* како и придавските варијанти *божјо*, *божје*, *божја*, *божи* кои секогаш се напишани со голема буква:

- 6) името *Божјо*/ името *Божје*
- 7) *Божја*а работа
- 8) *Божја* заповед/ заповедите *Божи*
- 9) духот *Божји*
- 10) ангеле *Божи*
- 11) ангел *Божи*
- 12) *Божи* блаослов
- 13) волјата *Божја*
- 14) правиње *Божји*
- 15) слово *Божје*
- 16) повела *Божја*
- 17) чоече *Божи*

Освен Господ, често се среќава и името Христос, како и варијантата Ристос, Ристо (и вокативната форма Ристе и акузативната Риста), па дури и Риса:

- 18) *Хрисѝос* го пратил ангело некогаш да му земи душата на една жена сиромашка со пет машки деца. (1989: 35)
- 19) Пред да собери *Рисѝос* апостолите и тргни да пропоедуа по народо, многу чудеса правеше по луѓето. (1989: 182)
- 20) Еве ти и' боите *Рисѝе* – му рекол мајстор му... (1989: 214)
- 21) Сега не знаела царцата кој крст е од Риста. (1989:169)
- 22) Ни камење камење купуање, ни друго, ами *Риса* проповедуаше и пари на сиромасите му даваше. (1989: 80)

Често се среќаваат и придавски варијанти на името Христово:

- 23) *Рисѝов* проповедник
- 24) *Рисѝојѝе* чудесии
- 25) времето *Рисѝоо*
- 26) крсто *Рисѝов*

27) вознесувањето *Рисџово*

Од придавките што произлегуваат од религиозната лексика, а често се повторуваат во народните приказни ќе ги издвоиме и:

- 28) благосоено – *бла̄осоени* пиеше вино и ракија (1989: 33)
 29) божевни, небесни работи – ангелот му прикажуал за некој *божевни, небесни работи* (1989: 25)
 30) набожен/безбожен – Во старо време имало еден човек многу *набожен* и тој си имал еден ангел многу пријател, и ангелот често идел при чоекот за да се видат и да се поразговараат за *набожни работи*. (1989: 25);
 Еднио бил многу *набожен*, а па другио многу *безбожен*. (1989: 77)

Покрај Господ и Христос, често се среќаваат и имињата на други светци, како и самиот збор светец, најчесто во формата *свеџија, свеџии*:

- 31) Еден поп си мислел оти е *свеџец*, дека служеше литургија. (1989: 87)
 32) Еден *свеџија* многу му се молел на Бога за да бидат сите луѓе прави. (1989: 38)
 33) Не бојте се, браќа *свеџии*.(1989: 71)

Од светците, најчесто се споменуваат:

- 34) свети Јован – св. *Јоан* си трга по пат; На св. *Јоана* многу му се нажалило за тоа момче (32), Едно го виделе светците од рајо оти иди свети *Јоан*, сите нарипале на нозе да го пречекаат и со голема радос го пречекале. - Добре ни дојде, свети *Јоане*, добро ни дојде! ((1989: 72);
 35) свети Илија – Во времето на пророк Илија. (1989: 53)
 36) свети Арангел – Јас сум св. Арангел, што вадам душите на луѓето. (1989: 62)
 37) свети Петар – Благодарам, свети *Пеџре* (1989: 65)/ Му го сторил теслим ангело на свети *Пеџра*. (1989: 65)
 38) свети Тома – Свети *Тома* бил мајстор за куќи да праит. (1989: 82)
 39) свети Трифун – На први сечко си зел свети Трипун едно кравајче в торба и една карта вино... (1989: 185)

Забележуваме постојана употреба на акузативната форма на имињата во народните приказни: св. Јоана, св. Петра итн. Според Макаријовска (2007: 121) и во преводите на религиозните текстови впечатлива е употребата на остатоците од старите генитивно-акузативни форми на *-а* кај одделни именки, особено кај имињата од машки род (како и во нашите примери).

Неизбежна е и употребата на името на Богородица:

- 40) Така мислејќи си царо, посигна и го зеде Риста од рацете на Богоројца... (1989: 71)
 41) Оти, мори Богоројце, не си ми вардила куќата од арамии. (1989: 354)

Се забележува зачестена употреба на директниот говор при директното обраќање кон Богородица, Господ или светците, па оттука и честата употреба на вокативните форми (сп. Макаријовска 2007).

Множинската форма *рисјани* (христијани) исто така често се среќава во народните приказни, како во следните примери:

- 42) Заповедај, *рисјанине*, заповедај! (1989: 65)
- 43) Еј, сега, *рисјанине*... (1989: 43)
- 44) Овде влегуаа, пријателе, саде луѓе што се *ријасни*, ас – му рече свети Петар. (1989: 70)
- 45) *Благосоеени рисјани*, при сите заповеди Божји што ви кажав да ‘и држите и да ји исполнувате. (1989: 84)
- 46) *Браќа рисјани*, до вчера јас бев првиот безбожник што го мразев името Божје и се што је свјато... (1989: 85)

Најчесто се среќава вокативната форма *рисјанине*, а често се среќава во именски синтагми како *благосоеени рисјани* и *браќа рисјани*.

Освен Господ, другата централна улога во народните приказни му припаѓа на ѓаволот што се среќава под повеќе имиња:

- 47) Арно ама *ѓаол*, натема го,...(1989: 92)
- 48) Изваил *ѓаолои* една книга и му зел потписот. (1989: 91)
- 49) - Ај, натема, *ѓаоле*, натема! (1989: 101)
- 50) Со тие и многу друзи зборои се поделија владиката и итрио *саијана*. (1989: 95)
- 51) *Саијаната* си достојал на зборот и го начекал детето на пато за дома... (1989: 140)
- 52) Господ, го истерал *Зерзевулои* со негоите ангели од рајот и ‘и проколнал да бидат црни и темни, а седењето да им биди во вечна мука.
- 53) И се отворила една пропаст помеѓу рајот Господов и помеѓу трливиот рај од *Зерзевула* (или вечната ѓаолцка)... (1989: 98)
- 54) - На ви парите, бре – му рекол – на ви го и огламникот, да нека пукни *еднороѓиои*! (1989: 101)
- 55) - Ха де, нека те натера *еднороѓио*, да ќе те видиме на плеќи падната! (1989: 134)
- 56) - *Деницо*, *Деницо*, ти стана враг против мене – му свика Бог – нека зини местото кај што стоите и се отвори огнено езеро и ве голтни со сите твои врагои што враждуаат против мене! (1989: 148)

Според примерите (46)–(55) забележуваме дека како синоними на ѓаволот се користат зборовите *саијана* и *еднороѓиои* и имињата *Зерзевул* и *Деница*. Овде треба и да се забележи дека ѓаволот во приказните на Цепенков е поинаков – „Неговиот ѓавол е подруг, подиректен кога ја вовлекува во своите комбинации некоја баба, како природен сојузник, подруг, скрит и лукав во пристапувањето кога треба да ја постигне целта искористувајќи ги стврните амбиции за моќ кај

некој човек, и сосем подруг кога како инок, служејќи се со погодни цитати од библијата, успева да ја стекне вербата на четириесет калуѓери што – таман пред посветувањето – под негова сугестија посакале најпосле да се оженат“ (Конески 1954: 17).

Во тесна врска со ѓаволот е секако пеколот, а пеколот секогаш доаѓа во опозиција со рајот, па оттаму среќаваме голем број примери во кои се споменуваат рајот и пеколот (односно вечната или вечната мака/мука според ексцерпираниите примери):

- 57) Умирајќи си цар Симон, му отишла душата во *вечна*. (1989: 71)
- 58) Кога чуја тој збор светиите, голема радос сторице и со душа чекале да појди Ристос во *вечнаџа мака* да ‘и избави и завистина дошло саато и избавил сите од *вечнаџа мака*. (1989: 72)
- 59) Излегувајќи светците и Ристо до вечна, остаија Јуда во *вечна*, а пак влегувајќи во *рајо*, најдоа разбојнико прв влезен во *рајо*.
- 60) Ете како не је нужда да го видиш *рајо* и *вечна* и после да поверуаш (1989: 77)
- 61) Сите луѓе што биле во *рајо* во бело биле облечени и со зелени венци накитени му биле галите. Едно благоухание што излегуало од *рајо*, што тажноина да му падни на чоeka. (1989: 79)
- 62) Откоа му грешија на Бога Адам и Веба, ‘и истерал од *рајо* надвор. (1989: 150)

Од глаголите поврзани со религиозна лексика најчесто се среќаваат: проштева, верува, избави, крштева/крсти, воскресне, благослови, проколне:

- 63) *Прошџавам* ти живото, пријателе (1989: 13)
- 64) Цар Симеон беше *веруал* оти ќе се роди Ристос и ќе нџ *избави* од грео што го имаме...(1989: 71)
- 65) И ето денеска се *кршџевам* и ќе бидам слуга на Риста и на Бога, а не на сатана. (1989: 85)
- 66) На сите муабети што ‘и праеле двата не се израдуал толку свети Јоан, отколку кога му рекол Хростос оти ќе го клаел кум за да го *крсџи*. (1989: 161)
- 67) Откоа умре Христос и се *воскресна* на небеси, свети Тома ватил да кажуа по луѓето за да *веруаџи* оти вистина *воскреснал* од умрените Ристос. (1989: 82)
- 68) Еден посник постил многу годиње. (1989: 55)
- 69) Пред да тргни Госпо да оди, го *блаосои* ... (1989: 59)
- 70) Откога го истера Господ Адама од рајот, го *џроколна* со клетва. (1989: 48)

Според Минова-Ѓуркова (2019: 585), овие глаголи *колне/џроколне*, како и *блаослови/блаословува* „можеме да ги приклучиме кон т.н. перформативни, т. е. говорноизвршни глаголи, со тоа што најчесто се кажува во што се состои благословот, односно клетвата“.

Покрај благословите што ги споменавме во првите примери (1)–(5), исто така и клетвите со религиозна позадина се застапени во народните приказни.

71) Дојдуајќи Господ во рајот при Адам и Ева и откако се научил оти 'и беше излагала Краса, ја ѝроколна Краса да сѝани една асѝида и да се влечи ѝо мев ѝо земјата и кој чоек да ја види, да ја сѝолчи златата, до векушума ѝака. (1989: 146)

Клетвите имаат статус на апелативен жанр, може да се дефинираат низ призма на верувањето во магиската моќ и на влијанието на зборовите што се изрекуваат со конкретна цел изреченото да се случи (да се оствари), со што некому или на нешто ќе му се нанесе зло (Димовска 2017: 69). Петреска (2012: 129), клетвите ги дефинира како „говорна формула со која се изразува желба, во иднина некому или на нешто да му се случи лошо, со верување дека тоа и ќе го фати“.

Од направената анализа на ексцерпираниите примери, можеме да заклучиме дека религиозната лексика е често застапена во народните приказни. Централна фигура е Господ, Бог, па оттаму произлегуваат и голем број именски групи поврзани со неговото име. Покрај Господ, често се споменуваат светците, а исто така и ѓаволот, познат и како сатана, еднорогиот Зерзевул и Деница. Се забележува желбата на народот вечноста да ја помине во рајот, а во тој контекст се појавува лексика поврзана со опозицијата рај – пекол (односно вечна/вечна мака). Застапени се и клетви и благослови со религиска позадина. Овие согледби претставуваат почетна точка за понатамошни истражувања.

Литература

- Димовска Кристина. 2017. *Паремиилошкиите форми во херојската епика (низ примери од Беовулф, ѝесна за Нибелунзиите, Волсунѓа саѓа и Циклусој за Марко Крале)*, докторска дисертација, достапна на: https://flf.ukim.mk/wp-content/uploads/2022/04/Kristina-Dimovska_doktorska-disertacija.pdf
- Конески Б. 1954. *Сказни и сѝоренија од Марко Цејенков, редакѝирал Блаже Конески*. Скопје: Книгоиздавателство: „Кочо Рацин“.
- Конески Б. 2018. *Светѝој на ѝесната и легендата (есеи и ѝрилози)*, Крѝиичко издание во редакѝија на Милан Ѓурчинов, соработник Бобан Карайејовски. Скопје: МАНУ.
- Китевски Марко. 1997. *Македонски народни клетви*. Скопје: Штрк.
- Макаријоска Л. 2007. „Јазикот и стилот на текстовите со црковно-религиозна содржина“. *Croatica et Slavica Iadertina*, 3(3.), 119–130.

Минова-Ѓуркова Лилјана. 2019. „Македонските благослови и клетви“, *Лингвистички студии за македонскиот јазик*. Том Граматика, синтакса и стилсика на македонскиот јазик, 577–587.

Петреска Весна. 2012. „Клетвата во македонската традиционална култура“, *Poznańskie studia slawistyczne*, 129–143.

Марија АНТЕВСКА
Филип БЕЛЧЕВ

КЛЕТВИТЕ И БЛАГОСЛОВИТЕ ВО ИЗДАНИЕТО „СТО ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ДРАМА“

Апстракт: Македонското народно творештво претставува непресушен извор од кој се црпат материјали за научни лингвистички и културолошки истражувања. Драмските текстови пак, од своја страна, преку својата дијалозна форма нудат низа можности за проучување на јазикот од различни аспекти. Во овој труд ги претставуваме клетвите и благословите ексерпирани од изданието „Сто години македонска драма“ и нивните јазични и културни специфики.

Клучни зборови: клетви, благослови, народни умотворби, „Сто години македонска драма“, македонски јазик.

Се верува дека зборовите поседуваат магиска, односно натприродна моќ, а тоа верување особено може да се согледа преку клетвите и благословите. Од една страна се благословите – посакувањето добро, а од друга страна клетвите – посакувањето зло, кои пренесувани од генерација на генерација ни даваат една појасна слика за верувањата кај македонскиот народ. Како и другите народни творби, тие ја претставуваат народната култура, едновремено претставувајќи ја и посебноста на македонскиот јазик, преку специфичноста на народната лексика. Овие изрази кај нас најпрво се разгледуваат во фолклористиката, а потоа и од лингвистички аспект, поточно наоѓаат свое место во рамките на фразеологијата.

Клетвите и благословите, според повеќето автори, претставуваат кратки говорни народни умотворби (Саздов 1997; Котев 2012; Китевски 2014; Јованова-Грујовска 2013; Веновска-Антевска 2018). Кратките народни умотворби (меѓу кои се вбројуваат: поговорките, пословиците, клетвите, благословите и др.), според определени карактеристики на формата и содржината се разликуваат, но според некои карактеристики се мошне слични што во определени случаи е навистина тешко да се издвојат. Како што забележува Саздов: „додека пословиците и поговорките изразуваат и одразуваат некое животно искуство и ја олицетворуваат народната мудрост, клетвите,

благословите и здравиците претставуваат своевидни зборовни формули со кои се изразува добра, односно зла пожелба, при што доаѓа до израз верувањето во магиската сила на зборот“. (1997: 223)

Во записите на македонските собирачи на народни умотворби, речиси секогаш клетвите и благословите одат заедно, а тоа е поради нивната контрастивна поставеност и еднаквото верување во магиската моќ на зборот на посакувањето добро или моќта на Бог и посакувањето зло или силата на Ѓаволот (Сатаната). Тоа можеме да го забележиме уште во собирачката дејност на Цепенков и на Шапкарев, но и кај собирачите на народни умотворби денес.

Во овој труд ќе ги претставиме клетвите и благословите кои ги екцерпиравме од изданието „Сто години македонска драма“ уредено од страна на Раде Силјан, во кое се опфатени 8 македонски драми: „Македонска крвава свадба“ од Војдан Чернодрински; „Печалбари“ од Антон Панов; „Парите се отепувачка“ од Ристо Крле; „Црнила“ од Коле Чашуле; „Парадоксот на Диоген“ од Томе Арсовски; „Бегалка“ од Васил Иљовски ; „Диво Месо“ од Горан Стефановски и „Еригон“ од Јордан Плевнеш. Не е случајно што се одлучивме токму за ова издание, покрај тоа што станува збор за литературниот род драма преку кој сметаме дека најсоодветно може да се забележи народниот говор, туку и временскиот интервал што е опфатен – драмите се пишувани во различен период во временски интервал од околу 100 години. Поаѓајќи од најстарата – „Македонска крвава свадба“ кон најскоронапишаната драма – „Еригон“, забележуваме дека благословите, но многу повеќе клетвите со текот на времето се сè помалку застапени. Секако, тука треба да ги имаме предвид и обработените теми, како и временскиот период во кој се одвива дејството во драмите.

Благословите претставуваат кратки народни умотворби со кои се посакува добро. Преку нив може да се забележат елементите на христијанската религија што преовладуваат кај македонскиот народ. Тие најчесто се употребуваат заедно со различните народни обичаи, но се употребуваат и за посакување на благосостојба, воопшто. Се изговараат во различни пригоди, при раѓање, крштемка, свадба, именден и сл., односно тие може да бидат ситуациски или наменски (Веновска-Антевска 2018: 24). Притоа, содржината на благословот зависи од пригодата, така, новороденчето се благословува за долг и среќен живот, на свадба за среќен заеднички живот на младенците, на Нова година се пожелува среќна и берикетна година, за завршување на определено образование се посакува успех на професионален план, за заминување на печалба, како што е во „Парите се отепувачка“, се посакува среќа лицето да замине и да се врати во добро здравје, но, секако, и со повеќе пари. Благословите својот простор во истражувањата го имаат во рамките на други кратки структури како што се здравиците, поздравите и молитвите (Веновска-Антевска 2018: 24). Истражувањата на благословите што може да влезат во составот на здравици (*На здравје!*) или да бидат поздрав (*Со здравје!*) или во составот на молитвите (*Свети Никола златен, што ти ведриш и чуваш*

морињаџа, варди ни ѓо и чувај ни ѓо Анђелеџа оу секакво лошо; огнеси ни ѓо жив и зрав на месџоџо...).

Од ексцерпираниот материјал како најфреквентни ги забележуваме структурите во кои се јавуваат компонентата *Госџоу* и да-конструкцијата : *Госџоу да џи наврџи едно зейче; Госџоу да ми џе варди и чува оу лошо; Госџоу да ѓо чува оу лошо!; Госџоу да му ѓо исџрави џаџоџи; Госџоу да џи ја чуе молиџваџа; Госџоу да џридаде! (2); Госџоу да џе насџџи; Госџоу да брани! Госџоу да чува!; Да чуваџ ѓосџоу...Госџоу да не чува.; Госџоу да ѓо варди и да ѓо чува; Госџоу да ви ја џоживи; Госџоу да ни е на џомош! Госџоу да џовели на венчавање, криџавање! Госџоу зравје да ви даде; Ти нас – ѓосџоу џебе да џе насмее; Да даде ѓосџоу да се смееџе; Госџоу џовеке да џи даде! (2); Со џомоџџа и со милосџа ѓосџоуова, се најредиџа да џи оуи; Да даде ѓосџоу; Госџоу некој касмеџ џоѓодем да му наврџи, да си сџечали џовеке џари; Шџо си џомислил ѓосџоуа му џоможџи; Госџоу џовеке да молиџви; Да не даде ѓосџоу!; Боѓ да даџџ!*

Госџоу/Боѓ се јавува како компонента и кај следните благослови: *Оу усџаџа џвоја во уџџе на ѓосџоуа; Госџоу џџо е убаво нека даде; Варди не и чувај не сџџе оу лошо; Сџаси ѓи и џомилиџај ѓи, ѓосџоуе; Со ѓосџоу најред (3); Дал ви ѓосџоу добро и добро ни дојдоџџе; Дал џи боѓ добро (2); Добро џи боѓ дал; Боѓ џџо е убаво да даде; Боѓ џи џоможнал; Дал боѓ добро!; Оу мене дар, оу боѓа зравје.*

Како што забележавме и претходно, да-конструкцијата е мошне фреквентна и доминира во ексцерпираниот материјал: *Да сџе живи; Да ви ја јадеме свадбаџа; Да сџе живи и вековџџи; Некој касмеџ џоѓодем да џи наврџи џаџу да си сџечалиџи, џак да си дојдеџи да џе женџме; Да си жива и зрава; Пак за добро идење и за радосџ да ми идеџе; Да сџе ми зрава и живи; Зрав да ми си и весел; Зрава да сџе ми и живи!; Кај џџо си оуи жив и зрав да си сџџџне, берџкеџ да ѓо чека. Празен ке џојде со куфер злаџо да се враџџи! Оу кошара џалаџа да најрави! Девојкиџе да се џеџааџи џо неѓо, џој да не знае која да ја земе. Жив да си и вековџџи; Со лес и чесџ да си сџечали; да сџе живи; добри абери да си слушаџе; за радосџ оу Каџе и оу Анђелеџа да си идеџе.; џак за добро идење да ви идеџе и за венџи; Да си жив!; Само да сме живи и зрава нџе!; Да сџе живи; Да си жив! Да џи е живо се џџо џи е мило!; да ви е жива; Да си ми жива!; На зравје! – Зравје да имаџе!; да сџе живи!; Да си ми жива; Да му алал кој ѓо измислил овој ден!; Да џ е алал!; Да си ми жив; да ми си жив; Да џи са мноѓу ѓодини; Да си жив; Да џи са мноѓо ѓодини; даде аирлија да е; да се кердосаџџи; Ајрлија да е; Да е жив и кумоџ!; Да си жив и зрав.; Да славиџе уџџе сџо ѓодини.; Да сме живи и зрава; да ми осџанеш жив и зрав...; На зравје да ви е вечераџа!; Само зравје да има; да-контрукција + со зравје: Со зравје да си оуи; Нека си оуи со зравје; Со зравје да си оуи, жив и зрав да ни се враџџи; Со зравје да си оуи, жив и зрав*

да си се враќи и со повеќе ѝари!; Со здравје да си оди, жив и здрав да ни се враќи и со многу ѝари; Со здравје да си оди, добри абери да си слушаме; Со здравје да си одиш, жив и здрав да си се враќиш; Со здравје да си оди, со лес да си го ѝомине ѝаѝоѝ; со здравје да си оди до намесѝо; со здравје да ми одиш, жив и здрав да ми се враќиш; Со здравје да ѝи оди; Да ви дојде со здравје (2); Со здравје да си го носиш (3); аирлија да е, со здравје да се јадиѝ, до година ѝојке.

Минова-Ѓуркова забележува дека да-конструкцијата може да се употреби самостојно или во врска со други глаголи, како и во рамките на сложените реченици, а како самостојна употреба, меѓу останатите, ги наведува и случаите за изразување благослови и во клетви (2006: 256).

Како што забележавме и претходно, истражувањата на благословите може да влезат и во составот на поздравите и здравиците, како што се поздравите при заминување: *Со здравје! (16); Сеги со здравје (8); Седеѝе со здравје (3); Сегиѝе со здравје; Седеѝе ми со здравје; Со здравје да си одиш! (4);* и здравиците: *Наздравје!; На здравје. Здрав, жив и весел!; Бидеѝе благословени; За многу години (2); На радосѝ да ѝрѓне! Аирлија! Аирлија рабоѝа!.* Како што може да се забележи, понекогаш е навистина тешко да се одвојат благословите од поздравите и здравиците, предвид треба да се има говорната ситуација во која се изговорени. За Китевски здравиците претставуваат благослови „кои се изговараат во посебни околности на софра или на друго место, но задолжително со полна чаша, значи при пиење ракија или вино“ (2014: 344).

Покрај да-конструкцијата, се забележува употреба и на честичката *нека*: *Наздравје нека ѝи е!; нека е жив; Нека му е на здравје!; Нека ни е живо; Нека е жива; нека ѝи е жив! Госѝод иѝо е убаво нека даде; Нека си оди со здравје; Нека ми го донесе мене гоѝоод со здравје; Госѝод иѝо е убаво нека даде.* Честичката *нека*, покрај тоа што се употребува за изразување заповед, желба, молба, одобрување, согласување и сл., се употребува и при благослови и во клетви (TRMJ).

Со клетвите, од друга страна, се посакува зло. Како што забележува Котев, но и други македонски автори, народот верува дека клетвата била „*оу дувѝѝо кулено* и дека проколнатиот клетвата *го сѝиѓа*“ (2012: 19).

Во минатото клетвите се искажувале јавно, на собир, во име на селото, област, патријahalна задруга, поединец или група, а биле упатувани кон оние луѓе кои се огрешиле во однос на она што се сметало како повреда на јавниот морал (Китевски 2014: 347). Во народните верувања за најтешки клетви се сметаат мајчината и кумовата клетва, но, исто така, за тешка клетва се сметала и татковата клетва. Се забележува дека повеќето примери на клетви што ги запишале македонските собирачи претставуваат мајчини клетви (Китевски 2014: 347–349).

Клетвите ги забележуваме како помалку фреквентни во однос на благословите. Во тој контекст треба да се истакне дека денес клетвите се сметаат само како остатоци од говорот на луѓето, пред сè на постарите жени од село, а тоа што ретко се среќаваат во говорот на младите луѓе е потврда дека се во процес на исчезнување (Китевски 2014: 347). Всушност, тоа се потврдува и во драмите, клетвите со текот на времето се сè поретки во однос на благословите, меѓутоа, кога станува збор за драмски текст, треба да се има предвид темата и временскиот период во кој е лоцирано дејството. Во екцерпираниот материјал ги сретнавме следните клетви: *Госјод да им љлашии!*; *Кучињаџа да му јадаџи џлаџа, да дајџи џосјод!*; *Носоџи да и џагне; џусџо да осџане!* *Пусџи да им осџанџи!*; *Пусџа да осџанеш!*; *џрав и џеџел џој да ми се сџори;* *Волк џе јал!* (2); *волк џо изел!*; *Изел џе волкоџи!* (2); *Волкоџи да џо јаде;* *Влкоџи да ве јадиџи* (2); *Да џи џукне и да џи џресне!* (срџеџо); *Арам да му е!* (2); *Оџров да му се сџори!* *Умри!*; *Пукни!*; *Да џукниџи!*; *Скаџи!*; *Риџни в бунар!*; *Кукавица да се сџорам!*; *Да му се заџусџиџи имеџо!*; *Проклеџи да и е кореноџи!* *Да молкнеш!* Преку посакувањето добро, односно лошо, доаѓа до израз желбениот начин кај овие изрази. Како што може да се забележи, да-конструкцијата е мошне продуктивна и мошне често се забележува и во составот на клетвите.

Врз основа на структурата, клетвите и благословите може да се движат од еден збор (*Аирлија!* *Умри!* *Пукни!* *Скаџи!*) до сложена синтаксичка структура (*Со џомоџиџа и со милосџа џосјодова, сџ најредиџа да џи оди;* *Некој касмеџи џоџодем да џи наврџи џама да си сџечалиџи, џак да си дојдеш да џе жениме*). Се забележува употребата на императивната форма и, најчесто, клетвите и благословите се среќаваат во второ или во трето лице, односно упатени се на лицето со кое говориме (*Пусџа да осџанеш!*, *Госјод да џе насџиџи!*) или пак на лице кое не е присутно (*Да му се заџусџиџи имеџо!*, *Госјод да џо варди и да џо чува!*). Иако ретко, сепак, се среќаваат и во прво лице, односно кога лицето што колне или што благословува, клетвата, односно благословот ги упатува кон себеси (*Кукавица да се сџорам!* *Госјод да не чува!*).

Македонското народно творештво е непресушен извор од кој се црпат материјали за научни лингвистички и културолошки истражувања. Драмските текстови пак, од своја страна, преку својата дијаложка форма нудат низа можности за проучување на јазикот од различни аспекти. Всушност, клетвите и благословите, односно фразеологијата воопшто, нудат можност да се издвојат јазичните и културните специфики. Преку овој труд се обидовме да понудиме едно оригинално и својствено патување по човековата емоција, човековите верувања и едно поинакво патување на стварноста во некое минато време.

Литература

- Величковски Б. 2018. „Меѓу традиција и модерност – фолклорот и фолклористиката во Република Македонија“, *Македонски фолклор бр. 73*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 13–22.
- Велковска Сн. 2002. *Белешки за македонскиот фразеолозија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Веновска-Антевска Сн. 2018. „Сакралното во зборот – од клетвата до благословот“, *Зборник на трудови од Научниот собир „На почетокот беше збор...“*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 22–30.
- Јованова-Грујовска Е. 2013. *Кајка по кајка – вирче: македонско-албански јазични паралели*. Скопје: Бата прес.
- Китевски М. 2014. *Историја на македонскиот фолклор*. Скопје: Гирланда.
- Котев И. 2012. *Мудроста на векови*. Струмица: ЛУБ „Благој Јанков Мучето“.
- Минова-Гуркова Л. 2006. *Грамматика на македонскиот стандарден јазик за странци*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Саздов Т. 1997. *Усна народна книжевност*. Скопје: Детска радост.
- Силјан Р. 1992. *Сто години македонска драма*. Скопје: Матица македонска.
- Толковен речник на македонскиот јазик*. <<https://makedonski.gov.mk/>>
Пристапено на: 10.10.2023.

Васка ТАШОВА

ДИЈАЛЕКТНАТА ЛЕКСИКА ВО ПРОЗАТА НА ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ

Апстракт: Темата на овој труд ќе ја опфати анализата на дијалектната лексика во прозата на Петре М. Андреевски и нејзината функција како стилистичко средство. Дијалектизмите во неговото творештво се среќаваат најчесто во јазикот на говорителите, но ги има и во речта на нараторот и на тој начин влијаат на стилогеноста на нивните искази. Карактеристични за западномакедонското наречје, дијалектизмите имаат функција на силно експресивно средство. Исто така на стилогеноста на исказот големо влијание имаат и синонимските низи со дијалектна лексика, преку кои се прецизира исказот на одделни говорители.

Клучни зборови: Петре М. Андреевски, дијалектна лексика, проза, синонимски низи.

Разновидноста на тематиката во текстовите на Петре М. Андреевски подразбира и разновидност во изборот на лексичките средства. Сликovitоста на неговиот израз не се потпира само на фигуративните конструкции, туку и на соодветноста на изборот на лексичките единици, од кои е структуриран неговиот јазичен израз. Тој избор на впечатливо употребена лексичка орнаментика, со кои се доловува потребниот тоналитет на замислениот авторски дискурс е извонредно свеж, иновативен, јасен и прецизен, во тесна врска со стварноста што ја опишува.

Во основата на неговото пишување е стандардната лексика, меѓутоа тој употребува и туѓојазични елементи и нестандартна лексика (дијалектизми, жаргонизми, разговорна и просторечна лексика). Некои од нив претставуваат стилски маркирани единици т. е. факти на јазикот што се реализираат во уметнички контекст, на рамништето на речта и функционираат како експресивно и естетско средство.

Примената на дијалектните зборови во уметничкиот јазик на овој писател е примарна и затоа е интересно да се анализира низ призмата на дијалектната стилизација. Дијалектизмите се стилски маркирани јазични единици т. е. експресиви кои го карактеризираат јазикот на говорителите и го диференцираат стилот на авторот како експресија. „Користењето на дијалектниот јазичен материјал не треба да се сфати како нелитературна појава, туку како стилистичка, зашто всушност преку дијалектизмите ни се претставува одреден стилистички аспект на литературниот јазик. Според тоа, дијалектните особености било да се јавуваат во авторската реч, во речта на лицата, односно

во дијалогот, било да се јавуваат во поголеми или помали или поограничени размери, се регулираат од постојните јазични и стилистички норми“ (Паноска 1972: 209).

Во овој труд, преку примери од ексцерпираниот материјал од прозното творештво на Петре М. Андреевски, романите: *Пуреј* (1980), *Скакулци* (1983), *Небеска Тимјановна* (1988), *Последниџе селани* (1997), *Тунел* (2003) и збирките раскази: *Седмиоџ ден* (1964), *Неверни џодини* (1974) и *Сиџе лица на смрџиџа* (1994), ќе бидат претставени дијалектните лексички единици кои имаат функција на експресивно средство во неговото прозно пишување.

Дијалектната лексика е од посебна важност за книжевното дело, затоа што преку нејзината употреба се создаваат амбиентални слики, а на тој начин авторот се врзува за средината на која и самиот ѝ припаѓа и која не би била толку добро насликата и приближена до читателот со употреба на лексика од стандардниот јазик. Дијалектизмите се средство и за сликање на народниот бит, на општествените услови, како и за сликање на менталитетот на ликовите и за нивните реакции при различни емоционални состојби:

Коѓа се свайџери (= се џовамџири) *Сребра Лишка, дојде еден човек и на џаџка му вели...* (П: 17); *Којзнае кај ни скиџа чужеџо* (= девојчеџо), *си велай сеѓа дома, којзнае кај му семнаџ ножињаџа, џрсџињаџа...* (НТ: 31); *...И викај џо Јона да џреврџува се џиџо е мое: алиџиџа, обуџје* (=обувки) *сиоџ ковчеѓ да џо џреврџи наоџаку* (П: 50); *Седам џака џриџулена* (=скриена) *и си мислам колку е џешко да сакаш да си џука, а да не си џука* (Т: 55); *Да џојдеме кај Маша Кџлумоска, му велам, може џаа знае некој маривеџ. Нека џи закуџа* (=забае) *џо наѓоворувам* (П: 63); *Јас само џубам дуџа и џодлиџнувам, и се чужам* (=се сџискам) *не се џуџиџам оџ корењаџа џодадени во водаџа* (ПС: 85); *Да џледаат и наџред и назаџ, рече, да се вароџи* (=да се чуваат) *оџ уроци* (СЛС: 149); *...си џи собираме џљачкиџе* (=алиџиџаџа, џредмеџи оџ џокукнинаџа, алаџ) *џокуџкиџе, џрчаџе да фаџиџе брод* (П: 173); *Ми се вџиџли* (=вѓнезди) *и не џоџуџиџа, вели, само си џоџдува и само си џоџдадува* (Ск: 201).

Дијалектните зборови првенствено се наоѓаат во речта на ликовите, додека во авторскиот исказ се во помал број, но тие исто така би можеле да послужат за збогатување на нормативниот речник со убави народни зборови, кои се среќаваат само во дијалектите. „Од друга страна, исползуваните дијалектизми во речта на авторот придонесуваат да се постигне единство помеѓу авторскиот исказ и исказите на ликовите, кои се носители на дејствата“ (Шапкалиска 1986: 71).

...сеџо џоа време некое крџево, некое меко џоџдување џ се муџкаше (=се вовираше) *меѓу џрсџиџе...* (НГ: 24); *Анџијаџа само се војваше* (=се врџкаше) *мачејки се ужасоџ на лицеџо да џо џреџвори во џубезноџи* (СЛС: 37); *...а сиџе беа назорливи* (=внимашелни) *и со еџноџо око џледаа кон Луџешки Дол, а со оруџоџо кон Мреноџкиџе Ливаџи* (СД: 48); *И џосле се дуџаше* (=се размислуваше) *кој можел да сџоџи и да се крие додека немаше ниџиџо џосаџено* (СЛС: 116); *...ќе џиџиџкаџи оџ зелниџиџе и ќе сркаџи оџ машиџениџаџа. Сиџе оџ една џаниџа* (=чиниџа) (СЛС: 129); *Се оџворила џаа ко дуџка во небоџо и си каџе, си џолиџи* (=џоџкаџува) *оџозѓора...* (ПС: 259); *Но, Враџика Чавкаровска веќе не можеше да сџанува, да излеѓува. Не ја крџеа*

(=држеа) нозеѝе (Ск: 261); *Но коџа дојде леѝоѝо, Варвара одново се ѝоѝули* (=уџасна) и *сѝана неразбориѝа* (ПС: 263); *Свеѝлоѝо, иако е зайалено, ми доџаџа* (=личи) *некако ѝридушено, неземско* (НТ: 273); *Го џледаше само кршеџеѝо на џранкиѝе и чеѝнеџеѝо* (=кинеџеѝо) *на ликоѝо од сѝеблаѝа* (ПС: 303).

Како интересен показ за динамичната варијантност на формите на зборовите што ги имаат во живиот јазик, не може да не се споменат и карактеристичните промени кај дијалектната лексика на морфолошко рамниште, односно мешањето на глаголските групи, што е типична појава за западномакедонското наречје:

Молчи, вели мајка, нели остѝана жив. Пак ни се најолна куќаѝа (НТ: 21); *Сеџа, шѝо? Почнавме да колиме овци, шилеџиџа и со кожѝа да џи облекуваме маџиѝе* (НТ: 24); *Ќе се ѝиѝиѝи, не се ѝиѝувам и не се зайиѝа* (Ск: 35); *Тој и да сака не можѝи да ѝресѝаса* (Т: 52); *Манџаѝа не ѝреба да бидѝи ни мноџу џусѝа, ни мноџу реѝка* (Т: 104); *...ѝој им се доблиџа од зад ѝилоѝ на луџеѝо и зеде да џо удира маџоѝ шѝо лежеше ѝомешечки* (Ск: 119); *Ме лаза надолу ѝо ноџаѝа и ме ѝриџеџува* (НТ: 160); *-Гревоѝ да му џо бери, како шѝо ѝовѝоруваше Викѝор Говедароѝ* (Ск: 180); *Гризѝе ѝексимѝи, како џлувџи овес* (НТ: 313); *Од едни џробиѝиѝа иџѝе, во оруџи влеџуваме* (П: 266); *Се врѝеше ѝака Алексо Жеѝков, како да си џи сменал нозеѝе се врѝеше, а крвѝа му лиѝѝаше меџу ѝрсѝиѝе* (ПС: 304); *Излеџовме на џлавниоѝ ѝаѝи и, на ѝри километѝри ѝред Алма Аѝа, сечѝе в лево* (НТ: 401).

Петре М. Андреевски со извонредно чувство на уметник црпи од лексичкото богатство на македонскиот јазик. Тој е посебно креативен на планот на лексичката синонимија, создавајќи различни комбинации на зборовите со синонимно значење. Преку синонимите и нивната комбинација во синонимски низи создава индивидуален јазичен израз, прецизно ги искажува своите мисли и видувања на светот даден во неговото творештво. Целосни или контекстуални, синонимите претставуваат експресивно стилистичко средство, препознатлив белег при исчитувањето на неговата проза, тие нудат можност за неограничено изразување на авторските идеи и избегнување од повторувањето на исти јазични единици. „Иако постои средство во јазикот да се изрази секој надворешнојазичен ентитет, човекот секогаш бара можност за избор, бидејќи сака да има можност за поекспресивно изразување, за разликување од другите. На тој начин можат да се објаснат појавите во јазикот како што се повеќезначноста и синонимијата“ (Груевска-Маџоска 2009: 70).

При комбинирањето на лексичките единици што влегуваат во една синонимска низа, значењето може да биде нијансирано и дообјаснето и тоа преку употреба на туѓојазични лексички елементи, нестандартна лексика или пак, конструкции со фигуративно значење кои се посебно интересни од стилистички аспект. Тоа говори за авторовата умешност на лексички план, способноста една ситуација да биде многу појасно насликана со туѓа, жаргонска или разговорна лексика отколку со конструкции од стандардниот јазик, или преку дијалектната лексика да предаде посебен амбиентален колорит и да го индивидуализира исказот на одделни говорители. Синонимските низи со дијалектна лексика се најзастапени во речта на ликовите:

*Ракавиџе, заврџени, ми љукааџ на рацеџе, ко кунџи, ко борџи (П: 30); ...џи брка џилиџиџаџа џиџо беџе им се качиле на џрбоџи и **вика, црка** џо **недолжнџе** живоџни (ПС: 45); **Ама Маса Кџумоска** се разбираше и од **баеџе, кушаџе** (П: 52); Се качивме на една **црничка, дуџинка** (НТ: 59); ... а ние мрзниме долу, се џоџиџукаме џод џие џискоџниџи џиџо се џрескокааџ како **форџуни**, како **виуџиџи** (НТ: 91); **Ми џи брои касаџиџе, залаџиџе** (НТ: 83); **Цел живоџи џирча**ме за да џо оџкриеме неџзиниџи **крај**, неџзиниџи **џасер** (П: 98); **Молчи Јоне, џрај** Бошко на черен, џоџод бил џред мене... (П: 101); **Ке џи наврџаџи џлекиџе** како добиџиџе на дрвџаџа, и се **џриџаџи, се жулаџи** (П: 116); **Како да се иџтавам, џоџоде**, како да се **оџдалечам** од деџено (НТ: 134); **А јас си мислам** дека во мене квачи, ми ја коџа **џрбуџкаџа**, ми рие во **уџробаџа** (ПС: 180); **Некој омај џ џо џоџули**, џ џо **џриџуџи** свеџлоџо во очџиџе (Ск: 189); **Повџорно насрев** кај кучеџо, а џоа уџиџе се **џоџиџе** од коџскиџе муви, се **џребеше** од болви (П: 197); **Може нема сиџе** да џи врви **улераџа, буџаџа** (П: 235); **Може џак да џи фаџи имелаџа, еџилеџиџаџа** (НТ: 299); **На самарџи** има дисаџи џолни со **леџчиџа, со краваџчиџа, со џоскури** (П: 392).*

Од анализата на ексцерпираниот материјал може да се заклучи дека богатството и разновидноста на дијалектната лексика директно влијае на стилогеноста на исказот, меѓутоа и на уметничкото дело како целина. Преку изборот на одделни дијалектни лексеми авторот создава јасни и прецизни слики на физичкиот и на апстрактниот свет. Иако прецизноста на сликите зависи од целината на реченичниот израз и контекстот, сепак, таа целина со неџзините стилски функции е во непосредна зависност од вредноста на поединечните лексички изрази.

Литература

- Груевска-Маџоска С. 2009. *Лексичкаџа синонимиџа во македонскиџи јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Паноска Р. 1972. „Дијалектните особености во прозата на некои македонски современи прозаисти“, *Македонски јазик XIII*, Скопје, 205–218.
- Шапкалиска Т. 1986. *Линџвистички инџерџреџаџи*, Македонска книга, Скопје.

Извори

- Андреевски М. П. 1964. *Седмиџи ден*. Скопје: Култура, Скопје.
- Андреевски М. П. 1974. *Неверни џодџи*. Скопје: Македонска книга, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Небеска Тимџановна*. Скопје: Табернакул, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Пиреј*, . Скопје: Табернакул, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Последниџе селани*, Табернакул, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Сиџе лица на смрџиџа*, Табернакул, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Скакулџи*, Табернакул, Скопје.
- Андреевски М. П. 2006. *Тунел*, Табернакул, Скопје.

Елена Јованова-Грујовска,
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
elenajovanovagrujovska@yahoo.com

Весна Костовска,
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
vesnakostovska63@gmail.com

ОПСЦЕНАТА ЛЕКСИКА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЕРОТСКИ ПРИКАЗНИ

Апстракт: Во овој труд ја анализираме опсцената лексика во антологијата на македонскиот еротски фолклор „Голиот на гости“ од Ана Мартиноска. Во народните еротски приказни, раскажувачот користи различни начини за срамотното изразување, при што користи експлицитна опсцена лексика или лексика со преносно значење.

Клучни зборови: опсцена лексика, народни приказни, експлицитна лексика, лексика со преносно значење.

Опсцената лексика пред сè е карактеристика на говорниот израз, со оглед на тоа што во официјалниот стил се изоставува како некултурана, недолучна. Но таа се пресликува и во народната и во уметничката литература, преку нејзината неодминлива употреба во говорниот процес на секојдневието. Поради потиснувањето на опсцената лексика во официјалниот стил, забележителна е оскудноста на лингвистичките истражувања во оваа сфера. Сепак, во македонските лингвистички истражувања постои тенденција за надминување на овој недостиг, и овој труд претставува прилог во дополнувањето на истражувањата што се посветени на оваа тема.

Кога се зборува за македонската народна еротска литература, неизбежно е да се спомене дека во обемната собирачка дејност на Марко Цепенков се евидентирани и „Гнасни и срамојни приказни и думи“.

Во Македонија воопшто не е објавен (а и едвај е познат) делот од оставштината на Цепенков, кој пак во 1996, под наслов „Најг'нсни думи од Прилејско“ е издаден во Софија! Во забелешката на почетокот на книгата, самиот Цепенков се оградува од нејзината содржина, правдајќи се со следниве зборови: „Многу приказни ми дошле до рака да и пишам со гнасни зборои, арно ама многу сум се мачил да ѝ пишуам да не му бидат јавни гнасите зборови, ами покриени. Да речиме кај што требало да се кажи 'газо', сум го кажал 'под

опашка', каде 'куро', сум го пишал 'наредата'. Арно ама овде ништо нема покриено што е гнасно, ами сè сум открил, што е гнасно и нечесно речено од нечесните наши браќа Прилепчани, Госпо да си ги прости и ниф и нас што ѝ пишавме овие пословици и мали приказнички.

Во овој труд ја анализираме опсцената лексика во антологијата на македонскиот еротски фолклор „Голиот на гости“ од Ана Мариноска.

Пред 41 година основоположникот на македонската фолклористика, Кирил Пенушлиски, ја објави книгата „Македонски еротски приказни“ (1981). Антологијата на македонскиот еротски фолклор „Голиот на гости“, подготвена од неговата внука Ана Мариновска, е издадена во 2007 година. Насловот на книгата е според народната приказна што претставува вистински раритет, со оглед на тоа што во неа, можеби, за првпат се спомнува хомосексуалноста.

При ексцерпцијата, забележавме дека често се употребуваат **експлицитни именувања** за женскиот полов орган и за машкиот полов орган, што упатува дека народниот раскажувач не бил секогаш подложен на срам или на спреченост при искажувањето на еротската содржина. Се подразбира, дека се користат именувања што се карактеристични за разговорниот јазик. За машкиот полов орган се: **кур, куренце, куре**, а за женскиот **йичка и йуџка**.

На пример:

Не е срамота, ми кажа, сте ги мереле **куројте**. (*Ем џесна, ем бесна*)

... му се **изосџрило куренцејто**. (*Злајна боја*)

Таа жена кур ќе тражи! (*Јазе сџар, џизе млада*)

Нејсе, ојде па на тове мајстор там божем што прави **куровејто**. (*Јазе сџар, џизе млада*)

Ќе си откинеш една јабачка и ќе ти **йоникне куре**. (*Тројцајта мажи и злајнијте јабаки стр*)

Некоач играле си **џазо, куро, йуџкајта**... (*Како си иѓрале куро и йуџкајта*)

Еј, па – рекол – златничките ви ги лапнале **йичкијте!** (*Појој џио џи исјоведат женијте в црква*)

Ај ти затни ми ја **йуџкава**. (*Берокласецој*)

Пуџка не видел! (*Не жале за месо*)

Во еротските народни приказни, за половите органи, покрај лексеми со конкретно значење се користат и **лексеми што немаат еротски значење**. Опсцената употреба на зборови што не содржат еротски сегмент во своето основно значење е резултат на третирањето на опсцената лексика како недолична, забранета или поради желбата на раскажувањето да му се даде хумористична нота. Овие лексеми, всушност содржат некоја особина на половиот орган, и имаат асоцијативна улога во процесот на раскажувањето.

На пример, за машкиот полов орган се употребуваат лексемите: **ѝрн, чкор, берокласец, чешало, мандало, мевце, сѝојко, црвче, ваџалче, рочко**:

- Од **ѝрн**, мори, се плашиш – рекла сната – брат ти тука секој ден **чкорој** ми редит, пак не се плаша. (*Берокласецојѝ*)

Именката **чкор** значи *ѝарче суво, исушено дрво иѝѝо се ѝодава обично од земјата*. Таа припаѓа на стандардната лексика, но во денешно време сè поретко се употребува.

Ова е **берокласец** за класје збирање. (*Берокласецојѝ*)

Јас ќе се мажам ако најдам маж со **две чешала!** (*Момаѝа иѝѝо сакала маж со две чешала*)

- И куа това **мандало** пусто станало ѝ го е бабнал еднаш. (*Поѝоваѝа ќерка иѝѝо не сакала да се мажи*)
- Коа ќе дојш да ме земаш, четиринајсе коли ќе донесиш да го товариме **мандалово**. (*Тенџерчеѝо си има ѝоклојче*)

Именката **мандало** е засведочена во Толковниот речник на македонскиот јазик, со значење - *дрвена ѓредичка иѝѝо се сѝава ѝоѝречно од внатрешната сѝрана на враѝа, ѝорѝа за заѝворање, а ѝри оѝворање се ѝоѝкрева*.

- Е ногу арно **чешалоѝѝо**, ноѝу убаво чеше! (*Поѝоваѝа ќерка иѝѝо не сакала да се мажи*).

Лексемите **чешалка** и **чешало** се дел од стандардниот јазик со значење - *чешел за коњи и оруџ добѝѝок*.

- И едно изиждање, туку му никнало **мевце**. (*Тројцаѝа мажи и злаѝниѝе јабаки*)

Тој ѝ ја фатил раката, ја ставил врз неговиот **исѝравен сѝојко...** (*Црвче*)

Т`ва е **црвче**, мажу! – рекла младата. (*Црвче*)

- Дошол во контакт со прекрасна девојка, но кога и го покажал својот **рочко...**
- Чаре... ја имам едно **ваџалче**.

За женскиот полов орган регистриравме помалку лексеми со преносно значење и со описни инсинуации: **ова ѝусѝинава; ѝѝвојава; ѝозлаѝена ѝѝи је; онаа; шуѝкаѝа; кладенец**.

На пример:

- Види **ова ѝустїинава** да не го лапнала и него? (*Поїої шїїо ѓи исїоведал жениїе в црква*)
- Мори, како што е? Еве ја тука, плачит **ївојавва** ми кажуваат нешто (*Ем шїесна, ем бесна*)
- Е сега токму **їозлаїїена** ти је! (*Зайворенаїа царска ќерка*)
- Уште **онаа** да ти е златна, многу поуба ќе ми бидеш! (*Злаїїна боја*)
- Затни ми ја **шуїїкаїа** одзади, дури да пија да не ми течит вода. (*Берокласецої*)
- Ама царицата мести му раката: ај понадоле. „Шчо е това? / Е, ливада. / Ам ф ливадата това? **Кладенец**. (*Царицаїа вдовица и иїриої измекар*)

Ќе ги наведеме и неколкуте примери во коишто се употребуваат и именувања за други делови од човечкото тело со конкретно или со преносно еротско значење: **дебело месо** (за задник), **цицки, рајски ѝлодови** (за женски гради).

На пример:

- ... да се запрегнит да е видам до над колена, во **дебелово месо** (*Зайворенаїа царска ќерка*)
- ... ваа невеста вакве **цицки**... (*Теңцерчеїо си има ѝоклоїче*)
- А тува понадоле, шчо е това? **Рајски ѝлодове**. – се мисли на женски гради (*Теңцерчеїо си има ѝоклоїче*)

При именувањето на **половиот однос** и **на другите љубовни** дејства народниот раскажувач користи **ексїлицїїни** и **їреносни** лексеми и изрази, притоа применувајќи и аугментативни и деминутивни именувања за да постигне сликовитост и хумористичност на изразот.

На пример:

(на експлицитен начин)

- Три дена **си ебавкал**. (*Волиебниїе дреја*)
- Имал балдза ногу убава, и са кроил **ка да а ебе!** (*Думал сос Госїод*)
- Ами бате, ако е така, за да не умреш, **їа и ќе се ебем!** (*Думал сос Госїод*)
- Некоја, имала слуга во куќата и сакала **да се ебиї** со него. (*Најѓолеміої ѓрев*)
- ...денеска а **ебава**, утра а **ебава**... (*Поїо как ебáл кумшикаїа*)

- ... *и ѿрѓнал едно ѿојско ебење...* (*Појоѿ шѿо ѓо дојрајл деѿеѿо*)

Примерите со **преносно значење** се побројни и на многу живописен начин даваат опис за ритмичноста на дејството, за јачината, времетраењето... Се однесуваат на дејството, но и на описот и состојбата на половиот орган, и на другите делови од човечкото тело.

На пример: *си е ѓалкал, си е мазнил; ... налеѓнале. Танѓа, ѿунѓа, ѿанѓа, ѿунѓа; кеф си ѿерал; му се вроѿил; ѿи се нароѿил; нека ѓо намеќниѿ; ѿрѓнал ѿ ѓо; сама ќе си ѓо боболех.*

- Па почнал, *си е ѓалкал, си е мазнил.* (*Волиебниѿе дрвја*)
- *Ќеф си ѿерал...* (*Волиебниѿе дрвја*)
- Пошло крај огнот момчето и се топлит. Ама по некое време, пустиот, ѓавол да го носи, *му се вроѿил*, се невидел. (*Голиоѿ на ѓосѿи*)
- Што пустина бре синко, *ѿи се нароѿил* од топлово? (*Голиоѿ на ѓосѿи*)
- Оди, зеј го момчево во другана одаја, *нека ѓо намеќниѿ!* (*Голиоѿ на ѓосѿи*)
- И фанал, *ѿрѓнал ѿ ѓо!* (Думал сос Господ)
- Ами може – рече – ќе *најраѿме рабоѿа.* (*Ем ѿесна, ем бесна*)
- Таа *си се мрѓала* со некој си тамо, што божем полјак ќе биде. (*Женаѿа, ѿолјакоѿ, и нејзиниоѿ маж*)
- Зел наколничето, чеканот и чукал божем на наколна и *ѿ ѓо клал.* (*Зайворенаѿа царска ќерка*)
- И куа ќе те немаше јас *сама ќе си ѓо боболех* ф мене. (*Злаѿна боја*)
- А дрварот *ја ѿоѿиснал* жената во шумата, на зелено, *и си ѿера рабоѿа.* (*Кради ѿуѿка на ѿладинка*)
- Ќе се обидеме – вика. *Налеѓнале. Танѓа, ѿунѓа, ѿанѓа, ѿунѓа...* (*Момчеѿо, анмаѿа и мухѿијаѿа*)

... офчарчето ѿ *се најѿиснало меѓу нозеѿе на ќеркаѿа и буѿа, ле буѿа.* (*Умноѿо момче со ѿри имиња и царскаѿа ќерка* стр. 80)

Во приказната „*Дарицаѿа вдовица и ѿѿриоѿ измеќар*“, преносното значење на лексемите и изразите упатува на социјалните разлики при изразувањето. Иако, срамните зборови им се припишуваат на пониските општествени слоеви, а не се вообичаени, т.е. дозволени за повисоките општествени слоеви, во оваа приказна се потенцира мудроста на обичниот човек, преку играта на зборови да дојде до посакуваната цел:

На пример:

- Он *йушчил зо да йасе йо ливадајџа. Не ќе, не ќе да йасе, само лижави.*
- Е, от *не ќе да йасе?* – вика царицата. Беќи му се пие вода.
- *Пушчи зо во ф кладенецо да се најие вода! / И йушчил зо во ф кладенецо да се најие вода* и го пригрнала. (*Царицајџа вдовица и ийриоић измеќар*)

Според презентираниите примери, може да се заклучи дека во народните еротски приказни, раскажувачот користи различни начини на изразување при што користи експлицитна опсцена лексика или лексика со преносно значење. Понекогаш, експлицитната лексика и онаа со преносно значење се испреплетуваат во една иста приказна. Деминутивните лексеми не се употребени со пејоративно значење, т.е. секогаш имаат галовен призив (ваѓалче, црвче, мевце). Исто така, во овие приказни раскажувачот на мајсторски начин, честопати користи игра на зборови, потенцирајќи ја хумористичната нота и создавајќи изрази што ја зголемуваат експресивноста на нарацијата. Особено се интересни лексемите чиешто основно значење не содржи опсценост, но коишто народниот раскажувач ги употребува за срамните поими, со чин на мудрост, со чин на снаодливост, и со желба за хумор и креативност.

Литература

- Јованова-Грујовска, Елена. 2002. *Валоризација на колоквијализмиите во македонскајџа јазична средина*. Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков. Скопје.
- Јованова-Грујовска, Елена. 2009. *Лексичко-семантичка анализа на именкиите со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментиви, пејоративи*. Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков. Скопје,
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2003. *Стилистика на современиот македонски јазик*. Скопје. Магор.
- Витанова Рингачева, Ана. 2019. Еротскиот фолклор како актуелен предизвик (Иван Котев, Играле моми по месечина, Еротска народна поезија и проза од Струмица и Струмичко, Струмица 2018. Спектар 73, Скопје: 159-166.
- Ристић Стана. 2005: *Експресивна лексика у српском језику*. Институт за српски јазик САНУ, Београд.

Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Скопје

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ



ДЕНОВИ НА БЛАГОЈА КОРУБИН

Меѓународен научен собир

**ЛЕКСИКАТА ВО НАРОДНИТЕ ГОВОРИ – СОСТОЈБИ И
ПЕРСПЕКТИВИ**

Струга, 17 – 18 ноември 2022 година

Меѓународен организациски одбор

Снежана Велковска (почесен претседател)
Елена Јованова-Грујовска (директор)
Олгица Додевска-Михајловска (претседател)
Катица Топлиска-Евроска (секретар)
Веселинка Лаброска
Лидија Тантуровска
Мери Јосифовска
Надежда Јовиќ
Ален Калајџија
Макеј Кафка
Борјана Прошев-Оливер
Станислав Станковиќ

ПРОГРАМА

17 ноември (четврток) 2022 година

15:30 – 16:00 Регистрација на учесниците

16:00 Отворање на Меѓународниот научен собир

16:00 – 16:30 Поздравни обраќања

РАБОТЕН ДЕЛ 16:30 – 19:30

Претседавачи: **Веселинка Лаброска, Лидија Тантуровска**

Виолета Јанушева

Лексикаџа на биџолскиот џрадски џовор

Димитар Пандев

*Народнојазичнаџа лексика во јазикот на охридскиџе
раскажувачи*

Јордана Марковиќ

*Номинационе јединице за именоване особа у
равнојравном међусобном односу (у српском и
македонском језику)*

Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска

*Дијалектнаџа лексика во џворешџвоџо на Блаџоја
Рисџески-Плаџнар*

Виолета Николовска

Народнаџа лексика во „Сџерна“ оу Блаже Конески

Васка Ташова

*Дијалектнаџа лексика во џрозайџа на Пеџре М.
Андреевски*

Ана Витанова-Рингачева

*Народнаџа лексика во делотџо на Миџко Маџунков –
извор на авџенџичен јазичен израз (врз џримери оу
драмџиџе „Големитџи смок“, „Сенкаџа“ и „Пусџа
земја“)*

Кристина Тодоровска, Елена Јованова-Грујовска, Весна Костовска

Експресивнајќа лексика во народнијте приказни на Цејенков

Осман Емин, Андријана Павлова

За некои шурцизми во Автобиографијата на Марко Цејенков

Фани Стефановска-Ристеска

Лексиката на јајуцискиот еснаф

Пауза (10 минути)

Светлана Давкова-Ѓоргиева

Именувањето на облекајќа во македонскијте зовори

Марина Спасовска, Марина Даниловска

Лексичкијте дијалектизми од областа облека и обувки во Тејово и во Тејовско

Васил Дрвошанов

Кон семантиката на лексемот 'шамак' во македонскијте зовори

Веселинка Лаброска, Катица Трајкова

Називите за златник во македонската народна проза

Македонка Додевска, Дарко Томовски

Етимологијата и значењето на називите за 'богатство' и 'големија' во македонскијте зовори

Катица Топлиска-Евроска, Олгица Додевска-Михајловска

Лексемиите 'благо' и 'слајко' во македонскиот јазик

Михајло Марковиќ, Соња Новотни

Споредбена анализа на архаичната лексика во јајерицијте со македонска црковнословенска редакција

Дискусија

18 ноември (петок) 2022 година

РАБОТЕН ДЕЛ 10:00 – 13:00

Претседавачи: Лилјана Макаријоска, Марина Спасовска

Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска

Дијалектната лексика во македонската фразеологија

Олгица Додевска-Михајловска

Од фразеологијата на кумановскиот говор

Марија Антевска, Филип Белчев

Господ да...

Иван Котев

Лексиката во народните поговорки и пословици од

Сирумица и Сирумичко со тематика Господ – свейци

и жрв – прошка

Симон Саздов

Лексичкото богатство на „Моби Дик“ од Огнен

Чемерски низ призма на сложенките со прва

компонентна кин-

Ирина Бабамова

Придонеси на Тодор Димитровски во преведувањето

Пауза (10 минути)

Лидија Тантуровска

Нешто за именската група во народните приказни

Марија Пандева

Упоштебата на да-конструкцијата во „Силјан

Ширкој“

Снежана Петрова-Цамбазова

Средствата за поврзување во текстовите

(кажувањата) во книгата „Така се зборува во Велес“

Људмил Спасов, Елизабета Бандиловска

Размислување за усогласување на странските

именици во македонскиот јазик во 21 век

Елка Јачева-Улчар

*Кон лексемиӣе и ӣрезимиња̄а на основа (-)бӯгар- и (-)
)ѓрк- во македонскио̄ӣ јазик и анӣройономас̄ика (во
сӣоредба со дрӯги јужнословенски јазичи)*

Мери Јосифовска

Македонско-ӣурски ономас̄ички ӣаралели

Зоран Спасовски

За ӣрезименскиӣе модели во македонскио̄ӣ јазик

Филип Белчев

Медиумска (не)ӣисменос̄ӣ

Дискусија

13:30 Затворање на Собирот

Времето за презентација на еден реферат е ограничено на 10 минути, а за дискусија е ограничено на 5 минути.

Рокот за предавање на рефератите е **1 февруари 2023 година**.

Собирот ќе се одржи во хотелот „Макпетрол“, во **Струга**.

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР.....	3
Катица Топлиска-Евроска ЗА ПРОЕКТОТ „ЛЕКСИКАТА ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА“.....	5
Елена Јованова-Грујовска, Весна Костовска, Кристина Тодоровска ЗА НЕКОИ ЛЕКСИЧКИ ОСОБИНИ ВО НАРОДНИТЕ ПРИКАЗНИ НА ЦЕПЕНКОВ.....	9
Лилјана Макаријоска ЕТНОКУЛТУРНАТА ЛЕКСИКА ВО НАРОДНАТА ПРОЗА ОД СОБИРАЧКАТА ДЕЈНОСТ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ.....	19
Симона Груевска-Маџоска ТУРСКИТЕ ЗБОРОВИ ВО ПРИКАЗНИТЕ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ ..	55
Катица Трајкова, Веселинка Лаброска НАЗИВИТЕ ЗА УКРАСИ ЗА ГЛАВА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК НИЗ ИСТОРИЈАТА.....	63
Мери Јосифовска ФОЛКЛОРИСТИЧКО-ОНОМАСТИЧКИ ОСВРТ КОН ЛИКОВИТЕ НА <i>КРАЛЕ МАРКО</i> И <i>ИТАР ПЕЈО</i> ВО МАКЕДОНСКОТО НАРОДНО ТВОРЕШТВО.....	77
Светлана Давкова-Ѓоргиева, Еленка Стоевска-Денчова ЗА ЕДЕН СЕГМЕНТ ОД ДУХОВНАТА КУЛТУРА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ (ПЧЕЛИ И ПЧЕЛАРЕЊЕ)	83
Еленка Стоевска-Денчова, Светлана Давкова-Ѓоргиева ОД НАРОДНАТА ЛЕКСИКА ПОВРЗАНА СО РОДИЛНАТА ОБРЕДНОСТ.....	101
Гоце Цветановски ЗБОРОВИ ОД НАРОДНАТА ПРОЗА ВО ПРЕСПА.....	109

Лидија ТАНТУРОВСКА

НЕШТО ЗА ИМЕНСКАТА ГРУПА ВО
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ТЕКСТОВИ.....123

Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска

БИТОВАТА ЛЕКSIKA ВО НАРОДНОТО ТВОРЕШТВО ОД
ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА.....129

Дарко Томовски

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИТЕ РАЗНОВИДНОСТИ НА НАЗИВИТЕ
ЗА 'ЧОВЕК ШТО СЕ ДРЖИ НА ГОЛЕМО' ВО МАКЕДОНСКИТЕ
ГОВОРИ И НИВНОТО ПОТЕКЛО155

Македонка Додевска

ПОСАТКИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПРОЗА.....161

Марија Пандева

РЕЛИГИОЗНАТА ЛЕКSIKA ВО
МАКЕДОНСКИТЕ НАРОДНИ ПРИКАЗНИ171

Марија Антевска, Филип Белчев

КЛЕТВИТЕ И БЛАГОСЛОВИТЕ ВО ИЗДАНИЕТО
'СТО ГОДИНИ МАКЕДОНСКА ДРАМА'179

Васка Ташова

ДИЈАЛЕКТНАТА ЛЕКSIKA ВО ПРОЗАТА НА
ПЕТРЕ М. АНДРЕЕВСКИ.....185

Елена Јованова-Грујовска, Весна Костовска

ОПСЦЕНАТА ЛЕКSIKA ВО
МАКЕДОНСКИТЕ ЕРОТСКИ ПРИКАЗНИ189

Прилог

Програма од Меѓународниот научен собир
'ЛЕКСИКАТА ВО НАРОДНИТЕ ГОВОРИ – СОСТОЈБИ И
ПЕРСПЕКТИВИ'195

Издавач
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје
при Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

За издавачот
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка

Уредник на изданието
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска

Технички секретари
ас. истраж. м-р Марија Антевска
ас. истраж. м-р Кристина Годоровска

Лектура и коректура
м-р Ивана Блажевска-Ристовска

Компјутерска обработка
Александар Штерјев

Печати
Графоден

Тираж
150 примероци